ASES
II. INTERNATIONAL FIRAT SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE

CONFERENCE BOOK

EDITOR ASSOC. PROF. HUSEYIN BOZ

ASES

II. INTERNATIONAL FIRAT SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE

FEBRUARY 10-11, 2024,

ELAZIG, TURKIYE

EDITOR ASSOC. PROF. HUSEYIN BOZ

COPYRIGHT©2024

BY ASES CONGRESS ORGANIZATION PUBLISHING COMPANY LIMITED ALL RIGHTS RESERVED. NO PART OF THIS PUBLICATION MAY BE REPRODUCED, DISTRIBUTED OR TRANSMITTED IN ANY FORM OR BY ANY MEANS, INCLUDING PHOTOCOPYING, RECORDING OR OTHER ELECTRONIC OR MECHANICAL METHODS, WITHOUT THE PRIOR WRITTEN PERMISSION OF THE PUB LISHER, EXCEPT IN THE CASE OF BRIEF QUOTATI ONS EMBODIED IN CRITICAL REVIEWS AND CERTAIN OTHER NONCOMMERCIAL USES PERM ITTED BY

COPYRIGHT LAW.

ASES CONGRESS ORGANIZATION PUBLISHING® IT IS

RESPONSIBILITY OF THE AUTHOR TO ABIDE BY THE PUBLISHING ETHICS RULES.

ASES PUBLICATIONS-2024©

ISBN: 978-625-98750-8-8

CONFERENCE ID

CONFERENCE TITLE

ASES II. INTERNATIONAL FIRAT SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE

DATE AND PLACE

FEBRUARY 10-11, 2024

ELAZIG, TURKIYE

ORGANIZATION

ASES

(ACADEMY OF SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL STUDIES)

LANGUAGES

TURKISH, ENGLISH, RUSSIAN

ORGANIZING COMMITTEE MEMBERS

CHAIRMAN OF THE ORGANIZING BOARD

Prof. Dr. MIKAIL MAHARRAMOV

LANKARAN STATE UNIVERSITY (AZERBAIJAN)

ORGANIZING BOARD

Assoc. Prof. FERHAT BAHCECI

FIRAT UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. HUSEYIN BOZ

ATATURK UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. SONGUL KARABATAK

FIRAT UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. VILDAN DONMUS KAYA

FIRAT UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. ZUHAL AKMEŞE

DICLE UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. MEHMET MIMAN

HARRAN UNIVERSITY (TURKIYE)

DR. MARIUS LOLEA

UNIVERSITY OF ORADEA (ROMANYA)

DR. K.R. PADMA

SRIPADMAVATIMAHILAVISVAVIDYALAYAM (WOMEN'S) UNIVERSITY (INDIA)

DR. ROZINA KHATTAK

SHAHEED BENAZIR BHUTTO WOMEN UNIVERSITY (PAKISTAN)

COORDINATOR

AYSEL UNAL

SCIENCE BOARD

Prof. Dr. ALI OSMAN ALAKUS

DICLE UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. ARZU KARACA

MUNZUR UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. ELMAN GULIYEV

AZERBAIJAN STTE PEDAGOGICAL UNIVERSITY (AZERBAIJAN)

Prof. Dr. BASAK HANEDAN

ATATURK UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. BILAL DUMAN

MUGLA SITKI KOCMAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. BIRSA MIHAIL LUCIAN

ALEXANDRU IOAN CUZA UNIVERSITY OF IASI (ROMANIA)

Prof. Dr. BIRSEN CEKEN

ANKARA HACI BAYRAM VELI UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. DERVISH ALIMI

UNIVERSITY OF TETOVA (MAKEDONYA)

Prof. Dr. HABA HAMADA

UNIVERSITÉ BATNA 1. (ALGERIA)

Prof. Dr. LEVENT GOKDEMIR

INONU UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. M. HANIFI ASLAN

HASAN KALYONCU UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. MOHANNAD TARRAD

AL ALBAYT UNIVERSITY (URDUN)

Prof. Dr. MUHAMMAD SAFDAR BHATTI

THE ISLAMIA UNIVERSITY OF BAHAWALPUR (PAKISTAN**)**

Prof. Dr. MUKADDES ORS

AKDENIZ UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. SABRI KARADOGAN

DICLE UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. SADETTIN OZCELIK

DICLE UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. SADETTIN SARI

SULEYMAN DEMIREL UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. SIBEL KAHRAMAN

INONU UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. SENGUL KOCAMAN

DICLE UNIVERSITY (TURKIYE)

Adjunct Prof. DUDY EFFENDY

UNIVERSITAS WIDYA DHARMA PONTIANAK (ENDONEZYA)

Assoc. Prof. AYLIN ALAN

AKDENIZ UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. BAMBANG HADI SANTOSO

SEKOLAH TINGGI ILMU EKONOMI INDONESIA SURABAYA (ENDONEZYA)

Assoc. Prof. DERYA ATLAY ISIK

MUGLA SITKI KOCMAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. EBRU ONEM

SULEYMAN DEMIREL UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. EHSAN RASOULINEZHAD

UNIVERSITY OF TEHRAN (IRAN)

Assoc. Prof. ELIF CELEBI KARAKOK

AKDENIZ UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. ELIF ERTEM AKBAS

VAN YUZUNCU YIL UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. EMINE GUZEL

AKDENIZ UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. EMINE YILMAZ BOLAT

MERSIN UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. FILIZ YANGILAR

ERZINCAN BINALI YILDIRIM UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. GORKEMLI KAZAR

MUNZUR UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. HALIM FERIT BAYATA

ERZINCAN BINALI YILDIRIM UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. KEZBAN SONMEZ

AKDENIZ UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. MERVE ERSAN

ANKARA HACI BAYRAM VELI UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. OZGUR ALTINDAG

DICLE UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. OZGUR EKEN

INONU UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. SERPIL YÜKSEL

NECMETTIN ERBAKAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. TUBA YAGCI

BILECIK SEYH EDEBALI UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. YILMAZ YURTSEVEN

AKDENIZ UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. YUNUS EMRE TANSU

GAZIANTEP UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. ZELIHA TEKIN

MUSALPARSLAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist Prof. BARIS AYDIN

DICLE UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist Prof. CETIN TAN

FIRAT UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist Prof. DOSS PARIMALA

UNIVERSITY OF DELHI (INDIA)

Assist. Prof. FAHRUNNISA KAZANAN

DICLE UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. FULYA HARP CELIK

HASAN KALYONCU UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. IVAN TASLIM

UNIVERSITAS MUHAMMADIYAH GORONTALO (ENDONEZYA)

Assist. Prof. Mehmet BOZKOYUN

HARRAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. MEHTAP KARACIL

BAYBURT UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. MUSLIM ALANOGLU

FIRAT UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. SABIHA GOKCEN ZEYBEK

YAKIN DOGU UNIVERSITY (KIBRIS)

Assist. Prof. SUKRU AYDIN

INONU UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. ZULEYHA YILDIRIM YAKAR

KAHRAMANMARAS SUTCU IMAM UNIVERSITY (TURKIYE)

Dr. MOHAMED MANKOUR

UNIVERSITY OF RELIZANE (ALGERIA)

Dr. ULKER BAXSIYEVA

AZERBAIJAN STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY (AZERBAIJAN)

CONFERENCE STATISTICS

Distribution of the papers presented orally at the conference by countries

Country	Number of Papers	Percentage (%)
TURKIYE	21	43,75 %
AZERBAIJAN	7	14,58 %
PAKISTAN	6	12,5 %
ALGERIA	4	8,34 %
RUSSIA	3	6,26 %
MOROCCO	2	4,17 %
MALAYSIA	1	2,08 %
JORDAN	1	2,08 %
ITALY	1	2,08 %
INDIA	1	2,08 %
ENGLAND	1	2,08 %
TOTAL	**48**	**100**

CONFERENCE STATISTICS

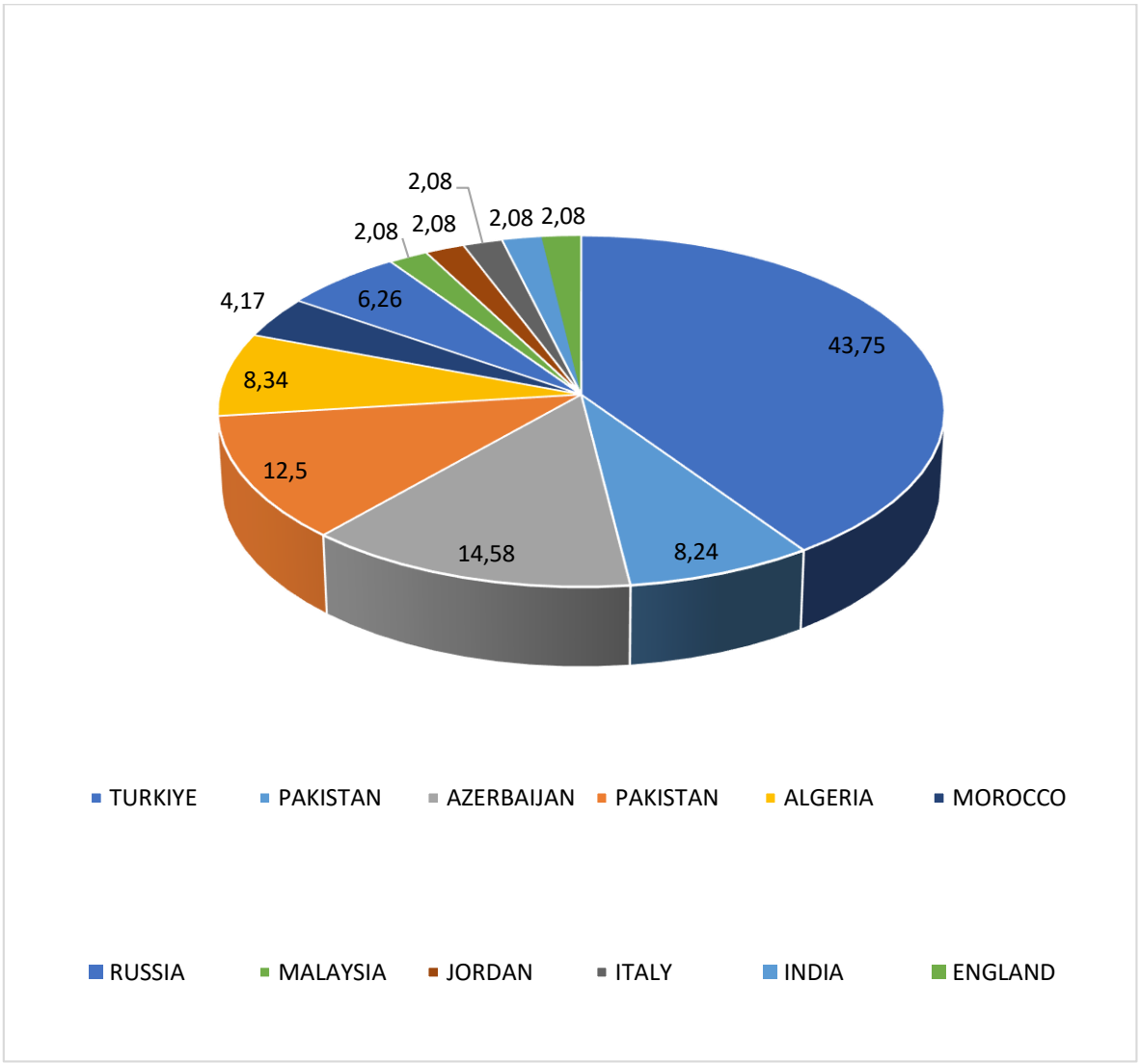

ASES
II. INTERNATIONAL FIRAT SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE

FEBRUARY 10-11, 2024, ELAZIG, TURKIYE

CONFERENCE PROGRAM

10.02.2024
SATURDAY / 10:00-12:30 TURKIYE TIME
SESSION: 1 HALL: 1 / HEAD OF SESSION
Assoc. Prof. ZUHAL AKMEŞE DEMİR

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Assoc. Prof. Niymet BAHŞİ İrem TAY	MEB İnönü Üniversitesi	REFLECTION OF DISASTER TOPICS IN TURKISH COURSE BOOKS
Lect. Sümeyra ÖZDEMİR Kudret DOĞAN Ebru CAN	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi	UNIVERSITY DISABILITY UNIT INTERNAL STAKEHOLDER WORKSHOP REVIEW: AN EXAMPLE OF THE BARRIER-FREE IDEAS WORKSHOP
Şeyma YERGİN Assoc. Prof. Songül KARABATAK Assist. Prof. Müslim ALANOĞLU	Fırat Üniversitesi	EXAMINING THE SELF-DIRECTED LEARNING SKILLS OF TEACHER CANDIDATES AND THEIR ATTITUDES TOWARDS ASSESSMENT AND EVALUATION
Assoc. Prof. Tezcan KARTAL İbrahim Serdar KIZILTEPE	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi	THE EFFECT OF CONFIRMATORY PHYSICS EXPERIMENTS ON THE DEVELOPMENT OF BELIEFS ABOUT THE NATURE OF SCIENCE
Şükran GÖÇER Assoc. Prof. Songül KARABATAK Assist. Prof. Müslim ALANOĞLU	Fırat Üniversitesi	YAŞAM BOYU ÖĞRENME EĞİLİMLERİ, TEKNOLOJİ YETERLİKLERİ VE İŞ DOYUMU ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ
Assoc. Prof. Tezcan KARTAL İbrahim Serdar KIZILTEPE	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi	THE EFFECT OF LABORATORY EXPERIMENTS ON THE SELF-EFFICACY DEVELOPMENT OF PRE-SERVICE SCIENCE TEACHERS
Assoc. Prof. Erkan YARIMKAYA Prof. Dr. Hatice BAKKALOĞLU	Bayburt Üniversitesi Ankara Üniversitesi	DETERMINING THE NEEDS OF INDIVIDUALS WITH INTELLECTUAL DISABILITY AND THEIR PARENTS IN PRE-, DURING- AND AFTER THE EARTHQUAKE
Gülden GÜVEN Assist. Prof. Merve EKİZ KAYA	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi	GENDER ROLES IN VISUAL COMMUNICATION TOOLS FOR CHILDREN
Fatma Zehra YAMAN Prof. Dr. Mehmet DEMİRCİ	Erciyes Üniversitesi	THE COURSE OF WUJUH AND NAZHAIR SCIENCE IN TURKISH TAFSIR METHODOLOGY WORKS
Res. Assist. Dilan KILIÇ Şennur ARINÇ AKKUŞ Prof. Dr. Ahmet TORTUM	Atatürk Üniversitesi ESKİ Genel Müdürlüğü	PARKING LOTS LAGGING BEHIND THE REQUIREMENTS- A REVIEW OF LEGISLATION

10.02.2024
SATURDAY / 10:00-12:30 TURKIYE TIME
SESSION: 1 HALL: 2 / HEAD OF SESSION
Lect. Murat SEVEN

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Res. Assist. Dr. Hülya KOÇYİĞİT KAVAK Lect. Dr. Şeyda KAZANÇ	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Gaziosmanpaşa Üniversitesi	A CONTROVERSIAL APPLICATION IN CARE ENVIRONMENTS: PHYSICAL RESTRICTION
Hatice USTA Prof. Dr. Züheyr KAMACI	Süleyman Demirel Üniversitesi	WELL GEOPHYSICS IN THE EXPLORATION OF GROUNDWATER RESOURCES: A CASE STUDY
İlker TÜRKYILMAZ Prof. Dr. S. Levent KUZU	Yıldız Teknik Üniversitesi İstanbul Teknik Üniversitesi	DISPERSION MODEL OF EMISSIONS WHICH RELEASED FROM A LIQUEFIED NATURAL GAS PLANT
Cansu ÇİFTÇİ Assoc. Prof. Çetin SAYACA	Özel Sancak Tıp Merkezi Bursa Uludağ Üniversitesi	SUBAKROMİAL SIKIŞMA SENDROMU OLAN HASTALARDA TRANSVERS FRİKSİYON MASAJI VE KİNEZYOTAPE UYGULAMASININ AĞRI, FONKSİYONELLİK, YAŞAM KALİTESİ ÜZERİNE ETKİSİ
Lect. Murat SEVEN Assist. Prof. Sezer AVCI	Hasan Kalyoncu Üniversitesi	COMPASSION and COMPASSION-BASED TRAININGS
Res. Assist. Mehmet AĞASLAN Assist. Prof. Nadiye BARIŞ EREN	Tarsus Üniversitesi	SYMPTOM MANAGEMENT IN PATIENTS WITH CHRONIC RENAL FAILURE AND THE ROLE OF THE NURSE
Assist. Prof. Nadiye BARIŞ EREN Res. Assist. Mehmet AĞASLAN	Tarsus Üniversitesi	PATIENT SAFETY AND NURSING CARE IN DEMENTIA PATIENTS
Ayberk BALTACI Assist. Prof. Arzum KARATAŞ	Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi	PREDICTING COURSE PREFERENCES OF ISMEK COURSE ATTENDEES USING DECISION TREES
Res. Assist. Seda GÜRAY Res. Assist. Zeynep Seyyide KAYA	Tarsus Üniversitesi	BREASTFEEDING SOLUTIONS IN NATURAL DISASTERS AND CLIMATE CRISIS
Res. Assist. Zeynep Seyyide KAYA Res. Assist. Seda GÜRAY	Tarsus Üniversitesi	DISASTER EFFECTS AND MANAGEMENT IN CHILDREN 0-6 YEARS OLD
Assoc. Prof. Bennur KOCA Assoc. Prof. Ayla AÇIKGÖZ Prof. Dr. Günay KIRKIM	Dokuz Eylül Üniversitesi	SAĞLIK TEKNİKERLİĞİ ÖĞRENCİLERİNİN AFETE HAZIR BULUNUŞLUKLARI İLE AFETTE ÇALIŞMA İSTEKLİLİĞİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

10.02.2024
SATURDAY / 10:00-12:30 TURKIYE TIME
SESSION: 1 HALL: 3/ MODERATOR
Zohaib Hassan SAIN

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Prof. Dr. Elman QULIYEV	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	GENGHIS DAGJI'S NOVELS AS A SAMPLE OF KRIMNAME SERIES
Prof. Dr. Elman QULIYEV	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	PROPAGATION OF EDUCATION IDEAS IN ABAY KUNANBAYEV'S PROSE
Assist. Prof. Samra Afzal	National University of Modern Languages	FUTURE OF SUPPLEMENTARY EDUCATION: EXPLORING THE ROLE OF AI TOOLS IN REVOLUTIONIZING PRIVATE TUTORING
Assoc. Prof. AYGUN AHMADOVA	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	THE UNFORGETTABLE ROLE OF KHANIMANA ALIBEYLI IN THE DEVELOPMENT OF MODERN AZERBAIJAN CHILDREN'S DRAMATURGY (1950-2000 YEARS)
Assoc. Prof. AYGUN AHMADOVA	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	ARTISTIC EXAMPLES OF TOFİK MAHMUD IN THE CREATION OF POETRY AND PROSE OF AZERBAIJAN CHILDREN
Zohaib Hassan SAIN	Superior University	INVESTIGATING THE INFLUENCE AND OBSTACLES OF AI-DRIVEN CHATGPT IN EDUCATIONAL SETTINGS: INSIGHTS FOR 2023
Aynur BƏDƏLOVA	ADPU	A.S. PUŞKININ " YEVGENI ONEGIN" MƏNZUM ROMANINDA ONEGIN OBRAZININ SƏCIYYƏSI
Zohaib Hassan SAIN	Superior University	EMPOWERING EDUCATORS: NAVIGATING THE LANDSCAPE OF TEACHER TRAINING IN PAKISTAN WITH INSIGHTFUL SOLUTIONS
Zohaib Hassan SAIN	Superior University	TRANSFORMATIVE PEDAGOGIES: NAVIGATING THE EDUCATIONAL FRONTIER IN PAKISTAN THROUGH OUTCOME-BASED EDUCATION

10.02.2024
SATURDAY / 10:00-12:30 TURKIYE TIME
SESSION: 1 HALL: 4 / HEAD OF SESSION
Assist. Prof. K.R. PADMA

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Muhamamd Sajjad Ali GILL Minahil MAQSOOD	University of the Punjab	INFLUENCE OF DIET AND EXERCISE ADHERENCE IN DIABETIC CASES AND ITS IMPACT ON HBA1C
Assist. Prof. K.R. PADMA K.R. DON	Sri Padmavati Mahila Visvavidyalayam (Women's) University Bharath University	JACKFRUIT WASTE AND ITS PROMISING HEALTH BENEFITS: A CONCISE UPDATE
RODOLFO REDA RENZO GUARNIERI Maurilio D'ANGELO ALESSIO ZANZA MARCO SERACCHIANI LUCA TESTARELLI	Private Periodontal Implant Practice Sapienza University of Rome	EFFECTS OF MAINTENANCE IMPLANT THERAPY WITH AND WITHOUT PERIODIC REMOVAL AND DECONTAMINATION OF PROSTHETIC COMPONENTS ON INFLAMMATORY PERI-IMPLANT PARAMETERS
Charlston Willy RAYMOND Yusham YUSSAR	Keningau Vocational College	STIRRUP & BENDER MACHINE
Prof. Dr. Cengiz ABILOV Prof. Dr. Mehriban HASANOVA Assoc. Prof. Elmira GASIMOVA Assoc. Prof. Nigar HUSEYNOVA	Azerbaycan Teknik Üniversitesi	İNDİYUM MONOTELÜRİD BAZLI İLERİ MALZEMELERİN HAZIRLANMASININ ÖZELLİKLERİ VE BAZI TERMOFİZİKSEL ÖZELLİKLERİ
Yasmina BISKRI Ouided DEHAS Laidi BABOURI Nadjiba BOUGHERIRA Acheref CHERIFI	Higher Normal School of Technological Education "University of 20 August" Université mohamed el bachir el ibrahimi	EFFECT OF CHEMICAL MODIFICATION OF LUFFA CYLINDRICA FIBERS ON THE MECHANICAL BEHAVIOUR OF POLYESTER/LUFFA COMPOSITES
Ouided DEHAS Yasmina BISKRI Laidi BABOURI Acheref CHERIFI	"University of 20 August" Higher Normal School of Technological Education Université mohamed el bachir el ibrahimi	IMPROVED MECHANICAL PROPERTIES OF UNSATURATED POLYESTER RESIN COMPOSITES REINFORCED WITH RECYCLED PET FIBERS
Abdelmalik BRIK Mustapha El KADIRI Taha El ASSIMI Hicham Ben YOUCEF Said LAASSIRI Geraldine GOUHIER Abdellatif El MEZIANE Abdelkrim El KADIB Mohammed LAHCINI	Mohammed VI Polytechnic University Normandie University Cadi-Ayyad University Euro-Mediterranean University	SOLAR ENERGY UTILIZATION OVER DEFECTIVE TIO2 BASED MATERIALS FOR CLEAN AND RENEWABLE ENERGY PRODUCTION AS WELL AS ENVIRONMENTAL PROTECTION
Abdelmalik BRIK Mustapha El KADIRI Taha El ASSIMI Hicham Ben YOUCEF Said LAASSIRI Geraldine GOUHIER Abdellatif El MEZIANE Abdelkrim El KADIB Mohammed LAHCINI	Mohammed VI Polytechnic University Normandie University Cadi-Ayyad University Euro-Mediterranean University	INVESTIGATION OF STRUCTURAL AND CATALYTIC PROPERTIES OF BI2WO6/CHITOSAN FILM
Abderrahim NEHARI Manel ABDOUN Adem AIT MOHAMED AMER ADJOUDJ M'hamed	University of Relizane University of Chlef	RHEOLOGY CHARACTERIZATION OF SELF-COMPACTING MORTAR WITH RECYCLED PAVEMENT ASPHALT

10.02.2024
SATURDAY / 10:00-12:30 TURKIYE TIME
SESSION: 1 HALL: 5/ MODERATOR
Prof. Dr. Muhammad FAISAL

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Prof. Dr. Muhammad FAISAL	Allama Iqbal Open University	COMMON FREEDOMS INFRINGEMENT'S INFORMATIONAL COLLECTION MIGHT BE GOTTEN IN PAKISTAN BY MUHAMMAD FAISAL DIRECTOR (HRIMS)
Xiaoya ZHU	University of Leeds	ANALYSING THE NEW DIRECTION OF PAPER MEDIA OPERATION FROM THE PERSPECTIVE OF MEDIA MANAGEMENT
Aygul HASANLI	Azerbaijan University of Architecture and Construction	SMART AND GREEN TECHNOLOGIES IN TOURIZM COMPLEXES PLANNING
Han JIACHEN	People's Friendship University of Russian	RESEARCH ON THE MARKET DEVELOPMENT TRENDS OF CHINA'S MICROELECTRONICS INDUSTRY
Deghiche Diab N. Deghiche T.	Biskra University Scientific and Technical Research Center On Arid Regions	ECOSYSTEM SERVICES OF INSECTS TO HUMAN AND OTHER LIVING
Yang YUNYA	Peoples' Friendship University of Russia	EXPRESSION OF THE CONCEPT "HONOUR" IN CHINESE AND RUSSIAN SONGS, POEMS AND WORKS OF FICTION
Prof. Dr. Mohammed WAHEEB	Hashemite University	BRONZE AGE COPPER TECHNOLOGY IN JORDAN- SOUTH LEVANT
Jian ZHENG	RUDN University	NEW MEDIA ERA SPORTS HEALTH COMMUNICATION AND UNIVERSITY STUDENT HEALTH PROMOTION RESEARCH

CONTENTS

AUTHOR(s)	TITLE	PAGE NO
Şeyma YERGİN Songül KARABATAK Müslim ALANOĞLU	EXAMINING TEACHER CANDIDATES' SELF-DIRECTED LEARNING SKILLS AND THEIR ATTITUDES TOWARDS ASSESSMENT AND EVALUATION	1
Şükran GÖÇER Songül KARABATAK Müslim ALANOĞLU	THE RELATIONSHIP BETWEEN TEACHERS' LIFELONG LEARNING TENDENCIES AND THEIR JOB SATISFACTION	12
Niymet BAHŞİ İrem TAY	REFLECTION OF DISASTER TOPICS IN TURKISH COURSE BOOKS	23
Sümeyra ÖZDEMİR Kudret DOĞAN Ebru CAN	UNIVERSITY DISABILITY UNIT INTERNAL STAKEHOLDER WORKSHOP REVIEW: AN EXAMPLE OF THE BARRIER-FREE IDEAS WORKSHOP	38
Tezcan KARTAL İbrahim Serdar KIZILTEPE	THE EFFECT OF LABORATORY EXPERIMENTS ON THE SELF-EFFICACY DEVELOPMENT OF PRE-SERVICE SCIENCE TEACHERS	41
Tezcan KARTAL İbrahim Serdar KIZILTEPE	THE EFFECT OF CONFIRMATORY PHYSICS EXPERIMENTS ON THE DEVELOPMENT OF BELIEFS ABOUT THE NATURE OF SCIENCE	52
Erkan YARIMKAYA Hatice BAKKALOĞLU	DETERMINING THE NEEDS OF INDIVIDUALS WITH INTELLECTUAL DISABILITY AND THEIR PARENTS IN PRE-, DURING- AND AFTER THE EARTHQUAKE	62
Gülden GÜVEN Merve EKİZ KAYA	GENDER ROLES IN VISUAL COMMUNICATION TOOLS FOR CHILDREN	64
Fatma Zehra YAMAN Mehmet DEMİRCİ	THE COURSE OF WUJUH AND NAZHAIR SCIENCE IN TURKISH TAFSIR METHODOLOGY WORKS	73
Dilan KILIÇ Şennur ARINÇ AKKUŞ Ahmet TORTUM	PARKING LOTS LAGGING BEHIND THE REQUIREMENTS- A REVIEW OF LEGISLATION	75
Hülya KOÇYİĞİT Şeyda KAZANÇ	A CONTROVERSIAL APPLICATION IN CARE ENVIRONMENTS: PHYSICAL RESTRICTION	86
Hatice USTA Züheyr KAMACI	WELL GEOPHYSICS IN THE EXPLORATION OF GROUNDWATER RESOURCES: A CASE STUDY	93
İlker TÜRKYILMAZ S. Levent KUZU	DISPERSION MODEL OF EMISSIONS WHICH RELEASED FROM A LIQUEFIED NATURAL GAS PLANT	95
Cansu ÇİFTÇİ Çetin SAYACA	SUBAKROMİAL SIKIŞMA SENDROMU OLAN HASTALARDA TRANSVERS FRİKSİYON MASAJI VE KİNEZYOTAPE UYGULAMASININ AĞRI, FONKSİYONELLİK, YAŞAM KALİTESİ ÜZERİNE ETKİSİ	97

Murat SEVEN Sezer AVCI	**COMPASSION and COMPASSION-BASED TRAININGS**	**98**
Mehmet AĞASLAN Nadiye BARIŞ EREN	**SYMPTOM MANAGEMENT IN PATIENTS WITH CHRONIC RENAL FAILURE AND THE ROLE OF THE NURSE**	**103**
Nadiye BARIŞ EREN Mehmet AĞASLAN	**PATIENT SAFETY AND NURSING CARE IN DEMENTIA PATIENTS**	**109**
Ayberk BALTACI Arzum KARATAŞ	**PREDICTING COURSE PREFERENCES OF ISMEK COURSE ATTENDEES USING DECISION TREES**	**114**
Zeynep Seyyide KAYA Seda GÜRAY	**DISASTER EFFECTS AND MANAGEMENT IN CHILDREN 0-6 YEARS OLD**	**121**
Seda GÜRAY Zeynep Seyyide KAYA	**BREASTFEEDING SOLUTIONS IN NATURAL DISASTERS AND CLIMATE CRISIS**	**130**
Bennur KOCA Ayla AÇIKGÖZ Günay KIRKIM	**SAĞLIK TEKNİKERLİĞİ ÖĞRENCİLERİNİN AFETE HAZIR BULUNUŞLUKLARI İLE AFETTE ÇALIŞMA İSTEKLİLİĞİ ARASINDAKİ İLİŞKİ**	**137**
Elman QULIYEV	**PROPAGATION OF EDUCATION IDEAS IN ABAY KUNANBAYEV'S PROSE**	**138**
Elman QULIYEV	**GENGHIS DAGJI'S NOVELS AS A SAMPLE OF KRIMNAME SERIES**	**144**
Samra AFZAL	**FUTURE OF SUPPLEMENTARY EDUCATION: EXPLORING THE ROLE OF AI TOOLS IN REVOLUTIONIZING PRIVATE TUTORING**	**151**
AYGUN AHMADOVA	**THE UNFORGETTABLE ROLE OF KHANIMANA ALIBEYLI IN THE DEVELOPMENT OF MODERN AZERBAIJAN CHILDREN'S DRAMATURGY (1950-2000 YEARS)**	**152**
AYGUN AHMADOVA	**ARTISTIC EXAMPLES OF TOFİK MAHMUD IN THE CREATION OF POETRY AND PROSE OF AZERBAIJAN CHILDREN**	**161**
Zohaib Hassan SAIN	**INVESTIGATING THE INFLUENCE AND OBSTACLES OF AI-DRIVEN CHATGPT IN EDUCATIONAL SETTINGS: INSIGHTS FOR 2023**	**168**
Zohaib Hassan SAIN	**EMPOWERING EDUCATORS: NAVIGATING THE LANDSCAPE OF TEACHER TRAINING IN PAKISTAN WITH INSIGHTFUL SOLUTIONS**	**169**
Aynur BƏDƏLOVA	**A.S. PUŞKIN IN "YEVGENI ONEGIN" MƏNZUM ROMANINDA ONEGIN OBRAZININ SƏCIYYƏSI**	**170**
Muhamamd Sajjad Ali GILL Minahil MAQSOOD	**INFLUENCE OF DIET AND EXERCISE ADHERENCE IN DIABETIC CASES AND ITS IMPACT ON HBA1C**	**174**

K.R. PADMA K.R. DON	JACKFRUIT WASTE AND ITS PROMISING HEALTH BENEFITS: A CONCISE UPDATE	175
RODOLFO REDA RENZO GUARNIERI Maurilio D'ANGELO ALESSIO ZANZA MARCO SERACCHIANI LUCA TESTARELLI	EFFECTS OF MAINTENANCE IMPLANT THERAPY WITH AND WITHOUT PERIODIC REMOVAL AND DECONTAMINATION OF PROSTHETIC COMPONENTS ON INFLAMMATORY PERI-IMPLANT PARAMETERS	176
Charlston Willy RAYMOND Yusham YUSSAR	STIRRUP & BENDER MACHINE	177
Cengiz ABILOV Mehriban HASANOVA Elmira GASIMOVA Nigar HUSEYNOVA	İNDİYUM MONOTELÜRİD BAZLI İLERİ MALZEMELERİN HAZIRLANMASININ ÖZELLİKLERİ VE BAZI TERMOFİZİKSEL ÖZELLİKLERİ	178
Yasmina BISKRI Ouided DEHAS Laidi BABOURI Nadjiba BOUGHERIRA Acheref CHERIFI	EFFECT OF CHEMICAL MODIFICATION OF LUFFA CYLINDRICA FIBERS ON THE MECHANICAL BEHAVIOUR OF POLYESTER/LUFFA COMPOSITES	180
Ouided DEHAS Yasmina BISKRI Laidi BABOURI Acheref CHERIFI	IMPROVED MECHANICAL PROPERTIES OF UNSATURATED POLYESTER RESIN COMPOSITES REINFORCED WITH RECYCLED PET FIBERS	181
Abdelmalik BRIK Mustapha El KADIRI Taha El ASSIMI Hicham Ben YOUCEF Said LAASSIRI Geraldine GOUHIER Abdellatif El MEZIANE Abdelkrim El KADIB Mohammed LAHCINI	INVESTIGATION OF STRUCTURAL AND CATALYTIC PROPERTIES OF BI2WO6/CHITOSAN FILM	182
Abdelmalik BRIK Mustapha El KADIRI Taha El ASSIMI Hicham Ben YOUCEF Said LAASSIRI Geraldine GOUHIER Abdellatif El MEZIANE Abdelkrim El KADIB Mohammed LAHCINI	SOLAR ENERGY UTILIZATION OVER DEFECTIVE TIO2 BASED MATERIALS FOR CLEAN AND RENEWABLE ENERGY PRODUCTION AS WELL AS ENVIRONMENTAL PROTECTION	183
Abderrahim NEHARI Manel ABDOUN Adem AIT MOHAMED AMER ADJOUDJ M'hamed	RHEOLOGY CHARACTERIZATION OF SELFCOMPACTING MORTAR WITH RECYCLED PAVEMENT ASPHALT	184
Muhammad FAISAL	COMMON FREEDOMS INFRINGEMENT'S INFORMATIONAL COLLECTION MIGHT BE GOTTEN IN PAKISTAN BY MUHAMMAD FAISAL DIRECTOR (HRIMS)	185
Xiaoya ZHU	ANALYSING THE NEW DIRECTION OF PAPER MEDIA OPERATION FROM THE PERSPECTIVE OF MEDIA MANAGEMENT	186
Aygul HASANLI	SMART AND GREEN TECHNOLOGIES IN TOURIZM COMPLEXES PLANNING	188

Han JIACHEN	**RESEARCH ON THE MARKET DEVELOPMENT TRENDS OF CHINA'S MICROELECTRONICS INDUSTRY**	**189**
Deghiche Diab N. Deghiche T.	**ECOSYSTEM SERVICES OF INSECTS TO HUMAN AND OTHER LIVING**	**190**
Yang YUNYA	**EXPRESSION OF THE CONCEPT "HONOUR" IN CHINESE AND RUSSIAN SONGS, POEMS AND WORKS OF FICTION**	**191**
Mohammed WAHEEB	**BRONZE AGE COPPER TECHNOLOGY IN JORDAN- SOUTH LEVANT**	**192**
Jian ZHENG	**NEW MEDIA ERA SPORTS HEALTH COMMUNICATION AND UNIVERSITY STUDENT HEALTH PROMOTION RESEARCH**	**193**
Zohaib Hassan SAIN	**TRANSFORMATIVE PEDAGOGIES: NAVIGATING THE EDUCATIONAL FRONTIER IN PAKISTAN THROUGH OUTCOME-BASED EDUCATION**	**194**

EXAMINING TEACHER CANDIDATES' SELF-DIRECTED LEARNING SKILLS AND THEIR ATTITUDES TOWARDS ASSESSMENT AND EVALUATION

ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÖZ YÖNETİMLİ ÖĞRENME BECERİLERİ İLE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRMEYE YÖNELİK TUTUMLARININ İNCLENMESİ

Şeyma YERGİN[1], Songül KARABATAK[2], Müslim ALANOĞLU[3]

[1] Yüksek Lisans Öğrencisi, Fırat Üniversitesi, Eğitim Yönetimi, 0009-0005-0698-6653

[2] Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri, 0000-0002-1303-2429

[3]Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi, 0000-0003-1828-4593

Abstract

This study aimed to examine the relationship between teacher candidates' self-directed learning skills and their attitudes towards measurement and evaluation. Relational research design was used in the research. The population of the study consists of education faculty students studying at Fırat University in the spring semester of the 2022-2023 academic year. From this population, 194 teacher candidates who voluntarily participated in the study were determined by the appropriate sampling method. Self-Directed Learning Scale and Attitude Towards Measurement and Evaluation Scale were used to collect data in the study. While analyzing the data, in addition to descriptive statistics, independent groups t-test was used for comparisons of two groups, and one-way analysis of variance was used for comparisons of three or more groups. At the end of the study, there is a low, positive and significant relationship between the self-directed learning skills of teacher candidates and the interest, lesson and emotion dimensions of measurement and evaluation.

Keywords: Teacher candidate, self-directed learning, measurement and evaluation

Özet

Bu araştırmada öğretmen adaylarının öz yönetimli öğrenme becerileri ile ölçme ve değerlendirmeye yönelik tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada ilişkisel araştırma deseni kullanılmıştır. Çalışmanın evrenini 2022-2023 eğitim-öğretim yılı bahar yarıyılında Fırat Üniversitesinde öğrenim gören eğitim fakültesi öğrencileri oluşturmaktadır. Bu evrenden çalışmaya gönüllü olarak katılan 194 öğretmen adayı uygun örneklem yöntemi ile belirlenmiştir. Araştırmada verilerin toplanması Öz Yönetimli Öğrenme Ölçeği ve Ölçme ve değerlendirmeye Yönelik Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Veriler analiz edilirken betimsel istatistiklerin yanı sıra iki grup karşılaştırmasında bağımsız gruplar t-testi kullanırken üç veya daha fazla grup karşılaştırmalarında tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Çalışma sonunda öğretmen adaylarının öz yönetimli öğrenme becerileri ile ölçme ve değerlendirmenin ilgi, ders ve duygu boyutları arasında zayıf, pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen adayı, öz yönetimli öğrenme, ölçme ve değerlendirme

1. INTRODUCTION

Self-directed learning is a process in which individuals assume responsibility for determining the information they will learn, as well as the methods and locations of their learning. They also take charge of evaluating their own progress, without relying on assistance from others (Guglielmino & Guglielmino, 2001). Self-directed learning is a skill that relies entirely on an individual's self-control. It signifies that individuals take ownership of their learning process, work in a coordinated manner, manage their own learning process, determine their own learning strategies, seek sources of motivation, and recognize that learning does not solely occur under the authority of a teacher. Self-directed learning offers several benefits, including increased flexibility, a learner-centered approach, freedom from the constraints of a physical classroom environment, and the ability to monitor one's own learning progress (Yılmazsoy & Kahraman, 2019).

In order to effectively manage the process of self-directed learning, it is important to follow a structured approach consisting of goal setting, planning, strategy determination, implementation, and evaluation (Oral & Yazar, 2017). Goal setting is the initial stage, where individuals establish their learning objectives. They should first identify their goals and devise a plan to achieve them. Following the planning stage, appropriate strategies should be determined and implemented, considering both individual characteristics and learning goals (Argün, 2021). Once the implementation phase is completed, measurement and evaluation are conducted to assess the extent to which the goals have been achieved. In this regard, the chosen method of measurement and evaluation holds significant importance.

The validity and reliability of education systems are ensured through the process of measurement and evaluation. Measurement and evaluation provide valuable feedback on the effectiveness of education and training. Based on this feedback, necessary adjustments are made to the education systems to ensure the delivery of high-quality education. Measurement and evaluation function as a control and supervision mechanism for education systems (Arslantaş, 2014). Furthermore, with ongoing innovations in the field of education, various new approaches to measurement and evaluation are emerging. It is the responsibility of teachers to adapt these innovations to the classroom environment by staying up to date with the changes required by the current era. Thus, having knowledge about measurement and evaluation techniques and the ability to utilize them effectively are essential responsibilities of teachers (Fidan & Sak, 2012).

One of the fundamental pillars of the learning process is undoubtedly teachers. In this context, it is the responsibility of teachers to possess knowledge about self-directed learning and measurement and evaluation techniques, as well as the ability to apply them. These competencies can be obtained through in-service trainings for teachers. Additionally, education faculties can also equip teacher candidates with these competencies (Karaman & Şahin, 2014). It is crucial for prospective teachers to have self-directed learning skills, as they will be able to educate students with these skills in the future. The presence of teachers who possess self-directed learning skills is highly beneficial, as they serve as positive role models for students. It should be noted that the actions demonstrated by a teacher, rather than the information conveyed through words, have a more lasting impact on students (Karataş & Başbay, 2014).

When reviewing the previous literature, several studies have explored the relationships between various factors. For instance, Karataş and Başbay (2014) examined the relationship between self-directed learning level and academic achievement. Recepoğlu (2021) explored the connection between self-directed learning tendencies and lifelong learning. Another study conducted by Karataş (2017) examined the relationship between self-directed learning readiness levels and metacognitive awareness levels of teacher candidates. Furthermore, Tekin

(2019) investigated the relationship between attitudes towards measurement and evaluation and self-efficacy perceptions. Karaman and Şahin (2014) examined the relationship between attitudes towards measurement and evaluation and measurement and evaluation literacy levels. Considering the limited number of studies available in the literature, this study aims to explore the relationship between self-directed learning level and attitude towards measurement and evaluation. Additionally, the study aims to analyze the potential differences in self-directed learning level and attitudes towards measurement and evaluation based on gender and branch variables. The research questions are as follows:

1- What are the extent of teacher candidates' self-directed learning and attitudes towards measurement and evaluation?

2- Do the teacher candidates' self-directed learning and attitudes towards measurement and evaluation levels significantly differ based on gender and branch?

3- What is the correlation between teacher candidates' self-directed learning and their attitudes towards measurement and evaluation?

2. METHOD

2.1 Research Design

In this study, the objective was to investigate the correlation between self-directed learning skills of teacher candidates and their attitudes towards measurement and evaluation. The study utilized a relational research design, which aims to quantify the level of association between multiple variables by establishing connections among them and making predictions through statistical tests (Tekbıyık, 2014).

2.2 Population and Sample

The study population comprises education faculty students enrolled at Fırat University during the spring semester of the 2022-2023 academic year. A total of 194 teacher candidates, 147 female and 47 male, voluntarily participated in the study, and the convenience sampling method was employed. Convenience sampling method is utilized when random sample selection is challenging (Fraenkel, Wallen, & Hyun, 2012), and it allows researchers to easily access or include willing participants in the sample (Johnson & Christensen, 2014). This method has become increasingly popular in recent years due to its cost-effectiveness and efficient data collection (Karagöz, 2017).

2.3 Veri Totala Araçları

A questionnaire form was utilized to gather data for the study. The initial section of the form inquired about the demographic information of the teacher candidates, including gender, age, department, and grade level. The subsequent section consisted of the Self-Managed Learning and Attitudes Towards Measurement and Evaluation Scale.

2.3.1. Self-directed Learning Scale

The Self-directed Learning Scale (SLLS) was developed by Lounsbury (2009) and subsequently adapted into Turkish by Demircioğlu et al. (2018). The purpose of this scale is to assess the levels of self-directed learning in individuals through a one-dimensional structure. It comprises ten graded items, with responses measured on a 5-point Likert-type scale ranging from 1 (strongly disagree) to 5 (strongly agree). The reliability of the scale, as measured by Cronbach's Alpha coefficient, was found to be .84 in the original study and .89 in the present study.

2.3.2. Attitudes Towards Measurement and Evaluation Scale

It was developed by Bryant and Barnes (1997) to measure the attitudes of teacher candidates. The scale was adapted into Turkish by Ozan (2013). The scale consists of three factors and 31 items. Among the factors that make up the scale, there are 13 items related to the interest dimension, 10 items related to the emotion dimension, and eight items related to the course dimension. Seventeen of the 31 items consist of reverse items. The 5-point Likert-type scale is graded from 1 (strongly disagree) to 5 (strongly agree). The Cronbach's alpha consistency coefficient for teacher candidates' attitudes towards the measurement and evaluation course and its internal sub-dimensions was calculated as .88. At the end of this study, the Cronbach's Alpha coefficient was .94.

2.4 Data Analysis

Before proceeding with the analyses, an assessment was conducted to determine whether the data met the assumption of normal distribution (Table 1). The kurtosis and skewness values falling within the range of ± 1.5 indicate that the data satisfy the assumption of univariate normality. As the data were normally distributed, pairwise comparisons were performed using independent samples t-tests, while comparisons involving three or more variables were made using one-way analysis of variance (ANOVA). Descriptive statistics were subsequently calculated, including internal consistency coefficients, mean and standard deviation values for the scales, and Pearson Product Moment Correlation Coefficients between variables. The mean score evaluations for the scales were determined using the formula n-1/n (4/5) and classified as follows: 4.21-5.00 = Strongly Agree, 3.41-4.20 = Agree, 2.61-3.40 = Moderately Agree, 1.81-2.60 = Disagree, and 1.00-1.81 = Strongly Disagree. Correlation values were interpreted based on the absolute value of the correlation coefficient: .70-1.00 as high, .70-.30 as medium, and .30-.00 as low level relationship (Büyüköztürk, 2012).

3. FINDINGS

In this study, Table 1 presents the mean scores, standard deviation values, kurtosis, and skewness values of teacher candidates' self-directed learning levels and attitudes towards the measurement and evaluation.

Table 1. Descriptive findings on teacher candidates' self-directed learning skills and attitudes towards measurement and evaluation

Variables		N	$\bar{X}$	sd	Skewness	Kurtosis
Attitudes towards Measurement and Evaluation	Interest Dimension	194	3.84	.753	-.357	-.880
	Emotion Dimension	194	3.51	.937	-.296	-.722
	Course Dimension	194	3.31	.910	-.377	.038
Self-Directed Learning		194	4.19	.623	-.844	1.095

As indicated in Table 1, kurtosis and skewness values ranging from ± 1.5 suggest that the data set follows a normal distribution. Furthermore, the attitudes of teacher candidates towards measurement and evaluation are categorized as "I agree" on the interest dimension ($\bar{X}$=3.84), "I agree" on the emotion dimension ($\bar{X}$=3.51), and "I moderately agree" on the course dimension ($\bar{X}$=3.31). Additionally, teacher candidates' self-management skills ($\bar{X}$=4.19) are classified as "I agree".

Within the scope of the study, an independent groups t-test is conducted to examine whether there are significant differences in the attitudes of teacher candidates towards self-directed learning skills and the measurement and evaluation course based on gender. The results of this analysis are presented in Table 2.

Table 2. Comparison of self-directed learning and attitudes towards measurement and evaluation among teacher candidates based on gender variable.

Variables		**Gender**	**N**	$\bar{X}$	**sd**	**t**	**df**	**p**
Attitudes towards Measurement and Evaluation	Interest Dimension	Male	47	3.63	.877	-2.336	192	.021
		Female	147	3.92	.700			
	Emotion Dimension	Male	47	3.40	1.071	-.971	192	.333
		Female	147	3.56	.895			
	Course Dimension	Male	47	3.09	1.017	-2.002	192	.047
		Female	147	3.39	.867			
Self-Directed Learning		Male	47	4.11	.563	-1.082	192	.281
		Female	147	4.22	.642			

As observed in Table 2, based on the gender variable, there are significant differences in teacher candidates' attitudes towards measurement and evaluation in the dimensions of interest (t_{192} = -2.336; p<.05) and course (t_{192} = -2.002; p<.05). The average scores indicate that females have significantly higher interest in measurement and evaluation, as well as more positive attitudes towards the course compared to males. Moreover, there are significant differences in teacher candidates' attitudes towards measurement and evaluation in the dimensions of emotion (t_{192} = -.971; p>.05) and self-directed learning (t_{192} = -1.082; p>.05) according to gender. In this context, it is observed that women and men have similar levels of emotions and self-directed learning towards measurement and evaluation. However, the mean score of females is higher than that of males when comparing the two genders.

A comparison of teacher candidates' self-directed learning and attitudes towards assessment and evaluation was conducted using an ANOVA test according to branch variable. The results are indicated in Table 3.

Table 3. Comparison of self-directed learning and attitudes towards measurement and evaluation among teacher candidates based on branch variable

Variables		N	$\bar{X}$	sd	ANOVA Source of Variance	Sum of Square	df	Mean Squares	F	p	LSD
Attitudes towards Measurement and Evaluation	FLE	77	3.73	.785							
	MSE	51	3.80	.717							
Interest Dimension	BED	18	4.05	.798	Between groups	3.394	4	.848	1.505	.20	
	TSSE	38	4.00	.643	Wthin groups	106.540	189	.564			
	PCG	10	4.08	.933	Total	109.934	193				
	Total	194	3.85	.755							
	FLE	77	3.33	.898							
	MSE	51	3.85	.825							
Emotion Dimension	BED	18	3.28	1.049	Between groups	9.795	4	2.449	2.880	.02	1-2
	TSSE	38	3.53	.944	Wthin groups	160.712	189	.850			
	PCG	10	3.66	1.237	Total	170.507	193				
	Total	194	3.52	.940							
	FLE	77	3.17	.953							
	MSE	51	3.50	.768							
Course Dimension	BED	18	3.17	1.057	Between groups	4.350	4	1.087	1.316	.27	
	TSSE	38	3.44	.921	Wthin groups	156.126	189	.826			
	PCG	10	3.33	.890	Total	160.475	193				
	Total	194	3.32	.912							
Self-Directed Learning	FLE	77	4.26	.569							
	MSE	51	4.12	.590							
	BED	18	4.42	.517	Between groups	2.813	4	.703	1.836	.12	
	TSSE	38	4.03	.790	Wthin groups	72.414	189	.383			
	PCG	10	4.37	.550	Total	75.227	193				
	Total	194	4.20	.624							

FLE: Foreign Language Education, MSE: Math & Science Education, BED: Basic Education Department, TSSE: Turkish & Social Studies Education, PCG: Psychological Counseling and Guidance

As shown in Table 3, there is no significant difference ($p > .05$) in the dimensions of interest ($F_{(189,4)} = 1.505$) and lesson ($F_{(189,4)} = 1.316$) in teacher candidates' attitudes towards measurement and evaluation based on the branch variable. However, a significant difference is observed in the emotion dimension ($F_{(189,4)} = 2.880$; $p < .05$). Specifically, there is a significant difference in the emotion dimension between teacher candidates in the foreign language education department and those in the mathematics and science education department. No significant difference is found in the self-directed learning of teacher candidates based on the branch variable. Therefore, it can be concluded that teacher candidates have similar perceptions regardless of their branch.

The findings of the analysis carried out to investigate the correlation between teacher candidates' self-directed learning and their attitudes towards measurement and evaluation are presented in Table 4.

Table 4. Correlation between teacher candidates' self-directed learning and their attitudes towards measurement and evaluation

			Attitudes towards Measurement and Evaluation		
Variables		**Self-Directed Learning**	**Interest Dimension**	**Emotion Dimension**	**Course Dimension**
Self-Directed Learning		1			
Attitudes towards Measurement and Evaluation	Interest Dimension	.28**	1		
	Emotion Dimension	.15*	.52**	1	
	Course Dimension	.26**	.71**	.66**	1

*p<.05; **p<.01

As indicated in Table 4, there exists a statistically significant low positive correlation between teacher candidates' self-directed learning and the interest (r=.28; p<.01) and course (r=.26; p<.01) dimensions of attitude towards assessment and evaluation. Additionally, there is a statistically significant low and positive correlation (r=.15; p<.05) between teacher candidates' self-directed learning and the emotion dimension of attitude towards assessment and evaluation.

4. DISCUSSION, CONCLUSION, RECOMMENDATIONS

This study aimed to investigate the relationship between teacher candidates' self-directed learning and their attitudes towards measurement and evaluation. The study also examined whether there were significant differences in teacher candidates' self-directed learning and attitudes towards measurement and evaluation based on gender and branch variables.

As a result of the analysis, it was observed that teacher candidades' attitudes towards measurement and evaluation were rated as agreeing in the dimensions of interest and emotion, while they were moderately agreeing in the dimension of course. In a study by Şimşek (2022), it was noted that RCES teachers' attitudes towards measurement and evaluation were generally in agreement. Similarly, in a study conducted by Şahin and Atasoy (2018), it was found that social studies teachers' attitudes towards measurement and evaluation were in agreement. These findings align with existing literature. Therefore, it can be concluded that both prospective teachers and teachers recognize the significant importance of measurement and evaluation.

At the conclusion of the study, it was determined that the self-directed learning skills of teacher candidades were at an agreeable level. Gömleksiz and Demiralp's study (2012) indicated that the self-directed learning skills of teacher candidades showed agreement in the areas of planning, goal setting, strategy use, and evaluation. However, there was indecision regarding the dimension of dependence in learning. Yılmazsoy and Kahraman's research (2019) found that students engaged in distance education had self-directed learning skills above the midpoint of the scale. Artsın, Koçdar, and Bozkurt's study (2020) similarly reported that participants' self-directed learning skills were at an agreeable level. These results align with existing literature findings. The observation that self-directed learning skills are perceived at an

agreeable level suggests a strong inclination towards self-directed learning among individuals, indicating the competence of teacher candidades.

Following the analyses, it was found that concerning the gender variable, teacher candidades exhibited significantly stronger attitudes towards measurement and evaluation, particularly favoring women in terms of interest and course dimensions. The data revealed that women displayed higher levels of interest in both the course material and the field of measurement and evaluation compared to men. This disparity can be attributed to the higher academic performance and sense of responsibility demonstrated by female teacher candidades towards the measurement and evaluation course (Yaşar, 2014). In a study conducted by Erkuş (2020), it was noted that there exists a significant difference between female and male teacher candidades regarding interest and emotional engagement towards measurement and evaluation. Further examination of the emotional and interest dimensions indicated that male teacher candidades exhibited a higher degree of indifference towards their profession compared to their female counterparts. This observation suggests that female teacher candidades are likely to be more motivated and idealistic in their teaching practices than their male counterparts. Additionally, Aslan's study (2020) also supported the finding that women showed a stronger interest in the course. In the study conducted by Avan, Akbaş, and Gülgün (2019), it was observed that males had higher averages, unlike the findings of the present study. The researchers attributed this difference to the greater proficiency of male teachers in using computers. Consistent with existing literature and the outcomes of this research, female exhibited more favorable attitudes towards measurement and evaluation across all dimensions. These results suggest that female achieve higher levels of success, both academically and emotionally, in comparison to male.

Based on another finding derived from the study, it was determined that there was no statistically significant difference in the emotional dispositions of teacher candidades towards measurement and evaluation based on gender. In the research conducted by Aktaş and Alıcı (2012), no notable distinction was observed in the emotional aspect concerning gender. The results of this study align with previous research in the field. This congruence suggests that both male and female individuals exhibit akin perspectives regarding the emotional dimension of their attitudes towards the measurement and evaluation course.

According to another finding from the study, it was observed that the self-directed learning skills of teacher candidades did not show significant differences based on gender. Yılmazsoy and Kahraman (2019) found that women had higher self-directed learning skills than men, possibly due to women being more adept at self-directed learning and maintaining discipline. Yaşar (2014) also reported no significant variations in self-directed learning skills between genders in their research. The results of Yaşar's study (2014) align with the current study, indicating that gender does not play a significant role in influencing self-directed learning abilities.

Another finding from the study revealed that teacher candidades' attitudes towards measurement and evaluation, in relation to interest in the course, did not display a significant difference based on the branch variable. However, a notable difference was observed in the emotional dimension. This variance was identified between teacher candidades enrolled in the foreign language education department and those in the mathematics and science education department. As noted in a study by Aslan (2022), the attitude towards measurement and evaluation differed significantly between science and social studies teachers, with a preference towards science teachers. This discrepancy suggests that teacher candidades specializing in

departments with a focus on numerical courses tend to exhibit more positive attitudes towards measurement and evaluation courses compared to those in verbal departments.

At the conclusion of the study, it was observed that there was no significant difference in the self-directed learning skills of teacher candidades based on gender and field of study. Research conducted by Karagülle and Berkant (2022) indicated that the gender of teacher candidades generally did not have a decisive impact on their self-directed learning abilities. The study also revealed that the field of study had a notable influence on the self-directed learning skills of teacher candidades. Students enrolled in numerical disciplines demonstrated higher levels of self-directed learning skills compared to those in verbal and interdisciplinary fields. This variance could be attributed to the greater analytical intelligence of students in numerical disciplines and their effective management of learning processes and self-regulation, in contrast to students in other fields.

The study revealed a positive, low-level, and significant correlation between teacher candidades' self-directed learning and their attitudes towards measurement and evaluation. This finding indicates that an increase in teacher candidades' self-directed learning is associated with a corresponding increase in their attitudes towards measurement and evaluation. The parallel development of self-directed learning skills and positive attitudes towards measurement and evaluation suggests that teacher candidades can enhance their preparedness and evaluation capabilities. Consequently, equipping teacher candidades with these skills may be more efficient and effective than providing them to teachers through in-service training (Kırılmazkaya, 2018).

There are several limitations in this study. The first limitation is that the research was limited to students enrolled in the Faculty of Education at Fırat University during the spring semester of the 2022-2023 academic year. To improve the generalizability of the findings, it is recommended to include larger sample groups that can more accurately represent the population of teacher candidades across the country. Furthermore, the study solely relied on quantitative methods. It is believed that incorporating qualitative research approaches would significantly enhance the interpretation of the study results. Another limitation is that the study adopted a cross-sectional design. To address this, conducting longitudinal or experimental studies could enhance the reliability of the research.

5. KAYNAKLAR

Akar, H., ve Aydın, S. (2016). Öğretim elemanlarının mesleki yeterliklerini gerçekleştirme düzeyleri ile öğrencilerin akademik motivasyonu arasındaki ilişki. *Journal of International Social* Research, *9*(43), 1344-1352.

Aktaş, M., & Alıcı, D. (2012). Eğitimde ölçme ve değerlendirme dersine yönelik tutum ölçeği'nin (EÖD-TÖ) geliştirilmesi. *Journal of Qafqaz University, Philology and Pedagogy*, *33*, 66-73.

Argün, Z. (2021). *Üniversite öğrencilerinin öz yönetimli öğrenme becerileri ve akademik motivasyona ilişkin görüş ve deneyimleri.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, İstanbul.

Arslantaş, H. İ. (2014). Öğretim elemanlarının öğretim stratejileri-yöntem ve teknikleri, iletişim ve ölçme ve değerlendirme yeterliklerine yönelik öğrenci görüşleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *8*(15), 487-506.

Artsın, M., Koçdar, S., & Bozkurt, A. (2019). Öğrenenlerin öz-yönetimli öğrenme becerilerinin kitlesel açık çevrimiçi dersler bağlamında incelenmesi. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, *10*(1), 1-30.

Aslan, S. (2020). Öğretmen adaylarının ölçme ve değerlendirmeye yönelik tutumlarının çeşitli Variables açısından incelenmesi. *OPUS International Journal of Society Researches*, *16*(Eğitim ve Toplum Özel sayısı), 6047-6068.

Avan, Ç., Akbaş, V., ve Gülgün, C. (2019). Öğretmenlerin ölçme ve değerlendirmeye yönelik tutumları: Kastamonu örneği. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi*, *5*(3), 20-31.

Bryant, N. C., & Barnes, L. L. (1997). Development and validation of the attitude toward educational measurement inventory. *Educational and Psychological Measurement*, *57*(5), 870-875.

Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı.* (17. Basım). Ankara: Pegem Yayıncılık

Demircioğlu, Z. I., Öge, B., Fuçular, E. E., Çevik, T., Nazligül, M. D., ve Özçelik, E. (2018). Reliability, validity and turkish adaptation of self-directed learning scale (SDLS). *International Journal of Assessment Tools in Education*, *5*(2), 235-247.

Erkuş, M. (2020). *Öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine ve alternatif ölçme-değerlendirmeye yönelik tutumlarının incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi, Malatya.

Fidan, U. M., ve Sak, I. M. (2012). İlköğretim öğretmenlerinin tamamlayıcı ölçme ve değerlendirme teknikleri hakkında görüşleri. *Bartın University Journal Of Faculty Of Education*, *1*(1), 174-189.

Fraenkel, J. R., Wallen, N. E. & Hyun, H. H. (2012). *How to design and evaluate research in education* (8th ed.). McGraw-Hill Companies.

Gömleksiz, M. N., ve Demiralp, D. (2012). Öğretmen adaylarının öz-düzenleyici öğrenme becerilerine ilişkin görüşlerinin çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, *11*(3).

Guglielmino, P. J. & Guglielmino, L. M. (2001). Moving toward a distributed learning model based on self-managed learning. *S.A.M. Advanced Management Journal, 66 (3)*, 36-43.

Johnson, B. & Christensen, L. (2014). *Eğitim araştırmaları: Nicel, nitel ve karma yaklaşımlar* (4. baskı). (S. B. Demir, Çev. Ed.) Ankara: Eğiten Kitap.

Karagöz, Y. (2017). *SPSS ve AMOSS uygulamalı nitel-nicel-karma bilimsel araştırma yöntemleri ve yayın etiği*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Karagülle, S., ve Berkant, H. G. (2022). Üniversite öğrencilerinin öz yönetimli öğrenme becerilerinin ve düşünme stillerinin incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *42*(1), 669-710.

Karaman, P., ve Şahin, Ç. (2014). Öğretmen adaylarının ölçme ve değerlendirme okuryazarlıklarının belirlenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, *15*(2), 175-189.

Karataş, K. (2017). Öğretmen adaylarının öz yönetimli öğrenmeye hazırbulunuşluk düzeylerinin üst-bilişsel farkındalık düzeyleri açısından yordanması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *32*(2), 451-465.

Karataş, K., ve Başbay, M. (2014). Öz yönetimli öğrenmeye hazırbulunuşluk düzeyinin eleştirel düşünme eğilimi, genel öz yeterlik ve akademik başarı açısından yordanması. *Elementary Education Online, 13*(3), 916-933

Kırılmazkaya, G. (2018). Öğretmen adaylarının öz-yönetimli öğrenmeye ilişkin hazır bulunuşluklarının incelenmesi. *Electronic Turkish Studies, 13*(11), 865-877.

Lounsbury, J. W., Levy, J. J., Park, S. H., Gibson, L. W., & Smith, R. (2009). An investigation of the construct validity of the personality trait of self-directed learning. *Learning and Individual Differences, 19*(4), 411-418.

Oral, B., & Yazar, T. (2017). Eğitimde program geliştirme ve değerlendirme. Ankara: Pegem Yayıncılık.

Ozan, C., & Köse, E. (2013). Adaptation of Attitudes toward Educational Measurement Inventory (ATEMI) to Turkish. e-*International Journal of Educational Research, 4*(2), 29-47.

Recepoğlu, S. (2021). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının yaşam boyu öğrenme eğilimleri ile öz-yönetimli öğrenme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 41*(1), 551-569.

Şahin, M., ve Atasoy, E. (2018). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin alternatif ölçme-değerlendirme yöntemlerine yönelik tutumlarının değerlendirilmesi. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi, 4*(1), 18-33.

Şimşek, V. (2022). Farklı değişkenlere göre dkab öğretmenlerinin ölçme ve değerlendirmeye yönelik tutumları. *Dini Araştırmalar, 25*(63), 553-578.

Tekbıyık, A. (2014). İlişkisel Tarama (M. Metin, ed.). *Kuramdan uygulamaya bilimsel araştırma Yöntemleri* (99-114). Ankara: Pegem Yayıncılık.

Tekin, D. (2019). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin ölçme ve değerlendirmeye yönelik öz-yeterlik algıları ve tutumları arasındaki ilişki*. Yayımlanmamış doktora tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Tekkol, İ. A., ve Demirel, M. (2016). Öğretmen adaylarının öz-yönetimli öğrenme becerilerine ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Çalışmaları Dergisi, 6*(12), 151-168.

Yaşar, M. (2014). Eğitimde ölçme ve değerlendirme dersine yönelik tutum ölçeğinin geliştirilmesi. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 4*(1), 259-279.

Yaşar, S., Sert, G., Demir, Ö., ve Yurdagül, H. (2010). Ortaokul ve lise öğrencilerinin bilgisayara karşı tutum ve teknoloji ile birlikte kendi kendine öğrenmeleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Bilgisayar Öğretim Teknolojileri Eğitimi,* 1-11

Yılmazsoy, B., ve Kahraman, M. (2019). Uzaktan eğitim öğrencilerinin öz-yönetimli öğrenme becerilerinin incelenmesi. *Journal of Theoretical Educational Science, 12*(2), 783-818.

THE RELATIONSHIP BETWEEN TEACHERS' LIFELONG LEARNING TENDENCIES AND THEIR JOB SATISFACTION

ÖĞRETMENLERİN YAŞAM BOYU ÖĞRENME EĞİLİMLERİ İLE İŞ DOYUMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ

Şükran GÖÇER[1], Songül KARABATAK[2], Müslim ALANOĞLU[3]

[1] Yüksek Lisans Öğrencisi, Fırat Üniversitesi, Eğitim Yönetimi, 0009-0005-0698-6653

[2] Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri, 0000-0002-1303-2429

[3]Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi, 0000-0003-1828-4593

Abstract

The aim of this study is to examine the relationship between teachers' job satisfaction and lifelong learning tendencies. For this purpose, the study was conducted as a relational research. The population of this study consisted of teachers working in public schools in Diyarbakır in the 2023-2024 academic year. Convenient sampling was preferred as the sampling method in the study, and the opinions of 174 teachers were taken using the Lifelong Learning Tendencies and Job Satisfaction scales. Descriptive analysis, independent groups t-test and correlation analysis were used to analyze the data. As a result of the study, it was seen that teachers' lifelong learning tendencies were very high and their job satisfaction was at an undecided level. While teachers' lifelong learning tendencies were significantly higher in favor of female teachers, there was no significant difference in their job satisfaction according to the gender variable. While there was a generally low positive relationship between teachers' lifelong learning tendencies and their job satisfaction, a moderate and positive relationship was found between teachers' lifelong learning tendencies and the colleague satisfaction dimension of job satisfaction, and a low and positive relationship was found between student satisfaction and parent satisfaction.

Keywords: Teacher, lifelong learning, job satisfaction

Özet

Bu çalışmanın amacı öğretmenlerin iş doyumları ile yaşam boyu öğrenme eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda çalışma ilişkisel araştırma olarak yürütülmüştür. Bu çalışmanın evrenini 2023-2024 eğitim öğretim yılında Diyarbakır ili merkezinde devlet okullarında görev yapan öğretmenler oluşturmuştur. Çalışmada örnekleme yöntemi olarak uygun örneklem tercih edilmiştir ve Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimleri ve İş Doyumu ölçekleri kullanılarak 174 öğretmenin görüşü alınmıştır. Verilerin analizinde betimsel analizler ile bağımsız gruplar t-testi ve korelasyon analizi kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin çok yüksek olduğu, iş doyumlarının da kararsızım düzeyinde olduğu görülmüştür. Öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimleri kadın öğretmenler lehine anlamlı düzeyde yüksek iken iş doyumlarında cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık görülmemiştir. Öğretmenlerin iş doyumları ile yaşam boyu öğrenme eğilimleri ile genel olarak pozitif ve düşük düzeyde ilişki söz konusu iken öğretmenlerin iş doyumları ile yaşam boyu öğrenme eğilimleri iş arkadaşı memnuniyeti boyutu arasında orta

düzeyde ve pozitif ilişki, öğrenci memnuniyeti ve veli memnuniyeti arasında düşük ve pozitif ilişki bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen, yaşam boyu öğrenme eğilimi, iş doyumu

1. GİRİŞ

İnsanların keşfetme ve öğrenme ihtiyacı yaşamları boyunca devam ettiği için yaşam boyu öğrenme kavramı ortaya çıkmıştır (Akpınar, 2020). Günümüzde bilimsel gelişmeler sayesinde teknoloji hızla ilerlemektedir. Artık bilgi değişebilir durumdadır, güncellik ve geçerlik özelliğini hızlıca kaybetmektedir. Bundan dolayı, bireylerin, çağdaş ve yüksek refah düzeyine ulaşabilmeleri için bilgilerini yenilemeli ve kendini geliştirmelidir (Akkoyunlu, 2008). Gelişmiş toplumların sürekli gelişen ve yenilenen, yaşam boyu öğrenme becerilerini de kullanabilen insanlara ihtiyacı vardır. Eleştirel düşünebilen, problemleri etkili çözebilen, bağımsız karar verebilen, nitelikli ve yetkin yaşam öğrenme becerisine sahip insanların yetiştirilmesi oldukça önemlidir (Çetinkaya, Gülaçtı, Çiftçi ve Kağan, 2019)

Yaşam boyu öğrenme; okul içi ve okul dışı tüm etkinlikleri kapsayan ve bireyin; bilgi, beceri, ilgi ve yeterliliklerini geliştirmek amacıyla hayatı boyunca katıldığı öğrenme etkinliklerinin tamamıdır (MEB, 2009). Yaşam boyu öğrenme, insanların yaşamlarıyla ilgili bilgi ve becerilerini geliştirmeye yönelik gerçekleştirilen tüm etkinlikleri kapsayan bir kavram olarak tanımlanabilir. Yaşam boyu öğrenme yaklaşımına göre eğitimci; öğrencilere veya öğrenenlere hedeflerini ve bu hedeflere ulaşmak için izleyecekleri yöntemleri belirlemede rehberlik etmelidir. Bir eğitim kurumunun öğretmenlerinin veya çalışanlarının duyguları ve istekli olmaları çok önemlidir (Sevinç ve Çelebi, 2020). Avrupa Birliği, yaşam boyu öğrenme kavramını; bir kişinin hayatı boyunca sahip olduğu bilgi, beceri ve yeterliliklerin kişisel, sosyal veya mesleki yaşamında geliştirilmesini amaçlayan tüm faaliyetlere katılım olarak ifade etmektedir (Avrupa Komisyonu, 2002). Dolayısıyla yaşam boyu öğrenme süreci bireylerin olduğu her yerde formal ve informal öğrenme ile gerçekleşebilmektedir (Dinevski, 2004). Yaşam boyu öğrenmenin amacı bireylerin farklı öğrenme yöntemleriyle yeteneklerini, bilgilerini ve yeterliliklerini geliştirmek, yeni bilgi ve becerileri edinmelerini sağlamaktır. Bu nedenle yaşam boyu öğrenme; bilgi ve yeterliklerin gelişimini destekleyen tüm eğitim, öğretim ve öğrenme etkinliklerini içine almaktadır (Güçlü, 2019).

Eğitim kalitesinin artması için öğretmenlerin motivasyonunun yüksek olması önem arz etmektedir (Alıç, 1996). İş doyumu, bireyin yaptığı iş hakkındaki genel tavrı olarak tanımlanabilir. İş doyumu kavramı, bireylerin mesleki deneyimleri sonucunda ulaştıkları ve onları mutlu eden pozitif bir ruh halidir (Locke, 1976). İş doyumunu Schultz (1990), insanların yaptıkları mesleğe karşı duydukları hazzı ifade etmektedir. Bir bireyin işini yaparken zevk duyması veya duymaması etrafında bulunan kişileri etkilemektedir. Yaptığımız işe karşı hissettiğimiz duygular olumlu veya olumsuz olabilmektedir. Çalışma hayatımızda yaşadığımız bu durum performansımızı önemli ölçüde etkilemektedir. Mersin (2007) iş douyumunu yaptığımız işten elde ettiğimiz başarı ve gelir sonucunda duyduğumuz mutluluk olarak ifade etmiştir. Kişilik özellikleri ve duygu durumu gibi birçok faktörün etkisinde olan doyum ifadesi anlaşılması karışık bir kavramdır (Şencan, 2011). İnsanların iş doyumlarını etkileyen pek çok değişken bulunmaktadır. İş doyumu ile ilgili yapılan araştıralar, iş doyumu yüksek bireylerin iş veriminin yüksek olduğunu, iş doyumu düşük olanların ise iş stresinin fazla olduğunu göstermektedir (Gedik, 2009).

Öğretmenler eğitim - öğretim sürecinde kendini geliştirmek için bilgi ve beceriler edinmeye önem vermektedir (Kuzgun, 2000; Yeşilyaprak, 2006) ve meslekleri gereği öğretmenlerin

yaşam boyu öğrenme eğilimleri yüksek olması beklenir. Günümüzde lider konumundaki öğretmenlerin yeniliklere öncülük edebilmesi ve ortaya çıkan gelişmeleri yakalayabilmesi gerekmektedir. Bu nedenle de öğretmenlerin kendilerini geliştirmeleri gerekmektedir. Ayrıca öğretmenlerin yeterlilik düzeyleri yüksek ve gelişim çalışmalarına açık olmalıdırlar. Öğretmenler ders verdikleri öğrenenlere rol model olmalıdır. Böylece gelecek ve şimdiki bireylerin eğitimi için önemli olan öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimlerine ve iş doyumlarına bakmak önemlidir.

Yaşam boyu öğrenme sürecinde de öğretmenlerin rolü yadsınamaz bir gerçektir. Öğretmenliğin aynı zamanda rehberlik ve rol model olma özellikleri ele alındığında yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin önemli olacağı düşünülmektedir. Bu açıdan baktığımızda öğretmenlerin veya öğretmen adaylarının devamlı olarak yeni öğrenmelere yönelik tutumlarının ve davranışlarının olumlu olması ve öğrenme becerilerinin de yüksek düzeyde olması beklenmektedir. İş doyumuna ulaşan bireyler, işlerinde motivasyonu yüksek, üretken, gayretli, mutlu ve sakin olmaktadır. Diğer yandan iş doyumsuzluğu, çalışma hayatında işi yetiştirememe, işte zaman problemi, gerginlik, başarısızlık, yetersizlik gibi durumları beraberinde getirmektedir. Öğretmenlerin iş doyumuna ulaşması, eğitim öğretim faaliyetlerinin başarılı bir şekilde yerine getirilmesinde etkili olacağı muhtemeldir. Bu görüşü dikkate alarak bu çalışmada, öğretmenlerin iş doyumları ile yaşam boyu öğrenme eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1- Öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimleri ve iş doyumları ne düzeydedir?
2- Öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme ve iş doyum düzeyleri cinsiyet değişkenine göre farklılık göstermekte midir?
3- Öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimleri ve iş doyumu arasında ilişki var mıdır?

2. YÖNTEM

2.2. Araştırmanın Deseni

Bu çalışmada öğretmenlerin iş doyumları ile yaşam boyu öğrenme eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlandığından ilişkisel araştırma olarak tasarlanmıştır. İlişkisel araştırmalarda temel hedef iki farklı değişkenin mevcut veriler ışığında birbirini etkileme durumunu ortaya çıkarmaktır. (Karasar, 2014).

2.3. Evren ve Örneklem

Bu çalışmanın evrenini 2023-2024 eğitim öğretim yılında, Diyarbakır ili merkezinde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı devlet okullarında görev yapan öğretmenler oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme yöntemi olarak ise olasılık dışı yöntemlerden uygun örneklem tercih edilmiştir. Uygun örnekleme yöntemi özellikle örnekleme hatalarını azaltmak için tercih edilmektedir ve diğer örnekleme türlerine göre veriler daha pratik ve daha az zamanda toplanabildiği gibi personel ve parasal yönden daha ekonomik olarak toplanmaktadır (Nikolopoulou, 2023). Uygun örnekleme yöntemi doğrultusunda veri toplama aracı çevrimiçi olarak Diyarbakır'da devlet okullarında görev yapan öğretmenlere gönderilmiş. 15 gün boyunca anket formu aktif olarak doldurulmuş daha sonraki 15 gün boyunca da herhangi bir kişi anket doldurmadığı için veri toplama süreci sonlandırılmıştır. 176 kişinin anketi doldurulduğu ancak iki kişimin eksik ve özensiz doldurulduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle verilerin analizinde 174 öğretmenin görüşü kullanılmıştır. Görüş bildirenlerin 97'si kadın (%55.7), 77'si erkek, (%44.3), 31'i bekâr (%17.8) ve 143'ü evlidir (%82.2).

2.4. Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında çevrimiçi anket formu hazırlanmıştır. Bu form içeriğinde öncelikle aydınlatıcı metne yer verilmiş, katılımcı öğretmenlerin bilgi sahibi olması istenmiştir. Veri toplama aracı olarak ise araştırmacı tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu ile Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimleri ve İş Doyumu Ölçekleri kullanılmıştır. Google formlar ile hazırlanan anket çevrimiçi olarak ulaşılabildiği kadar çok öğretmene gönderilmiştir.

Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimleri Ölçeği: Çalışmada öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimlerini belirlemek için Yaman (2014) tarafından geliştirilen Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimleri Ölçeği kullanılmıştır. Likert tipinde beşli derecelendirme yapılan bu ölçek; "tamamen katılıyorum (1), katılıyorum (2), kısmen katılıyorum (3), katılmıyorum (4) ve hiç katılmıyorum (5)" olacak şekilde 10 maddeden oluşmuştur. Ölçek sonuçları ele alındığında öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilim düzeyleri 1.00-1.79 aralığında *çok düşük düzeyde*, 1.80-2.59 aralığında *düşük düzeyde*, 2.60-3.39 aralığında *orta düzeyde*, 3.40-4.19 aralığında *yüksek düzeyde*, 4.20-5.00 aralığında ise *çok yüksek düzeyde* şeklinde yorumlanmıştır. Ölçeğin Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı .89 bulunmuştur (Yaman, 2014). Bu araştırma kapsamında ise .95 olarak hesaplanmıştır.

İş Doyumu Ölçeği: Ölçek, ilk olarak Pepe (2011) tarafından eğitim alanında çalışan bireylerin memnuniyetinin ölçülmesi amacıyla geliştirilmiştir. Orijinal hali 35 madde olan ölçeğin dokuz maddelik versiyonu (TJSS-9) daha sonra Pepe, Addimanto ve Veronese (2017) tarafından oluşturulmuştur. TJSS-9, üç boyutlu her boyutta üç madde olan üç boyutlu bir ölçektir: İş arkadaşları memnuniyet (1., 2., 3. maddeler), öğrenciler memnuniyet (4., 5., 6. maddeler) ve veliler memnuniyet (7., 8., 9. maddeler). Beşli likert tipinde derecelendirilmiş ölçekte öğretmenlerin iş doyum düzeyleri 1.00-1.79 aralığında *hiç katılmıyorum*, 1.80-2.59 aralığında *katılmıyorum*, 2.60-3.39 aralığında *kararsızım*, 3.40-4.19 aralığında *katılıyorum*, 4.20-5.00 aralığında ise *kesinlikle katılıyorum* şeklinde yorumlanmıştır. Ölçek Yalın-Uçar ve Bağatarhan (2022) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçeğin Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı için 0.79-0.94 arasında bulunmuştur. Bu araştırma kapsamında ise .90 olarak hesaplanmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

Verilerin analizi için MS Excel 2016 programı ile SPSS 22 programı kullanılmıştır. Betimsel analizlerde frekans, yüzde ve ortalama değerleri hesaplanmıştır. Verilerin normal dağılımlarını kontrol etmek için basıklık ve çarpıklık değerleri kontrol edilmiştir (Tablo 1). Bu değerlerin -1,5 ve +1,5 arasında değişip değişmediği (Tabachnick ve Fidell, 2013) kontrol edilmiştir. Veriler normal dağılım sergilediği için bağımsız gruplar t-testi ve değişkenler arasındaki ilişkinin büyüklüğünü ve yönünü belirlemek için Pearson korelasyon katsayısına bakılmıştır. Korelasyon değerleri ise korelasyon katsayısının mutlak değer olarak, .70-1.00 arasında olması yüksek; .70-.30 arasında olması orta; .30-.00 arasında olması ise, düşük düzeyde ilişki olarak (Büyüköztürk, 2012) yorumlanmıştır.

3. BULGULAR

Bu başlık altında araştırma sorularına ilişkin bulgular yer almaktadır.

3.1. Öğretmenlerin iş doyumları ile yaşam boyu öğrenme eğilim düzeyleri

Öğretmenlerin iş doyumları ile yaşam boyu öğrenme eğilim düzeylerinin belirlenmesi için yapılan betimsel analizler sonucunda elde edilen bulgular Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Öğretmenlerin Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimleri ve İş Doyumu Ölçeklerine ilişkin ortalama puanlar, standart sapma değerleri, basıklık ve çarpıklık değerleri

Değişkenler	N	x̄	ss	Çarpıklık	Basıklık
Yaşam boyu öğrenme eğilimi	174	4.40	0,64	-1.10	0.57
İş doyumu	174	3.24	0,76	0.17	0.18
İş arkadaşları memnuniyeti	174	4.01	0,79	-0.63	0.36
Öğrenci memnuniyeti	174	3.05	0,99	0.06	-0.36
Veli memnuniyeti	174	2.66	1,02	0.50	-0.18

Tablo 1'de öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin çok yüksek düzeyde olduğu (x̄=4.40), iş doyumlarının ise kararsızım düzeyinde olduğu (x̄=3.24) görülmektedir. İş doyumunun iş arkadaşları boyutu (x̄=4.01) katılıyorum, öğrenci memnuniyeti (x̄=3.05) ve veli memnuniyeti (x̄=2.66) boyutları ise kararsızım düzeyindedir.

3.2. Cinsiyet değişkenine göre öğretmenlerin iş doyumları ile yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin karşılaştırılması

Cinsiyet değişkenine göre öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilim ve iş doyum düzeylerinin karşılaştırılmasına ilişkin yapılan bağımsız gruplar t-testi sonuçlarına ilişkin bulgular Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Cinsiyet değişkenine göre öğretmenlerin iş doyum ve yaşam boyu öğrenme eğilim düzeylerinin karşılaştırılması

Değişkenler	Cinsiyet	N	x̄	sd	t	sd	p
Yaşam boyu öğrenme eğilimi	Erkek	77	4.27	.64	-2.475	172	.01
	Kadın	97	4.51	.61			
İş doyumu	Erkek	77	3.14	.76	-1.565	172	.12
	Kadın	97	3.32	.75			
İş arkadaşları memnuniyeti	Erkek	77	3.99	.82	-.271	172	.79
	Kadın	97	4.02	.77			
Öğrenci memnuniyeti	Erkek	77	2.93	.93	-1.446	172	.15
	Kadın	97	3.14	1.03			
Veli memnuniyeti	Erkek	77	2.49	1.00	-1.876	172	.06
	Kadın	97	2.78	1.02			

Tablo 2'de görüldüğü üzere kadın öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimleri erkek öğretmenlere göre anlamlı düzeyde yüksektir ($t_{(172)}$ =-2.475; $p < .05$). Öğretmenlerin iş doyumları cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($t_{(172)}$=-2.271; $p>.05$). Boyutlar bazında da hiçbir boyutta anlamlı farklılık göstermemektedir, ancak kadınların iş doyumları erkeklere nispeten daha yüksektir.

3.3. Öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimleri ve iş doyumu arasında ilişki

Öğretmenlerin iş doyumları ile yaşam boyu öğrenme eğilimleri arasında ilişkinin belirlenmesi için yapılan korelasyon analizi bulguları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimleri ve iş doyumu arasında ilişki

Değişkenler	YBOE	ID	IAM	OM	VM
YBOE. Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimi	1	.27**	.31**	.19*	.18*
ID. İş Doyumu		1	.65**	.87**	.88**
IAM. İş arkadaşı memnuniyeti			1	.35**	.35**
OM. Öğrenci memnuniyeti				1	.70**
VM. Veli memnuniyeti					1

*p<.05; **p<.01

Öğretmenlerin iş doyumları ile yaşam boyu öğrenme eğilimleri arasında pozitif yönlü düşük seviyeli istatistiksel olarak anlamlı derecede ilişki bulunmaktadır ($r = .27$; $p < .01$). Öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilim ile iş doyumunun iş arkadaşı memnuniyeti boyutu arasında orta düzeyde ve pozitif ilişki ($r = .31$; $p < .01$), öğrenci memnuniyeti ($r = .19$; $p < .01$) ve veli memnuniyeti ($r = .18$; $p < .01$) arasında düşük ve pozitif ilişki bulunmaktadır.

4. SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Bu araştırmada öğretmenlerin iş doyumları ile yaşam boyu öğrenme eğilimleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Diyarbakır il merkezindeki devlet okullarında görev yapan 174 öğretmen ile yürütülen bu çalışmada ilk olarak öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimi ile iş doyum düzeyleri belirlenmiştir, daha sonra iki değişken arasındaki ilişki incelenmiştir.

Çalışma sonunda elde edilen ilk bulguya göre öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin çok yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Bu durum öğretmenlerin öğrenmeye açık olduğunu ve kendilerini geliştirmeye önem verdiklerini göstermektedir. Çetinkaya ve diğerleri (2019) tarafından yapılan çalışmada da öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin yüksek olduğu görülmüştür. Oysa Demir-Başaran ve Sesli (2019), Gökyer (2019), Örs (2016) ve Pala (2019) tarafından yapılan çalışmalarda öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin düşük olduğu bulunmuştur. Kirby ve diğerlerinin (2010) ve Sevinç ve Çelebi (2020) çalışmasında ise öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğiliminin orta düzeyde olduğu ortaya çıkmıştır. Alanyazındaki bu çelişkili bulgular, öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimlerini etkileyen çeşitli faktörlerin karmaşıklığını ve çeşitliliğini yansıttığı söylenebilir. Bu çelişkili bulguların nedenlerini anlamak ve çözümlemek için daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır. Örneğin, farklı öğretmen gruplarının (meslek deneyimi, yaş, branş vb.) yaşam boyu öğrenme eğilimlerini etkileyebilecek faktörlerin incelenmesi önemlidir. Ayrıca, öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimlerini ölçmek için kullanılan yöntemlerin ve ölçeklerin farklılıklarının da bu çelişkili sonuçlarda rol oynayabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Cinsiyet değişkenine göre kadın öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimleri erkek öğretmenlere göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmüştür. Çetinkaya ve diğerleri (2019) tarafından yapılan araştırmada öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimleri cinsiyet

değişkenine göre anlamlı düzeyde değiştiği tespit edilmiştir. Sevinç ve Çetinkaya (2020) ile Tutkun ve Dervişoğulları (2016) yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin kadınlarda anlamlı olarak daha yüksek düzeyde olduğunu tespit etmişlerdir. Bu durumun kadınların toplumdaki cinsiyet rolünden dolayı daha fazla öğrenme sürecine katılmak zorunda olmaları ya da kadın öğretmenlerin öğrenmeye ve kendini geliştirmeye daha gayretli olmalarından dolayı olduğu söylenebilir.

Yapılan çalışma sonunda elde edilen diğer bir bulguya göre öğretmenlerin iş doyumlarının kararsızım düzeyinde olduğu ortaya çıkmıştır. İş doyumunun iş arkadaşları boyutu katılıyorum düzeyinde; öğrenci memnuniyeti ve veli memnuniyeti boyutları ise kararsızım düzeyinde olduğu görülmüştür. Bu sonuç, Kumaş ve Deniz (2010) ve Şahin (2013) tarafından yapılan çalışmaların sonucunu desteklediği olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar, öğretmenlerin iş doyumunun karmaşık bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Sevinç ve Çelebi (2020) ve Çalışkan (2024) öğretmenlerin iş doyum düzeylerini yüksek bulmuşlardır. İş doyumunun farklı boyutlarının farklı düzeylerde olması, öğretmenlerin işleriyle ilgili farklı deneyimler yaşadıklarını ve farklı faktörlerin iş doyumlarını etkilediğini göstermektedir.

Yapılan çalışma sonunda öğretmenlerin iş doyumlarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık olmadığı görülmüştür. Çalışkan (2024) tarafından yapılan çalışmada cinsiyet değişkenine göre kadın öğretmenlerin iş doyumlarının erkek öğretmenlere göre anlamlı derecede yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Mertler (2002) ve Çetinkaya ve diğerlerinin (2019) çalışmasında öğretmenlerin mesleki doyumları cinsiyet değişkenine göre erkekler lehine anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmüştür. Sevinç ve Çalışkan (2020) ile Üzümcü ve Müezzin (2018) tarafından yapılan çalışmalarda kadın öğretmenlerin iş doyumları erkek öğretmenlerinkine göre yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Bota (2013) ve Çiftci ve Çavuşoğlu (2016) tarafından yapılan çalışmalarda ise öğretmenlerin iş doyumları cinsiyete değişkenine göre değişiklik göstermemektedir. Çalışmalardan elde edilen sonuçların tutarsız olduğu söylenebilir. Farklı araştırmaların farklı sonuçlar elde etmesinin nedeni, kullanılan ölçütlerin, örneklem büyüklüklerinin, araştırma yöntemlerinin ve çalışmanın yapıldığı bağlamın farklı olması olabilir.

Araştırmanın son bulgusuna göre öğretmenlerin iş doyumları ile yaşam boyu öğrenme eğilimleri arasında pozitif yönde düşük düzeyde istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunmuştur. Sevinç ve Çelebi (2020) tarafından yapılan çalışmada iki değişken arasında pozitif ve düşük düzeyde ilişki olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar, öğretmenlerin iş doyumu ile yaşam boyu öğrenme eğilimleri arasında düşük düzeyde pozitif bir ilişki olduğunu öne sürmektedir. Öncelikle, bu sonuç öğretmenlerin iş doyumu ile yaşam boyu öğrenme eğilimleri arasındaki ilişkiyi anlamamızı sağlamaktadır. Pozitif bir ilişki, öğretmenlerin iş doyumunun artmasıyla yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin arttığına işaret etmektedir. Bu da, öğretmenlerin mesleklerinden memnun olduklarında ve tatmin olduklarında, kendilerini sürekli geliştirmeye daha istekli oldukları anlamına gelmektedir. Ancak, bu ilişkinin düşük düzeyde olması, iş doyumu ile yaşam boyu öğrenme eğilimleri arasında başka faktörlerin de etkili olabileceğini göstermektedir. Örneğin, öğretmenlerin iş doyumunu etkileyen diğer faktörler (meslek deneyimi, işyeri ortamı, maaş ve özlük hakları gibi) yaşam boyu öğrenme eğilimlerini de etkileyebilir.

Bu sonuçlar, eğitim kurumları ve yöneticileri için öğretmenlerin iş doyumunu artırmaya yönelik stratejiler geliştirmeye ve yaşam boyu öğrenmeyi teşvik etmeye önem verilmesi gerektiğini vurgular. İş doyumu ve yaşam boyu öğrenme eğilimleri arasındaki pozitif ilişkinin güçlendirilmesi için eğitimde sürekli profesyonel gelişim fırsatlarının sunulması ve

desteklenmesi önemlidir. Bu, öğretmenlerin işlerinden daha fazla tatmin olmalarını sağlayabilir ve dolayısıyla kendilerini sürekli olarak geliştirmeye daha fazla motive olmalarını sağlayabilir.

KAYNAKÇA

Akkoyunlu. B. (2008). *Bilgi okuryazarlığı ve yaşam boyu öğrenme*. 8. Uluslararası Eğitim Teknolojileri Konferansında (IETC), 6 - 8 Mayıs. Eskişehir, Anadolu Üniversitesi

Akpınar, Ş. (2020). *Öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimleri ile iyilik hali ve özyeterlik inancı arasındaki ilişkinin incelenmesi: Afyonkarahisar ili örneği,* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli

Alıç, M. (1996). Eğitim sisteminin amaçlarının gerçekleştirilmesinde eğitim yöneticisinin işlevleri. *Çağdaş Eğitim Dergisi, 217,* 12-16.

Altın, S. (2018). *Ortaöğretim öğretmenlerinin yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin incelenmesi,* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Zonguldak

Avrupa Komisyonu (2002). *European report on qualıty indicators of life long learning. fifteen quality indicators. European commission report, directorate- general for educationand culture,* Brussels.

Avşaroğlu, S., Deniz, M. E. ve Kahraman, A., (2005). Teknik öğretmenlerde yaşam doyumu iş doyumu ve mesleki tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14,* 115-129.

Ayaz, C. (2016). *Öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bartın Üniversitesi, Bartın

Ayra, M. ve Köstereliоğlu, İ. (2015). Öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin mesleki öz yeterlik algıları ile ilişkisi. *Education Sciences, 9*(5), 17-28.

Bota. O. A. (2013). Job satisfaction of teachers. *Procedia- Social and Behavioral Science. 83.* 634-638

Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı.* (17. Basım). Ankara: Pegem Yayıncılık

Cremers, P. H., Wals, A. E., Wesselink, R., Nieveen, N. & Mulder, M. (2014). Self-directed lifelong learning in hybrid learning configurations. *International Journal of Lifelong Education, 33*(2), 207-232. doi: 10.1080/02601370.2013.838704

Çalışkan, A. (2024). *Öğretmenlerin statü kaygıları ile iş memnuniyeti arasındaki ilişki,* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi, Denizli

Çam, E. (2017). *İlköğretim öğretmenlerinin teknolojik pedagojik alan bilgisi (TPAB) düzeylerinin yaşam boyu öğrenme, özyeterlik düzeyleri ve hizmet içi eğitim gereksinimleri açısından incelenmesi: Muş/Bulanık örneği*, Amasya Üniversitesi, Amasya

Çetinkaya, B., Gülaçtı, F., Çiftçi, Z. ve Kağan, M. (2019). Öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin ve mesleki doyumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Trakya Eğitim Dergisi, 9*(4), 809-823. https://doi.org/10.24315/tred.529759

Çiftci, Z., Çavuşoğlu, F. (2016). *Özel eğitim kurumunda çalışan öğretmenlerin mesleki doyum, yaşam doyumu ve tükenmişlik düzeylerinin bazı değişkenlere göre değerlendirilmesi"* I. Internatıonal Academıc Research Congress (Ines), Antalya, Türkiye, 3-5 Kasım 2016, 544

Demir-Başaran, S. ve Sesli, Ç. (2019). Examination of primary school and middle school teachers‟ lifelong learning tendencies based on various variables. *European Journal of Educational Research, 8*(3), 729-741. doi:10.12973/eu-jer.8.3.729

Dinevski, I. V. (2004). The concepts of university lifelong learning provision in Europe. *Transition Studies Review, 11* (3), 227-235.

Dinham, S. ve Scott, C. (1996). *Teacher satisfaction, motivation and health.* ERIC Documents, ED 405295.

Erdamar, G., Demirkan, Ö., Saraçoğlu, G. ve Alpan, G. (2017). Lise öğretmenlerinin yaşam boyu öğrenme eğilimleri ve eğitsel internet kullanma öz-yeterlik inançları. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 17*(2), 636-657. doi: 10.17240/aibuefd. 2017.17.30227-326590

Gamsız, Ş., Yazıcı, H. ve Altun, F. (2013). Öğretmenlerde a tipi kişilik, stres kaynakları, öz yeterlik ve iş doyumu. *Turkish Studies. 8*(8), 1475-1488

Gedik, T., Akyüz, K.C.,ve Batu, C. (2009). Orman endüstri işletmelerinde yönetici iş tatmin düzeyinin belirlenmesi: Düzce ili örneği. *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 9* (1), 1-11.

Gençay, Ö. A. (2007). Beden Eğitimi öğretmenlerinin iş doyumu ve mesleki tükenmişliklerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 15*(2), 765-780.

Gençtürk, A. ve Memiş, A. (2010). İlköğretim okulu öğretmenlerinin öz-yeterlik algıları ve iş doyumlarının demografik faktörler açısından incelenmesi. *İlköğretim Online, 9*(3), 1037- 1054

Gökyer, N. (2019). Ortaokul öğretmenlerinin yaşam boyu öğrenme eğilimleri. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *21*(1), 145-159.

Güçlü, M. (2019). *Yaşamboyu öğrenmenin önemi ve temel özellikleri. Yetişkin eğitimi ve hayatboyu öğrenme.* Ankara: Pegem Yayıncılık.

Günbayı, İ. ve Toprak, D. (2010). İlköğretim okulu sınıf ve özel sınıf öğretmenlerinin iş doyum düzeylerinin karşılaştırılması. *İlköğretim Online, 9*(1), 150-169.

Kabataş, S. ve Karaoğlan Yılmaz, F. G. (2018). Evaluation of teachers‟ lifelong learning attitudes in terms of self-efcacy towards the standards of educational technology. *Bartin University Journal of Faculty of Education, 7*(2), 588–608. doi: 10.14686/buefad.405661

Kağan, M. (2005). *Devlet ve özel ilköğretim okulları ile rehberlik ve araştırma merkezlerinde çalışan rehber öğretmenlerin iş doyumlarının incelenmesi,* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara

Karasar, N. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemi.* Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Kirby J. R., Knapper C., Lamon, P. & Egnatoff, W. J. (2010). Development of a scale to measure lifelong learning. *International Journal of Lifelong Education, 29*(3), 291-302. doi: 10.1080/02601371003700584

Kumas, V., ve Deniz, L. (2010). Öğretmenlerin iş doyum düzeylerinin incelenmesi. *Marmara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, *32*(2), 123-139.

Kuzgun. Y. (2000). *Meslek danışmanlığı: Kuramlar ve uygulamalar*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Law, L., Lee, J. & Yen, M. O. (2009). Lifelong learning: the perceptions among teachers of Mukah, a Malaysian coastal district. *AARE Annual Conference*, 1-14. Erişim adresi: https://www.aare.edu.au/data/publications/2009/law09886.pdf

Locke, E. A. (1976). The nature and causes of job satisfaction, in dunnette, M.D. (Ed.), Handbook of Industrial and Organizational Psychology, Rand McNally, Chicago, IL, pp. 1297-1349.

Mersin. Y. (2007). *Din görevlilerinde mesleki doyum,* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Mertler. C. A. (2002). Job satisfaction and perception of motivation among middle and high school teachers. *American Secondary Education. 31*(1). 43-53.

Mc Nally, G. & Blake, A. (2006). Job satisfaction among newly qualified teachers in Scotland Institute of Education. University of Stirling, Scotland.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) (2009). Hayat boyu öğrenme strateji belgesi. Erişim adresi: http://ecvet.ua.gov.tr/Uploads/f7699346-4182-4730-8282-a61938751493.pdf

Nikolopoulou, K. (2023, June 22). What is convenience sampling? | Definition & Examples. Scribbr. https://www.scribbr.com/methodology/convenience-sampling/

Örs, M. (2016, Kasım). *İlkokullarda görev yapan öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimleri.* EYFOR-VII Uluslararası Eğitim Yönetimi Forumu, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti.

Özçifçi, M. ve Çakır, R. (2015) Öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimleri ve eğitim teknolojisi standartları öz yeterliklerinin incelenmesi. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama, 5*(1).

Özçiftçi, M. (2014). *Sınıf öğretmenlerinin yaşam boyu öğrenme eğilimleri ile eğitim teknolojisi standartlarına yönelik öz yeterliklerinin ilişkisi* (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 375455).

Pala, Ö. F. (2019). *Devlet okulları ve özel okullarda görev yapan öğretmenlerin yaşam boyu öğrenmeye yönelik eğilimlerinin ve görüşlerinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 593227).

Paloğlu, V. C., Yılmaz, R. ve Keser, H. (2017, Mayıs). *Öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin incelenmesi.* ICITS 2017 Uluslararası Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Sempozyumu, Malatya.

Pepe, A. (2011). *Measuring teacher job satisfaction: A quantitative empirical tool*. 8th International Conference of European Research Network About Parents in Education, Milano, Italy.

Pepe, A., Addimando, L., & Veronese, G. (2017). Measuring teacher job satisfaction: Assessing ınvariance inthe teacher job satisfaction scale (TJSS) across six countries. *Europe's Journal of Psychology, 13*(3), 396–416.

Polatkan, N.N. (2016). *Ortaokul öğretmenlerinin duygusal emek davranışları ile iş doyumları arasındaki ilişki,* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yüksek Lisans Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Schultz. S. E. (1990). *Psychology and industry today*. New York: Macmillan

Sevinç, Ş., ve Çelebi, M. (2020). Öğretmenlerin iş doyumları ile yaşam boyu öğrenme eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *OPUS International Journal of Society Researches, 16*(29 Ekim Özel Sayısı), 3533-3564.

Şahin, İ. (2013). Öğretmenlerin iş doyumu düzeyleri. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *10*(1), 142-167.

Şencan, M. N. (2016). Beş Faktör Kişilik Özellikleri İle İşkolizm Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Kamu Sektöründe Çalışanlar Üzerinde Bir Araştırma. MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5(3), 229-246.

Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics*. Boston: Allyn and Bacon.

Tanatar, A. ve Alpaydın, Y. (2019). Öğretmenlerin iş değerleri ile yaşam boyu öğrenme eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Turkish Studies, 14*(3), 1775-1790. doi: 10.29228/TurkishStudies.22598

Telef, B.B. (2011). Öğretmenlerin öz-yeterlikleri, iş doyumları, yaşam doyumları ve tükenmişliklerinin incelenmesi, *İlköğretim Online, 10*(1), 91-108.

Tunacan, S. ve Çetin, C. (2009). Lise öğretmenlerinin iş doyumunu etkileyen faktörlerin tespitine ilişkin bir araştırma. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 29,* 155-172.

Tutkun. Ö F. ve Dervişoğulları M. (2016). İmam hatip ortaokul ve liselerinde görev yapan öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimleri. *Route Educational and Social Science Journal.* 3 (5). 205-205.

Üzümcü, B. ve Müezzin, E. E. (2018). Öğretmenlerin bilişsel esneklik ve mesleki doyum düzeyinin incelenmesi. *Sakarya University Journal of Education, 8*(1), 8-25.

Yalin-Ucar, M., & Bagatarhan, T. (2022). The teacher job satisfaction scale – Turkish form: Psychometric properties and construct validity, *International Online Journal of Educational Sciences, 14*(4), 945- 956.

Yaman, F. (2014). *Öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin incelenmesi (Diyarbakır ili örneği)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dicle Üniversitesi, Diyarbakır

Yeşilyaprak. B. (2006). *Eğitimde rehberlik hizmetleri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Yılmaz, R. ve Beşkaya, Y. M. (2018). Eğitim yöneticilerinin yaşam boyu öğrenme eğilimleri ile bireysel yenilikçilik düzeylerinin incelenmesi. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES), 51*(1), 159-181. doi: 10.30964/auebfd.406246

REFLECTION OF DISASTER TOPICS IN TURKISH COURSE BOOKS
AFET KONULARININ TÜRKÇE DERS KİTAPLARINA YANSIMASI

Niymet BAHŞİ[1], İrem TAY[2]

[1]Doç. Dr., MEB, Türkçe eğitimi, 0000-0002-9115-5432

[2]Doktara öğrencisi, İnönü Üniversitesi, Türkçe eğitimi, 0000-0002-7220-5326

Özet

Bu araştırma, Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü Açık Öğretim Daire Başkanlığı tarafından hazırlanan Açık Öğretim Ortaokulu Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin ve etkinliklerin afetlere nasıl yer verdiklerini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması yöntemine yer verilmiştir. Verilerin incelenmesinde doküman incelemesi, verilerin analizinde ise içerik analizi yapılmıştır. Araştırma kapsamında açık öğretim ortaokulu 5., 6., 7. ve 8.sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan metinler ve etkinlikler incelenmiştir. İnceleme sonucunda, hazırlanan kitaplarda özellikle *"Doğa ve Evren"* temasında 5., 6., 7. ve 8.sınıf düzeylerinde afetlerin metin olarak, hazırlık çalışması olarak ve metin altı etkinlik soruları olarak da yer aldığı saptanmıştır. Açık öğretim ortaokul kitapları incelendiğinde afetlerin kuraklık, sel, deprem özelinde geliştiği görülmek ile birlikte sınırlı çerçevede kaldığı, çeşitlilik göstermediği de belirlenmiştir. Ayrıca afetler hem okuma metinleriyle hem de dinleme/izleme metinleriyle kazandırılmaya çalışılmıştır. Bu araştırma ile afetlerin ne olduğu, öncesi-esnası ve sonrasında yapılması gerekenlerin neler olduğu, bireyleri bu konuda bilgilendirmenin önemine değinilmiş, özellikle de doğal afet türlerinden biri olan depremin 6 Şubat 2023 tarihinde Türkiye'de yarattığı yıkımı da göz önüne alarak afetlere karşı hazırlıklı olunmasının önemi vurgulanmıştır.

Anahtar kelimeler: Açık öğretim ders kitapları, doğal afet, deprem, sel, kuraklık.

Abstract

This research aims to examine how the texts and activities in the Open Education Secondary School Turkish textbooks prepared by the Open Education Department of the Ministry of National Education, General Directorate of Lifelong Learning, include disasters. For this purpose, the case study method, one of the qualitative research methods, was used. Document review method was used to examine the data. Content analysis was performed to analyze the data. Within the scope of the research, the texts and activities in the open education secondary school 5th, 6th, 7th and 8th grade Turkish textbooks were examined. While creating the findings, each data was collected and tabulated, and the activities were presented with visuals. As a result of the examination, it was determined that disasters were included as text, as preparatory work and as sub-text activity questions in the prepared books, especially in the theme of "Nature and Universe" at the 5th, 6th, 7th and 8th grade levels. When the open education secondary school books are examined, it is seen that disasters are specific to drought, flood and earthquake, but it is also determined that they remain limited and do not show diversity. In addition, disasters were tried to be taught both through reading texts and listening/watching texts. With this research, what disasters are, what needs to be done before, during and after, the importance of informing individuals about this issue are touched upon, and the importance of being prepared for disasters, especially considering the destruction

caused by the earthquake, which is one of the natural disaster types, in Turkey on February 6, 2023. High lighted.

Keywords: Open education textbooks, natural disasters, earthquake, flood, drought.

1. GİRİŞ

Günümüzde eğitim-öğretim faaliyetleri formal ve informal eğitim uygulamalarıyla devam etmektedir. Formal eğitimde kendi içerisinde örgün ve yaygın eğitim olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Örgün eğitim resmi eğitim kurumları tarafından sunulan ve belirli bir programa dayalı olan eğitim türüdür. Örgün eğitim faaliyetlerinden biri de açık öğretimdir. Açık öğretim, geleneksel sınıf ortamı yerine bireylere daha esnek bir öğrenme deneyimi sunan bir eğitim modelidir. Bu modelde, öğrenciler belirli bir sınıf ortamına bağlı kalmadan kendi hızlarına ve zamanlarına uygun olarak öğrenirler. Ayrıca bu model, özellikle iş yaşamıyla eğitimi dengelemek isteyenler veya geleneksel eğitim sistemlerine erişimi kısıtlı olanlar için önemli bir seçenek olmuştur. "Herhangi bir şekilde örgün öğrenime devam edemeyen öğrencilerin eğitim-öğretim faaliyetlerinden uzak kalmamak için başvurduğu ve günümüzde oldukça yoğun bir şekilde talep edilen bu sistem ortaokul, ortaöğretim, yükseköğretim düzeylerinde faaliyet göstermektedir." (Bulut, 2020: 933). "Açık Öğretim Ortaokulu" örgün ortaokullarda yürütülen öğretim programlarıyla aynı programın esas alınarak öğretimin yapıldığı ve uzaktan eğitim teknikleriyle bu programın yürütüldüğü öğretim sistemidir" (Sis ve Eren Akgün, 2016: 368). Açık Öğretim Ortaokulunun öğretim sistemi, örgün eğitime devam eden ortaokullardaki öğretim programlarıyla aynıdır. Açık öğretime devam eden öğrencilerin program uygulaması uzaktan eğitim ile devam etmektedir. Bu süreçte sorumlu oldukları derslerin materyallerini halk eğitim merkezlerinden ya da internet aracılığıyla edinmektedirler.

Açık Öğretim Ortaokulu ile örgün eğitim ortaokullarındaki öğrencilerin öğretim programı aynı özelliklere sahiptir. Bu doğrultuda hazırlanan ders kitapları da benzer nitelikleri taşımaktadır. Bu eğitim sisteminde kullanılan en önemli eğitim materyali ders kitaplarıdır. Ders kitapları öğrencilere belirli bir ders veya konu hakkında temel bilgileri aktarma, kaynak oluşturma, öğrencilerin öğrenme hedeflerine ve müfredat gereksinimlerine uygun olarak ilerlemelerini sağlama, öğrencilere kendi başlarına çalışma ve öğrenme yeteneklerini geliştirme noktasında kullanılan eğitim-öğretim materyalidir.

Coğrafi mekânın temel gerçeklerinden olan doğal afetler temel eğimden itibaren ders kitaplarında yer verilmelidir. Ayrıca bu afetlerden korunma yollarına da anasınıfından yükseköğretime kadar eğitimin her kademesinde yer verilmesi gerekmektedir. İlgili literatüre bakıldığında bireylere afet bilinci kazandırmanın en uygun olduğu zamanın çocukluk dönemi olduğu genel olarak ifade edilmektedir. Çocukların ve genç bireylerin aile içinde, okul ve toplum içerisinde karşılaşılabilecek riskleri en aza indirilmesine katkı sağlaması öngörülen afet kavrama ve afetlere hazırlık aşamalarında yer almalarının sağlanması kesinlikle dikkate alınabilecek en önemli konuların başında görülmektedir. Afetlerin oluşturabileceği riskleri azaltmak amacıyla okul müfredatı içerisine birçok içerik eklenerek çocuklara ulaşmak mümkün olduğundan, eğitim-öğretim faaliyetleri ve bu faaliyetler içerisinde yer alan ders kitapları çok önemli bir yer taşımaktadır (Peeck, 1993). Bu afet bilincini kazandırırken birden fazla yol denenebilir. Fakat afet bilinci kazandırmanın en etkili yolunun bireylere verilen eğitim-öğretim olduğu ve bu eğitim öğretim sürecindeki en önemli kaynaklarında ders kitapları olduğu anlaşılmaktadır. Bu konuda yapılan çalışmalar eğitimin her kademesinde öğrencilerin doğal afetler konusunda kavram yanılgılarına ve bilgi yanlışlarına sahip oldukları görülmüştür (Turan ve Kartal, 2012; Alım, Özdemir ve Yılar, 2008; Solmaz ve Kaymak, 2012; Cin, 2010;

Dikmenli ve Gafa, 2017). Bu doğrultuda hazırlanacak olan ders materyallerinde afetlerden korunma yollarına yer vererek bireylerde doğal afet bilincinin oluşması sağlanabilir.

Alan yazın incelendiğinde Açık Öğretim Ortaokulu Türkçe ders kitapları ile ilgili çeşitli çalışmaların yapıldığı tespit edilmiştir. Açık Öğretim Ortaokulu altıncı sınıf Türkçe ders notunun metin türleri ve öğrenme alanları açısından incelendiği (Altunkaya, 2013), Açık Öğretim Ortaokulu Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde yer alan değerlerin tespit edildiği (Kolaç ve Zenci, 2015), Açık Öğretim Ortaokulu 6. sınıf Türkçe ders kitabının sözcüksel görünümünün ele alındığı (Sis ve Eren Akgün, 2016), Açık Öğretim Ortaokulu 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders notlarında noktalama işaretlerinin incelendiği (Yenen Avcı, 2020), Açık Öğretim Ortaokulu Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin tür ve tema açısından incelendiği (Bulut, 2020) çalışmalar bulunmaktadır. Ancak Açık Öğretim Ortaokulu Türkçe ders kitaplarında afet konusunun ne düzeyde yer verildiğini inceleyen bir çalışma bulunmamaktadır. Buradan hareketle bu araştırma açık öğretim ortaokulu Türkçe ders kitaplarında "afet" konusuna ne düzeyde yer verildiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda "Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü Açık Öğretim Daire Başkanlığı tarafından hazırlanan Açık Öğretim Ortaokulu Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin ve etkinliklerin afetlere nasıl yer verdiklerini incelemektir." Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki alt amaçlara yanıt aranmıştır:

1. Açık öğretim ortaokulu 5.sınıf Türkçe ders kitabında yer alan afetler nelerdir?
2. Açık öğretim ortaokulu 6.sınıf Türkçe ders kitabında yer alan afetler nelerdir?
3. Açık öğretim ortaokulu 7.sınıf Türkçe ders kitabında yer alan afetler nelerdir?
4. Açık öğretim ortaokulu 8.sınıf Türkçe ders kitabında yer alan afetler nelerdir?

2. YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinde durum çalışması modeli ile yapılmıştır. Creswell (2013: 97)'in belirttiği üzere "Durum çalışması, araştırmacının gerçek yaşam, güncel sınırlı bir sistem (bir durum) ya da belli bir zaman içerisindeki çoklu sınırlandırılmış sistemler (durumlar) hakkında çoklu bilgi kaynaklarıyla ayrıntılı bir şekilde bilgi topladığı, bir durum betimlemesi ya da durum temaları ortaya koyduğu nitel bir yaklaşımdır." Bu çalışma, Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü Açık Öğretim Daire Başkanlığı tarafından hazırlanan açık öğretim ortaokulu Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin ve etkinliklerin afetlere nasıl yer verdiklerini incelemeyi amaçlamaktadır. Materyalleri detaylı ve derinlemesine incelemek amaçlandığı ve bir durumun betimlemesi yapıldığı için bu araştırma modeli tercih edilmiştir.

İncelenen Dokümanlar

Bu çalışmada incelenen dokümanlar, Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü Açık Öğretim Daire Başkanlığı tarafından hazırlanan açık öğretim ortaokulu 5., 6., 7. ve 8.sınıf Türkçe ders kitaplarıdır. Bu kitapların seçilme sebebi, geleneksel sınıf içi eğitim anlayışına ilave olarak okula gitmeden sanal ortamlar ve ders kitaplarıyla yapılan açık öğretim uygulaması kapsamında geliştirilen Türkçe ders kitabının sosyal hayatla bağlantısına değinerek afet konusunun eğitimin hemen hemen her boyutunda yansımasını ele almaktır. Bu kitaplar içerisinde yer alan 5.sınıf Türkçe ders kitabı örgün eğitim sürecine devam eden ortaokul ve imam hatip ortaokullarında eğitim alan öğrencilerin kullandığı kitabın aynısıdır. Bahsi geçen kitaplardaki hazırlık çalışmaları, okuma metinleri, dinleme/izleme metinleri, metinlere yönelik

olarak hazırlanmış etkinlikler doğal afetlere yer verme durumuna göre incelenmiştir. İncelenen dokümanlar olarak kitapların bilgisi Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. İncelenen Açık Öğretim Türkçe Ders Kitapları

Sınıf	Kitabın Adı	Yayınevi	Baskı Yılı
5.sınıf	Türkçe 5. Sınıf Ders Kitabı	Anıttepe Yayıncılık	2021
6.sınıf	Türkçe 6. Sınıf Ders Kitabı	MEB	2023
7.sınıf	Türkçe 7. Sınıf Ders Kitabı	MEB	2023
8.sınıf	Türkçe 8. Sınıf Ders Kitabı	MEB	2023

Tablo 1 incelendiğinde, 6., 7. ve 8. Sınıf kitaplarının MEB tarafından hazırlandığı 5.sınıf kitabının ise Anıttepe yayıncılık tarafından hazırlandığı görülmüştür. Ayrıca baskı yılları dikkate alındığında 5.sınıf düzeyindeki kitabın 2021, 6., 7. ve 8.sınıf düzeyindeki kitapların ise 2023 yılındaki baskısı incelenmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

İlk olarak Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü Açık Öğretim Daire Başkanlığı tarafından hazırlanan açık öğretim ortaokulu kitapları indirilerek her bir kitapta yer alan metinler, hazırlık çalışmaları ve metin altı etkinlik soruları doğal afetlere yer verme durumuna göre incelenmiştir. İncelemeler sonucunda çalışmanın amacına hizmet ettiği belirlenen başlıklar gruplandırılmıştır. Gruplamalar sınıf düzeyi dikkate alınarak yapılmıştır. Bu gruplamalara ilave olarak doğal afetlerle ilgili görseller ve etkinlik soruları da eklenmiştir. İncelenen veriler içerik analizi ile sunulmuştur.

3. BULGULAR

3.1. Açık Öğretim Ortaokulları 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Afetler

Açık öğretim ortaokulları için hazırlanan 5. Sınıf Türkçe ders kitabında yer alan afetlere ait bulgular Tablo 1'deki gibidir:

Tablo 1. Açık öğretim ortaokulları 5.sınıf Türkçe ders kitabı

Tema	*Metin*	*Doğal Afet*	*Hazırlık Çalışmaları*	*Etkinlikler*
Doğa ve Evren	Bu Nehir Bizim (Okuma metni)	Kuraklık	Hazırlık Çalışması 1	6.Etkinlik 8.Etkinlik
Doğa ve Evren	Deprem (Okuma metni)	Deprem	Hazırlık Çalışması 1 Hazırlık Çalışması 2	2.Etkinlik 4.Etkinlik 5.Etkinlik 6.Etkinlik

Tablo 1 incelendiğinde 5.sınıf Türkçe ders kitabında afetlere ilişkin verilerin "Doğa ve Evren" temasında olduğu görülmüştür. Doğa ve Evren temasında "Bu Nehir Bizim" metninde çevre kirliliği ele alınmış ve çevre kirliliğinin bir yansıması olarak "Kuraklık" doğal afetine örtük olarak değinilmiştir. Hazırlık çalışması ve etkinlik çalışmalarının da bu kapsamda

oluşturulduğu belirlenmiştir. Yine "Doğa ve Evren" temasında "Deprem" metninde doğal afet olarak "Deprem" ele alınmış, hazırlık çalışması ve etkinlik çalışmaları oluşturulmuştur. İncelemelere göre belirlenen hazırlık çalışmaları ve etkinlik sorularına ait bazı görseller aşağıda yer almaktadır:

Şekil 1. *"Bu Nehir Bizim" metnine ait hazırlık çalışması*

Şekil 1. *"Bu Nehir Bizim" metnine ait 6.etkinlik çalışması*

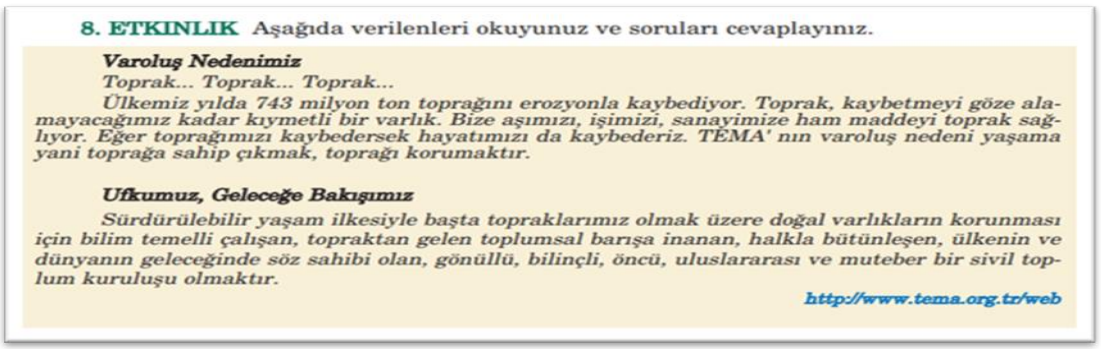

Şekil 3. *"Bu Nehir Bizim" metnine ait 8.etkinlik çalışması*

Şekil 4. *"Deprem" metnine ait 1.hazırlık çalışması*

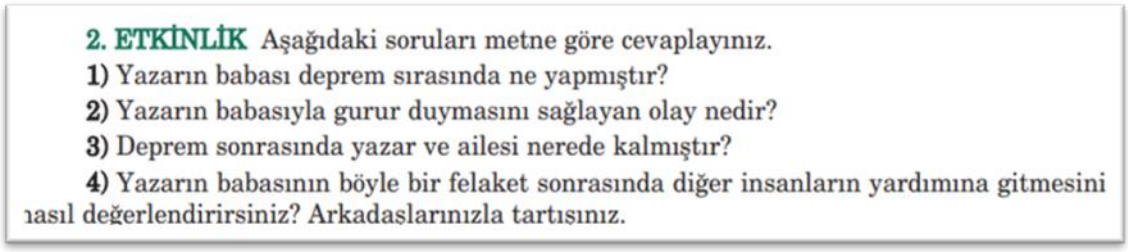

Şekil 5. *"Deprem" metnine ait 2. etkinlik çalışması*

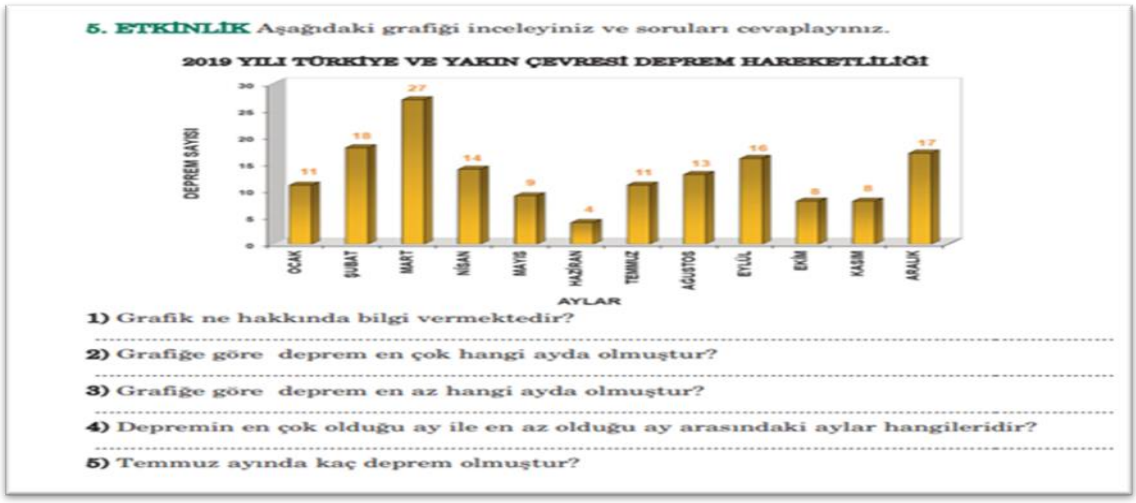

Şekil 6. *"Deprem" metnine ait 5.etkinlik çalışması*

Hazırlık çalışmaları ve etkinlik çalışmaları incelendiğinde öğrencilerin doğal afetlere dair bilgilerinin yoklandığı, metinler aracılığıyla doğal afetler hakkında detaylı bilgi edinebildikleri görülmüştür. Ayrıca görseller aracılığıyla öğrencilerin doğal afetleri tanıması, mukayese yapması ve anlamlandırması da beklenmektedir.

3.2. Açık Öğretim 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Afetler

Açık öğretim ortaokulları için hazırlanan 6. Sınıf Türkçe ders kitabında yer alan afetlere ait bulgular Tablo 2'deki gibidir:

Tablo 2. Açık öğretim ortaokulları 6.sınıf Türkçe ders kitabı

Tema	*Metin*	*Doğal Afet*	*Hazırlık Çalışmaları*	*Etkinlikler*
Doğa ve Evren	Burdur Gölü Kurtarılamaz Hâle Geldi (Okuma Metni)	Kuraklık	-	3.Etkinlik 5.Etkinlik 6.Etkinlik
Bilim ve Teknoloji	Herkes Buluş Yapabilir (Okuma Metni)	Deprem Volkanik Patlama	-	3b.Etkinlik 5.Etkinlik

Tablo 2 incelendiğinde, 6.sınıf Türk ders kitabında "Doğa ve Evren" ve "Bilim ve Teknoloji" temalarında doğal afetlere hizmet edecek etkinlik çalışmalarının olduğu belirlenmiştir. Doğa ve Evren temasında "Burdur Gölü Kurtarılamaz Hâle Geldi" metninde "Kuraklık" doğal afetinin ele alındığı görülürken Bilim ve Teknoloji temasında "Herkes Buluş Yapabilir" metninde "Deprem" ve "Volkanik Patlama" doğal afetlerini konu alan etkinlik çalışmalarının yapıldığı belirlenmiştir. İncelemelere göre belirlenen etkinlik sorularına ait bazı görseller aşağıda yer almaktadır:

Şekil 7. *"Burdur Gölü Kurtarılamaz Hâle Geldi" metnine ait 5.etkinlik çalışması*

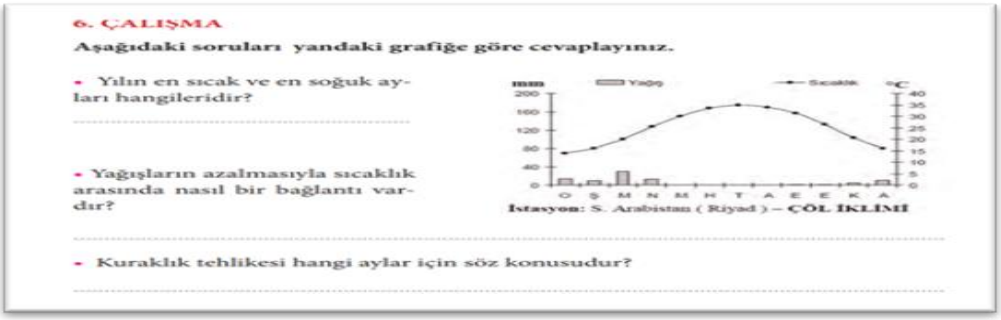

Şekil 8. *"Burdur Gölü Kurtarılamaz Hâle Geldi" metnine ait 6.etkinlik çalışması*

b. Haber yazıları sadece haber metninden oluşmaz. Haber metni yazılırken onu destekleyen görsellere de yer verilir. Verilen görselin haber metnini desteklemesi, yorumlaması gerekir. **Buna göre aşağıda verilen görsellerin hangi haberlerle ilişkili olabileceğini altlarına yazınız.**

Şekil 9. *"Herkes Buluş Yapabilir" metnine ait 3b etkinlik çalışması*

5. ÇALIŞMA

Aşağıda genel ağ ortamında hazırlanan bir haber metni verilmiştir. **Bu konuyla ilgili haberleri istediğiniz bir televizyon kanalından izleyiniz. Aralarında fark olup olmadığını söyleyiniz.**

HER 20 SANİYEDE BİR PATLAMA MEYDANA GELİYOR

Endonezya'da Sunda Boğazı'nda 22 Aralık'ta tsunamiye neden olan Anak Krakatau (Krakatau'nun Çocuğu) Yanardağı'nda her 20 saniyede patlama yaşandığı bildirildi. Yanardağdan sık aralıklarla şiddetli ses çıktığını söyleyen Endonezya Enerji ve Maden Kaynakları Bakanlığı Jeoloji Dairesi Genel Sekreteri, "Carita bölgesindeki Anak Krakatau Gözlem Merkezinden yanardağdaki volkanik hareketliliği devamlı gözlemliyoruz. Merkezde görevli uzman ekipler, volkanik hareketliliği ölçümlerini kontrol ederken bir yanda da dürbünle yanardağdan çıkan kül ve dumanı kontrol ediyoruz." ifadelerini kullandı.

Şekil 10. *"Herkes Buluş Yapabilir" metnine ait 5.etkinlik çalışması*

Etkinlik çalışmaları incelendiğinde, "Burdur Gölü Kurtarılamaz Hâle Geldi" metninde kuraklığın aktarıldığı belirlenmiştir. 5.etkinlik çalışmasında kuraklıkla ilgili görseller verilmiş ve bu görsellere yönelik yorumlar yapılması beklenmiştir böylelikle hem görsel okuma sağlanmaya çalışılmış hem de gördüklerinden hareketle öğrencilerin yorum yapabilmesi, çıkarımda bulunması beklenmiştir. Yine "Herkes Buluş Yapabilir" metninde metin içerisinde doğrudan doğal afetle ilişkili bir öge yer almasa da 3.etkinlik çalışmasının b seçeneğinde yer alan görsellerde bir yıkıntının olduğu ve insanların o yıkıntı etrafında arama çalışmaları yaptıkları görülmüştür. Öğrencilere verilen görsellerle haber metni oluşturmaları hedefleyen bu etkinlik çalışmasında, bu görsel bir deprem ilişkilendirilip verilebileceği için öğrenciler deprem ile ilgili bir haber metni oluşturabilirler. Yine aynı metnin 5.etkinlik çalışmasında öğrencileri haber metinleri arasında karşılaştırma yapmaya yöneltmek amaçlanmıştır. Karşılaştırma yapılacak metin bir doğal afet olan volkanik patlamayı konu alması sebebiyle öne çıkmaktadır.

3.3. Açık Öğretim 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Afetler

Açık öğretim ortaokulları için hazırlanan 7. Sınıf Türkçe ders kitabında yer alan afetlere ait bulgular Tablo 3'teki gibidir:

Tablo 3. Açık öğretim ortaokulları 7.sınıf Türkçe ders kitabı

Tema	*Metin*	*Doğal Afet*	*Hazırlık Çalışmaları*	*Etkinlikler*
Doğa ve Evren	Acaba Biraz Maviniz, Biraz Yeşiliniz Var Mı? (Okuma Metni)	Kuraklık	Hazırlık Çalışması 1	1.Etkinlik

Tablo 3 incelendiğinde, "Doğa ve Evren" temasında "Acaba Biraz Maviniz, Biraz Yeşiliniz Var Mı?" metninde kuraklık doğal afetinin ele alındığı görülmektedir. Bu metinde doğrudan kuraklık geçmemesi rağmen görsellerde kuraklık açıkça sunulmuştur. Bu metin öncesinde hazırlık çalışmasının olduğu ve 1.etkinliğinde bu doğrultuda oluşturulduğu da belirlenmiştir. İncelemelere göre belirlenen etkinlik sorularına ait bazı görseller aşağıda yer almaktadır:

Şekil 11. *"Acaba Biraz Maviniz, Biraz Yeşiliniz Var Mı?" metnine ait görsel*

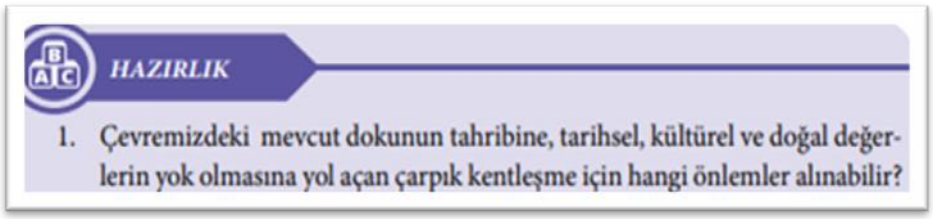

Şekil 12. *"Acaba Biraz Maviniz, Biraz Yeşiliniz Var Mı? metnine ait hazırlık çalışması*

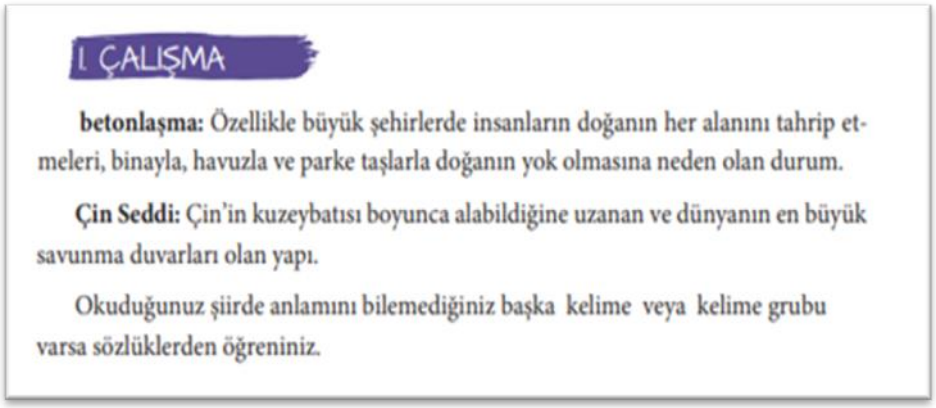

1. ÇALIŞMA

betonlaşma: Özellikle büyük şehirlerde insanların doğanın her alanını tahrip etmeleri, binayla, havuzla ve parke taşlarla doğanın yok olmasına neden olan durum.

Çin Seddi: Çin'in kuzeybatısı boyunca alabildiğine uzanan ve dünyanın en büyük savunma duvarları olan yapı.

Okuduğunuz şiirde anlamını bilemediğiniz başka kelime veya kelime grubu varsa sözlüklerden öğreniniz.

Şekil 13.*"Acaba Biraz Maviniz, Biraz Yeşiliniz Var Mı?" metnine ait 1.etkinlik çalışması*

Şekiller incelendiğinde, "Acaba Biraz Maviniz, Biraz Yeşiliniz Var Mı?" şiirine ait görselde suyun kuraklık sebebiyle yok olduğu, sandalın kurak toprak üzerinde kaldığı görülmektedir. Doğrudan kuraklık şiir içerisinde geçmese de görsel örtük olarak bu doğal afete işaret etmektedir. Yine bu şiir öncesinde oluşturulan hazırlık çalışmasına bakıldığında çarpık kentleşmenin ve tahribatın boyutuna dikkat çekilerek öğrencilerin bu konu üzerine düşünmeleri sağlanmaya çalışılmıştır. 1.etkinlik çalışmasında da öğrencilerle kelime öğretimi çalışması yapılmak istenmiştir. Bu kapsamda "betonlaşma" kelime verilmiş ve açıklanmıştır. Betonlaşmanın tahribata sebep olduğu bunun da doğal afetleri tetikleyebileceği düşünülmektedir. Öğrencilere örtük olarak kelime öğretimi ile birlikte doğal afete neyin sebep olduğu da kazandırılmak istenmiş olabilir.

3.4. Açık Öğretim 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Afetler

Açık öğretim ortaokulları için hazırlanan 8. Sınıf Türkçe ders kitabında yer alan afetlere ait bulgular Tablo 4'teki gibidir:

Tablo 4. Açık öğretim ortaokulları 8.sınıf Türkçe ders kitabı

Tema	*Metin*	*Doğal Afetler*	*Hazırlık Çalışmaları*	*Etkinlikler*
Doğa ve Evren	Rize'de Sel (Okuma Metni)	Sel Heyelan	Hazırlık Çalışması 1 Hazırlık Çalışması 2	1.Etkinlik 3.Etkinlik 4.Etkinlik 5.Etkinlik 6.Etkinlik
Doğa ve Evren	Türkiye'de Doğal Afetler (Dinleme/İzleme Metni)	Deprem Sel Orman Yangını Heyelan	-	1.Etkinlik
Sanat	Bina (Okuma Metni)	Deprem	-	2.Etkinlik 5.Etkinlik

Tablo 4 incelendiğinde, “Doğa ve Evren” ve “Sanat” temasında doğal afetlerle doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkili metinlerin yer aldığı bu metinlerde sel, heyelan, deprem, orman yangınının konu edinildiği görülmektedir. “Rize’de Sel” metnine ait iki hazırlık çalışmasının, 5 etkinlik çalışmasının olduğu belirlenirken “Türkiye’de Doğal Afetler” ve “Bina” metinlerinde hazırlık çalışmaları oluşturulmamıştır. “Türkiye’de Doğal Afetler” metninde 1 etkinlik çalışmasının bulunduğu, “Bina” metninde 2 etkinlik çalışmasının olduğu belirlenmiştir. İncelemelere göre belirlenen etkinlik sorularına ait bazı görseller aşağıda yer almaktadır:

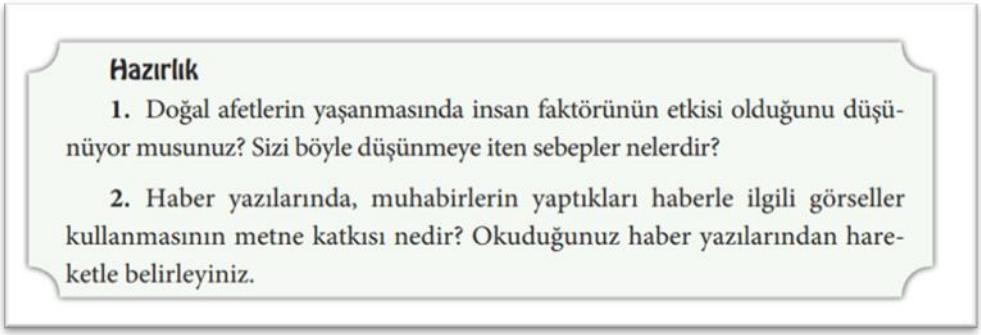

Hazırlık

1. Doğal afetlerin yaşanmasında insan faktörünün etkisi olduğunu düşünüyor musunuz? Sizi böyle düşünmeye iten sebepler nelerdir?

2. Haber yazılarında, muhabirlerin yaptıkları haberle ilgili görseller kullanmasının metne katkısı nedir? Okuduğunuz haber yazılarından hareketle belirleyiniz.

***Şekil 14**. "Rize'de Sel" metnine ait 1. ve 2. hazırlık çalışması*

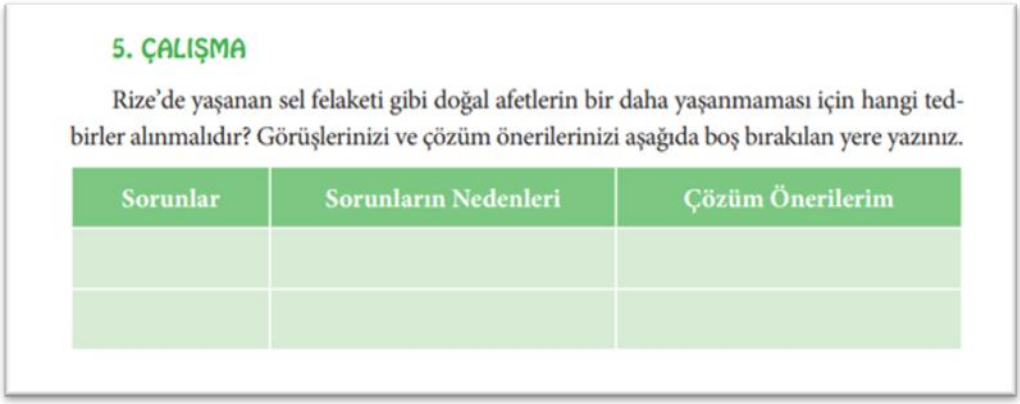

5. ÇALIŞMA

Rize’de yaşanan sel felaketi gibi doğal afetlerin bir daha yaşanmaması için hangi tedbirler alınmalıdır? Görüşlerinizi ve çözüm önerilerinizi aşağıda boş bırakılan yere yazınız.

Sorunlar	Sorunların Nedenleri	Çözüm Önerilerim

***Şekil 15.** "Rize'de Sel" metnine ait 5.etkinlik çalışması*

6. ÇALIŞMA

Aşağıdaki görselleri inceleyiniz. Bir haber spikeri olsaydınız bu görsellerden hareketle doğal afetlerin insan yaşamına etkilerini nasıl sunardınız?

Şekil 16. *"Rize'de Sel" metnine ait 6.etkinlik çalışması*

6. Mimar'ın "Binanın çabuk yapılmasını ve ucuz malzeme kullanılmasını isteyen siz-diniz." Şeklindeki savunmasını haklı buluyor musunuz? Niçin?

Şekil 18. *"Bina" metnine ait 2.etkinlik çalışması*

1. ÇALIŞMA

www.eba.gov.tr adresinden "Türkiye'de Doğal Afetler" adlı videoyu not alarak dinleme yöntemini kullanarak izleyiniz ve aşağıdaki soruları bu videyoa göre cevaplandırınız.

	Sorular	Cevaplarım
1.	Videonun konusu nedir?	
2.	Videonun ana fikri nedir?	
3.	Videonun hazırlanış amacını belirtiniz.	
4.	İzlediğiniz videoya hangi başlıkları önerirdiniz?	
5.	Sizce bu videoda verilen bilgiler tutarlı ve güvenilir midir? Niçin?	
6.	Türkiye'de görülen doğal afetler neler-dir?	
7.	Türkiye'de hangi doğal afet en büyük riski taşımaktadır?	
8.	Orman yangınları doğal afet midir?	
9.	Türkiye hangi deprem kuşağında yer almaktadır?	
10.	Türkiye'deki yaşanmış büyük depremler nerede ve ne zaman olmuştur?	
11.	Sel ve heyelanların insan yaşamına ve çevreye zararları nelerdir?	
12.	Türkiye'de çığ riski en çok hangi bölgede görülmektedir?	
13.	Videoda verilen bilgiler arasında birbiri-yle çelişkili olanlar var mıydı?	
14.	Konuşmacıların jest ve mimiklerinden hangi mesajları çıkardınız.	

Şekil 17*. "Türkiye'de Doğal Afetler" metnine ait 1.etkinlik çalışması*

Şekiller incelendiğinde, üç metinde de doğal afetlere yönelik etkinlik çalışmalarının bulunduğu görülmektedir. Hazırlanan etkinlik çalışmalarına bakıldığında insan faktörünün doğal afetleri etkileyip etkilemediğine dair öğrencilerden hazırlık çalışmaları aracılığıyla görüş alındığı belirlenmiştir. Ayrıca etkinlik çalışmalarında tedbir almanın ve doğal afet sorununa çözüm bulabilmek için yapılması gerekenler konusuna da vurgu yapıldığı saptanmıştır. Yine bir başka etkinlik çalışmasında da öğrenciler aktif kılınmaya çalışılarak görsellerden hareketle drama yapması istenilmiş, doğal afetlerin insanlara olan etkisine öğrenci gözüyle değinilmeye yönelik bir etkinlik çalışması hazırlanmıştır. Bu başlıkta ayrıca ilk defa doğal afetler konusu bir dinleme/izleme metni aracılığıyla kazandırılmaya çalışılmıştır. Bu metin ile öğrencilere doğal afetler bütünüyle aktarılmaya çalışılmış ve 1.etkinlik çalışması da bu kapsamda hazırlanmıştır. Son olarak "Sanat" temasında yer alan "Bina" metninde karşılıklı diyaloglar esnasında kullanılan "Binanın çabuk yapılmasını ve ucuz malzeme kullanılmasını isteyen sizdiniz." İfade ile doğrudan olmasa da örtük olarak deprem esnasında oluşabilecek bir tehdit durumuna vurgu yapılmıştır. 2.etkinlik çalışmasında da bu ifade öğrencilerin önüne tekrardan getirilerek düşünmeleri, fikir tartışması yapması beklenmiştir. Özellikle de 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen "Asrın Felaketi" nde birçok insanın enkaz altında kalarak hayatını kaybetmesi böylesi bir ihmalin nelere yol açabildiğini göstermektedir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü Açık Öğretim Daire Başkanlığı tarafından hazırlanan Açık Öğretim Ortaokulu Türkçe ders kitaplarında afet konusunun incelenmesinin amaçlandığı bu çalışmada her sınıf düzeyindeki Türkçe kitabında farklı sonuçlar çıkmıştır.

4.1. 5. Sınıf Türkçe ders kitabında afet konusuna ilişkin sonuçlar

5. sınıf Türkçe ders kitabı afet konusu kapsamında incelendiğinde "Doğa ve Evren" temasında "Bu Nehir Bizim" ve "Deprem" konulu iki okuma metninde afet konusuna yer verildiği tespit edilmiştir. Bu metinlerde Doğa ve Evren temasında "Bu Nehir Bizim" metninde çevre kirliliği ele alınmış ve çevre kirliliğinin bir yansıması olarak "Kuraklık" doğal afetine örtük olarak değinilmiştir. Hazırlık çalışması ve etkinlik çalışmalarının da bu kapsamda oluşturulduğu belirlenmiştir. Yine "Doğa ve Evren" temasında "Deprem" metninde doğal afet olarak "Deprem" ele alınmış, hazırlık çalışması ve etkinlik çalışmaları oluşturulmuştur. "Bu Nehir Bizim" okuma metnine yönelik hazırlanan etkinliklerden 2'sinin, "Deprem" okuma metnine yönelik hazırlanan etkinliklerden 4'nün afet konusuyla ilgili tespit edilmiştir. Ayrıca bu metinlere yönelik hazırlanan hazırlık çalışmalarındaki soruların da afet konusuyla ilgili olduğu saptanmıştır.

4.2. 6. Sınıf Türkçe ders kitabında afet konusuna ilişkin sonuçlar

6. sınıf Türkçe ders kitabı afet konusu kapsamında incelendiğinde "Doğa ve Evren" temasında yer alan "Burdur Gölü Kurtarılamaz Hâle Geldi" metninde kuraklık doğal afeti işlenmiştir. Bu metne yönelik 3 etkinliğin afet konusuyla ilişkili olduğu saptanmıştır. Bilim ve Teknoloji temasında yer alan "Herkes Buluş Yapabilir" metni deprem ve volkanik patlama doğal afetlerini konu almıştır. Bu metne yönelik olarak hazırlanan etkinliklerden 2'sinin afet konusuyla ilgili olduğu tespit edilmiştir.

4.3. 7. Sınıf Türkçe ders kitabında afet konusuna ilişkin sonuçlar

7. sınıf Türkçe ders kitabı afet konusu kapsamında incelendiğinde "Doğa ve Evren" temasında yer alan "Acaba Biraz Maviniz, Biraz Yeşiliniz Var Mı?" metninde kuraklık doğal afeti

işlenmiştir. Bu metnin öncesinde bir hazırlık çalışmasının olduğu ve bu metne yönelik etkinliklerden1'inin afet konusuyla ilgili olduğu saptanmıştır.

4.4. 8. Sınıf Türkçe ders kitabında afet konusuna ilişkin sonuçlar

8. sınıf Türkçe ders kitabı afet konusu kapsamında incelendiğinde "Doğa ve Evren" temasında yer alan "Rize'de Sel" metninde sel ve heyelan temaları işlenmiştir. Bu metnin öncesinde yer alan 2 tane hazırlık çalışmasının ve metne yönelik 5 etkinliğin afetle ilişkili olduğu tespit edilmiştir. "Doğa ve Evren" temasında yer alan "Türkiye'de Doğal Afetler" metninde deprem, sel, orman yangını ve heyelan temaları işlenmiştir. Bu metne yönelik 1 etkinliğin afetle ilişkili olduğu tespit edilmiştir. "Sanat" temasında yer alan "Bina" metninde deprem teması işlenmiştir. Bu metindeki etkinliklerden 2'sinin afetle ilişkili olduğu saptanmıştır.

Mevcut araştırmanın sonuçlarından hareketle alan yazında yapılan diğer çalışmaların sonuçlarıyla benzerlik taşıdığı düşünülmektedir. Nitekim, Önal (2019) araştırmasında, okullarda kullanılan ders kitaplarında yer alan doğal afetler konularına bakıldığında eksik veya yanlışların olduğunu açıkça belirtmiştir. Değirmenci, Kuzey ve Yetişensoy (2019) araştırmasında, afetlerin yaşamın bir parçası olduğundan ve ülkemizde birçok afetin yaşandığından bahsederek afetlerden korunma yollarından en önemlisinin okullarda verilen eğitim ve eğitimin destekçisi olan ders kitaplarının önemine değinmişlerdir. Kısa'nın (2019) Sosyal Bilgiler dersi ders kitapları üzerine yapmış olduğu araştırmada doğal afetler ve deprem konularının içeriğinin depremin Türkiye'de görülme sıklığı dikkate alınarak hazırlandığı ve yaşanılması muhtemel olan doğal afetlere bu kitaplarda sıklıkla yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Kıymaz vd. (2023) yapmış oldukları çalışmada 5. sınıf Türkçe ders kitabında deprem öncesinde yapılacak hazırlıklara değinilmediği, deprem anında ve sonrasında yapılacak hazırlıklara değinildiği; 6. ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında deprem konusuna yer verilmediği; 7. sınıf Türkçe ders kitaplarında deprem öncesi ve sonrası yapılacak olan hazırlıklara değinildiği, deprem anında yapılacaklara değinilmediği tespit edilmiştir.

Öneriler

- Eğitim-öğretim faaliyetlerinde kullanılan en temel materyal ders kitaplarıdır. Bu bakımdan afet konusunun öğretimi noktasında en etkin araçlardan biri olan ders kitaplarının afet konunda yeterli düzeyde olması gerekmektedir. Öğrencilerde afet konusu hakkında farkındalık oluşturmak adına ders kitaplarında yer alan görseller ve metin ifadeler ile daha çok etkinliklere yer verilebilir.

- Ders kitaplarında sadece doğa kaynaklı afetleri değil genel anlamda beşerî kaynaklı salgınlar, göçler ve çeşitli kazalar gibi insanın da neden olduğu afetlere yer verilebilir.

- Ders kitaplarında özellikle sosyal bilgiler dersi eğitiminin yer verildiği bölgede bulunan o yörede daha sık meydana gelen afetler ile ilgili çeşitli etkinliklere yer verilebilir.

- Afetlerle ilgili yazılı ve görsel içerikli materyalleri hazırlarken ders kitaplarında bunlara uygun olarak çeşitli sosyal etkinliklere de yer verilebilir.

5. KAYNAKLAR

Alım, M., Özdemir, Ü. ve Yılar, B. (2008). 5. sınıf öğrencilerinin bazı coğrafya kavramlarını anlama düzeyleri ve kavram yanılgıları. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11*(1).

Altunkaya, H. (2013). Açık öğretim ortaokulu altıncı sınıf Türkçe ders notunun metin türleri ve öğrenme alanları açısından incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi, 1*(3), 1-11.

Bulut, K. (2020). Açık öğretim ortaokulu Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin tür ve tema açısından incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi, 8*(3), 931-949.

Cin, M. (2010). Sınıf öğretmeni adaylarının doğal afetler ile ilgili yanılgıları. *Marmara Coğrafya Dergisi, 0*(22), 70-81.

Değirmenci, Y., Kuzey, M., ve Yetişensoy, O. (2019). Sosyal bilgiler ders kitaplarında afet bilinci ve eğitimi. *e-Kafkas eğitim araştırmaları dergisi, 6*(2), 33-46.

Dikmenli, Y., ve Gafa, İ. (2017). Farklı eğitim kademelerine göre afet kavramı. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 0*(44), 21-36.

Kısa, G. (2019). 2018 sosyal bilgiler öğretim programına uygun (4. 5. ve 7. sınıflara) doğal afetler konusunda etkinlik önerileri [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Balıkesir Üniversitesi.

Kıymaz, M. S., Osman, A. H. A. T., Turan, M., Arslan, S., ve Yenitürk, N. (2023). Türkçe ders kitaplarında deprem hazırlığı üzerine bir inceleme. *Çocuk Edebiyat ve Dil Eğitimi Dergisi, 6*(1), 16-36.

Kolaç, E. ve Zenci, S. Ç. (2015). Açık öğretim ortaokulu Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde yer alan değerler. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 65, s. 145-171.

Önal, H. (2019). Temel eğitim ders kitaplarında afet olayları ile ilgili kavramlarda görülen eksiklikler. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 23*(1), 177-192.

Peeck, J. (1993). Increasing Picture effects in learning from illustrated text. Learn. Instruct. 3: 227-238.

Sis, N. ve Akgün Eren, A. (2016). Açık öğretim ortaokulu 6. sınıf Türkçe ders notunun sözcüksel görünümü. *The Journal of Academic Social Science Studies*, *4*(50), 367–386.

Solmaz, F., ve Kaymak, F. (2012). İlköğretim altıncı sınıf öğrencilerinin sel kavramıyla ilgili kavram yanılgıları. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, *2*(2), 137-147.

Turan, İ., ve Kartal, A. (2012). İlköğretim 5. sınıf öğrencilerinin doğal afetler konusu ile ilgili kavram yanılgıları. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 13*(3), 67-81.

Yenen Avcı, Y. (2020). Açık öğretim ortaokulu 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders notlarında noktalama işaretleri. *Açık öğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi, 6* (2), s. 91- 113.

UNIVERSITY DISABILITY UNIT INTERNAL STAKEHOLDER WORKSHOP REVIEW: AN EXAMPLE OF THE BARRIER-FREE IDEAS WORKSHOP

ENGELLİ BİRİM İÇ PAYDAŞ ÇALIŞTAYI İNCELEMESİ: ENGELSİZ FİKİRLER ÇALIŞTAYI ÖRNEĞİ

Sümeyra ÖZDEMİR[1] Kudret DOĞAN[2] Ebru CAN[3]

[1]Sorumlu Yazar, Öğr. Gör., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, MYO, Engelliler İçin Gölge Öğreticilik, İstanbul, Türkiye.

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-3203-6991

[2]Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sağlık, Kültür ve Spor Daire Başkanlığı, Engelsiz FSMVÜ Birimi, İstanbul, Türkiye.

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0001-4191-6918

[3]Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sağlık, Kültür ve Spor Daire Başkanlığı, Engelsiz FSMVÜ Birimi, İstanbul, Türkiye.

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0003-2019-886X

Özet

Engel, bireylerin yaşamları boyunca fiziki ve sosyal alanda hareketlerini zorlaştıran dışsal faktör olarak tanımlanabilir. Özel gereksinimleri nedeniyle birçok engelle karşılaşan bireyleri ifade etmek için engelli denmesinin anlamı bu şekilde okunabilir. Yükseköğretim Kurumu (YÖK) yükseköğrenim kurumlarında engellerle karşılaşan bireylerin eğitim öğretim hayatlarını kolaylaştırmak amacıyla birimler kurmuştur. Bu bağlamda kurulan üniversitelerin engelli öğrenci birimleri yükseköğrenim gören özel gereksinimli öğrencilerin akademik, sosyal, fiziki erişimlerini üniversite ortamında sağlamak, gerekli önlemleri almak ve iyileştirmelerde bulunmak adına bu konular üzerinde eğitimler düzenlemekte, yardımcı teknolojiler geliştirmekte ve inovatif yaklaşımları desteklemektedir. Bunun yanı sıra esasında üniversitelerin toplumu ilgilendiren konularda bilgi üretmek, yaklaşım geliştirmek ve politika katkıları sunma amaçları mevcuttur. Bu katkılar özel gereksinimli bireylere dair toplumun oluşturduğu engelleri ortadan kaldırmak adına farkındalık geliştirmesi, çözüm önerileri getirmesi ve yeni yaklaşımlar geliştirmesi olarak düşünülebilir. YÖK'ün tüm üniversitelere kurmuş olduğu engelli öğrenci birimlerinin bu anlamda çalışma yapmaları Yükseköğretim Kurumları Engelliler Danışma ve Koordinasyon Yönetmeliği tarafından da sorumluluk olarak belirtilmiştir. Belirtilen çalışmaların istenildiği ölçüde yapılması ise engellerin ortadan kaldırılarak erişilebilirliğin yaygınlaşmasını sağlayacaktır. Böylece akademik, sosyal, fiziki erişilebilirlik üniversiteden topluma doğru ilerleyerek erişilebilirlik kültürünü yaygınlaştıracaktır. Farklı boyutlarıyla erişilebilirliğin bir kültür olması hedeflendiğinde ise üniversitelerde eğitim-öğretim ve farkındalık çalışmalarının yapılması esastır. Tüm bunlar göz önüne alındığında üniversitelerde farklı erişilebilirlik çalıştayları düzenlenmektedir. Bu araştırmada düzenlenen çalıştaylardan iç paydaşlarla gerçekleştirilen FSMVÜ Engelsiz Fikirler Çalıştayı - 3 incelenmiştir. Araştırmanın amacı Engelsiz FSMVÜ Birimi'nin düzenlemiş olduğu iç paydaş katılımlı çalıştayın katılımcılar üzerindeki etkisini ölçmektir. Ölçüm

eğitimde, mekânda ve sosyokültürel faaliyetlerde erişilebilirliği sağlamak adına düzenlenen FSMVÜ Engelsiz Fikirler Çalıştayı'na katılım sağlayan personel ve öğrencilerle gerçekleştirilmiştir. Çalıştaya katılım gösteren toplam 134 akademik, idari personel ve öğrenciye çalıştayın katkılarına dair araştırmacılar tarafından düzenlenen anket iletilmiştir. 28 çalıştay katılımcısı kimlik bilgileri belirli olmadan gönüllü bir biçimde anket sorularını yanıtlamıştır. Bu yanıtlar nitel araştırma yöntemleri arasından içerik analiziyle incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre çalıştay katılımcılara erişilebilirlik sorunlarına ve çözümlerine dair farkındalık kazandırmış, yeni bilgiler sağlamış, önyargıları kaldırarak yanlış bilgileri dönüştürmüş ve yeni çalışmalar yapmaya teşvik etmiştir. İç paydaşlarla çalıştay yapmanın katılımcılara erişilebilirlikle ilgili kendi rollerini öğretmek, sorumluluklarını hatırlatmak ve yeni roller kazandırmak konusunda faydalı olduğu bulunmuştur. Kurum içi ve kurum dışı erişilebilirlik kültürünün yaygınlaştırılması adına çalıştay ve benzeri çalışmalarının artırılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Engelli, özel gereksinimli, çalıştay, erişilebilirlik, üniversite.

Abstract

Obstacles can be defined as an external factor that makes it difficult for individuals to move. This definition can be interpreted as the meaning of the word "disabled" to refer to individuals who face many obstacles due to their special needs. The Council of Higher Education (YÖK) has established units in higher education institutions to facilitate the lives of individuals who face obstacles in higher education institutions. In this context, the disabled student units of the universities established within this framework organize trainings on these issues, develop assistive technologies, and support innovative approaches in order to provide academic, social, and physical access to university environments for disabled students who are receiving higher education, to take necessary precautions and make improvements. In addition, universities have the purpose of producing knowledge, developing approaches, and making policy contributions on issues that concern society. These contributions can be considered as raising awareness, providing solutions, and developing new approaches in order to eliminate the obstacles that society creates for people with special needs. It is also stated as a responsibility by the Regulation on Consultation and Coordination of Disabled Students in Higher Education Institutions that all universities established by YÖK should work in this sense. Making the mentioned studies to the desired extent will ensure the elimination of obstacles and the spread of accessibility. Thus, academic, social, and physical accessibility will spread accessibility culture by moving from university to society. When it is aimed for accessibility to be a culture in different dimensions, it is essential to carry out educational and awareness-raising studies in universities. Taking all these into account, different accessibility workshops are organized in universities. In this research, FSMVÜ Accessible Ideas Workshop - 3, which was held with internal stakeholders, was examined. The aim of the research is to measure the impact of the internal stakeholder participation workshop organized by the Accessible FSMVÜ Unit on the participants. The measurement was carried out with the staff and students who participated in the FSMVÜ Accessible Ideas Workshop, which was organized to ensure accessibility in education, space, and socio-cultural activities. A survey was sent to 134 academic, administrative staff, and students by researchers about the contributions of the workshop. 28 workshop participants voluntarily answered the survey questions without disclosing their identity. These answers were analyzed by content analysis from among qualitative research methods. According to the research results, the workshop has raised awareness of accessibility problems and solutions, provided new information, removed prejudices and transformed incorrect information, and encouraged new studies. It was found that conducting workshops

with internal stakeholders is beneficial in teaching and reminding participants about their roles in accessibility and gaining new roles. It is recommended to increase the number of workshops and similar studies in order to spread the accessibility culture within and outside the institution.

Keywords: Disability, special needs, workshop, accessibility, univers

THE EFFECT OF LABORATORY EXPERIMENTS ON THE SELF-EFFICACY DEVELOPMENT OF PRE-SERVICE SCIENCE TEACHERS

FEN BİLGİSİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÖZYETERLİK GELİŞİMİNDE LABORATUVAR DENEYLERİNİN ETKSİ

Tezcan KARTAL[1], İbrahim Serdar KIZILTEPE[2]

[1]Doç. Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen Eğitimi, 0000-0001-7609-3555

[2]Doktorant, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen Eğitimi, 0000-0002-6210-5372

Özet

Öz yeterlik inancı bireylerin performanslarını etkilemektedir. Öz yeterlilik inançlarının gelişiminde etkili olan faktörlerden bireylerin önceki performanslarının değerlendirilmesidir. Bu, bireylerin belirli görev ve faaliyetlere katılarak eylemlerinin sonuçlarını değerlendirmelerini, bu değerlendirmeleri sonraki görevlere veya faaliyetlere katılma yetenekleri hakkında öz yeterlik geliştirmek için kullanmalarını ve bu inançlarla uyumlu şekilde hareket etmelerini içerir. Eğitim süreçleri boyunca, alınan dersler ve yapılan uygulamalar sonucunda elde edilen deneyimler, bireylerin kendi yetkinliklerine dair güvenlerini artıracaktır. Bu bağlamda, öğretmen adaylarının sahip oldukları yetkinliklerden biri de laboratuvar kullanımına dair öz yeterlik inancıdır. Öğretmen adaylarının laboratuvar kullanımına yönelik öz yeterlik inançları, lisans eğitimleri sürecinde aldıkları laboratuvar ve uygulama derslerinden elde ettikleri deneyimlere dayanarak gelişir. Laboratuvar deneyleri teorik konuların gerçek yaşamla ilişkilendirilmesini ve öğretmen adaylarının bilişsel, duyuşsal ve psikomotor becerilerinin de gelişmesini sağlamaktadır. Bunların gelişimi ise öz yeterliklerini etkilemektedir. Bu çalışmada fen bilgisi öğretmen adayların laboratuvar uygulamalarının, laboratuvar kullanımına yönelik özyeterlik gelişimlerine etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden olan, tek gruplu deneysel araştırma deseni kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu Orta Anadolu'da bulunan bir üniversitenin fen bilgisi öğretmenliği bölümünde öğrenim görmekte olan birinci sınıf kadın fen bilgisi öğretmen adaylarından oluşmaktadır. 22 kadın öğretmen adayı uygun örnekleme yöntemi kapsamında çalışmaya dahil edilmiştir. Araştırma verilerinin elde edilmesinde "Fen Laboratuvarı Kullanımına Yönelik Özyeterlik" ölçeği kullanılmıştır. Ölçme aracı dört faktör ve 27 maddeden oluşmaktadır. Verilerin betimsel analizinde frekans, yüzde, aritmetik ortalama ve standart sapma kullanılmıştır. Ayrıca ön test ve son testlerden elde edilen verileri karşılaştırmak için t testi analizi, ölçek alt faktörler arasındaki ilişkiyi incelemek için korelasyon analizi yapılmıştır. Araştırma sonucunda kadın öğretmen adaylarının uygulama sonrasında laboratuvar kullanımına yönelik özyeterlik inançlarının genel olarak anlamlı düzeyde değiştiği görülmüştür. Öğretmen adayları özellikle laboratuvarda bağımsız çalışabilme ve kriz yönetimi yeterlik inançlarında istatistiki olarak anlamlı ve önemli bir gelişme olmuştur. Ayrıca öğretmen adaylarının son test özyeterlik inançlarında ölçeği oluşturan bütün alt faktörler arasında yüksek düzeyde bir korelasyonel ilişki bulunmuştur. Bu sonuç üzerinde laboratuvar uygulamaları sürecinde öğretmen adaylarının ilk elden yaşadıkları deneyimlerin önemli bir etkisinin olduğu söylenebilir.

Anahtar kelimeler: Öğretmen adayları, öz yeterlik, laboratuvar deneyleri

Abstract

Self-efficacy beliefs affect individuals' performances. One of the factors influencing the development of self-efficacy beliefs is the self-evaluation of individuals' previous performance. This involves individuals evaluating the results of their actions by engaging in certain tasks and activities, using these evaluations to develop self-efficacy about their ability to engage in subsequent tasks or activities, and acting according to these beliefs. Throughout the training processes, the lessons learned, and the experiences gained through practice will increase individuals' confidence in their own competence. In this context, one of the competencies that pre-service teachers possess is self-efficacy beliefs about laboratory use. Pre-service teachers' self-efficacy beliefs about laboratory use develop based on the experiences they gain from the laboratory and practice courses they take during their undergraduate education. Laboratory experiments enable theoretical subjects to be associated with real life and the development of cognitive, affective, and psychomotor skills of pre-service teachers. The development of these skills affects their self-efficacy. In this study, it was aimed to examine the effect of laboratory practices of pre-service science teachers on their self-efficacy development of laboratory use. One-group experimental research design, which is one of the quantitative research methods, was used in the study. The study group of the research consists of first-year female pre-service science teachers studying in the science teaching department of a university located in Central Anatolia. 22 female pre-service science teachers were included in the study employing the convenience sampling method. The "Self-efficacy for Science Laboratory Use" scale was used to obtain the research data. The measurement tool consists of four factors and 27 items. Frequency, percentage, arithmetic mean and standard deviations were used in the descriptive analysis of the data. In addition, t-test analysis was used to compare the data obtained from the pre-test and post-test, and correlation analysis was used to examine the relationship between the scale sub-scales. As a result of the study, it was seen that female pre-service teachers' self-efficacy beliefs towards laboratory use changed significantly in general after the implementation. There was a statistically significant and significant improvement especially in their ability to work independently in the laboratory and crisis management efficacy beliefs. In addition, a high correlational relationship was found between all sub-factors of the scale in the post-test self-efficacy beliefs of pre-service teachers. It can be said that the first-hand experiences of the pre-service teachers during the laboratory practices had a significant effect on this result.

Keywords: Pre-service teachers, self-efficacy, laboratory experiments

1. Giriş

Öğretme ve öğrenme süreçlerinde öz yeterliliğin önemi, Bandura'nın (1977) öz yeterlilik kavramı üzerine yapılan araştırmalarda öne çıkmaktadır. Fen öğretmenlerinin çağdaş bilgi ve becerilere sahip olmaları ve öz yeterliliklerini geliştirmeleri etkili bir öğrenme-öğretme süreci sağlar. Yeni öğrenme yaklaşımları ve sürekli gelişen bilgi ile birleştirilen öğretim, öğretmenlerin kendi öz yeterliliklerini güçlendirmelerine ve öğrencilere gerçek dünya deneyimleri sunmalarına yardımcı olur. Laboratuvar kullanımı, öğretmenlerin öğrencilere somut deneyimlerle problem çözme becerileri kazandırmalarına ve fen bilimleri konularını daha etkili bir şekilde bütüncül olarak anlatmalarına olanak tanır. Bu bütünleşik yaklaşım, öğretmenlerin fen eğitiminde başarıyı artırarak öğrencilerin daha iyi hazırlanmalarını sağlar (Tschannen-Moren ve Woolfolk-Hoy, 2001).

1.1. Kuramsal Çerçeve

Öğretmen yeterliği ve öğretmen yeterliğinin ölçümü konusunda literatürde bazı karışıklıklar bulunmasına rağmen, öz yeterlikle ilgili olarak yapılan araştırmalarda öğretmen yeterliği önemli bir odak noktası olmuştur (Saraçoğlu, Şengül Yıldırım ve Bektaş, 2019). Eğitim alanında birçok çalışma, bireylerin öz yeterlik inançları üzerine odaklanmıştır (Filippou, 2019; Yenen ve Dursun, 2019). Öğretmenlerin öz yeterlik inançlarıyla ilgili olarak, literatürde genel ve kişisel olmak üzere iki ayrı tanım bulunmaktadır. Kişisel öğretmen yeterliliği, öğretmenin öğrenci başarısını etkileme gücüne dair inancını içerir. Öte yandan genel öğretmen öz yeterliği, eğitimde çeşitli dış faktörlerin etkisine rağmen öğretmenlerin öğretim ve okul etkisiyle ilgili inançlarını içerir (Ashton, Olejnik, Crocker ve McAuliffe, 1982). Genel veya kişisel öz yeterlik inançlarından bağımsız olarak, öğretmenlerin zorlayıcı görevlere daha fazla meyilli olabilecekleri düşünüldüğünde (Schwarzer ve Hallum, 2008), öğretmenlerin yüksek öz yeterlik inançlarına sahip olmalarının önemli olduğu söylenebilir. Öz-yeterlik, Bandura'nın (1977) Sosyal Bilişsel Kuramı'nda vurgulanan temel değişkenlerden biri olup davranışların oluşmasında etkili bir özelliktir. Bandura (1997), öz-yeterliği "*herhangi bir şeyi yapmak ve başarılı olmak için gerekli etkinlikleri düzenleyebilme kapasitesine olan inanç*" olarak tanımlamaktadır. Pajares'e (1992) göre, öz-yeterlik, insanların sahip oldukları becerileri uygulama ve alanda özgüvenli bir şekilde başarı elde etme isteğini ifade eder. Tüm bu tanımlardan yola çıkarak, öz-yeterlik kısaca bir kişinin bir eylemi gerçekleştirebilme konusundaki olumlu veya olumsuz inancını ifade eder. Bu bağlamda, öz-yeterlik, bir kişinin etkinlik seçimini, problemlerle başa çıkma azmini ve düzeyini etkiler (Aşkar ve Umay, 2001).

Bandura'ya (1997) göre, bir öğretmenin öz-yeterlik algısı, sadece alan bilgisi ve öğretme becerisinden daha fazlasını ifade etmektedir. Pajares'e (1992) göre, öğretmenlerin uygun ders planları oluşturma ve sınıf içindeki uygulamalarıyla öz-yeterlik algıları arasında önemli bir ilişki bulunmaktadır. Timur, Küçük, Altun ve Paliç'e (2013) göre, bir öğretmenin alan bilgisinin yüksek olmasına rağmen öz-yeterlik algısı düşükse, öğretim faaliyetlerinin olumlu niteliklere sahip olma olasılığı azalır. Öğretmenin nitelikli bir eğitim-öğretim uygulayabilmesi, öz-yeterlik inancına bağlıdır. Öğretmenlerin öz-yeterlik düzeyleri arttıkça, mesleklerine yönelik yenilikleri takip etme, planlama ve organizasyon becerilerini geliştirme, yenilikçi uygulamaları kullanma isteği gibi özelliklere sahip olabilecekleri ifade edilmektedir (Timur ve diğ., 2013). Öz-yeterlik inancı düşük olan öğretmenlerin genellikle öğretmen merkezli yaklaşımları benimsedikleri ve daha sık stres yaşadıkları, bu nedenle eğitim kalitesinin düştüğü belirtilmiştir (Chan, 2003). Dönmez'e (2018) göre, öğretmenlerin inançları ile uygulamaları arasında güçlü bir bağlantı bulunmaktadır. Fen eğitiminde laboratuvar öz-yeterlik algıları fen etkinlikleri, bilimsel süreç becerileri ve laboratuvar kullanımına ilişkin inançlarla ilişkilidir. Öz-yeterlik algısı yüksek olan öğretmenler derslerde öğrenci merkezli öğrenme yaklaşımlarını kullanma, bunlara daha fazla önem verme ve uygulamaya daha fazla zaman ayırma eğilimindedirler ve bunları gerçekleştirmede oldukça başarılıdırlar (Harurluoğlu ve Kaya, 2009). Öğretmenlerin mesleki kariyerlerine yüksek öz-yeterlik algısıyla yön verebilmeleri için bilimsel süreç becerileri kazanmaları gerekmektedir. Bilimsel süreç becerileri, fen bilimlerinde öğrenmeyi kolaylaştıran, öğrencilerin aktif olmalarını sağlayan, kendi öğrenmelerinin sorumluluğunu alma duygusunu geliştiren, öğrencilere araştırma yol ve becerilerini kazanmalarına yardımcı olan temel becerilerdir (Çepni ve diğ., 1997). Zoldosova ve Matejovicova (2010) bilimsel süreç becerilerini, araştırmacıyı düşünmeye yönlendiren bilimsel yol olarak tanımlamaktadır.

Öğretmen adaylarının laboratuvara yönelik anlama ve yapabilme öz-yeterlikleri, gelişen ve değişen kariyerlerinde sınıf içi ve dışı etkinliklerin gerçekleştirilip gerçekleştirilmeme durumunu etkileyen önemli bir faktördür. Çünkü, lisans öğrenimi sürecinde öğretmen adaylarının belirli bir işi yapabilme konusundaki inançlarının yetersiz olması veya gelişmemiş

olması, mesleki yaşantılarını ve dolayısıyla öğretim faaliyetlerinin olumlu gelişim olasılığını azaltabilir. Bandura (1986), bu durumu bireylerin öz-yeterliklerini etkileyen en etkili kaynağın doğrudan deneyimler olduğunu vurgular. Çünkü bireylerin kendi başarılarından elde ettikleri yapabilmeye yönelik inancı daha kalıcıdır. Laboratuvar deneyimlerinin özyeterliklerine olan etkileri, mesleki süreçlerinde öğretmen adaylarının öğretmen merkezli değil de öğrenci merkezli bir yaklaşım sergilemelerine yardımcı olabilir. Bu kapsamda bu çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

Öğretmen adaylarının fen laboratuvarı kullanımına yönelik ölçeğin geneli ve alt faktörler açısından,

a) Ön test ve son test puanları ne düzeydedir?

b) Ön test ve son test puanları arasında anlamlı fark var mıdır?

c) Ölçeği oluşturan alt faktörler arasında bir ilişki var mıdır?

2. Yöntem

Araştırmada, nicel araştırma yöntemlerinden tek gruplu deneysel desen kullanılmıştır. Tek gruplu deneysel desende bir uygulama veya olaya maruz kalan tek bir grup bulunur. Uygulama öncesi bağımlı değişken düzeyini belirlemek amacıyla ölçme araçları ön test olarak uygulanır. Daha sonra yapılan uygulamanın etkisini değerlendirmek amacıyla uygulama sonrasında ölçme araçları son test olarak tekrardan uygulanır ve bağımlı değişkene ilişkin değişimin belirlenmesi amaçlanır (Fraenkel, Wallen ve Hyun, 2011).

2.1. Çalışma Grubu

Çalışma 2023-2024 Eğitim-Öğretim yılında Orta Anadolu bölgesinde bir üniversitede öğrenim görmekte olan 1. Sınıf fen bilgisi öğretmen adayları ile gerçekleştirilmiştir. Toplamda 22 kadın katılımcının yer aldığı çalışmada, öğretmen adayları uygun örnekleme yöntemi kullanılarak çalışamaya dahil edilmişlerdir. Uygun örnekleme, çalışma için uygun olan bir grup bireyden oluşmaktadır (Fraenkel ve diğ., 2011). Katılımcılara ait demografik bilgiler Tablo 2.1'de verilmiştir.

Tablo 2.1

Öğretmen adaylarının demografik özellikleri

Değişken		**f**	**%**
Yaş	18.00	8	36.4
	19.00	4	18.2
	20.00	6	27.3
	21.00	3	13.6
	22.00	1	4.5
Daha Önce Laboratuvar Eğitimi Alma Durumu	Evet	20	90.9
	Hayır	2	9.1

Tablo 2.1 incelendiğinde öğretmen adaylarının en yüksek 22 yaşında ve en düşük ise 18 yalında katılımcılardan oluştuğu görülmektedir. Ayrıca öğretmen adaylarına daha önce laboratuvara yönelik bir eğitim alıp almadıkları sorulduğunda, 20 kişinin daha önce eğitim aldığı ve 2 kişinin ise daha önce eğitim almadıkları görülmüştür.

2.2. Veri Toplama Araçları ve Uygulama Süreci

Veri toplama iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde öğretmen adaylarının demografik özelliklerinin belirlenmesi amacıyla kişisel bilgi formu kullanılmıştır. İkinci bölümde ise Fen Laboratuvarı Kullanımına Yönelik Özyeterlik Ölçeği kullanılmıştır. Özyeterlik ölçeği Kızkapan ve Saylan-Kırmızıgül (2021) tarafından geliştirilmiştir. Bu ölçme aracı dört faktörlü ve 27 maddeden oluşmaktadır. Bu faktörler sırası ile "*fen laboratuvarında fiziki ortam ve araç gereçleri kullanabilme öz yeterliği", "bilimsel süreç becerilerini uygulayabilme öz yeterliği", "fen laboratuvarında bağımsız çalışabilme öz yeterliği*" ve "*fen laboratuvarında kriz yönetimi öz yeterliği*" şeklinde isimlendirilmiştir. Ölçeğin tamamı için Cronbach alfa güvenirlik katsayısı .85 olarak bulunmuştur. Tablo 2.2'de ölçeğe ait örnek maddeler ve alt faktörlere ilişkin Cronbach Alpha değerleri verilmiştir.

Tablo 2.2

Fen laboratuvarı kullanımına yönelik özyeterlik ölçeği

Faktör	Örnek Madde	Madde Sayısı	Cronbach Alpha
Fen laboratuvarında fiziki ortam ve araç gereçleri kullanabilme	Fen laboratuvarında güvenli bir çalışma ortamı oluşturmak için gerekli bilgi ve becerilere sahibim.	7	.78
Bilimsel süreç becerilerini uygulayabilme	Fen laboratuvarında yapılan deneylerin hangi fen olayını desteklediğini bilirim.	6	.73
Fen laboratuvarında bağımsız çalışabilme	Deney sırasında teorik bilgilerimi ve teknik becerilerimi birlikte kullanabiliyorum.	9	.68
Fen laboratuvarında kriz yönetimi	Fen laboratuvarında meydana gelebilecek kazalara ilk müdahaleyi bilirim.	5	.59

Uygulama 2023-2024 öğretim yılında Fizik 1 dersinin laboratuvar uygulamaları kapsamında yürütülmüştür. Uygulama 10 haftalık bir zaman diliminde toplam 10 adet deney sürecinden oluşmaktadır.

2.3. Verilerin Analizi

Çalışma verileri SPSS kullanılarak analiz edilmiştir. Katılımcıların verileri analiz öncesinde kontrol edilmiştir, örneğin, katılımcıların ön test ve son test verileri gözden geçirilmiştir. Analiz sürecinde kullanılacak olan testlere ilişkin varsayımlar kontrol edilmiştir. Verilerin betimlemesinde frekans (f), aritmetik ortalama ($\overline{X}$), ve standart sapma (Ss) hesaplanmıştır. Grup içi karşılaştırmalar için t testi analizi tercih edilmiştir. Betimsel verilerin açıklanmasında 5'li likert ölçek aralıkları hesaplanmıştır. Hesaplanan ortalama değerler için, kesinlikle katılmıyorum (1,000-1,800), katılmıyorum (1,801-2,600), kararsızım (2,601- 3,400), katılıyorum (3,401-4,200) ve kesinlikle katılıyorum (4,201-5,000) seviyeleri kullanılmıştır.

Tablo 2. 3

Ön test ve son testlere ilişkin normallik değerleri

	Çarpıklık	Basıklık	Shapiro-Wilk
Son test	-.549	1.171	.058
Ön test	.221	.751	.990

Elde edilen verilerin 29 veya daha az olduğu durumlarda, normallik analizi için Shapiro-Wilk testi kullanılır (Kalaycı, 2009). Tablo 2.3'te Shapiro-Wilk testi analiz sonuçları incelendiğinde, araştırmada kullanılan ölçme araçları için genel olarak p değerinin anlamlı olmadığı ve bu nedenle verilerin normal bir dağılım sergilediği görülmektedir. Elde edilen verilerin çarpıklık ve basıklık değerlerinin -2,00 ile +2,00 arasında olması da verilerin normal bir dağılım gösterdiği söylenebilir. Verilerin normal dağılım göstermesi ile verilerin analiz sürecinde parametrik testler kullanılmıştır.

3. Bulgular

Öğretmen adaylarını fen laboratuvar kullanımı özyeterlik inançlarına ait ön test ve son testlerine ait bulgular aşağıda verilmiştir.

Tablo 3. 1

Öğretmen adaylarının ön test ve son testlerine ilişkin betimsel analiz sonuçları

	Ön test			Son test		
	$\bar{X}$	Ss	Düzeyler	$\bar{X}$	Ss	Düzeyler
Fen Laboratuvar Kullanımı (Genel)	2.97	.42	Kararsızım	3.57	.70	Katılıyorum
Fen laboratuvarında fiziki ortam ve araç gereçleri kullanabilme	2.70	.62	Kararsızım	3.82	.59	Katılıyorum
Bilimsel süreç becerilerini uygulayabilme	3.29	.50	Kararsızım	3.50	.53	Katılıyorum
Fen laboratuvarında bağımsız çalışabilme	2.91	.55	Kararsızım	3.37	.38	Kararsızım
Fen laboratuvarında kriz yönetimi	3.10	.47	Kararsızım	3.75	.55	Katılıyorum

Tablo 3.1 incelendiğinde öğretmen adaylarının genel olarak fen laboratuvar kullanıma yönelik inanç düzeylerinin değiştiği söylenebilir. Bu inanç düzeyleri genel olarak ön testlerinde *Kararsızım* düzeyinde iken, son testlerinde ise *Katılıyorum* düzeyinde bir inanca sahip oldukları görülmektedir. Uygulama sürecindeki aritmetik ortalamaların artışı, ranj aralıklarının değişmesine ve dolayısıyla inanç düzeylerinin değişmesine neden olmuştur. Ancak *Fen laboratuvarında bağımsız çalışabilmeye* öz yeterliklerin de ön testlerinde *Kararsızım* düzeyinde iken son testlerinde de *Kararsızım* düzeyinde bir inanca sahip oldukları görülmektedir. Bu faktörde bir ranj aralığı değişimi olmadığı görülmektedir.

Tablo 3. 2.

Öğretmen adaylarını ön test ve son testlerine ilişkin t testi analiz sonuçları

	Ön test		Son test				
	$\bar{X}$	Ss	$\bar{X}$	Ss	t	p	Cohen'd
Fen Laboratuvar Kullanımı (Genel)	2.97	.42	3.57	.70	4.52	.03*	.99
Fen laboratuvarında fiziki ortam ve araç gereçleri kullanabilme	2.70	.62	3.82	.72	6.72	.18	-
Bilimsel süreç becerilerini uygulayabilme	3.29	.50	3.50	.54	1.35	.19	-
Fen laboratuvarında bağımsız çalışabilme	2.91	.55	3.37	.38	3.10	.006**	.97
Fen laboratuvarında kriz yönetimi	3.10	.47	3.75	.90	4.66	.002**	.08

*p<.05

**p<.01

Tablo 3.2 incelendiğinde, öğretmen adaylarının ön test ve son test puanlarında ölçek geneline bakıldığında son test puanları lehine bir farkın olduğu ($\bar{X}_{ST}$-$\bar{X}_{ÖT}$=.60) ve bu farkında istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir (t=4.52; p<.05). Bu anlamlı farka ilişkin Cohen'd hesaplanmış ve yüksek düzeyde bir etki büyüklüğüne sahip olduğu görülmüştür (d=.99). *Fen laboratuvarında bağımsız çalışabilme*ye olan yeterlik inancanı bakıldığında son test puanları lehine bir farkın olduğu ($\bar{X}_{ST}$-$\bar{X}_{ÖT}$=,46) ve bu farkında istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir (t=3.10; p<.5). Bu farka yönelik Cohen'd hesaplanmış ve *yüksek* düzeyde bir etki düzeyine sahip olduğu görülmüştür (d=.97). Benzer şekilde *fen laboratuvarında kriz yönetimi*ne olan yeterlik inançlarında ise son test puanları lehine bir farkın olduğu ($\bar{X}_{ST}$-$\bar{X}_{ÖT}$=,65) ve bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür (t= 4.66; p<.05). Bu farka yönelik Cohen'd hesaplanmış ve *düşük* düzeyde bir etkiye sahip olduğu görülmüştür (d=.08).

Tablo 3. 3

Öğretmen adaylarının ön test puanlarına yönelik pearson korelasyon analiz sonuçları

		A	B	C	D	E
A-Fen Laboratuvar Kullanımı (Genel)	r	1**	.797**	.742**	.859**	.574**
B-Fen laboratuvarında fiziki ortam ve araç gereçleri kullanabilme	r			.477*	.536*	.242
C-Bilimsel süreç becerilerini uygulayabilme	r				.496*	.381
D-Fen laboratuvarında bağımsız çalışabilme	r					.393
E-Fen laboratuvarında kriz yönetimi	r					1**

A-Fen Laboratuvar Kullanımı (Genel), B-Fen laboratuvarında fiziki ortam ve araç gereçleri kullanabilme, C-Bilimsel süreç becerilerini uygulayabilme, D-Fen laboratuvarında bağımsız çalışabilme, E-Fen laboratuvarında kriz yönetimi

*p<.05

**p<.01

Tablo 3.3 incelendiğinde, öğretmen adaylarının ölçek geneli ve alt faktörlerinde ön test puanları arasında genel olarak pozitif yönde ve orta düzeyde bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Bunlar bilimsel süreç becerilerini uygulayabilme ve fen laboratuvarında fiziki ortam ve araç gereçleri kullanabilme arasında (r=.477; p<.05); fen laboratuvarında bağımsız çalışabilme ve fen laboratuvarında fiziki ortam ve araç gereçleri kullanabilme arasında (r=.536; p<.01); fen laboratuvarında bağımsız çalışabilme ve bilimsel süreç becerilerini uygulayabilme arasında (r=.496; p<.05) pozitif yönde anlamlı ve orta düzeyde bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Ancak fen laboratuvarında kriz yönetimi ile fen laboratuvarında fiziki ortam ve araç gereçleri kullanabilme (r=.242; p>.05), bilimsel süreç becerilerini uygulayabilme (r=.381; p>.05), fen laboratuvarında bağımsız çalışabilme (r=.393; p>.05) alt faktörleri arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmüştür.

Tablo 3.4

Öğretmen adaylarının son test puanlarına yönelik pearson korelasyon analiz sonuçları

		A	B	C	D	E
A-Fen Laboratuvar Kullanımı (Genel)	r	1	.909**	.918**	.918**	.928**
B-Fen laboratuvarında fiziki ortam ve araç gereçleri kullanabilme	r			.878**	.776**	.884**
C-Bilimsel süreç becerilerini uygulayabilme	r				.752**	.873**
D-Fen laboratuvarında bağımsız çalışabilme	r					.779**
E-Fen laboratuvarında kriz yönetimi	r					1

A-Fen Laboratuvar Kullanımı (Genel), B-Fen laboratuvarında fiziki ortam ve araç gereçleri kullanabilme, C-Bilimsel süreç becerilerini uygulayabilme, D-Fen laboratuvarında bağımsız çalışabilme, E-Fen laboratuvarında kriz yönetimi

**p<.01

Tablo 3.4'te öğretmen adaylarının son test puanlarının korelasyon analiz sonuçları incelendiğinde ölçek geneli ile alt faktörler arasında genel olarak pozitif yönde ve yüksek düzeyde anlamlı bir ilişkinin oluğu görülmektedir. Fen laboratuvarında kriz yönetimi ile fen laboratuvarında fiziki ortam ve araç gereçleri kullanabilme (r=.884; p<.01); bilimsel süreç becerilerini uygulayabilme (r=.873; p<.01); fen laboratuvarında bağımsız çalışabilme (r=.779; p<.01) arasında pozitif yönde anlamlı bir korelasyonun olduğu görülmektedir.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Öğretmen adaylarının laboratuvar kullanımına yönelik duyuşsal becerilerinin gelişimi önemlidir. Öğretmen adaylarının öne çıkan duyuşsal özelliklerden biri, laboratuvar kullanımına yönelik öz yeterlikleridir. Fen bilimleri öğretmen adaylarının meslek hayatlarında

gerçekleştirecekleri laboratuvar derslerindeki başarılarını etkileyecek olan öz yeterlik inançlarının, lisans eğitim sürecinde belirlenmesi kritiktir. Bu çalışmada da birinci sınıfta öğrenim görmekte olan kadın fen bilgisi öğretmen adaylarının öz yeterlik inançlarına laboratuvar kullanımının etkisi araştırılmıştır. Araştırmada nicel araştırma desenlerinden ön test ve son testin uygulandığı tek gruplu deneysel desen kullanılmıştır. Çalışma grubu ise Fizik 1 dersine kayıtlı kadın öğretmen adaylarından uygun örnekleme kapsamında belirlenmiştir. Bu süreçte daha önceden belirlenmiş olan mekanik fizik deneyleri kullanılmıştır. Deneylere başlamadan önce ölçme aracı ön test ve deneyler tamamlandıktan sonra ise ölçme aracı son test olarak uygulanmıştır. Bu sayede, öğretmen adaylarının laboratuvar kullanımına yönelik öz yeterliklerinin seviyesi ve değişimi değerlendirilerek, öğretmen adaylarının gelecekteki mesleki başarılarına katkı sağlanabilir (Kızkapan ve Saylan-Kırmızıgül, 2020). Kadın öğretmen adaylarının laboratuvar kullanımına yönelik ön test puanlarının genel olarak kararsızım düzeyinde olduğu görülmüştür. Fakat laboratuvar kullanımına yönelik son test puanlarının genle olarak artmıştır. Ölçme aracını oluşturan laboratuvarda bağımsız çalışabilme yeterliği dışında diğer faktörlerin (Fen laboratuvarında fiziki ortam ve araç gereçleri kullanabilme, bilimsel süreç becerilerini uygulayabilme ve kriz yönetimi) ortalama puanları artmıştır.

Araştırma sonucunda kadın öğretmen adaylarının uygulama sonrasında laboratuvar kullanımına yönelik özyeterlik inançlarının genel olarak anlamlı düzeyde değiştiği görülmüştür. Öğretmen adayları özellikle laboratuvarda bağımsız çalışabilme ve kriz yönetimi yeterlik inançlarında istatistiki olarak anlamlı ve önemli bir gelişme olmuştur. Fakat fen laboratuvarında fiziki ortam ve araç gereçleri kullanabilme ve bilimsel süreç becerilerini uygulayabilme yeterlik inançlarının ortalama puanlarında son testler lehine bir fark olmasına rağmen bu fark istatistiki olarak anlamlı değildir. Bu durumun sebebi olarak öğretmen adaylarının bu faktörlerdeki ortalama puanlarına ilişkin standart sapma miktarları gösterilebilir.

Bu çalışmaya katılan öğretmen adaylarının tamamı kadındır. Elde edilen sonuçların da bu bağlamda değerlendirilmesi önemlidir. Çünkü bu sonuçlar üzerinde erkek öğretmen adaylarının etkisi bilinmemektedir. Bu nedenle yapılacak olan sonraki çalışmalara erkek öğretmen adaylarının da katılımı sağlanabilir. Çünkü cinsiyetin laboratuvar dersine yönelik tutumlara etkisine ilişkin literatür incelendiğinde birçok çalışmanın yapıldığı görülmektedir (Saracaloğlu ve Yenice, 2009; Azar, 2010; Taşlıdere ve Eryılmaz, 2012). Cinsiyetin öz-yeterlik inancı üzerindeki etkisine ilişkin çalışmalar incelendiğinde ise öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançlarının cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediğine işaret eden bulgular bulunmaktadır (Güvenç, 2011; Taşkın ve Hacıömeroğlu, 2010). Aksine öz-yeterlik inançlarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılıklar gösterdiğini kanıtlayan araştırmalar da mevcuttur (Demirtaş, Cömert ve Özer, 2011).

Öğretmen adaylarının laboratuvar kullanımına yönelik ön test puanları arasındaki korelasyon analiz sonuçları incelenmiştir. Laboratuvarda fiziki ortam ve araç gereçleri kullanabilme ile bilimsel süreç becerilerini uygulayabilme ve bağımsız çalışabilme arasında orta düzeyde bir ilişki vardır. Bu sonuç öğretmen adaylarının laboratuvar ortamında deneylere başlamadan da fiziki ortam ve araç-gereçlerin bilimsel süreç becerilerini kullanabilmeyi ve bağımsız çalışma üzerinde bir yordayıcı olduğu söylenebilir. Fakat deneylere başlamadan önce öğretmen adaylarının laboratuvarda bağımsız çalışabilme ile fiziki ortam ve araç-gereçleri kullanabilme ve bilimsel süreç becerilerine yönelik inançları arasında korelasyonel bir ilişki yoktur. Bu bulgu öğretmen adaylarının bağımsız çalışabilmeleri için laboratuvar ortamının fiziki ortam ve donanımın ve bilimsel süreç becerileri ile ilişkili olmadığına inandıkları söylenebilir.

Öğretmen adaylarının laboratuvar kullanımı sonrasında özyeterlik inançları arasındaki korelasyon analiz sonuçları incelenmiştir. Öğretmen adaylarının son test özyeterlik inançlarında ölçeği oluşturan bütün alt faktörler arasında yüksek düzeyde bir korelasyonel ilişki bulunmuştur. Bu sonuç üzerinde laboratuvar uygulamaları sürecinde öğretmen adaylarının ilk elden yaşadıkları deneyimlerin önemli bir etkisinin olduğu söylenebilir. Çünkü öğretmen adayları bir deneyin yapılışına başlamadan önce laboratuvar ortamının fiziki alt yapısı ve donanımını kullanarak deneyi planlamaktadır. Deneyi yapım sürecinde ise öğrenciler grup halinde ve bireysel olarak bağımsız çalışabilmeyi, bu çalışma sürecinde bilimsel düşünme becerilerini işe koşmaları gerekmektedir. Ayrıca öğretmen adayları çalışma grubu ile deneyi kurma ya da yapma sürecinde yaşanan anlık kriz durumlarını da yönetmesi ve bu krizlere çözüm üreterek baş etmeyi de deneyimlemişlerdir. Bu sonuçtan yola çıkarak öğretmen adaylarının laboratuvar deneyimleri onların birçok yeterlik gelişimine katkı sağladığı söylenebilir. Öğretmen adayları yaşantılar sonucunda doğrudan deneyimleyebilecekleri daha çok fırsatların oluşturulması inanç gelişimlerine katkı sağlayabilir.

Teşekkür: Bu çalışma Ahi Evran Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenen "Fizik Deneylerinin Öğrenme Stilleri Perspektifinde Bilimsel Süreç Becerilerine, Bilimin Doğasına ve Laboratuvar Kullanımına Yönelik İnançları Üzerine Etkileri (EGT.A4.23.001)" isimli proje kapsamında elde edilen verilerden hazırlanmıştır.

Kaynakça

Ashton, P. T., Olejnik, S., Crocker, L., & McAuliffe, M. (1982). *Measurement problems in the study of teachers' sense of efficacy*. Paper presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association, New York.

Aşkar, P., & Umay A., (2001). İlköğretim matematik öğretmenliği öğrencilerinin bilgisayarla ilgili öz-yeterlik algısı. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *21*(2), 1-8.

Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, (84), 191-215.

Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: a social cognitive theory. Englewood Cliffs*, NJ: Prentice-Hall.

Bandura, A. (1997). *Self-Efficacy: The exercise of control.* New York: W. H. Freeman and Company.

Chan, D.W. (2003). Multiple Intelligences and perceived self- efficacy among Chinese secondary school teachers in Hong Kong. *Educational Psychology, 23*(5), 521-533.

Demirtaş, H., Cömert, M., & Özer, N. (2011). Pre-Service Teachers' Self-Efficacy Beliefs and Attitudes towards Profession. *Education and Science, 36*(159), 96-111.

Filippou, K. (2019). Students' academic self-efficacy in ınternational master's degree programs in finnish universities. *International Journal of Teaching and Learning in Higher Education, 31*(1), 86-95.

Fraenkel, J. R., Wallen, N. E., & Hyun, H. H. (2011). *Validity and reliability, how to design and evaluate research in science education* (8th Ed.). Mc Graw–Hill Companies.

Güvenç, H. (2011). Öğretmen adayı öğrencilerin mesleki öz yeterlilik algıları ile öğrenci başarısı sorumluluk algıları. *e-Journal of New World Sciences Academy Education Sciences, 6*(2), 1410- 1421.

Harurluoğlu, Y., & Kaya, E. (2009). Biyoloji öğretmen adaylarının biyoloji öğretimine yönelik öz-yeterlik inançları. *Uludağ Ünversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, XXII* (2), 481-496

Kalaycı, S. (2010). *SPSS uygulamalı çok değiskenli istatistik teknikleri.* Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

Kızkapan, O., & Kırmızıgül, A. S. (2021). Fen laboratuvarı kullanımına yönelik öz yeterlik ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Trakya Eğitim Dergisi*, *11*(1), 425-438.

Küçük, M., Altun, E., & Paliç, G. (2013). Sınıf öğretmenlerinin fen öğretimi öz-yeterlik inançlarının incelenmesi: Rize ili örneklemi. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *2*(1), 45-70.

Pajares, M. F. (1992). Teachers' beliefs and educational research: Cleaning up a messy construct. *Review of Educational Research*, *62*(3), 307-332.

Saracaloğlu, A. S., Yenice, N., & Karasakaloğlu, Ö. G. D. N. (2009). Öğretmen Adaylarının İletişim ve Problem Çözme Becerileri ile Okuma İlgi ve Alışkanlıkları Arasındaki İlişki (pp. 167-185). *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 6*(2), 187-206.

Saraçoğlu, S., Yıldırım, K. Ş., & Bektaş, O. (2019). Üstün yetenekli öğrenciler ile normal gelişim gösteren öğrencilerin fen öz-yeterliklerinin sınıf düzeyine göre incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *8*(2), 1625-1640.

Schwarzer, R., & Hallum, S. (2008). Perceived teacher self-efficacy as a predictor of job stress and burnout: Mediation analyses. *Applied Psychology*, *57*, 152-171.

Taşkın, Ş. Ç. & Hacıömeroğlu, G. (2010). Öğretmen özyeterlik inanç ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması ve sınıf öğretmeni adaylarının özyeterlik inançları. *Dokuz Eylül University Buca Journal of Education, 27*, 63-75.

Taşlıdere, E. & Eryılmaz, A. (2012). Basit elektrik devreleri konusuna yönelik tutum ölçeği geliştirilmesi ve öğrencilerin tutumlarının değerlendirilmesi. *Journal of Science Education, 9* (1), 31-46.

Tschannen-Moran M, Woolfolk-Hoy A. (2001). Teacher efficacy: Capturing an elusive concept. *Teaching and Teacher Education*, 17, 783-805.

Yenen, E. T., & Dursun, F. (2019). İngilizce öğretmenlerinin öğretim süreci öz yeterlikleri ve sınıf ortamına yansımaları. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *15*(2), 607-627.

Žoldošová, K., & Matejovičová, I. (2010). Finding out how the elementary school children manipulate with empirical material and how they process the obtained information. *International Electronic Journal of Elementary Education*, *2*(3), 327-348.

THE EFFECT OF CONFIRMATORY PHYSICS EXPERIMENTS ON THE DEVELOPMENT OF BELIEFS ABOUT THE NATURE OF SCIENCE

BİLİMİN DOĞASINA YÖNELİK İNANÇLARIN GELİŞİMİNDE DOĞRULAYICI FİZİK DENEYLERİN ETKİSİ

Tezcan KARTAL[1], İbrahim Serdar KIZILTEPE[2]

[1]Doç. Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen Eğitimi, 0000-0001-7609-3555

[2]Doktorant, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen Eğitimi, 0000-0002-6210-5372

Özet

Laboratuvarlar, pratik bilgi edinme, etkili fen öğretimi için motivasyonu arttırma, başarıyı arttırma ve bilimin doğasını anlama, fen kavram ve teorilerini anlamlandırma, bilimsel bilgiyi geliştirmede etkilidir. Bilimin doğası bilimin ne olduğu, bilimin kim tarafından yapıldığı ve nasıl yapıldığıdır. Bilimin doğası bilimsel bilginin önemli bir bileşenidir çünkü öğretmen adaylarının fen kavramlarını anlamalarına ve bilinçli karar vermelerine yardımcı olur. Laboratuvar deneyimlerinin en önemli hedeflerinden birisi de bilimin doğasını daha iyi anlamaktır. Bu sebeple laboratuvar etkinliklerinin bilimin doğasına yönelik inançlarının gelişimlerine etkisinin araştırılması önemli bir konu haline gelmektedir. Öğretmen adaylarının laboratuvar deneyleri ile bilimin doğasına yönelik inançları onların ileri kariyerlerinde sınıf içi-dışı etkinliklerin yapılıp-yapılmama durumunu, yapılıyorsa nasıl yapıldığını da doğudan etkileyen önemli bir faktör olarak ifade edilebilir. Bu çalışmada fizik kavramlarının öğrenimi sürecinde fen bilgisi öğretmen adaylarının yapmış oldukları gerçek doğrulayıcı deneylerin bilimin doğasına yönelik inançlarına etkisi incelenmiştir. Araştırmada nicel araştırma desenlerinden biri olan tek gruplu yarı deneysel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Deneme modeli araştırmalarında mutlaka karşılaştırma vardır. Bu belli bir konunun kendi içindeki değişimleri ya da bunların arasındaki ayrımların karşılaştırılması olabilir. Deneme modeli bilimsel değeri en yüksek nicel araştırma modelidir. Çalışma grubunu 2023-2024 eğitim-öğretim yılında Orta Anadolu'da bir üniversitenin Fen Bilgisi Öğretmenliği Ana Bilim dalında öğrenim görmekte olan ve Fizik dersini almakta olan birinci sınıf öğretmen adayları oluşturmuştur. Çalışma grubu ölçüt örnekleme kapsamında 23 öğretmen adayından oluşturulmuştur. Çalışma grubunun oluşturulmasında Fen Bilgi öğretmenliğinde öğrenim görmekte olup Fizik I dersini alıyor olması ölçüt olarak belirlenmiştir. Fizik I dersi fen bilgisi öğretmenliği programının birinci sınıfında okutulmakta olan bir ders olup programa yeni kayıt yaptıracak olan öğretmen adaylarından oluşmaktadır. Bu nedenle katılımcılar birinci sınıf öğrencisi olup dersi ilk kez almışlardır. Öğretmen adaylarının bilimin doğasına yönelik inançlarının belirlenmesi için Özcan (2011) tarafından geliştirilen "*Bilimin Doğası İnanışları Ölçeği*" kullanılmıştır. Bu ölçme aracı 7 faktör (*Bilimsel Bilginin Değişimi, Gözlem ve Çıkarım, Bilimsel Yöntem, Yaratıcılık ve Hayal Gücü, Bilimin Temel Kabulleri ve Sınırları, Sosyo-kültürel Etki, Bilimsel Kanun ve Teoriler*) ve 37 maddeden oluşmaktadır. Araştırma sonucunda öğretmen adaylarının genel olarak ön test ve son testlerinde *kararsızım* düzeyinde bir inanca sahip oldukları tespit edilmiştir. Ancak öğretmen adaylarının *bilimsel bilginin değişimi* faktöründe son test lehine bir değişimin olduğu ve bu değişimin *orta* düzeyde bir etkiye sahip olduğu görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Bilimin doğası, öğretmen adayları, fizik deneyleri

Abstract

Laboratories are effective in gaining practical knowledge, increasing motivation for effective science teaching, increasing achievement, understanding the nature of science, making sense of science concepts and theories, and developing scientific knowledge. The nature of science (NoS) refers to what science is, who does science, and how science is done. NoS is an important component of scientific knowledge because it helps pre-service teachers understand science concepts and make informed decisions. One of the most important goals of laboratory experiences is to better understand NoS. For this reason, investigating the effect of laboratory activities on the development of pre-service teachers' beliefs about NoS becomes an important issue. Pre-service teachers' beliefs about the nature of science through laboratory experiments can be expressed as an important factor that affects whether in-class and out-of-class activities are carried out in their future careers, and if so, how they are carried out. In this study, the effect of real confirmatory experiments conducted by pre-service science teachers on their beliefs about the nature of science in the process of learning physics concepts was examined. One-group quasi-experimental research method, which is one of the quantitative research designs, was used in the study. In experimental model research, there is always a comparison. This can be a comparison of the changes within a certain subject or a comparison of the differences between them. The experimental model is the quantitative research model with the highest scientific value. The study group consisted of first-year pre-service teachers who were studying at the Department of Science Teacher Education of a university in Central Anatolia in the 2023-2024 academic year and who would take the Physics I course. The study group consisted of 23 pre-service teachers within the scope of criterion sampling. Physics I course is a course taught in the first year of the science teaching program and consists of pre-service teachers who will be newly enrolled in the program. Therefore, the participants were first-year students and took the course for the first time. In order to determine the pre-service teachers' beliefs about the nature of science, the "Nature of Science Beliefs Scale" developed by Özcan (2011) was used. This measurement tool consists of 7 factors (Change of Scientific Knowledge, Observation and Inference, Scientific Method, Creativity and Imagination, Basic Assumptions and Limits of Science, Socio-cultural Influence, Scientific Laws and Theories) and 37 items. As a result of the research, it was determined that pre-service teachers generally had an undecided belief in the pre-test and post-test. However, it was observed that there was a change in favor of the post-test in the factor of change of scientific knowledge and this change had a moderate effect.

Keywords: Nature of science, pre-service teachers, physics experiments

1. Giriş

Bilimin doğasını anlamak, bilimsel okuryazarlığın önemli bir bileşenidir (Bybee ve DeBoer 1994) ve fen eğitimi için en yaygın bilinen hedeflerden biridir (NRC 1996). Literatürde bilimin doğası, farklı araştırmacılar tarafından çeşitli şekillerde tanımlanmıştır (McComas ve Olson 1998), ancak genel olarak "*bilimsel bilginin özünde olan değerler ve altta yatan varsayımlar, bunların etkileri ve sınırlamaları da dahil etme*" anlamına gelir. Öğrencilerin bilimsel bilgiye dayalı kişisel ve toplumsal kararlar alabilmeleri için öncelikle bilimsel bilginin nasıl yapılandırıldığını ve dolayısıyla bilimsel kaynakların sınırlarını anlamaları gerekmektedir (Köseoğlu, Tümay ve Budak, 2008). Bilimin doğasını anlamak bunu mümkün kılabilir. Bilimin doğası, bilimsel bilginin ve bilim insanlarının özelliklerini, bilimsel yayınları, toplum ve bilimin birbirini nasıl etkilediğini içerir (Doğan, Çakıroğlu, Bilican ve Çavuş. 2009). Bu çerçevede öğretmen adaylarını bilimin doğasına yönelik inançlarının tespiti ve yanlış inançların giderilmesine yönelik çalışmalar önemlidir.

1.1. Kuramsal Çerçeve

1960'lar ve 1970'lerdeki araştırmaların çoğu (Lederman 1992; Abd-El-Khalick ve Lederman, 2000) birçok fen öğretmeninin *bilimin doğası* kavramına yönelik yetersiz olduğunu belirtmiştir. Öğretmen adaylarının benzer şekilde bilimin doğasına ilişkin yetersiz anlayışlara sahip oldukları görülmüştür (Çelik ve Bayrakçeken 2006; Kızıltepe ve Kartal, 2022). Araştırmacılar, öğrencilerin bilimin doğasına yönelik anlayışlarını geliştirmek için farklı öğretim yöntemleri uygulamaktadırlar (Abd-El-Khalick ve Lederman 2000). Bilimin doğası, bilimsel bilginin oluşumunda ve gelişiminde var olan değer ve tutumları içerir (Lederman, 2007). Bilimin doğasının, bilimsel bilgi üretme yöntemlerini kapsaması, bilimsel bilgi üretiminde kullanılan süreçler ile doğrudan ilişkilidir. Bilimsel bilginin doğası ile deneyimler arasında anlamlı bir ilişki olduğu da görülmektedir (Çetin, Erduran ve Kaya, 2010). Bilimin doğasını anlamanın, bilimsel içeriğin başarılı bir şekilde öğrenilmesini desteklediğini ve karar alma süreçleri için gereklidir. Bu bağlamda, bilimin doğası ile deneyimsel öğrenme arasındaki ilişki kritik bir öneme sahiptir. Öğrencilerin kavramları, prensipleri, genellemeleri, yasaları ve bilimsel teorileri öğrenmelerinin yanı sıra günlük yaşamda bilgiye nasıl ulaşılacağını ve bilgiyi nasıl kullanacaklarını da öğrenmeleri gerektiği vurgulanmıştır (Bahadır, 2007; Yıldırım, Kurt ve Güneş, 2014). Bu eğitimi yönetmek için bazı noktalar ön koşul haline gelmiştir (Yıldırım ve diğ., 2014). Bunlar; (i) fen bilimleri dersindeki uygulamaların bir bilimsel çalışma şeklinde olması, (ii) derslerin öğrencilerin bilim adamlarının yaşadığı süreçleri deneyimlemelerini sağlayacak şekilde yürütülmesi ve (iii) sınıfların bilimsel çalışma alanlarına dönüştürülmesi gerekmektedir.

Yapılandırılan fen bilimleri dersinde, öğretim ortamını düzenlemek ve uygun yöntem ve teknikleri kullanmak önemlidir. Özellikle laboratuvar uygulamalarına öncelik verilmeli ve öğrenciler bu sürece etkin bir şekilde dahil edilmelidir (Dalingera ve diğ., 2020). Laboratuvar deneyleri, teorik çalışmaların doğruluğunu gösterme ve görselleştirme imkânı sunar. Bu uygulamalar, öğrencilere fiziksel ekipman kullanma becerisi kazandırmalarının yanı sıra ölçme, sorun tespit etme ve sorun giderme gibi pratik laboratuvar becerileri edinme şansı da verir. Aynı zamanda, öğrenciler gerçek laboratuvar ortamında ölçüm hataları gibi durumlarla karşılaşarak bilimin karmaşıklığını anlamaya yönelik bir deneyim yaşarlar. Ancak, literatür incelendiğinde öğretmenlerin laboratuvarları yeterince kullanmadıkları belirtilmiştir. Bu eksiklikler arasında tecrübe eksikliği ve bilimin işleyişini yani bilimin doğasını anlamada eksikliklere neden olabilmektedir (Aykutlu, Bezen ve Bayrak, 2016). Bu bağlamda, bilimin doğasını anlamada laboratuvar yapmanın neden önemli olduğunu anlamak önemlidir. Çünkü bilimin doğası, bilimsel bilginin oluşumunda ve gelişiminde var olan değerleri ve tutumları içerir. Laboratuvar deneyimleri, öğrencilere sadece teorik bilgi değil, aynı zamanda bilimsel bilgi üretme süreçlerini deneyimleme fırsatı sunar. Yapılandırılmış fen bilimleri derslerinde laboratuvar uygulamalarına öncelik verilmesi, öğrencilerin bilimsel çalışma şeklini öğrenmelerini sağlar. Bu uygulamalar, öğrencilere fiziksel ekipman kullanma becerisi kazandırdığı gibi aynı zamanda ölçme, sorun tespit etme ve sorun giderme gibi pratik laboratuvar becerileri edinmelerine de olanak tanır. Gerçek laboratuvar ortamında karşılaştıkları zorluklar, öğrencilere bilimin karmaşıklığını anlama konusunda önemli bir deneyim sunar. Ancak, literatürde belirtildiği gibi, öğretmenlerin laboratuvarları yeterince kullanmaması, öğrencilerin bu deneyimleri yaşamalarında eksikliklere neden olabilir. Bu eksiklikler arasında tecrübe eksikliği ve bilimin işleyişini anlamada zayıflıklar bulunmaktadır (Arslan ve diğ., 2014). Dolayısıyla, bilimin doğasını anlamada laboratuvar uygulamalarına daha fazla vurgu yapmak, öğrencilerin bilimsel düşünce becerilerini geliştirmelerine ve bilimin içsel yapısını daha derinlemesine kavramalarına yardımcı olabilir. Bu çalışmada da bilimin doğasına yönelik

inançların gelişiminde doğrulayıcı fizik deneylerin etkisinin incelenmesi amaçlanarak aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

Öğretmen adaylarının bilimin doğasına yönelik inanışları ölçeğin geneli ve alt faktörler açısından,

a) Ön test ve son test puanları ne düzeydedir?

b) Ön test ve son test puanları arasında anlamlı fark var mıdır?

2. Yöntem

Araştırma kapsamında deneysel desen yöntemlerinden tek gruplu deneysel desen kullanılmıştır. Bu yöntemde sadece 1 grup deney grubu olarak kullanılır (Fraenkel, Wallen ve Hyun 2011). Tek gruplu deneysel çalışma türünde, araştırma sürecinin bir aşamasında yalnızca bir grup, belirli bir uygulamaya veya olaya tabi tutulur ve daha sonra bu uygulamanın etkisini değerlendirmek amacıyla bağımlı bir değişken ölçülür (Creswell, 2012). Tek grup ön test-son test tasarımı, bir grup üzerinde ölçüm veya gözlem yapılmasını içerir; bu, işleme maruz kalmadan önce ve sonra aynı grup üzerinde gerçekleşir. Bu tasarım, araştırma sürecinin etkilerini daha geniş bir şekilde değerlendirmeye olanak sağlamaktadır.

2.1. Çalışma Grubu

Çalışma orta Anadolu da öğrenimlerine devam eden 1. Sınıf fen bilgisi öğretmen adaylarında oluşmaktadır. Öğretmen adayları çalışmaya, ölçüt örnekleme ile dahil edilmiştir. Araştırmada 22 kadın ve 1 erkek olmak üzere toplamda 23 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcılardan yaş aralıklarına bakılmış ve en düşük yaş gurubunun 18 (f=8) olduğu, en yüksek ya grubunun ise 22 (f=1) olduğu görülmüştür.

2.2. Veri Toplama Araçları ve Uygulama Süreci

Veri toplama aracı iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde öğretmen adaylarının demografik özelliklerinin belirlenmesi amacıyla kişisel bilgi formu kullanılmıştır. İkinci bölümde ise Bilimin Doğası İnanışları Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek Özcan (2011) tarafından geliştirilmiştir. Bu ölçme aracı 7 faktör (*Bilimsel Bilginin Değişimi, Gözlem ve Çıkarım, Bilimsel Yöntem, Yaratıcılık ve Hayal Gücü, Bilimin Temel Kabulleri ve Sınırları, Sosyo-kültürel Etki, Bilimsel Kanun ve Teoriler*) ve 37 maddeden oluşmaktadır. Tablo 2.1'de ölçeğe ait örnek maddeler ve alt faktörlere ilişkin Cronbach Alpha değerleri verilmiştir.

Tablo 2.1

Bilimin doğası inanışları ölçeği faktörler ve örnek maddeler

Faktör	Örnek Madde	Madde Sayısı	Cronbach Alpha
Bilimsel bilginin değişimi	Bir bilgi bilimsel ise kesin olarak kanıtlanmıştır ve artık değişmez.	6	.803
Gözlem ve çıkarım	"Serbest bıraktığım cisim yere düştü" diyen öğrenci, yaptığı bir gözlemi ifade etmiş olur.	4	.704
Bilimsel yöntem	Bilim insanlarının basamaklarını sırasıyla takip ettikleri tek bir bilimsel yöntem vardır.	4	.829
Yaratıcılık ve hayal gücü	Bilim insanları, ellerindeki verilerden sonuca giderken yaratıcılıklarını ve hayal güçlerini kullanırlar.	5	.705

Bilimin temel kabulleri ve sınırları	Bilim sadece doğrudan gözlenebilen olayları konu edinir.	8	.764
Sosyo-kültürel etki	Bilim, toplumsal değerlere (politik, dini, felsefi vb.) bağımlıdır ve gelişim sürecinde bu değerlerden etkilenir.	4	.732
Bilimsel kanun ve teoriler	Bilimsel teoriler, doğrudan gözlenemeyen varlıklarla ilgili, belirli varsayımlara dayalı açıklamalardır.	6	.702

Ölçme aracını oluşturan alt faktörlere ait Cronbach Alpha değerlerinin .702 ile .829 arasında değiştiği görülmektedir. Ölçeğin geneli açısından Cronbach Alpha değeri ise 0.738'dir. Hesaplanan alpha değeri; .60<α<.80 aralığında olduğu için ölçeğin geneli ve al faktörler açısından oldukça güvenilir olduğu söylenebilir (Kalaycı, 2010).

Uygulama 14 haftalık Fizik 1 dersi kapsamında, öğretmen adaylarının almış oldukları teorik derslerin doğrulayıcı deneyler ile yürütülmesinden oluşmaktadır. Bu süreçte öğretmen adayları, 4 ya da 5 kişilik gruplar halinde deneyleri gerçekleştirmişlerdir. Deneye hazırlık, deney aşaması ve raporlama süreci yer almıştır. Her bir öğretmen adayından bu süreci gerçekleştirmesi istenmiştir.

2.3. Verilerin Analizi

Çalışma verilerinin analizi sürecinde yaygın olarak kullanılan SPSS paket programı ile analiz edilmiştir. Verilerin analiz sürecine geçilmeden önce eksik ve hatalı veriler kontrol edilmiş ve hatalı veriler veri setinden çıkartılmıştır. Verilerin yorumlanmasında aritmetik ortalama ve standart sapma kullanılmıştır. Grup içi karşılaştırmalar için t testi analizi yapılmıştır. Betimsel olarak elde edilen sonuçların yorumlanmasında ranj aralıkları kullanılmıştır. Hesaplanan ortalama puan değerleri için kesinlikle katılmıyorum (1,000-1,800), katılmıyorum (1,801-2,600), kararsızım (2,601- 3,400), katılıyorum (3,401-4,200) ve kesinlikle katılıyorum (4,201-5,000) seviyeleri kullanılmıştır.

Tablo 2.2

Ön test ve son testlere yönelik normallik analizi sonuçları

	Çarpıklık	**Basıklık**	**Shapiro-Wilk**
Son test	-.187	-.989	.443
Ön test	-.605	.122	.364

Tablo 2.2 incelediğimizde, elde edilen verilerin 29'dan daha az olması durumunda normallik analizi için Shapiro-Wilk testi kullanılması gerekmektedir. (Kalaycı, 2010). Shapiro-Wilk testi analiz sonuçlarında p değerinin anlamlı olamaması verilerin normal dağıldığını göstermektedir. Ayrıca verilerin çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1,5 ile +1,5 arasında olması da verilerin normal dağıldığını göstermektedir. Normal dağılım gösteren bu verilerde parametrik testler kullanılmıştır.

3. Bulgular

Öğretmen adaylarını bilimin doğasına yönelik inançlarına ait ön test ve son testlerine ait betimsel analiz sonuçları aşağıda verilmiştir.

Tablo 3.1

Bilimin doğasına yönelik ön test ve son test ortalama puanlarına ilişkin analiz sonuçları

Değişken		$\bar{X}$	Ss	Düzeyler
Bilimin doğasına yönelik inançları (Genel)	Ön test	3.28	.24	Kararsızım
	Son test	3.40	.22	Kararsızım
Bilimsel bilginin değişimi	Ön test	2.85	.43	Kararsızım
	Son test	3.08	.43	Kararsızım
Gözlem ve çıkarım	Ön test	3.66	.48	Katılıyorum
	Son test	3.60	.51	Katılıyorum
Bilimsel yöntem/yöntemler	Ön test	3.33	.44	Kararsızım
	Son test	3.45	.47	Kararsızım
Yaratıcılık ve hayal gücü	Ön test	3.03	.62	Kararsızım
	Son test	3.17	.60	Kararsızım
Bilimin kabulleri ve sınırları	Ön test	3.34	.46	Kararsızım
	Son test	3.47	.36	Katılıyorum
Sosyo-kültürel etki	Ön test	3.30	.39	Kararsızım
	Son test	3.21	.47	Kararsızım
Bilimsel kanun ve teoriler	Ön test	3.57	.38	Kararsızım
	Son test	3.65	.40	Kararsızım

Tablo 3.1'de ön test ve son test puanlarına yönelik betimsel analiz sonuçları incelenmiş ve ölçek geneli ve alt faktörlerinin hem ön testlerde hem de son testlerde *Kararsızım* düzeyinde bir inanca sahip oldukları görülmüştür. Ancak Bilimin kabulleri ve sınırları faktörü ön testlerinde *Kararsızım* düzeyinde bir inanca sahip iken, uygulama sonrasında son testlerinde *Katılıyorum* düzeyinde bir inanca sahip oldukları ve inanç düzeylerinin belirlenmesinde ranj aralıklarının değiştiği görülmüştür. Doğrulayıcı deneylerin, öğretmen adaylarının, bilimin sınırları ve bilimin kabullerine ilişkin inanç düzeylerinin değişiminde etkisi olduğu söylenebilir.

Tablo 3.2.

Bilimin doğasına yönelik ön test ve son test puanlarına yönelik t testi analiz sonuçları

Değişken	$\bar{X}$	Ss	t	p	Cohen'd

Bilimin doğasına yönelik inançları (Genel)	Ön test	3.28	.24	1.91	.07	-
	Son test	3.40	.22			
Bilimsel bilginin değişimi	Ön test	2.85	.43	2.19	.04	.54
	Son test	3.08	.43			
Gözlem ve çıkarım	Ön test	3.66	.48	.42	.68	-
	Son test	3.60	.51			
Bilimsel yöntem/yöntemler	Ön test	3.33	.44	1.19	.25	-
	Son test	3.45	.47			
Yaratıcılık ve hayal gücü	Ön test	3.03	.62	.78	.45	-
	Son test	3.17	.60			
Bilimin kabulleri ve sınırları	Ön test	3.34	.46	1.69	.11	-
	Son test	3.47	.36			
Sosyo-kültürel etki	Ön test	3.30	.39	.89	.38	-
	Son test	3.21	.47			
Bilimsel kanun ve teoriler	Ön test	3.57	.38	.84	.41	-
	Son test	3.65	.40			

*p<.05

Tablo 3.2 incelendiğinde ölçek geneli ve alt faktörlerinde, genel olarak son testlerin lehine bir ortalama farkı olduğu görülse de bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir (t=1.91; p>.05). Ancak bilimsel bilginin değişebileceğine olan inançlarında son testlerin lehine bir farkın olduğu ($\overline{X}_{ST}$-$\overline{X}_{ÖT}$=.23) ve bu farkında istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür (t=2.19; p<.05). Bu farka ilişkin etki büyüklüğünün belirlenmesi için Cohen'd hesaplanmış ve *orta düzeyde* bir etkiye sahip olduğu görülmüştür (d=.54).

4. Sonuç Tartışma ve Öneriler

Bilimin doğası, bilimsel bilginin aşamalarını, gelişimini ve ortaya çıkışını incelemektedir. Bilimin doğasını bilmek/anlamak bilimsel bilginin ne olduğunu yapılandırma konusunda öğretmen adayları için önemlidir. Çünkü bilimin doğasını anlayamayan öğretmen adayları, mesleki süreçlerinde, bildiği ile bilinen arasındaki köprüyü kuramaz. Bu da doğrudan sınıf içi ortamda öğrencilerini etkiler. Bu sebepten öğretmen adaylarının bilimin doğası konusundaki inanç düzeylerinin belirlenmesi ve gelişimine yönelik çalışmaların yapılmasının önemini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede araştırma kapsamında fen bilgisi birinci sınıf öğretmen adaylarının, fizik laboratuvarlarında doğrulayıcı deneyler ile bilimin doğasına yönelik inançlarının gelişiminin incelenmesi amaçlanmıştır. Birinci sınıfa devam eden öğretmen adayları, lise süreçlerinde almış oldukları bilimin doğasına yönelik inançlarının belirlenmesi de önemli bir boyuttur. Bu kapsamda öğretmen adayları mekanik konusundaki doğrulayıcı deneyler önceden

hazırlanmış bir föy rehberliğinde uygulamışlardır. Öğretmen adayları süreçte gruplar halinde deneyleri geçekleştirmiş ve her bir katılımcıdan deney sürecini deneyimlemeleri ve ayrı ayrı raporlamaları istenmiştir. Süreç sonrasında öğretmen adaylarının ön ve son test puanlarına ilişkin analiz sonuçlarında genel olarak *kararsızım* düzeyinde bir inanç düzeyinin olduğu görülmüştür. Bu faktörlerde (*Bilimsel Bilginin Değişimi, Gözlem ve Çıkarım, Bilimsel Yöntem/Yöntemler, Yaratıcılık ve Hayal Gücü, Sosyo-kültürel Etki, Bilimsel Kanun ve Teoriler*) genel olarak son test lehine fark olsa da istatistiksel olarak anlamlı bir fark oluşmamıştır. Örneğin, *bilimsel bilginin değişimi* ve *gözlem ve çıkarım* faktörlerinde bunun sebebi olarak öğretmen adaylarının belirli bir föy kullanarak ortak bir süreci takip etmeleri sonucunda elde ettikleri verilerin benzerlik göstermesi olabilir. Süreçte öğretmen benzer sonuçlar bulması beklenmektedir. Benzer şekilde, Mesci ve Schwartz'a (2017) göre, bilimsel teori ve kanun bilimin doğası, değişkenlik ve sosyo-kültürel yönlerine ilişkin anlayışların geliştirilmesi diğerlerine göre daha zor olduğunu belirtmişlerdir. Ancak 'Bilimin Kabulleri ve Sınırları' faktöründe ranj aralıklarının değiştiği görülmüştür ve *kararsızım* düzeyinden *katılıyorum* düzeyine değişmiştir. Bu faktör genel olarak, bilimin ve yöntemlerin belirli bir kesinlik içermediği, çok yönlü ve bazen sınırları belirsiz bir oluşumu simgeler (Özcan, 2011; Yıldırım, 2007). Bunun sebebi almış oldukları yazılı ve sözlü derslerdeki bilgileri, ayrıca laboratuvar ortamında deneysel olarak test edebiliyor olmalarından kaynaklamış olabilir. Çünkü öğretmen adayları genellikle bu bölüme gelirken benzer yapılarda ve benzer bilgi düzeylerinden olduğu bilinmektedir ve genel olarak bilgi öğretmen ve kitaptan alınır yaklaşımı oluştuğu düşüncesi hakimdir. Cofré ve diğerleri (2019), öğretmen adaylarının bilimin doğasına yönelik inanışlarının, kavramlarda inanışlardaki en küçük değişimlerin bile deneysel çalışmalardan kaynaklandığını vurgulamıştır olduğunu göstermiştir. Bu süreci deneyimlemeleri ve aslında bilimin laboratuvar ortamında da olabileceği yaklaşımına sebep olmuş olabilir. Bilimin anlaşılabilmesi ve sınırları hakkında fikir sahibi olabilmek için epistemolojik ve ontolojik kabullere odaklanmak gerekir. Yani, bilimle ilgili bir konuyu derinlemesine kavramak ve değerlendirmek için, bilgiye nasıl ulaşıldığını (epistemoloji) ve varlığın temel özelliklerini (ontoloji) anlamak önemlidir. Bu iki felsefi yaklaşım, bilimsel bilginin doğasını ve sınırlarını anlamak için temel birer araçtır. Bu dersin öğrencilerin bilimin doğasına olan inancını genel olarak etkisi olmalıştır; bu da birçok öğrencinin bilimin sosyal ve kültürel değerlerin etkisi olmadan genel olduğuna ve bilimsel varlıkların mutlak olduğuna inanmasına neden olur (Duc Dat, Van Bien ve Kraus, 2023).

Bilimsel bilginin değişimi faktörü dışındaki diğer faktörlerde istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilememiştir. Yani, bu faktörlerdeki aritmetik değişimlerin sonuçlar üzerinde belirgin bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Öte yandan, *bilimsel bilginin değişimi* faktörü incelendiğinde, son testlerin lehine orta düzeyde bir etkinin olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum, *bilimsel bilginin değişimi* faktörünün, genel sonuçlar üzerinde belirli bir etki yarattığını ve diğer faktörlere kıyasla daha anlamlı bir değişikliğe neden olduğunu göstermektedir. Bu bulgular, analizdeki faktörler arasındaki önemli değişikliği vurgulayarak, bilimsel bilginin değişimi faktörünün öne çıktığına işaret etmektedir.

Yapılan bu çalışmada 23 kişilik tek gruplu deneysel araştırma deseni kullanılmıştır. Bu sınırlılık çerçevesinde laboratuvar deneyimi yaşayan ve yaşamayan öğretmen adaylarının bilimin doğasına yönelik inançlarının karşılaştırılması noktasında önemli bir sınırlılık oluşturmaktadır. Buna karşılık, çalışma grubunun artırılması ve kontrol grubunun dahil edilmesi çalışmanın önemli bir sınırlılığını ortadan kaldırabilir. Ayrıca çalışma sadece öğretmen adaylarının ön test ve son testlerinden elde edilen likert tipi nicel veriler ile sınırlıdır. Sonraki çalışmalarda nitel araştırma deseni çerçevesinde gözlem, görüşme ve yazılı dokümanlar veri kaynağı olarak

kullanılarak veri toplama sürecine dahil edilebilir. Böylece elde edilen verilerin derinlemesine yorumlanabilmesi sağlanabilir. Çalışma sonucunda öğretmen adaylarının bilimin dolasına yönelik inançlarının genel olarak istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde değişmediği görülmüştür. Öğretmen adaylarına bilimsel bilginin sınırları, epistemolojik ve ontolojik kabuller hakkında daha fazla bilgi verilerek bu konularda farkındalık oluşturulmalıdır. Bilimin sadece teorik derslerden, kitaplardan değil, aynı zamanda deneysel yöntemlerle de elde edilebilen bir disiplin olduğu vurgulanarak öğretmen adayları arasındaki bu farkındalık geliştirilebilir.

Teşekkür: Bu çalışma Ahi Evran Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenen "Fizik Deneylerinin Öğrenme Stilleri Perspektifinde Bilimsel Süreç Becerilerine, Bilimin Doğasına ve Laboratuvar Kullanımına Yönelik İnançları Üzerine Etkileri (EGT.A4.23.001)" isimli proje kapsamında elde edilen verilerden hazırlanmıştır.

Kaynakça

Abd-El-Khalick, F., & Lederman, N. G. (2000). Improving science teachers' conceptions of nature of science a critical review of the literature. *Journal of Science Education, 22*(7), 665–701.

Arslan, A., Ogan Bekiroğlu, F., Süzük, E. ve Gürel, C. (2014). Fizik laboratuvar derslerinin araştırma-sorgulama açısından incelenmesi ve öğretmen adaylarının görüşlerinin belirlenmesi. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, *11*(2), 3-37.

Aykutlu, I., Bezen, S. ve Bayrak, C. (2016). Opinions of school principals and physics teachers on laboratory practices and use of laboratory practices within the new physics curriculum. *Kastamonu Education Journal*, *24*(2), 585-602.

Bahadır, H. (2007). *Bilimsel Yöntem Sürecine Dayalı İlköğretim Fen Eğitiminin, Bilimsel Süreç Becerilerine, Tutuma, Başarıya ve Kalıcılığa Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Anakara.

Bybee, R., & DeBoer, G. (1994). Research on goals for the science curriculum. In D. Gabel (Ed.), Handbook of research on science teaching and learning. New York: Macmillan.

Cofré, H., Núñez, P., Santibáñez, D., Pavez, J. M., Valencia, M., & Vergara, C. (2019). A critical review of students' and teachers' understandings of nature of science. *Science and Education, 28*(3–5), 205–248.

Creswell, J. W. (2012). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research*. Boston: Pearson Education.

Çelik, S., Bayrakçeken, S. ve Erçetin, Ş.Ş. (2007). Bilimin doğası ve öğretmen adaylarının bilimin doğasına yönelik anlayışları, International Congress of Asian and North African Studies, Atatürk Culture, Language and History High Foundation.

Çetin, P. S., Erduran, S., & Kaya, E. (2010). Understanding the nature of chemistry and argumentation: the case of pre-service chemistry teachers. *Ahi Evran Ünversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 11*(4), 41-59.

Dalinger, T., Thomas, K. B., Stansberry, S., & Xiu, Y. (2020). A mixed reality simulation offers strategic practice for pre-service teachers. Computers & Education, 144, 103696.

Doğan, N., Çakıroğlu, J., Bilican, K., & Çavuş, S. (2009). *Bilimin doğası ve öğretimi*. Pegem A.

Duc Dat, N., Van Bien, N., & Kraus, S. (2023). The Impact of the Curriculum on Pre-service Physics Teachers' Nature of Science Conceptions. *Science & Education*, 1-26.

Fraenkel, J. R., Wallen, N. E., & Hyun, H. H. (2011). *Validity and reliability, how to design and evaluate research in science education* (8th Ed.). Mc Graw–Hill Companies.

Kalaycı, S. (2010). *SPSS uygulamalı çok değiskenli istatistik teknikleri.* Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

Kızıltepe, İ. S., & Kartal, T. (2022). Öğretmen adaylarının öğretim yeterlik inançlarının incelenmesi: çok değişkenli varyans analizi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 24*(1), 409-434.

Köseoğlu, F., Tümay, H., & Budak, E. (2008). Bilimin doğası hakkında paradigma değişimleri ve öğretimi ile ilgili yeni anlayışlar [Paradigm changes about nature of science and new teaching aproaches]. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 28*(2), 221-237.

Lederman, N. G. (1992). Students' and teachers' conceptions about the nature of science: a review of the research. *Journal of Research in Science Teaching, 29*, 331–359.

Lederman, N. G. (2007). Nature of Science: Past, Present, and Future. In S. K. Abell and N. G. Lederman (Eds.), *Handbook of Research on Science Education*. London: Lawrence Erlbaum Associates.

McComas, W. F., & Olson, J. K. (1998). The nature of science in international science education standards documents. In McComas (Ed.), *The nature of science in science education: rationales and strategies* (pp. 41–52). The Netherlands: Kluwer Academic.

Mesci, G., & Schwartz, R. S. (2017). Changing preservice science teachers' views of nature of science: Why some conceptions may be more easily altered than others. *Research in Science Education, 47*(2), 329–351.

National Research Council. (1996). National science education standards. Washington, DC: National Academies Press.

Özcan, I. (2011). *Bilimin doğası inanışlarına yönelik bir ölçeğin geliştirilmesi ve fen bilgisi öğretmen adaylarının bilimin doğası algılarının tespiti.* Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

Yıldırım, N., Kurt, S., & Güneş, L. (2014). Effects of inquiry based learning approaches on scientific process skills and academic achievement of pre-service classroom teachers. *International Journal of Academic Research, Part B. Humanities and Social Sciences, 6*(6), 46-54.

Yılmaz-İnce, E. ve Kutlu, A. (2014). Web tabanlı laboratuvarlar. *Akademik Bilişim 2014 Konferansı Bildirileri*. 441-448.

DETERMINING THE NEEDS OF INDIVIDUALS WITH INTELLECTUAL DISABILITY AND THEIR PARENTS IN PRE-, DURING- AND AFTER THE EARTHQUAKE[1]

ZİHİNSEL YETERSİZLİĞİ OLAN BİREYLER VE EBEVEYNLERİNİN DEPREM ÖNCESİ, SIRASI VE SONRASINDAKİ İHTİYAÇLARININ BELİRLENMESİ[2]

Erkan YARIMKAYA[1], Hatice BAKKALOĞLU[2]

[1]Doç. Dr., Bayburt Üniversitesi, Spor Bilimleri, 0000-0003-4337-5112

[2]Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Özel Eğitim, 0000-0002-3226-9077

Özet

Bu çalışmanın amacı, Adıyaman örneklemi üzerinden 6 Şubat 2023 tarihindeki depremlerden etkilenen zihinsel yetersizliği olan bireyler ve ebeveynlerinin deneyimlerinden yola çıkarak deprem öncesi, sırası ve sonrasındaki ihtiyaçlarının belirlenmesidir. Çalışmada nitel fenomonolojik yöntemden yararlanılmıştır. Çalışmaya Adıyaman il merkezindeki iki farklı konteyner alanda ikamet eden ve zihinsel yetersizliği olan çocuğa sahip 16 ebeveyn katılmıştır (Kadın n: 11, Erkek n: 5). Çalışma verileri, alanyazın ve uzman görüşleri doğrultusunda oluşturulan Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu aracılığıyla elde edilmiştir. Konteyner alanlarda yüz yüze yürütülen görüşmelerden elde edilen verilerin analizi sonucu, zihinsel yetersizliği olan bireyler ve ebeveynlerinin düşük deprem hazırlık düzeyine sahip oldukları belirlenmiş olup tahliye ve acil durum planı oluşturma, deprem esnasında yapılması gerekenler ve deprem çantası hazırlama konularında eğitime ihtiyaç duydukları tespit edilmiştir. Deprem sırası ve sonrasına ilişkin ise zihinsel yetersizliği olan bireyler ve ebeveynlerinin uzun süre kurtarılma ve tahliye edilmeyi bekledikleri, temel ihtiyaçlar da dahil olmak üzere barınma alanları, sağlık ve rehabilitasyon hizmetleri, engelli bireylere özgü ekipmanlar ve psikolojik destek hizmetleri konularındaki ihtiyaçlarına erişemedikleri ve sorunlarını anlatacak engelli bireylere özel bir birim bulamadıkları belirlenmiştir. Çalışma kapsamında, zihinsel yetersizliği olan bireyler ve ebeveynlerinin 6 Şubat 2023 tarihindeki depremler öncesi, sırası ve sonrası ihtiyaçlarına ilişkin ortaya konulan yaşantı temelli betimsel verilerin, afet yönetiminde sorumluluk üstlenen kurum ve kuruluşların zihinsel yetersizliği olan bireyler ve ebeveynlerine yönelik yapacakları planlamalara kaynaklık edebileceği düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Zihinsel yetersizliği olan bireyler, ebeveynler, deprem, ihtiyaç.

Abstract

The aim of this study is to determine the needs in pre-, during-, and post-the earthquake, based on the experiences of individuals with intellectual disabilities and their parents affected by the earthquakes on February 6, 2023, through the Adıyaman sample. Qualitative phenomenological method was used in the study. 16 parents of children with intellectual disabilities living in two different container areas in Adıyaman city center participated in the study (Female n: 11, Male

[1] This study was adapted from the project number 123K845 carried out within the scope of the Scientific and Technological Research Council of Turkey (TÜBİTAK) Research and Support Programs Directorate 1002-B Emergency Support Module.
[2] Bu çalışma, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) Araştırma ve Destek Programları Başkanlığı 1002-B Acil Destek Modülü kapsamında yürütülen 123K845 numaralı projeden uyarlanmıştır.

n: 5). Study data was obtained through the Semi-Structured Interview Form created in line with the literature and expert opinions. As a result of the analysis of the data obtained within the scope of face-to-face interviews in the container areas, it was determined that individuals with intellectual disabilities and their parents had a low earthquake preparedness level and that they needed training on evacuation and emergency plan creation, what to do during an earthquake and preparing an earthquake bag. Regarding during-, and post-the earthquake, it was determined that individuals with intellectual disabilities and their parents waited for a long time to be rescued and evacuated, they could not access their needs in terms of shelter areas, health and rehabilitation services, equipment specific to individuals with disabilities and psychological support services including basic needs, and they could not find a special unit for individuals with disabilities to explain their problems. Within the scope of the study, it is thought that the experience-based descriptive data presented regarding the needs of individuals with intellectual disabilities and their parents pre-, during-, and post-the earthquakes on February 6, 2023, can be a source of planning for institutions and organizations that take responsibility in disaster management for individuals with intellectual disabilities and their parents.

Keywords: Individuals with intellectual disabilities, parents, earthquake, needs.

GENDER ROLES IN VISUAL COMMUNICATION TOOLS FOR CHILDREN
ÇOCUKLARA YÖNELİK GÖRSEL İLETİŞİM ARAÇLARINDA TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ

Gülden GÜVEN[1], Merve EKİZ KAYA[2]

[1]Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi, MEB, Görsel Sanatlar Öğretmeni, ORCID numarası: 0009-0003-3964-1008

[2]Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, ORCID numarası: 0000-0001-6323-3969

Özet

Toplumsal cinsiyet rolleri, bir toplumun belirlediği ve genellikle cinsiyete dayalı olarak kişilerden beklenilen davranışlar, görevler, beklentiler ve roller olarak görülmektedir. Cinsiyet rollerinin nasıl kazanıldığına ilişkin kuramsal yaklaşımlara göre çocuklar, ait oldukları cinsiyete yüklenen rolleri benimsemeyi ve bu rolleri içselleştirmeyi çok erken yaşlarda, çeşitli yollarla öğrenmektedirler. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet rollerin yaşamın içerisinde, her alanda etkisi hissedilen, algı ve fikir dünyasını etkileyen bir olgu olduğu görülmektedir. Çocukların erken yaştan itibaren maruz kaldığı medya ögelerinin, toplumsal cinsiyet algılarını ve rollerini nasıl etkilediğinin incelendiği bu araştırma, çeşitli medya örnekleri üzerinden yapılan incelemelerle desteklenerek, toplumsal cinsiyet rolleri ve bu konu hakkındaki farkındalığın çocuklar üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır. Bu amaçla çocuklara yönelik görsel iletişim araçlarının içinde barındırdığı toplumsal cinsiyet rolleri ve bu rollerin çocukların sosyal algılarına, kimlik oluşumlarına ve davranış kalıplarına olan potansiyel etkileri incelenmiştir. Bu bağlamda görsel medyanın günlük yaşamımızdaki etkileşimlerini göz önüne alarak, çocuklara yönelik bu iletişim araçlarının nasıl bir etkileşim yarattığı ve toplumsal cinsiyet normlarının nasıl pekiştirildiği araştırılmıştır. Çeşitli medya türlerinden seçilen örnek materyallerin incelendiği araştırmada; karakterlerin rolleri, ev içinde ve dışında anne baba figürleri gibi görsel ve sembolik unsurlar ele alınmıştır. Çeşitli medya örnekleri üzerinden yapılan gözlemler, toplumsal cinsiyet rollerinin genellikle belirli stereotiplerle güçlendirildiğini ve çocuklara belirli davranış ve beklentilerin öğretildiğini göstermektedir. Bu stereotipler, çocukların kimlik gelişimini ve toplumsal cinsiyet normlarına uyum sağlama süreçlerini etkileyebilmektedir. Çocuklara medya okuryazarlığı kazandırmanın, onların medya içeriğini eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmelerine ve toplumsal cinsiyet konularında daha bilinçli bir tutum benimsemelerine yardımcı olabileceği düşünülmektedir. Bu araştırma, çocuklara yönelik görsel iletişim araçlarındaki toplumsal cinsiyet rollerinin etkilerinin anlaşılmasını sağlamayı ve eğitim amaçlı oluşturulan görsellerin ele alınmasına katkı sağlamayı amaçlaması bakımından önemli görülmektedir. Sonuç olarak; medyanın, çocuklara yönelik içeriklerde pozitif ve güçlendirici cinsiyet rollerini modellemesinin, çocukların kendi kimliklerini bulmalarına ve farklılıkları kabul etmelerine katkıda bulunacağı, böylece toplumun genelinde olumlu değişimlere öncülük edebileceği öngörülmektedir.

Anahtar kelimeler: Toplumsal Cinsiyet Rolleri, Medya Okuryazarlığı, Sanat Eğitimi.

Abstract

Gender roles refer to the behaviours, tasks, expectations and roles that a society assigns to individuals based on their gender. Gender roles refer to the behaviours, tasks, expectations and roles that a society assigns to individuals based on their gender. Theoretical approaches suggest that children internalise these roles from a young age through various means. Gender roles are a pervasive phenomenon that affects all areas of life, including perception and ideas. This research examines how exposure to media elements from an early age affects children's gender perceptions and roles. The study focuses on the effects of gender roles and awareness of this issue on children, supported by analyses of various media examples. The aim of this study is to examine gender roles in visual communication tools for children and their potential effects on children's social perceptions, identity formation, and behaviour patterns. The study investigates how these communication tools create interactions and reinforce gender norms, taking into account the pervasive influence of visual media in our daily lives. The study analysed sample materials from various media types, discussing visual and symbolic elements such as the roles of characters and parental figures both inside and outside the home. The observations made through these media samples indicate that gender roles are often reinforced through stereotypes, which can impact children's identity development and their adherence to gender norms. Providing children with media literacy is believed to aid in their critical evaluation of media content and adoption of a conscious attitude towards gender issues. This research is significant as it aims to comprehend the impact of gender roles in visual communication tools for children and contribute to the creation of visuals for educational purposes. It is predicted that the media's portrayal of positive and empowering gender roles in content for children will help them find their own identities and accept differences. This, in turn, could lead to positive changes in society. It is important to maintain objectivity and avoid subjective evaluations in this type of content.

Keywords: Gender Roles, Media Literacy, Art Education.

1. GİRİŞ

Cinsiyet rollerinin gelişimine bakıldığında, özellikle iş bölümünün ortaya çıkmasıyla birlikte kadın ve erkek cinsiyet ayrımı çeşitli alanlarda araştırma konusu olarak gündeme gelmiştir. Tarihsel süreç içerisindeki gelişmeler; metalin keşfi, hayvanların evcilleştirilmesi, dokuma ve tarımın ilerlemesi gibi olaylar kadın ve erkek rollerinde ve statülerindeki eşitlik dengesinin değişmesine neden olmuştur (Tan, 1979). Dolayısıyla ortaya çıkan yeni dönemde, erkeklerin sürülere, silahlara ve üretimlere hakim olduğu, kadınların ise; doğum yapma, ev içi sorumluklar edinme, çocuk bakımı gibi görevlere yöneldiği görülmüştür (Vatandaş, 2007). Bu gelişmeler toplumda kadın ve erkeğin rollerinin belirgin bir şekilde birbirinden ayrılmasına ve yaşam biçimini şekillendirilmesine neden olmuştur. Ayrıca, toplumsal cinsiyet rollerinin gelişimine ilişkin tarihsel analizler de önemli bir faktör olarak iş bölümüne işaret etmektedir. Örneğin, sanayi öncesi toplumlarda, iş bölümü genellikle cinsiyet çizgileri boyunca keskin bir şekilde tanımlanmıştır; erkekler avcılık, tarım ve ticaret gibi faaliyetlerle uğraşırken, kadınlar çocuk bakımı, yiyecek hazırlama ve tekstil üretiminden birincil olarak sorumlu görülmüştür. Bu tarihsel işbölümü kalıpları, toplumsal cinsiyet rollerinin yerleşmesine ve ardından yaşamın çeşitli alanlarında toplumsal cinsiyet ayrımcılığının sürdürülmesine zemin hazırlamıştır.

Toplumsallaşma süreci içerisinde kazanılan kadınlık ve erkeklik özellikleri, toplumsal cinsiyet olarak adlandırılmaktadır (Altınova ve Duyan, 2013). Bireyler, toplum içindeki sosyal etkileşimler ve öğrenme süreçleri aracılığıyla toplumsal cinsiyet rollerini benimsemektedir. Toplumsal cinsiyet, toplumun gelişimi ve biyolojik cinsiyete bağlı olarak evrildiği için toplumda, kültürde ve dönemde değişkenlik gösterebilmektedir (Yağan Güder, 2014).

Dolayısıyla her toplumun içinde barındırdığı cinsiyet kodları, o toplumun kimliğiyle uyumlu bir şekilde gelişim göstermektedir. Buna bağlı olarak, kadın ve erkek yaşam biçimlerini ve toplum içerisindeki davranışlarını belirlemektedir. Bu bağlamda, genellikle erkeklere kadınlara kıyasla iş ve sosyal hayatta daha fazla rol verilmesi toplumsal cinsiyet eşitsizliği olarak görülmektedir (Gözütok, Toraman ve Erdol, 2017). Bu durum farklı toplumlarca eşitsizlik olarak değil, kadın ve erkeğin doğasından kaynaklandığı şeklinde yorumlanmaktadır. Bu yaklaşım geçmişten bu güne dek süren ve kültürel aktarımla hala devam etmekte olan kalıplaşmış önyargıları yansıtmaktadır.

Cinsiyet rollerinin edinilme süreci, çeşitli kuramsal yaklaşımlar tarafından ele alınmıştır. Bu yaklaşımlara göre, çocuklar ilk toplumsallaşma ortamı olan ailede, ait oldukları cinsiyete atfedilen rolleri çeşitli yollarla öğrenmektedirler (Dökmen, 2004). Bu süreç, çocukların çok erkek yaşlarda öğrendikleri rolleri benimsemeleri ve içselleştirmeleriyle sonuçlanmaktadır. Cinsiyet rolleri; aile içindeki modellemeler, sosyal etkileşimler, medya ve eğitim gibi faktörler aracılığıyla çocuklara aktarılmaktadır. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet rollerinin yaşamın içerisinde, her alanda etkisi hissedilen ve toplumun en genç kuşaklarının algı ve fikir dünyasını etkileyen bir olgu olduğu görülmektedir. Bu olgunun toplumdaki yansımalarının daha iyi anlaşılması için çocukluktan itibaren nasıl şekillendiğinin araştırılması ve güncel örnekleriyle ele alınması gerekilen bir konu olarak görülmektedir. Bu amaçla araştırma, görsel iletişim kanalları aracılığıyla toplumsal cinsiyet rolleri algısının etkileşimini incelemektedir. Çocukların erken yaştan itibaren etkileşimde bulunduğu medya ögelerinin, toplumsal cinsiyet algılarını ve rollerini nasıl etkilediğinin incelenmesi amacıyla yapılan bu araştırma, eğitimciler, aileler ve toplumun genelini ilgilendirdiğinden önemli görülmektedir. Araştırma, çeşitli medya örnekleri üzerinden yapılan gözlemlerle desteklenerek, toplumsal cinsiyet eşitliği ve bu konu hakkındaki farkındalığın çocuklar üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır.

1.1. Toplumsal Cinsiyet Rolleri ve Kalıp Yargılar

Toplum tarafından belirli özelliklerin ön plana çıkarılmasıyla, bireylerin nasıl davranmaları ve düşünmeleri gerektiğinin belirlenmesi toplumsal rol olarak belirtilmektedir (Gündüz Kalan, 2010). Toplumsal rol, bireyin ya da grubun toplum içinde belirli bir konumda bulunmasıyla ilişkilendirilerek, konuma özgü beklenen davranışları yerine getirmesine dayanmaktadır. Toplumun normları, değerleri ve beklentileri doğrultusunda, belirli bir rol üstlenmesi beklenmektedir. Örneğin bir anne veya baba olmak gibi belirli roller toplumsal rollerdir. Bu roller, toplum içindeki konumu ve sosyal ilişkileri yansıtarak belirlenmiş normlara göre davranış sergilemeyi içermektedir.

Toplumsal roller ve cinsiyet arasında, doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Toplumsal roller, toplumun belirli beklenti ve normlarına uygun davranışları içerirken, cinsiyet ise; bireyin biyolojik ve sosyal cinsiyet kimliğini ifade etmektedir. Toplumda belirli cinsiyetlere atfedilen roller, genellikle toplumun cinsiyetle ilişkilendirildiği özellikler, davranışlar ve beklentilere göre şekillenmektedir. Bu durum biyolojik cinsiyete bağlı olarak nasıl davranmamız gerektiği ile ilgilidir. Örneğin kadınların daha nazik, şefkatli olması beklenirken; erkeklerin güçlü, cesur ve kendinden emin karakter özelliklerine sahip olması beklenmektedir. Geleneksel olarak birçok toplumda kadınlara anne ve ev işlerinde yardımcı olmak gibi iç mekanda rol atfedilirken, erkeklere dış mekanda çalışmak, aileyi geçindirmek ve korumak gibi roller verilmiştir. Ancak toplumsal cinsiyet rolleri toplumdan topluma değişebileceği gibi zaman içerisinde değişime de uğramıştır. Günümüzde birçok toplumda, kadınların çeşitli iş kollarında etkili hale gelmesiyle toplumsal cinsiyet rolleri daha esnek hale gelmiştir. Ancak hala birçok toplumda geleneksel cinsiyet rolleri ve bu rollerin dayandığı stereotipleri devam etmektedir. Bu nedenle cinsiyet ve toplumsal roller arasındaki ilişki, toplumun kültürel, sosyal ve tarihsel bağlamına bağlı olarak

değişmektedir. Örneğin Türk toplumunda, kültürel ve değer yargılara bağlı olarak ortaya çıkan koşullar, eğitim seviyesi yükseldikçe, ekonomik olanaklar arttıkça ve zamana bağlı olarak değişkenlik göstermiştir (Semiz Türkoğlu ve Türkoğlu, 2022).

Harlak (2000), bireylerin ve toplumların, insanları belirli ölçütlere göre değerlendirme eğiliminde olduğunu belirtmiştir. Bu eğilimlere bağlı olarak ortaya çıkan kalıp yargılar, değişime karşı dirençli bir yapıya sahiptir. Bu durum insanların belirli özelliklerinin veya rollerinin, cinsiyet gibi faktörlere dayalı olarak pekiştirilmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla bu kalıp yargılar, toplumda var olan cinsiyet rollerinin pekiştirilmesini ve değişime karşı dirençli bir hale gelmesini beraberinde getirmektedir. Kalıp yargıların değişmesinde, çeşitlenmesinde ya da güçlenmesinde görsel iletişim araçları önemli bir rol oynamaktadır. Görsel iletişim araçları medya, reklamlar, film ve televizyon gibi platformlar aracılığıyla cinsiyet rollerini pekiştirme veya sorgulama konusunda etkiye sahiptir. Örneğin, medya ve reklamlarda sıklıkla kadınların ev içi görevleriyle veya erkelerin iş hayatıyla ilişkilendirilmesi, toplumdaki cinsiyet stereotiplerinin güçlenmesine ya da değişmesine katkıda bulunabilmektedir. Aynı zamanda bu araçlar, farkındalık yaratma, çeşitliliği temsil etme ve cinsiyet eşitliği konusunda pozitif bir etki yaratabilmektedir. Bu nedenle görsel iletişim araçlarının cinsiyet rolleri üzerindeki etkisinin bilinçli bir şekilde yönetilmesi ve cinsiyet eşitliği perspektifinin göz önüne alınması önemli görülmektedir.

1.2. Görsel İletişim Araçlarında Toplumsal Cinsiyet Rolleri

Görsel iletişim araçları, bilgileri, duyguları ve mesajları görsel öğeler aracılığıyla ileten önemli araçlardır. Bu araçlar fotoğraf, çizim, grafik, video ve diğer görsel unsurları kullanarak hızlı ve etkili bir şekilde iletişim kurma kapasitesine sahiptir. Renkler, şekiller, kompozisyon ve görsel öğeler, izleyiciye belirli bir mesajı anlatma veya bir duygu iletimini güçlendirme konusunda etkili araçlar sunmaktadır. Görsel iletişim araçları, reklamcılık, medya, eğitim ve sanat gibi birçok sektörde kullanılarak, izleyicilerin hızlı anlaması ve etkileşim kurması için önemli bir rol oynamaktadır.

Görsel iletişim araçları, farklı toplumsal kesimleri etkileyen biçimlerde hazırlanmaktadır. Gözlemlediğimiz şeyler, görsel iletişim araçlarının aynası niteliğindendir. Bu sebeple, görsel kültür alanıyla ilişkilendirilmektedir. Bu alan, görsel olan, göze çarpan işlevsel ya da iletişimsel bir değere sahip olmanın yanı sıra estetik bir amacı da olan her şeyi kapsamaktadır (Barnard, 2002). Mamur (2015) görsel kültürü, insan eliyle yapılan her şeyi temsil edebilen geniş bir alan olarak belirtmiştir. Bu alanda medya, kitle iletişim araçları, reklam, film, bilgisayar gibi, kısacası görüntüyle ilgili her kavram yer almaktadır. Görsel kültür içerisinde, görsellerin iletişimsel bağlamda değerlendirilmesi, bizi görsel iletişim araçlarının dilini ve göstergelerini anlamaya yöneltmektedir. Görsel iletişim araçlarından, çocuklar için yayınlanan basılı ya da dijital iletişim araçları, toplumsal cinsiyet rollerini şekillendiren önemli araçlardır. Bu araçlar, çocuklara cinsiyet rollerini, normları ve beklentilerini öğreten, pekiştiren ve yaygınlaştıran bir rol oynamaktadır. Örneğin; çizgi filmler ve animasyonlar sıklıkla belirli cinsiyet kalıplarını yansıtmaktadır. Erkek karakterler genellikle cesur, lider ve maceraperest olarak tasvir edilirken, kadın karakterler genel olarak bakıcı, yardımsever ve duygusal olarak resmedilmektedir.

2. YÖNTEM

Araştırmanın temel amacı, çocuklara yönelik görsel iletişim araçlarının içinde barındırdığı toplumsal cinsiyet rollerini anlamak ve bu rollerin çocukların sosyal algılarına, kimlik oluşumlarına ve davranış kalıplarına olan potansiyel etkilerini incelemektir. Görsel medyanın günlük yaşamımızdaki etkileşimlerini göz önüne alarak, çocuklara yönelik bu iletişim araçlarının nasıl bir etkileşim yarattığı ve toplumsal cinsiyet normlarının nasıl pekiştirildiği

araştırılmıştır. Bu amaçla araştırmada, nitel bir araştırma yaklaşımı benimsemekte olup, çocuklara yönelik görsel iletişim araçlarının içerdiği toplumsal cinsiyet rollerini anlamak amacıyla bir literatür taraması gerçekleştirmiştir. Bu literatür taraması sonucu elde edilen verilere dayalı olarak, çeşitli medya türlerinden (televizyon programları, çizgi filmler, çocuk dergileri vb.) seçilen örnek materyaller incelenerek açıklanmıştır. Bu aşamada; karakterlerin rolleri, ev içinde ve dışında anne baba figürleri gibi görsel ve sembolik unsurları incelenmiştir. Böylece araştırmada, çocuklara yönelik görsel iletişim araçlarındaki toplumsal cinsiyet rollerinin anlaşılması ve bu konuda gelecekte yapılacak çalışmalara ve eğitim amaçlı oluşturulan görsellerin ele alınmasında temel bir yaklaşım oluşturulması amaçlanmaktadır.

3. BULGULAR

Araştırma kapsamında, çocuklara yönelik görsel iletişim araçlarında toplumsal cinsiyet rollerinin incelenmesi amacıyla farklı kategorideki medya araçları ele alınmıştır. Bu amaçla dört farklı kategoride ele alınarak incelenmiştir; çizgi filmler, ders kitapları, masallar ve resimli kitaplar (hikaye kitapları, boyama kitapları) şeklinde ayrılmıştır.

Şekil 1. Niloya çizgi filmi

Çizgi filmlerdeki toplumsal cinsiyet stereotipleri kategorisinde ele alınan, Niloya çizgi filminin genelinde, toplumsal cinsiyet rollerinde kadının görevi olarak görülen mutfak işlerinde, mutfak sahnesinde anne ve kız çocuğu yer almaktadır (Şekil 1). Mutfak sahnesinde kadınların yer alması, geleneksel olarak toplumda kadınlara atfedilen mutfak işleri sorumluluğuyla uyumludur. Bu durum, kadınların genellikle ev işleri ve yemek yapma konusunda toplumdan beklendiği şekliyle gösterilmiştir. Anne, kız çocuğuna mutfak işlerini öğretirken, bu durum eğitim ve model olma açısından değerlendirilebilir. Dolayısıyla kadınların geleneksel olarak atfedilen görevlerin nesiller arası aktarımını temsil etmektedir.

Şekil 2. Pepee çizgi filmi

Çizgi filmlerdeki toplumsal cinsiyet stereotipleri kategorisinde ele alınan, Pepe çizgi filminin görselinde ise bütün aile mutfakta yer almaktadır. Bu görselde, evde aile üyelerinin birbirine yardımcı olduğu gözlenmektedir. Annenin babanın yanında olması, sorumlulukları paylaştıklarını ifade etmektedir. Görülen sahne, kalıp yargıları ifade eden anne ve baba rolünün tersi bir durumu bize göstermektedir. Ailenin bir arada kahvaltı hazırlaması, toplumsal cinsiyet rollerindeki geleneksel normlara meydan okuma veya onları genişletme çabası olarak düşünülebilir. Hem anne hem de baba için ev işleri ve sorumluluklar konusunda işbirliği içinde oldukları izlenimi yaratılmaktadır.

Şekil 3. Pırıl çizgi filmi

Pırıl çizgi filmi görselinde (Şekil 3), anne ve kız çocuğu mutfakta yer almaktadır. Bu durum geleneksel olarak kadınların ev işleri ve mutfak sorumluluklarını üstlendiği bir rolü yansıtmaktadır. Diğer aile üyelerinin görünmemesi veya katkıda bulunmaması, ev işlerinin özellikle annenin sorumluluğunda olduğu izlenimini yaratmaktadır. Dolayısıyla geleneksel cinsiyet rollerini yansıtan bir model olduğu görülmektedir.

Şekil 4. Hayat bilgisi ders kitabı görseli

Ders kitaplarındaki cinsiyet algısı kategorisinde ele alınan hayat bilgisi ders kitabı görseli (Şekil 4) incelendiğinde, anne çay ikramı yaparken, kız çocuğu babasına bir şeyler ikram etmeye çalışırken gösterildiğinden; ev içindeki sorumlulukların genellikle kadınların üstlendiği geleneksel rolleri yansıtmaktadır. Bu durum, özellikle anne ve kız çocuğunun ev içi aktivitelerde aktif rol aldığını göstermektedir. Ayrıca küçük yaştan itibaren çocukların ebeveynlerini taklit ederek cinsiyet rollerini öğrendikleri gösterilmektedir. Anne, kendi görevlerini kızına öğretirken, kültürel bir aktarım süreci gerçekleşmektedir. Bu, toplumun belirli normlarına ve beklentilerine uygun davranışların kuşaktan kuşağa geçtiğini göstermektedir. Büyükanne el işi yaparken, geleneksel olarak kadınlara atfedilen el sanatları ve evdeki süsleme işleri gibi aktivitelerin sürdürüldüğü görülmektedir. Bu durum, kadınların evin estetik ve düzeniyle ilgili görevlere katkıda bulunduğu bir örneği yansıtmaktadır.

Şekil 5. Pamuk prenses ve yedi cüceler masalı

Masallardaki toplumsal cinsiyet algısı kategorisinde ele alınan örnekte (Şekil 5), pamuk prenses ve yedi cüceler masalından bir görsel yer almaktadır. Pamuk Prenses, klasik prenses figürüdür ve genellikle güzellik, zarafet ve naiflik gibi kadınla ilgili kalıp yargıları temsil etmektedir. Bu masalda, ana karakter geleneksel olarak kadınlara atfedilen belirli nitelikleri yansıtan bir karakterde verilmektedir. Cücelerin erkek kimliğinde dışarıda çalışan, kadın figürünün ev işleriyle ilgili gösterilmesi verilmek istenilen mesajı açıkça göstermektedir.

Şekil 6. Boyama kitabı görseli

Resimli kitaplar kategorisinde ele alınan görselde (Şekil 6), baba figürü mangal başında yer almaktadır. Piknikte mangal yakma işinin Türk toplum yapısında da genellikle erkeğin rolü olduğu bilinmektedir. Görsel de mangal veya ateşle ilgili işlerin erkeklere atfedilen bir görev olduğunu yansıtmaktadır. Mangal yakma, toplumsal cinsiyet normlarına uygun olarak erkeklerin üstlendiği bir aktivite olarak görülebilir. Anne sandalyede küçük çocuğuyla ilgilenmektedir. Bu durum, annenin genellikle çocuk bakımı ve beslenme konularında sorumluluk taşıyan bir rolde olduğunu göstermektedir. Görselde, dışarıda rollerle ilgili mesaj verilmektedir. Diğer örneklerde ev içinde annenin yaptığı işleri, burada dış mekanda babanın yaptığı görülmektedir.

Araştırma kapsamında incelenen görsel iletişim araçlarında ortaya çıkan bulgular, toplumsal cinsiyet rollerinin farklı şekillerde temsil edildiğini göstermektedir. Temalar şu şekilde analiz edilebilir:

Geleneksel cinsiyet rollerinin pekiştirilmesi: Çizgi filmlerde ve ders kitaplarında, ev içi aktivitelerde kadınların ve kız çocuklarının yer alması, geleneksel cinsiyet rollerini pekiştirmektedir. Örneğin, mutfak sahnelerinde kadınların aktif rol alması ve ev işlerini

yapması, kadınlara atfedilen geleneksel sorumlulukların vurgulanmasına neden olmaktadır. Masallarda da geleneksel cinsiyet rolleri sıkça görülmektedir. Örneğin, pamuk prenses gibi klasik prenses figürleri, kadınlara atfedilen belirli nitelikleri yansıtarak geleneksel cinsiyet normlarını pekiştirmektedir.

Cinsiyet rollerinde değişimin işaretleri: Görsellerde, aile içindeki rollerin geleneksel normlardan farklı şekillerde de tasvir edildiği görülmektedir. Örneğin, Pepee çizgi filminde bütün aile üyelerinin mutfakta bir arada yer alması ya da ev dışındaki aktivitelerde cinsiyet rollerinde değişikliğe işaret etmektedir. Örneğin, babanın yanı sıra annenin de katılımı, ev dışındaki aktivitelerde cinsiyet rollerinin genişlediğini göstermektedir.

Kültürel Aktarımın Rolü: Çocuklara yönelik görsel iletişim araçları, kültürel aktarımı yansıtarak toplumsal cinsiyet rollerinin nesilden nesile aktarılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin, anne ve kız çocuğunun birlikte mutfakta yer alması ve annenin kızına görevlerini öğretmesi, kültürel bir aktarım sürecini temsil etmektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmada, çocuklara yönelik medya araçlarından çizgi filmler, masallar, ders kitapları gibi içeriklerin, içerdikleri toplumsal cinsiyet rolleri incelenmiştir. Araştırmanın temel odak noktası, çocukların bu medya ögelerine erken yaşlardan itibaren maruz kalmalarının, onların cinsiyet algıları ve rolleri üzerinde nasıl etkili olduğunu anlamak ve bu etkileri değerlendirmektir. Çeşitli medya örnekleri üzerinden yapılan gözlemler, toplumsal cinsiyet rollerinin genellikle belirli stereotiplerle güçlendirildiğini ve çocuklara belirli davranış ve beklentilerin dayatıldığını göstermektedir. Bu stereotipler, çocukların kimlik gelişimini ve toplumsal cinsiyet normlarına uyum sağlama süreçlerini etkileyebilmektedir.

Ayrıca medyanın çocuklara yönelik içeriklerde cinsiyet eşitsizliği ve kalıp yargılara karşı farkındalık oluşturacak şekillerde kullanılmasının önemli olduğu görülmektedir. Bu konuda eğitimciler, aileler ve medya üreticileri arasında bir işbirliğinin sağlanması gerekmektedir. Cinsiyet eşitsizliğiyle mücadelede eğitimcilerin ve ailelerin önemli rol oynayabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Çocuklara medya okuryazarlığı kazandırmanın, onların medya içeriğini eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmelerine ve toplumsal cinsiyet konularında daha bilinçli bir tutum benimsemelerine yardımcı olabileceği düşünülmektedir. Sonuç olarak, medyanın çocuklara yönelik içeriklerde pozitif ve güçlendirici cinsiyet rollerini modellemesinin, çocukların kendi kimliklerini bulmalarına ve farklılıkları kabul etmelerine katkıda bulunacağı, böylece toplumun genelinde olumlu değişimlere öncülük edebileceği öngörülmektedir.

5. KAYNAKLAR

Barnard, M. (2002). *Sanat Tasarım ve Görsel Kültür* (Çev: Güliz Korkmaz). Ankara: Ütopya Yayınları.

Dökmen, Y. Z. (2004). *Toplumsal Cinsiyet: Sosyal Psikolojik Açıklamalar.* Ankara: Sistem Yayıncılık.

Gözütok, F., Toraman, Ç., & Erdol, A. T. (2017). Toplumsal cinsiyet eşitliği ölçeğinin (TCEÖ) geliştirilmesi. *İlköğretim Online*, 16(3), 1036-1048. doi: 10.17051/ilkonline.2017.330240

Gündüz Kalan, Ö. (2010). Reklamda Çocuğun Toplumsal Cinsiyet Teorisi Bağlamında Konumlandırılışı: 'Kinder' Reklam Filmleri Üzerine Bir İnceleme. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi,* 1(38), 75-89.

Harlak, H. (2000). *Önyargılar: Psikososyal Bir İnceleme.* İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Mamur, N. (2015). Resim-İş (Görsel Sanatlar) Öğretmen Eğitimi 'Müze Eğitimi ve Uygulamaları' Dersinde Görsel Kültür Kuramının Kullanımı. *Education Sciences,* 10(1), 29-53.

Semiz Türkoğlu, H., & Türkoğlu, S. (2022). Çizgi Filmlerde Toplumsal Cinsiyet Rolleri, Kalıp Yargılar ve Karakterlerin Kurgu Dağılımı Üzerine Bir Analiz: TRT Çocuk Kanalı Örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (49), 48-65.

Tan, M. (1979). *Kadın: Ekonomik Yaşamı ve Eğitimi.* Ankara: Türkiye İş Bankası.

Vatandaş, C. (2007). Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı. *Istanbul Journal of Sociological Studies,* (35), 29-56.

Yağan Güder, S. (2014). *Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Toplumsal Cinsiyet Algılarının İncelenmesi.* Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Şekil Kaynaklar

Şekil 1. Niloya çizgi filmi, https://www.niloya.com/

Şekil 2. Pepee çizgi filmi, https://www.youtube.com/watch?v=2QIbAqsW9wg

Şekil 3. Pırıl çizgi filmi, https://www.trtcocuk.net.tr/piril

Şekil 4. Hayat bilgisi ders kitabı görseli, Hayat Bilgisi Ders Kitabı ve Öğrenci Çalışma Kitabı 2. Sınıf, Aliyar Karaca

Şekil 5. Pamuk prenses ve yedi cüceler masalı, https://www.digitalspy.com/movies

Şekil 6. Boyama kitabı görseli, https://tr.colorkid.net/

THE COURSE OF WUJUH AND NAZHAIR SCIENCE IN TURKISH TAFSIR METHODOLOGY WORKS

TÜRKÇE TEFSİR USÛLÜ ESERLERİNDE VÜCÛH VE NEZÂİR İLMİNİN SEYRİ

Fatma Zehra YAMAN[1], Prof. Dr. Mehmet DEMİRCİ[2]

[1]Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri

[2] Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri, ORCID numarası: 0000-0002-1882-4900

Özet

İnsanları yaratan yüce Allah onlara hidayet etmek üzere peygamberler ve din göndermiştir. Bu da vahiy yoluyla gerçekleşmiştir. Nitekim Hz. Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'e de son şeriat bu şekilde gelmiş, İslam böylece kemâle ermiştir. Peygamberlere kavminin ileride olduğu hususlarda mucizeler verilmiş, Hz. Peygambere gönderilen ilahi kitap Kur'ân-ı Kerim Hicaz Araplarının o dönemde ustalıkla kullanmış oldukları Arap dili ve belagatını esas alan bir üslupla ve muhataplarını aciz bırakacak tarzda nazil olmuştur. İndirildiği günden günümüze ve hatta kıyamete dek Kur'ân eşsiz üslûbuyla karşısındakileri âciz bırakmaya devam edecektir. Kur'ân-ı Kerim'in benzeri olmayan eşsiz yönlerinden bir tanesi de vücûh ve nezair konusudur. Kur'ân'ın anlaşılmasında önemli bir yere sahip olan bu ilim hicri 2. asırdan itibaren âlimlerin ehemmiyet gösterdiği, hakkında eserler yazdığı bir mevzu olagelmiştir. Vücûh ve nezair konusu Türkçe hazırlanan tefsir usûlü eserlerinde de yer almaktadır. Fakat Kur'ân'ın mucize oluşuna örnek gösterilen bu ilim, eski dönemlerde kendisi için ayrıca kitap yazılan bir konuma sahipken, Türkçe tefsir usûlü eserlerinde çoğunlukla tanımı verilerek ele alınmaktadır. İsmail Cerrahoğlu'nun 1970 yılında yayınlanan 'Tefsir Usûlü' eseri hareket noktası olarak ele alındığında, son elli yılda tefsir usulü ve Kur'ân ilimlerine dair yazılan 26 eserin 17 tanesinde vücuh ve nezâir ilmi bulunmaktadır. Nezair kavramına zaman içerisinde, erken dönem eserlerden farklı bir anlam yüklenmiştir. Erken dönemde âlimler nezairi 'Kurân'ı Kerim'de farklı anlama gelen aynı kelimenin aynı manayı ifade ettiği ayetlerde tekerrür etmesi' şeklinde tarif ederlerken, sonraki dönemlerde yazılan eserlerde nezair kavramı 'aynı manaya gelen farklı lafızlar (eşanlamlı kelimeler)' şeklinde tarif edilmiştir. Günümüzde bazı çalışmacıların da katkısıyla esas tanımı ön plana çıkmış, az da olsa türkçe tefsir usulü eserinde yankı bulmuştur. Nitekim tefsir usulüne dair eser veren müelliflerin bu tanımdan bîhaber olmadığı fakat şuyû bulan tanımın tercih edildiği göze çarpmaktadır. Bildiride bu ve benzeri tespitlere dayanılarak, Türkçe tefsir usûlü eserlerinde yer alan vücûh ve nezair konusunun tahlil edilmesi, elde edilen bilgiler ışığında vücûh ve nezair ilminin gelişiminin ortaya konulması hedeflenmektedir.

A**nahtar Kelimeler:** Tefsir, Tefsir Usûlü, Vücûh, Nezair.

Abstract

Almighty Allah, who created humans, sent prophets and religion to guide them. This happened through revelation. As a matter of fact, this is how the the last Sharia came to beloved prophet Muhammed (peace be upon him) and Islam reached its perfection. Prophets were given miracles in matters where their peoples were ahead, the Holy Quran, the divine book sent to the beloved prophet(peace be upon him), was revealed in a style based on the Arabic language and rhetoric that the Hejaz Arabs used masterfully at that time and in a way that incapacitate it addressees.

The Quran will continue to incapacitate those who encounter it with its unique style from the day it was revealed until today and even until to the day of Qiyamah. One of the unique aspects of the Holy Quran is the science of Wujuh and Nazhair. This science which has an important place in understanding the Quran has been a subject that scholars have given importance to and written works about since second century Hijri. The subject of Wujuh and Nazhair is also included in the Turkish tafsir methodology works. However while this science, which is shown as an example of the miracle of Quran, had a position for which seperate books were written in ancient times, it is mostly discussed by giving its definition in Turkish tafsir methodology works. Considering İsmail Cerrahoğlu's work 'Tefsir Usûlü' published in 1970 as a starting point, 17 of the 26 works written on tafsir methodology and Quranic sciences in the last fifty years include the science of the Wujuh and Nazhair. Over time, the concept of Nazhair has been given a different meaning than in the early period works. While scholars in the early period defined Nazhair as 'the repetition of the same word with different meanings in the verses expressing the same meaning in the Holy Quran', in the works written in later periods the concept of Nazhair was defined as 'different words (synonymous words) with the same meaning'. Nowadays with the contribution of the some researchers, the original concept of Nazhair come into prominence and has found echo in the some Turkish tafsir methodology works. As a matter of fact, it is noticeable that the authors who wrote works on the tafsir methodology were aware of the original concept but the later concept, well-known to all, was preferred. Based on these findings, this paper aims to analyze the subject of Wujuh and Nazhair in Turkish tafsir methodology works and to reveal the development of the science of Wujuh and Nazhair in the light of the information obtained.

Keywords: Tafsir, Tafsir Methodology, Wujuh, Nazhair.

PARKING LOTS LAGGING BEHIND THE REQUIREMENTS- A REVIEW OF LEGISLATION

GEREKLERİN GERİSİNDE KALAN OTOPARKLAR-MEVZUAT İNCELEMESİ

Dilan KILIÇ[1], Şennur ARINÇ AKKUŞ[2], Ahmet TORTUM[3]

[1]Araştırma Görevlisi, Atatürk Üniversitesi, Ulaştırma, 0000-0002-1940-8263

[2]Şehir ve Bölge Yüksek Plancısı, ESKİ Genel Müdürlüğü, Ulaştırma, 0000-0002-1754-3314

[3]Prof.Dr., Atatürk Üniversitesi, Ulaştırma,

Özet

Ulaşım da özel otomobil kullanımı esas olarak iklim değişikliği ve küresel ısınmaya büyük oranda yol açsa da ülkelerin ve şehirlerin ekonomik kalkınma politikaları refah düzeyinin göstergesi olarak araç sahipliğini artırma yönündedir. Kaçınılmaz olarak her ülkenin sürdürülebilir ekonomik, çevresel ve sosyal kalkınması ulaştırma sistemlerinden geçmektedir. Artan araç sayısı beraberinde artan otopark ihtiyacını da getirmiştir. Üstelik otoparklar arazi kullanımı ve ulaşım planlamaları arasında ki doğrudan bağın sebeplerinden biriyken. Çünkü önemli bir yatırım olarak sahip olduğumuz araçlar günün büyük çoğunluğunda park halindedir. Bir seçenek olarak daha korunaklı ve güvenli olması için aracımızı yaşadığımız evlerin altına veya işlerimizi kolaylıkla halledip dönebileceğimiz kapalı ve açık otoparklara park ederiz. Hatta araçlarımıza depolama alanları yaratmak için kanunlara başvurur, onlara özel yönetmelikler çıkarılmasını sağlarız. Araçlarımız bu alanlarda gerçekten korunaklı ve güvende midir? Araçlarımızı koruma altına alan mevzuat güncel ve yeterli midir? Bu çalışma öz sermayemizle satın aldığımız araçları park ettiğimiz otoparklarda ki gerekliliklerin, güvenliğin mevzuatta ki yansımalarını incelemekte, trafik akışına sunduğu katkıları, gelişen teknolojiyle ilişkisini gözler önüne sermektedir. Mevcut mevzuatta ki otopark yönetmeliğinin çağı ve teknolojik gelişmeleri yakalaması için öneri ve tavsiyelerde bulunulmasının yanı sıra asgari park gereklilikleri ve park etmenin standardının kavramsallaştırması üzerine bir çalışma sunmaktadır. Belediyelerin yeni ve etkin park yönetimi hakkında bilgilerini arttırmayı amaçlamaktadır. Öyle ki artan araç sahipliğinin azaltılması ve otoparkların daha güvenli ve etkili kullanımı beklenmektedir.

Anahtar kelimeler: otopark, mevzuat, park etme, sürdürülebilir ulaşım

Abstract

Although the use of private cars in transportation is a major contributor to climate change and global warming, the economic development policies of countries and cities tend to increase car ownership as an indicator of prosperity. Inevitably, sustainable economic, environmental and social development of every country depends on transportation systems. The increasing number of vehicles has brought with it an increasing need for parking lots. Moreover, parking lots are one of the reasons for the direct link between land use and transportation planning. Because the vehicles we own as an important investment are parked most of the day. As an option, we park our vehicles under the houses we live in to be more protected and safe, or in indoor and outdoor parking lots where we can easily run errands and return. We even apply to the law to create storage areas for our vehicles and have special regulations enacted for them. Are our vehicles

really protected and safe in these areas? Is the legislation that limits where and how we park our vehicles up-to-date and sufficient? This study examines the reflections of the requirements and security in the legislation in the parking lots where we park the vehicles we buy with our own capital, and reveals its contributions to the traffic flow and its relationship with the developing technology. In addition to making suggestions and recommendations for the parking regulations in the current legislation to catch up with the age and technological developments, it offers a study on the conceptualization of the minimum parking requirements and the standard of parking. It also aims to increase the knowledge of municipalities about new and effective parking management. As such, it is expected to reduce the increasing supply of parking lots and to make safer and more efficient use of parking lots.

Keywords: car park, legislation, parking, sustainable transport

1. GİRİŞ

Gelişmiş ülkeler ve şehirler sürdürülebilir çevre, ekonomi ve sosyal hayat için ulaşımda özel otomobil kullanımı ve bağımlılığını azaltıyor. Özel otomobil kullanımı ve bağımlılığı azaltma planları arttıkça park etme gereklilikleri belediyeler, politikacılar ve hatta sürücüler için giderek daha fazla ilgi görüyor ve sınırları keskinleştirmek isteniyor. Çoğu belediye ulaşım kaynaklı küresel iklim etkilerini azaltmak ve gelişmiş seyahat özelliklerine cevap vermek için park yeri sayısını azaltarak esnek park düzenlemelerine geçmek için adım atıyor (Weinberger,2014; Mingardo vd., 2015; Rosenblum vd., 2020).

Öteki taraftan araştırmalar park etmenin hem araç sahipliğini hem de seyahat düzenini etkilediğini gösteriyor. Aynı zamanda otopark arzı arttıkça kısa mesafelerde bile araç kullanımının arttığı tespit edilmiştir(McCahill vd.,2014). Otopark arzı ve sayısı kontrol edilmezse endişeler toplu taşıma kullanımını arttıran politikalar ve yatırımların boşa çıkabileceğini göstermektedir (De Gruyter vd. 2020).

Ulaşımın etkinliği ve sürdürülebilirliği kapsamında yenilenebilir enerji kullanımına ve kişi başına düşen araç sayısını azaltmaya yönelik bir ulusal eylem planı oluşturularak otopark politikalarının da merkezi ve yerel otorite iş birliğinde yasal-yönetsel alt yapısı global ölçekte güncellenmektedir. Avrupa Birliği'nin ' İklim ve enerji hedeflerine ulaşmak için Belediye Başkanlarının katılması ve desteklenmesi amacıyla 2008 yılında Avrupa Komisyonu tarafından başlatılan "İklim ve Enerji İçin Belediye Başkanları Sözleşmesi (Covenant of Mayors-CoM)" ile tanımlanan 2050 vizyonu İklim Belediyeciliği kavramını ortaya koymuştur. İklim Belediyeleri; söz konusu sözleşmenin ortaya koyduğu iklim ve enerji hedeflerini gönüllülük esasıyla bağlanan kentleri ve kentsel bölgeleri bir araya getirmeyi amaçlayan bir platformdur.

Ülkemizde otoparklar özelinde mevcut yasal mevzuat incelendiğinde mekânsal ve yapısal planlama bağlamında düzenlenmiş olduğu gelişmiş ülkelerde hedeflenen ekolojik, sosyal, kültürel ve güvenlik göstergelerini içermediği görülmektedir (RG,Yönetmelik,2018). Gelişmiş ülkelere erişebilmek ve günceli gerekliliklerle yakalamak, talebe yönelik arzı gerçekleştirmek ve gelişen teknoloji sistemleri ile birlikte güvenliği korumak önemli bir iş haline gelmiştir. Özellikle ülkemiz özelin de bunu gerçekleştirmek kentsel yayılmanın önüne geçmek, bilinçsiz yerleşim alanlarını kapatmak ve talebi doğru yönetmek adına gerekli ve önemlidir.

1.1. Kuramsal Çerçeve

Mevcut İmar mevzuatı yapılan her konut için kullanıcı araç sahibi olsun ya da olmasın konut (180 m2 ve üzeri) sayısının iki katı kadar otopark yapılmasını mecbur bırakmaktadır. Bu durum araç sahibi olmayanlar için adil olmadığı gibi konut maliyetlerini de yükseltmektedir. Büyük oranda park etme gereklilikleri birim başına gerek duyulan alan ihtiyacını arttırarak otomobil bağımlılığını ve kentsel yayılmayı teşvik eder (Litman, 2021).

Mevcut İmar mevzuatı kentsel alan kullanımını sınırlasa da gerek yol üstü otoparklar gerekse kapalı otoparklar kaçınılmaz bir ihtiyaçtır. Bu ihtiyaç aşırı park yeri ile karşılanırsa trafik sıkışıklığına sebep olur ve sokaktaki sosyal yaşamı kısıtlar. Kentsel alan kullanımı ve araç sahipliği arasında optimumluk eğrisini sağlayacak olan asgari düzeyde park etme gereklilikleri yol üstü parklanmaların ve belediyelerin kamu kullanımına açtığı park alanlarının yükünü azaltan politikalardır (Manville vd. 2013).

Mevcut park gereksinimleri, park arzını park talebiyle eşleştirmek için beceriksiz bir mekanizmadır, çünkü konut birimi başına otomobil sayısı haneler arasında ve zaman içinde önemli ölçüde değişiklik göstermektedir (Litman, 2021).

2. YÖNTEM

Mevcut mevzuat irdelenerek günümüz park gereklilikleri mevzuatta otoparklarla ilgili tüm maddeler tek tek incelenerek ele alınmıştır. Halen yürürlükte olan mevzuatın yasal-yönetsel eksiklikleri tespit edilmiştir ve yürürlüğe girdiği tarihlerde işlevsel olup şu anda tanımını ve önemini yitirmiş maddeler üzerinde gerekli değişimlerin yapılması için özellikle durulmuştur. Bunlarla beraber ülkemizde 2007 yılından 2022 yılına kadar büyükşehir belediyelerinde ki nüfus ve otomobil sahipliği arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı grafiklerle tanımlanmıştır.

3. BULGULAR

Yasal Yönetsel Çerçeve

Ülkemizde otoparklar özelinde mevcut yasal mevzuat incelendiğinde mekânsal ve yapısal planlama bağlamında düzenlenmiş olduğu gelişmiş ülkelerde hedeflenen ekolojik, sosyal, kültürel ve güvenlik göstergelerini içermediği görülmektedir

Kentsel alan kullanım ve yapı bileşenlerinin önemli unsurları arasında yer alan gerek özel mülkiyette gerekse de kamu mülkiyetinde çözümlenmesi gereken otopark kavramının işlendiği sorumluluk tanımı ile teknik standartlarını belirleyen mevzuat yapısını iki ana başlıkta incelemek mümkündür.

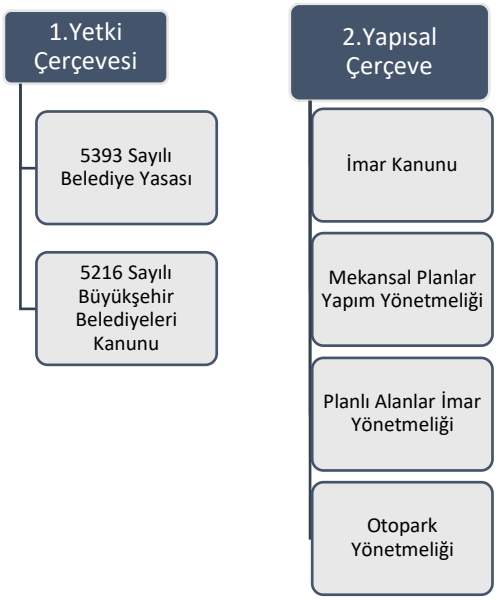

Şekil 1. Mevzuat yapısı

3.1. Yetki Çerçevesi

Mekansal Strateji Planı ve Ulaştırma Ana Planı Stratejisi Projesi gibi ulusal üst ölçekli strateji belgeleri dışında görev yetki ve sorumluluk alanlarını belirleyen mevzuat otopark kavramında ulaşım ve kent planlaması özelinde yerel otoriteye yönlendirmektedir. Bu bağlamda öncelikle yerel yönetimlerin kılavuz belgesi niteliğinde olan 5393 Sayılı Belediye Yasasının Belediyenin görev ve sorumlulukları başlıklı 14. Maddesi "*Belediye, mahallî müşterek nitelikte olmak şartıyla; a) İmar, su ve kanalizasyon,* ***ulaşım*** *gibi kentsel alt yapı; coğrafî ve kent bilgi sistemleri; çevre ve çevre sağlığı, temizlik ve katı atık; zabıta, itfaiye, acil yardım, kurtarma ve ambulans; şehir içi trafik; defin ve mezarlıklar; ağaçlandırma, park ve yeşil alanlar; konut; kültür ve sanat, turizm ve tanıtım, gençlik ve spor orta ve yüksek öğrenim öğrenci yurtları sosyal hizmet ve yardım, nikâh, meslek ve beceri kazandırma; ekonomi ve ticaretin geliştirilmesi hizmetlerini yapar veya yaptırır*" denmektedir. Yine aynı Maddenin bir diğer bendinde yerel yönetimlere "*Kara, deniz, su ve demiryolu üzerinde işletilen her türlü servis ve toplu taşıma araçları ile taksi sayılarını, bilet ücret ve tarifelerini, zaman ve güzergâhlarını belirlemek; durak yerleri ile karayolu, yol, cadde, sokak, meydan ve benzeri yerler üzerinde araç park yerlerini tespit etmek ve işletmek, işlettirmek veya kiraya vermek; kanunların belediyelere verdiği trafik düzenlemesinin gerektirdiği bütün işleri yürütmek*." sorumluluğu tanımlanmıştır. Hukuki metinlerde "Mahalli müşterek nitelikte olmak" kavramı vurgulanarak kamusal beklenti, amaç ve kamusal alan vurgusu yapılmaktadır.

Daha büyük ve birçok bağımsız yerel otorite tarafından yönetilen kentlerde ise ulaşım planlaması bağlamında otopark planlaması ve yönetimine ilişkin hiyerarşik yetkiler 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyeleri Kanunda Büyükşehir Belediyelerine atfedilerek "*Büyükşehir ulaşım ana plânını yapmak veya yaptırmak ve uygulamak; ulaşım ve toplu taşıma hizmetlerini plânlamak ve koordinasyonu sağlamak; kara, deniz, su ve demiryolu üzerinde işletilen her türlü servis ve toplu taşıma araçları ile taksi sayılarını, bilet ücret ve tarifelerini, zaman ve güzergâhlarını belirlemek; durak yerleri ile karayolu, yol, cadde, sokak, meydan ve benzeri yerler* ***üzerinde araç park yerlerini tespit etmek ve işletmek, işlettirmek veya kiraya vermek****; kanunların belediyelere verdiği trafik düzenlemesinin gerektirdiği bütün işleri yürütmek.",*"

Yolcu ve yük terminalleri, kapalı ve açık otoparklar yapmak, yaptırmak, işletmek, işlettirmek veya ruhsat vermek." şeklinde görev çerçevesi çizilmiştir. Yine "İmar mevzuatı uyarınca belediyelerin ***otoparkla ilgili olarak elde ettikleri gelirler*** beş yıllık imar programına göre hazırlanan kamulaştırma projesi karşılığında bölge otoparkı için gerekli arsa alımları ile inşasında kullanılır. Bu gelirler bu fıkrada belirtilen amaç dışında kullanılamaz." denerek kamuya yüklenen görevin kent mekanında nasıl yer bulacağı ve ekonomik kaynağı da belirlenmiş, ancak daha sonraki "Yapısal Çerçeve" başlığı altında açıklanacağı üzere yararlanıcıların bütününe değil "otopark harcı" adı altında konut sahiplerine yüklenmiştir.

3.2. Yapısal Çerçeve

a) İmar Kanunu

Kent içi ve kent dışı yerleşme alanlarında fonksiyon tanımları ile fonksiyon tanımları içerisinde yer alan her tür ve ölçekte yapılaşmaya ilişkin sınırları belirleyen ana hukuk belgesi 9/5/1985 tarih ve 18749 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 3194 Sayılı İmar Yasasıdır. İmar Yasasının **Kamuya ait gayrimenkuller başlıklı 11. Maddesinde** "İmar planlarında; meydan, yol, su yolu, park, yeşil saha, ***otopark***, toplu taşıma istasyonu ve terminal gibi umumi hizmetlere ayrılmış yerlere rastlayan Vakıflar Genel Müdürlüğüne ait gayrimenkuller ile askeri yasak bölgeler, güvenlik bölgeleri ile ülke güvenliği ile doğrudan doğruya ilgili Türk Silahlı Kuvvetlerine ait harekat ve savunma amaçlı yerler hariç Hazine ve özel idareye ait arazi ve arsalar belediye veya valiliğin teklifi, Maliye ve Gümrük Bakanlığının onayı ile belediye ve mücavir alan sınırları içinde belediyeye; belediye ve mücavir alan hudutları dışında özel idareye bedelsiz terk edilir ve tapu kaydı terkin edilir. Ancak, bu yerlerin üzerinde bina bulunduğu takdirde, arsası hariç yalnız binanın halihazır kıymeti için takdir edilecek bedel ödenir. Bedeli ve ödeme şekli taraflarca tespit olunur." denmektedir. Böylelikle ana mevzuat metninde uygulama imar planlarında otopark alanlarına isabet eden taşınmazların mülkiyet bakımından yerel otorite tarafından kamusal alan haline getirilmesi gerektiği, merkezi otoritenin ise yerel yönetimler lehine mülkiyet terkini güvence altına alınmaktadır.

İmar Yasasının **Otoparklar başlıklı 37. Maddesinde** "*İmar planlarının tanziminde planlanan beldenin ve bölgenin şartları ile müstakbel ihtiyaçlar göz önünde tutularak lüzumlu otopark yerleri ayrılır. Otopark ihtiyacı bulunan bina ve tesislere lüzumlu otopark yeri tefrik edilmedikçe yapı izni, otopark tesis edilmedikçe de kullanma izni verilmez. Kullanma izni alındıktan sonra otopark yeri, plana ve yönetmelik hükümlerine aykırı olarak başka maksatlara tahsis edilemez. Bu fıkra hükmüne aykırı hareket edildiği takdirde ilgili idarece yapılacak tebligat üzerine en geç üç ay içerisinde bu aykırılık giderilir. Mülk sahibi tebligata rağmen müddeti içerisinde gerekli düzeltmeyi yapmaz ise, belediye encümeni veya il idare kurulu kararı ile bu hizmet ilgili idarece yapılır ve masrafı mal sahibinden tahsil edilir*." şeklinde hükme bağlanarak planlı alanlarda kentsel mekanda asgari düzeyde otopark alanı ayrılmasını ve yeterli otopark sayısı sağlanacak şekilde yapı tasarımını zorunlu kılmaktadır.

b) Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliği

Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliği "fiziki, doğal, tarihi ve kültürel değerleri korumak ve geliştirmek, koruma ve kullanma dengesini sağlamak, ülke, bölge ve şehir düzeyinde sürdürülebilir kalkınmayı desteklemek, yaşam kalitesi yüksek, sağlıklı ve güvenli çevreler oluşturmak üzere hazırlanan, arazi kullanım ve yapılaşma kararları getiren mekânsal planların yapımına ve uygulanmasına ilişkin usul ve esasları belirlemek" (1) amacıyla 14/06/2014 tarih ve 29030 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Her ölçekte mekansal ve stratejik planlamanın çerçevesini çizen adı geçen yönetmelik; aynı zamanda asgari alan kullanım standartlarını belirleyerek "*Kent Plancıları*" için kılavuz belgesi niteliği taşımaktadır.

İnceleme ve araştırma konumuz özelinde otopark alanları "*Kentsel Alan Kullanımları" arasında sayılarak "Teknik altyapı alanları: Kamu veya özel sektör tarafından yapılacak elektrik, petrol ve doğalgaz iletim hatları, içme ve kullanma suyu ile yer altı ve yer üstü her türlü arıtma, kanalizasyon, atık işleme tesisleri, trafo, her türlü enerji, ulaştırma, haberleşme gibi servislerin temini için yapılan tesisler ile* ***açık veya kapalı otopark*** *kullanışlarına verilen genel isimdir*." denilmektedir.

Mekansal planların temel anlayışı; kentsel sosyal ve teknik altyapı alanlarına gerek bilimsel gerekse de yasal olarak ortaya konan alan büyüklüğü ve erişilebilirlik kriterinin sağlanmasıdır. Bu nedenledir söz konusu yönetmeliğin standartlar başlıklı 11. Maddesinin birinci fıkrasında "*İmar planlarının yapımı ve değişikliklerinde planlanan alanın veya bölgenin şartları ile gelecekteki gereksinimleri göz önünde tutularak kentsel, sosyal ve teknik altyapı alanlarında bu Yönetmeliğin* ***EK-2 Tablosunda belirtilen asgari standartlara ve alan büyüklüklerine uyulur***." denilmiştir. Oysaki standartlar tablosunda teknik altyapı alanları için gelecekte öngörülen hedef nüfusa göre kişi başına ayrılması gereken alan büyüklüğü hesabında otopark alanları dışında tutulmuş, alan büyüklüğü standardı göz ardı edilmiştir.

Yine "Standartlar" başlıklı 11. Maddenin altıncı fıkrasında "*İmar planları hazırlanırken varsa ulaşım planı dikkate alınarak otopark düzenlemesi yapılır. İmar planında otopark alanı ayrılırken, alan kullanım kararına bağlı olarak yerleşik ve hareketli nüfusun oluşturacağı trafik yoğunluğu dikkate alınarak semt veya bölge otoparkı düzenlenir. İmar planlarında otopark alanları ayrılırken otoparkın hizmet vereceği bölgenin sosyal, kültürel ve ekonomik durumu ile kalıcı ve hareketli nüfusun oluşturacağı trafik yoğunluğu dikkate alınır. Bu bölgelerde ulaşım planlarının yapılması esastır. Bölgesel otopark alanları ayrılırken ulaşım planları dikkate alınır.*" ifadesine yer verilmiştir. Böylelikle otopark planlamasının ulaşım planlamasının bir parçası olduğu, trafik yoğunluğuna artı ya da eksi yönde yapabileceği etkinin analiz edilmesine ihtiyaç bulunduğu vurgulanmıştır. Böylelikle belirlenecek alanın kent mekanına yansıtılmasının yöntemi olan imar planlarını ulaşım planlamasının yönlendireceği açıklanmıştır. Bu bağlamda; zaten meri mevzuatta tanım ve ölçek problemi yaşayan "ulaşım planlaması" yol gösterici olarak kavramsallaştırılmış; buna karşın nicel, reel ve teknik olarak havada bırakılmıştır.

Bir başka çelişki ise yönetmelikçe otopark alanı ayrılmasını mecburi tutan maddelerin ardı sıra gelen Yürüme Mesafeleri başlıklı 12. Maddede "*İmar planlarında yürüme mesafeleri; eğitim, sağlık ile yeşil alanların hizmet etki alanındaki nüfusun erişme mesafesi topoğrafya, yapılaşma, yoğunluk, mevcut doku, doğal ve yapay eşikler dikkate alınarak planlanır. Bu fıkrada belirtilen hususlar uygun olması halinde ikinci ve üçüncü fıkralardaki asgari yürüme mesafelerine uyulur*" denerek, eğitim ve sağlık tesisleri, ibadet alanları ile yeşil alanlar gibi birçok kullanıma yönelik asgari erişim mesafeleri tanımlanarak yasal güvence altına alınmış, ancak zorunlu olarak planlanması gereken otopark alanları için bir erişim kriteri belirlenmemiştir.

Keza "*İmar planlarında araç trafiğinin azaltılması, toplu taşıma ve yaya öncelikli bir ulaşım sisteminin kurgulanması esastır. Toplu taşım araçlarının kullanımının teşvik edilmesi amacıyla park et - devam et sisteminin yaygınlaştırılmasına ve toplu taşım duraklarının veya istasyonlarının bulunduğu etki alanında otopark alanları ayrılması ve birbirine entegre olmasına ilişkin imar planlarında kararlar getirilir*" genel ilkesine yer verilmiş, temel prensiplerde otopark kavramı üzerinde durulmasına rağmen planlama erkini ve planlama disiplinini otopark alanları ayrılması yönünde zorunlu kılacak bir yasal yönlendirmeye yer verilmemiştir.

c) Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği

Amacı "*plan, fen, sağlık ve sürdürülebilir çevre şartlarına uygun yapı ve yapılaşma ile projelendirmeye ve denetime ilişkin usul ve esasları belirlemek*" olan Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği 03.07.2017 tarih ve 30113 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Söz konusu yönetmelikte otoparkların yapı inşaat alanı içerisinde konumlandırılması, kotlandırılması, yapı-parsel ilişkisi içerisinde nasıl yer alabileceği birçok madde de vurgulanmıştır.

Ancak "Yapı ünite fonksiyonlarına göre yapılaşma koşulları" başlıklı 27. Maddede "*Otopark Yönetmeliğinde binada zorunlu olarak bulunması gereken birimler asgari ölçülerde yapılır*." denilerek otopark kavramının çerçevesinin çizilmesi konusu Otopark Yönetmeliğine bırakılmıştır.

d) Otopark Yönetmeliği

Otopark Yönetmeliği; imar planları bulunan bütün kentsel yerleşme alanlar ile imar planı bulunmamasına rağmen belli bir nüfus oranına sahip yerleşme alanlarında kentsel fonksiyon alanlarının ihtiyaçlarına ve parklanmadan kaynaklı trafik problemlerinin çözümüne göre yapılarda tasarlanması gereken otoparkların teknik standartlarını belirlemektedir.

22.02.2018 tarih ve 30340 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Otopark Yönetmeliğinin yedi kez yürürlüğü ertelenerek on iki kez değişikliğe uğramıştır. (2) Yapılan erteleme ve değişikliklerin çoğunluğu belirlenen asgari standart ve miktarların; yapı tasarımında mimari zorluklar ve ekonomik güçlükler oluşturması sebebiyle ortaya çıktığı görülmektedir. Özellikle konut bölgelerinde son otopark yönetmeliğinin yapıların kullanım alanlarındaki büyüklüklerle doğru orantılı olarak otopark sayılarında artış getirmesi yapı sektöründe birim konut ve ticaret alanı maliyetinde ciddi yükselmelere neden olmaktadır.

Tablo 1

Yerleşim alanlarında otopark aranması gereken kullanım çeşitleri ve bunlara ait en az otopark miktarları

Kullanım Çeşitleri	**Otopark Zorunluluğu**
1-Meskenler (Değişik:RG-25/372021-31434	80 m^2 altı her 3 daire için 1 adet 80 m^2 den 120 m^2 ye kadar (120 m^2 hariç) her 2 daire için 1 adet 120 m^2 den 180 m^2 ye kadar (180 m^2) hariç her daire için 1 adet 180 m^2 ve üzeri her daire için 2 adet
2-Ticari Amaçlı Binalar (Değişik:RG-25/3/2021-31434) Dükkan, Mağaza, Banka (Değişik:RG-16/6/2022-31868)	Her bağımsız bölüm için en az 1 adet olmak kaydıyla 50 m^2 için (Sit alanlarında 60 m^2 ye çıkarmaya idareler yetkilidir.)
Market,Süpermarket	40 m^2 için
Alışveriş Merkezi	35 m^2 için
Büro Binaları	

Her bağımsız bölüm için en az 1 adet olmak kaydıyla 50 m^2 için

Otopark Yönetmeliğinin "Genel Esaslarına" bakıldığında;

1. Binayı kullananların otopark ihtiyacının bina içinde veya parselinde karşılanmasının zorunlu olduğu,

2. Binek otoları için birim park alanı, manevra alanı dâhil en az 20 m2 olarak belirlenmesi gerektiği,

3. İmar planı ve parselasyon planlarında imar parsellerinin büyüklüklerinin otopark yapımını mümkün kılacak şekilde belirlenmesi esasları üzerinde durulmaktadır.

Otoparklara ilişkin esaslar belirlenirken "Bina ve parsel otoparklarının düzenlenme esasları", "Bölge ve genel otoparkların düzenlenme esasları", "Park et-devam et otoparklarının düzenlenme esasları" olarak üç ana başlık altında incelendiği görülmektedir. Bu durum bize otoparkların özel otoparklar, kamusal otoparklar ve toplu taşımayı özendirmek amaçlı özel araç sahipliğince kullanılabilecek kentin çeperlerinden merkezi alana gelindikçe belirli istasyon noktalarında bireysel ulaşımdan toplu ulaşıma geçiş için durak noktaları oluşturan sistemler olmak üzere üç ayrı alternatif sunulduğunu göstermektedir.

Otopark Yönetmeliğinde belirlenen otopark yapılmasına uygun olmayan ölçü ve konumlardaki yapı parselleri ile yapı tasarımında yeterince otopark ayrılmasının mümkün olmadığı hallerde "*Otopark olarak gösterilen yapı ya da bağımsız bölüm ile bu otoparkı kullanacak olan yapı ya da bağımsız bölümlerin tapularında ayrı ayrı süresiz irtifak kurulması, tapu kütüğünün beyanlar hanelerinde bu konuda belirtme yapılması kaydıyla; 1500 metrelik yarıçap veya 2000 metrelik yürüme mesafesi içinde kamulaştırmaya konu olmayan başka parselden ya da binadan veya binaların zorunlu olarak ayrılması gerekenler haricindeki müstakil otopark olarak ayrılmaya müsait olan bölümlerinden veyahut ticari otoparklardan karşılanır. Otopark ihtiyacı, (1) ve (2) numaralı alt bentlere göre de karşılanamayan parsellerde, ilgili idarelerce, 12 nci maddede yer alan esaslar dâhilinde bedel alınmak suretiyle bölge otoparkından yer tahsis edilerek karşılanır*." denilmektedir.

Böylelikle yapı içerisinde, parselinde ve yürüme mesafeleri içerisindeki alanlarda ihtiyacın karşılanamaması durumunda "Otopark Bedeli" alınmak sureti ile ihtiyacın genel otoparklarda karşılanması söz konusu olmaktadır. Hesaplanan otopark bedelinin bir kısımı yapı ruhsatı aşamasında, kalan kısmı ise yapı kullanım izin belgesi alınması aşamasına kadar yapı sahibinden tahsil edilmektedir. Birim otopark bedeli *"(A + B) x 20 x Y*" formülü ile hesaplanarak bir m² arsa bedelinin yapı yaklaşık maliyeti ile toplanarak 20 m² değeri ve belediye meclis kararı ile belirlenen yerleşme bölgesi grubu ile çarpılması yöntemi ile elde edilecek rakam üzerinden alınmaktadır.

Belediyelerin "Otopark Hesabı" adı altında açmış oldukları müstakil bir banka hesabında toplanan otopark bedelleri yine Otopark Yönetmeliğinin 13. Maddesinde *"(1)Otopark hesabında toplanan meblağ, belediyelerin kendi kaynaklarından ayıracağı tahsisatla birlikte, tasdikli plan ve beş yıllık imar programına göre hazırlanan kamulaştırma projesi karşılığında bölge ve genel otopark tesisi için gerekli arsa alımları ile bölge ve genel otoparkların inşasında kullanılır. Bu meblağ, öncelikle parselinde otopark ihtiyacı karşılanamayan ancak otopark bedeli ödeyen parsellerin bulunduğu mümkün olan en yakın sınırlar içinde kullanılır. (2)Otopark hesabında toplanan meblağ bölge ve genel otopark tesisi dışında başka bir amaçla kullanılamaz*." hükmüne yer verilerek güvence altına alınmaktadır.

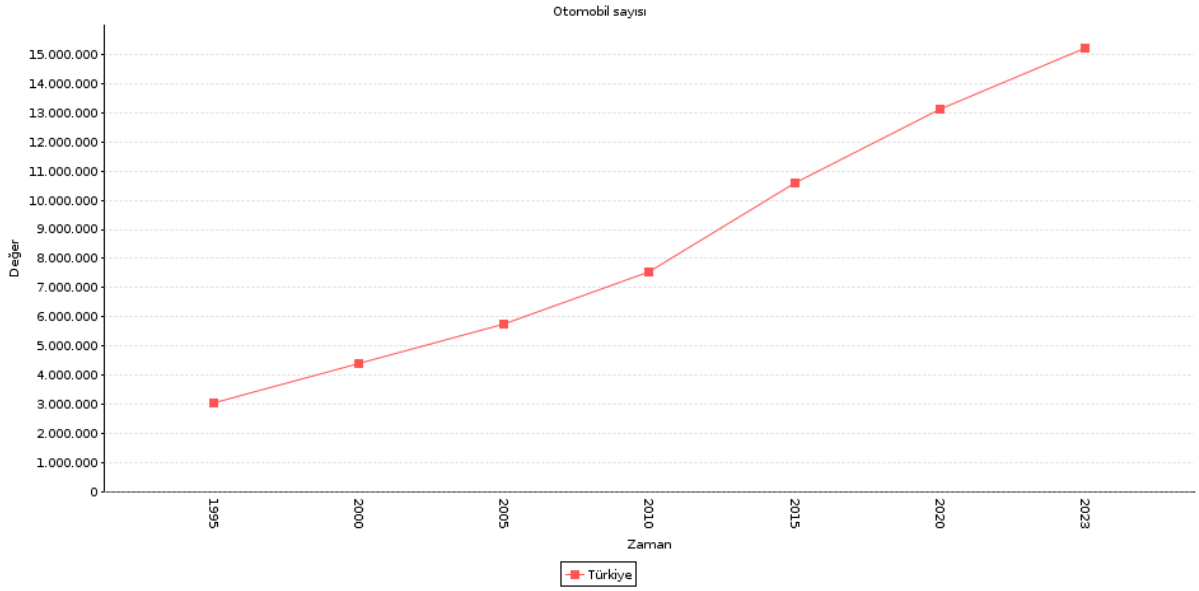

Şekil 2.Türkiye'deki otomobil sahipliğinin yıllara göre değişimi (TÜİK,2023)

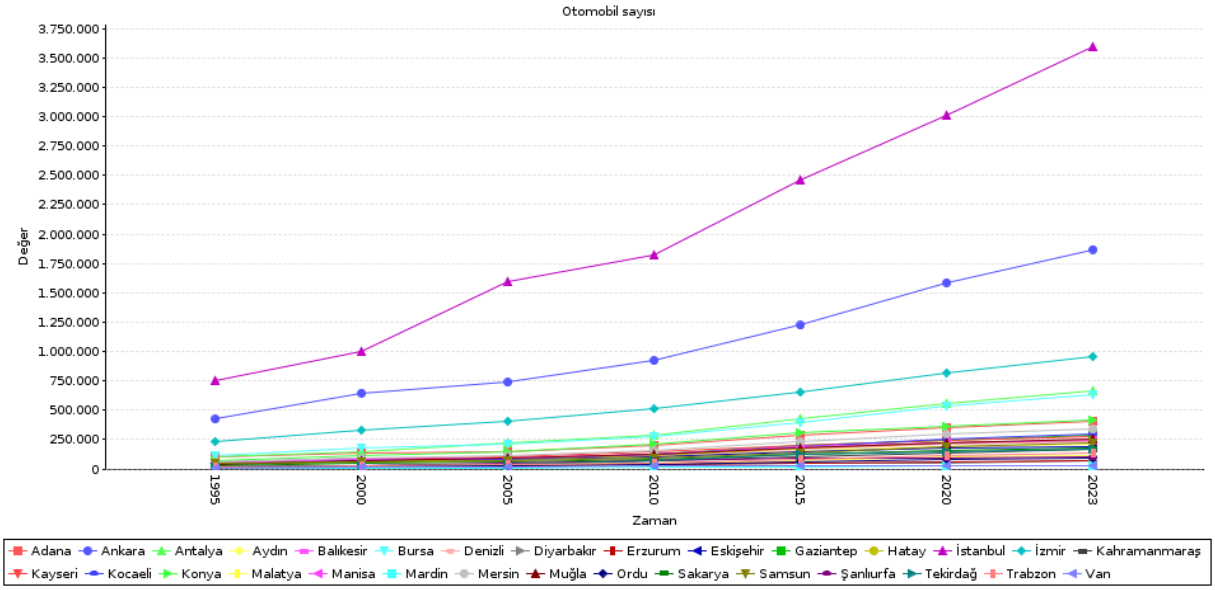

Şekil 3. Büyükşehir belediyelerinde yıllara göre otomobil sahipliğinin değişimi (TÜİK,2023)

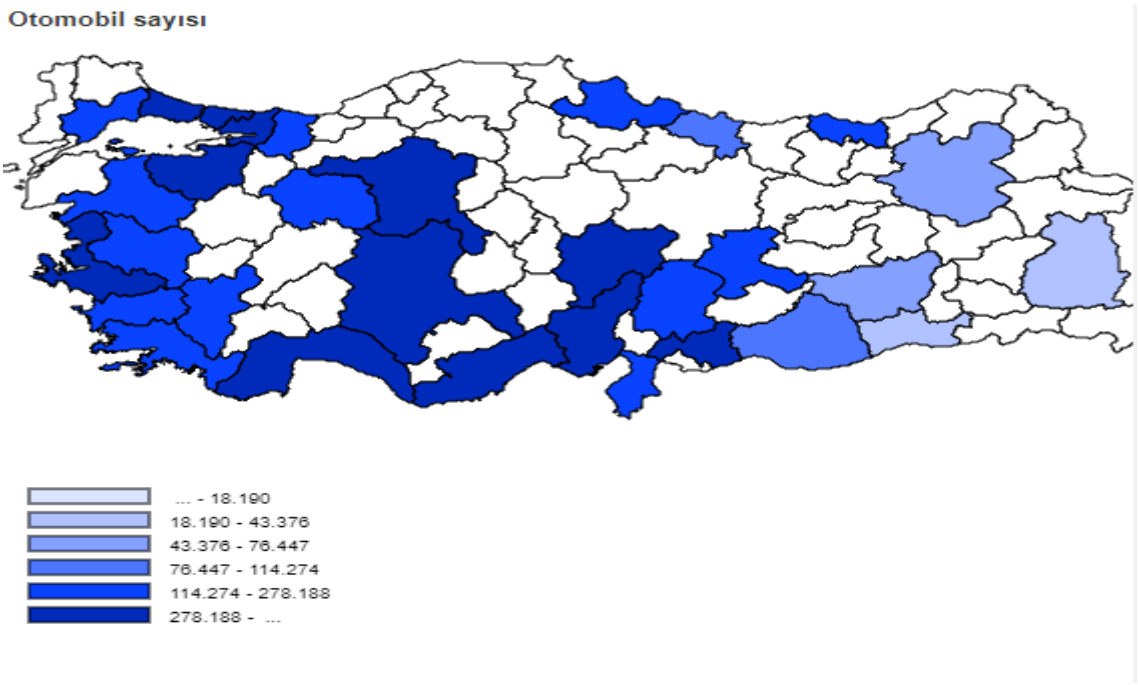

Şekil 4. Türkiye'de büyükşehir belediyelerinin sahip olduğu otomobil sayısı

Şekil 2 ve Şekil 3'te görüldüğü üzere hem büyükşehirler de hem de Türkiye'deki tüm illerde araç sahipliği zaman geçtikçe artmıştır. Şekil 4'te ise Türkiye fiziki haritasından otomobil sahipliğinin illerde ki sayısı yoğunluk olarak gösterilmiştir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Ülkemizde yasal-yönetsel mevzuat otopark planlaması ve yönetimi konusunda kamu yetkisi mi özel yükümlülük mü paradoksundan çıkamamıştır. Giderek değişen yönetmelikler konut sahipliğini otopark sahipliği ile özdeşleştirerek otoparkı barınmanın bir parçası haline getirmiştir. Bu durum bir yandan konut maliyetini arttırıp, otopark maliyetini bireysel aracı olmayanlara da yüklerken; diğer yandan özel araç sahipliğini de teşvik etmektedir. Artan araç sahipliği zaten artma eğiliminde olan kentsel yayılmanın önünü açmakta, kentleri insan ölçeğinden, optimum büyüklükten uzaklaştırmaktadır.

Mevcut mekansal planlama anlayışı kent mekanında yeterlilik ve erişilebilirlik kriterlerine uygun otopark planlaması yapmaktan bile uzakken seçilen alanların ulaşım planlamasında kente etkilerini belirleyebilecek analitik yapıdan çok uzaktır. Sadece yapı tasarımında ölçü ve sayı kriteri ile uğraşan yönetmelikler, yapı güvenliği ve teknolojik gereksinimler açısından güncellenememiştir. Bugün özellikle kentlerin en önemli problemleri olan hava kirliliği, karbon emisyonu, yeşil yüzeyin azalması gibi konular kentlerin toplu taşıma planlaması ve yayalaştırma bölgelerine ağırlık verilmesi yolu kentsel standartların yükselmesini sağlayabilecektir.

5. KAYNAKLAR

De Gruyter, C., Truong, LT., Taylor EJ., 2020. Yüksek kaliteli toplu taşıma, yeni konutlar için otopark gereksinimlerinin azaltılmasını destekleyebilir mi?

Litman, T., 2021. Park gereksinimi konutun uygun fiyatına etkileri.

Manville, M., Beata, A., Shoup, D., 2013. Konutu sürüşe dönüştürmek: Los Angeles ve New York'ta park gereksinimleri ve yoğunluk.

McCahill, C. ve Garrick, N., 2012. Kentsel tasarım uluslararsı, 17. S. 221-227.

McCahill, C. ve Garrick, N., 2014. Otomobil kullanımı ve arazi tüketimi: 12 şehirden ampirik kanıtlar.

Mingardo, G., van Wee, B., Rye, T., 2015. Avrupa'da kentsel otopark politikası: Geçmiş ve gelecekteki olası eğilimlerin kavramsallaştırılması.

Rosenblum, J., Hudson, AW., Ben-Joseph, E., 2020. Park geleceği: Trendelerin ve spekülasyonların uluslararası bir incelemesi. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=24408&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5

https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=24408&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5

Weinberger, RR.,2014. Park etmenin üç yüzü: ABD'de yükselen trendler.

A CONTROVERSIAL APPLICATION IN CARE ENVIRONMENTS: PHYSICAL RESTRICTION

BAKIM ORTAMLARINDA TARTIŞMALI BİR UYGULAMA: FİZİKSEL KISITLAMA

Hülya KOÇYİĞİT KAVAK[1], Şeyda KAZANÇ[2]

[1]Araştırma Görevlisi Doktor, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü Hemşirelik Esasları Anabilim Dalı, Sivas, Türkiye, orcıd no: https://orcid.org/0000-0002-0540-2944

[2]Öğretim Görevlisi Doktor, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü Hemşirelik Esasları Anabilim Dalı, Tokat, Türkiye, orcıd no: https://orcid.org/0000-0002-0252-8138

Özet

Fiziksel kısıtlama, hastanın vücuduna takılan herhangi bir fiziksel veya mekanik alet ve cihazın kullanılmasıyla kişinin hareket özgürlüğünü, fiziksel aktivitesini veya vücuduna normal erişimini kısıtlayan eylem veya prosedür olarak tanımlanmaktadır. İlk kullanım amacı huzurevlerinde ve hastanede yatan bireylerin düşmelerini ve düşmelere bağlı yaralanmalarını önlemek olsa da günümüzde hastaların fiziksel olarak tespit edilmesi, hasta güvenliğini sağlanmak, tedavilerin uygulanmasını kolaylaştırmak, tıbbi cihazların kazara çıkarılmasının önlenmek ve hastanın rahatsız edici zarar verici davranışlarını kontrol altına almak amacıyla ruh sağlığı ortamları, yoğun bakım üniteleri ve bakımevleri gibi tıbbi hizmetlerde sıklıkla kullanılmaktadır ancak niteliği farklı kurumlarda farklılık göstermektedir. Fiziksel kısıtlamanın kullanılması, hastanın fiziksel hareketini azaltarak daha fazla yaralanmayı önlemek için etkili bir yaklaşım olmakla birlikte fiziksel kısıtlamanın uygulanması hastalar üzerinde çeşitli fiziksel ve psikolojik olarak beklenmedik olumsuz etkilere neden olabilmektedir. Zorlayıcı bir yaklaşım olan fiziksel kısıtlama hastanın güvenliğini ve gerekli tedaviyi garanti altına almayı hedefleyerek nitelikli personel tarafından son çare olarak yapılması gerekmektedir. Bu derlemede hemşireler için bakım ortamlarında tartışmalı bir uygulama olan fiziksel kısıtlamanın kullanımı, zararları, etik boyutu ve fiziksel kısıtlamada uygulanabilecek alternatif yöntemler incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Bakım ortamı, fiziksel kısıtlama, hemşirelik

Abstract

Physical restraint is defined as an action or procedure that restricts an individual's freedom of movement, physical activity, or normal access to their body through the use of any physical or mechanical device attached to the patient's body. Although its initial purpose was to prevent falls and injuries resulting from falls in nursing homes and hospitals, it is now commonly used in medical services such as mental health environments, intensive care units, and care facilities. However, its nature varies across different institutions. Although the use of physical restriction is an effective approach to prevent further injury by reducing the patient's physical movement, the application of physical restriction can cause various physical and psychologically unexpected negative effects on patients. Physical restraint, considered a coercive approach,

should be carried out as a last resort by qualified personnel with the goal of ensuring the patient's safety and guaranteeing the necessary treatment. Nurses have discussed the use of physical restraint, its drawbacks, ethical dimensions, and alternative methods that can be applied in physical restraint.

Keywords: Care environment, physical restraint, nursing

1.GİRİŞ

Fiziksel kısıtlama, hastanın vücuduna takılan herhangi bir fiziksel veya mekanik alet ve cihazın kullanılmasıyla kişinin hareket özgürlüğünü, fiziksel aktivitesini veya vücuduna normal erişimini kısıtlayan eylem veya prosedürdür (Kassew, Dejen Tilahun, Liyew, 2020). Başka bir deyişle fiziksel kısıtlama, kişinin vücudunun tercih ettiği bir pozisyona serbestçe hareket etmesini engellemektedir (Välimäki ve ark., 2022). İlk kullanım amacı huzurevlerinde ve hastanede yatan bireylerin düşmelerini ve düşmelere bağlı yaralanmalarını önlemek olsa da günümüzde hastaların fiziksel olarak tespit edilmesi, hasta güvenliğini sağlanmak, tedavilerin uygulanmasını kolaylaştırmak, tıbbi cihazların kazara çıkarılmasının önlenmek ve hastanın rahatsız edici zarar verici davranışlarını kontrol altına almak amacıyla (Wang ve ark., 2019; Kılıç, Polat; 2021) ruh sağlığı ortamları, yoğun bakım üniteleri ve bakımevleri gibi tıbbi hizmetlerde sıklıkla kullanılmaktadır ancak niteliği farklı kurumlarda farklılık göstermektedir (Ye, Wang, Xiao ve ark., 2019).

Hastanelerde, özellikle yoğun bakım ortamlarında, kendilerine ve başkalarına fiziksel olarak zarar verdiği, alternatif yöntemlerin yetersiz veya kontrendike olduğu durumlarda (Kassew, Dejen Tilahun, Liyew, 2020) ve yaşamı tehdit eden tedavi gören hastalar için fiziksel tespit kullanılmaktadır (Pradhan,ve ark., 2019; Wang ve ark., 2019).Yoğun bakım ünitesine (YBÜ) kabul edilen kritik hastaların yaklaşık %80'inin ajitasyon, konfüzyon, uykusuzluk ve rahatsız edici davranışlar nedeniyle fiziksel olarak tespit edilmesi gerekebilir (Kassew, Dejen Tilahun, Liyew, 2020). Fiziksel kısıtlama psikiyatrik tedavi ortamlarında ise hastanın agresif davranışını yönetmek için yaygın olarak kullanılan yöntemlerdir(Välimäki ve ark., 2022).

1.1.Fiziksel Kısıtlama Uygulamasının Özellikleri

1) Öncelikle fiziksel kısıtlama zorlayıcı bir yaklaşımdır,
2) Fiziksel kısıtlamanın nitelikli personel tarafından uygulanması gerekir
3) Fiziksel kısıtlama, hastanın güvenliğini ve gerekli tedaviyi garanti altına almayı hedefleyen hedefli bir yaklaşımdır.
4) Fiziksel kısıtlama son çare olarak yapılması gereken bir müdahaledir (Ye, Wang, Xiao ve ark., 2019).

1.1.1.Fiziksel kısıtlama zorlayıcı bir yaklaşımdır; çünkü uygulanması hastanın isteğine aykırıdır. Genel olarak bir yetişkinin, bireysel özerklik olarak kabul edilen, bağımsız olarak karar verme hakkı vardır. Bilgilendirilmiş onam, bireysel özerkliğe saygının temel göstergesi olarak kabul edilir. Ancak bazen fiziksel kısıtlama bilgilendirilmiş onam olmadan da kullanılabilir. Dolayısıyla uygulanması özerklik ilkesine bir ölçüde aykırıdır. Fiziksel kısıtlama, hastanın fiziksel hareketini güvenli bir şekilde azaltarak gerekli tedavinin uygulanmasını sağlayan zorlayıcı bir yaklaşımdır (Ye, Wang, Xiao ve ark., 2019). Hastaların özerklik ve onur haklarına ilişkin tartışmalı etik ve yasal kaygılar nedeniyle, fiziksel kısıtlama ağır tartışmalı bir prosedürdür (Kassew, Dejen Tilahun, Liyew, 2020).

1.1.2.Fiziksel kısıtlamanın nitelikli personel tarafından uygulanması gerekir. Hastanın çıkarlarını en iyi şekilde korumak için yalnızca kalifiye personel tarafından uygulanmalıdır (Ye, Wang, Xiao ve ark., 2019; Kassew, Dejen Tilahun, Liyew, 2020).

1.1.3.Fiziksel kısıtlama, hastanın güvenliğini ve gerekli tedaviyi garanti altına almayı hedefleyen hedefli bir yaklaşımdır. Hemşireler hastalara fiziksel kısıtlama uygulanmasında kilit karar vericilerdir (Pradhan,ve ark., 2019). Hemşireler hasta güvenliğini garanti altına almak amacıyla fiziksel kısıtlama uygulama eğiliminde bulunmaktadırlar (Ye, Wang, Xiao ve ark., 2019).

1.1.4. Fiziksel kısıtlama son çare olarak yapılması gereken bir müdahaledir (Ye, Wang, Xiao ve ark., 2019). Bir hastanın saldırgan veya yıkıcı davranışı beklenmedik bir şekilde ortaya çıkabilir ve ortaya çıktığı anda, mümkün olan her durumda, öncelikli kontrol altına alma biçimi olarak sözlü yaklaşıma başvurulmalıdır. Fiziksel kısıtlamaya yalnızca bu yaklaşımın etkili olmadığı durumlarda başvurulmalıdır. Ancak çevredeki kişilere ve çevredekilere fiziksel veya psikolojik zarar vermemek için dikkatli olunmalıdır (Pradhan,ve ark., 2019).

1.2.Fiziksel Tespitin Neden Olduğu Sorunlar

Fiziksel kısıtlamanın kullanılması, hastanın fiziksel hareketini azaltarak daha fazla yaralanmayı önlemek için etkili bir yaklaşımdır ancak fiziksel kısıtlamanın uygulanması hastalar üzerinde çeşitli beklenmedik olumsuz etkilere neden olur (Ye, Wang, Xiao ve ark., 2019). Fiziksel tespit kullanmanın hastalar üzerinde fiziksel zarar ve psikolojik zarar verilmesi olmak üzere hasta güvenliği üzerine sonuçları bulunmaktadır. (Salehi ve ark., 2020). Hastalara fiziksel zarar verilmesi ile ilgili; fiziksel kısıtlama akciğer hastalığı, cilt yaralanması, cilt travması, bası yaraları, kas atrofisi, hastane enfeksiyonu, kabızlık, idrar kaçırma, uzuv yaralanması, kontraktürler, derin ven trombozu , sinir sistemi hasarı, ekstremite ödemi, dolaşımın kısıtlanması ile iskemik lezyonlar ve hatta ani ölüm gibi beklenmedik ikincil fiziksel yaralanmalara neden olmaktadır (Duxbury ve Wright, 2011 ; Ye, Wang, Xiao ve ark., 2019; Kassew, Dejen Tilahun, Liyew, 2020). Hastalara psikolojik zarar verilmesi ile ilgili; düşük benlik saygısı, aşırı sıkıntı ve çocuklukta yaşanan cinsel istismarın yeniden hatırlatılması dahil olmak üzere psikolojik travmaya neden olmaktadır. Özellikle, fiziksel kısıtlama uygulanan hastaların yaşam kalitesi ve umut duygusu düşüktür (Ye, Wang, Xiao ve ark., 2019) ve depresyon, öfke ve fonksiyonel ve bilişsel durumda azalma ve artan ajitasyon gibi fiziksel kısıtlamanın olumsuz etkileri bulunmaktadır (Duxbury ve Wright, 2011). Ayrıca fiziksel kısıtlama kullanımının hastalar ve aileleri üzerinde olumsuz etkilere yol açtığı, özellikle de hastaların bu deneyimi hatırlamakta utanma ve utanma hissine yol açtığı rapor edilmiştir (Duxbury ve Wright, 2011). Bu nedenle, fiziksel kısıtlamanın kullanılması, tespit edilen hastalar üzerindeki damgalamayı kötüleştirecek ve sonuç olarak tıbbi tedaviye uyumu etkileyecektir (Ye, Wang, Xiao ve ark., 2019). Bu davranışlar, yaşam destek tıbbi cihazlarının çıkarılmasına, düşme yaralanmasına, hastanın kendisinin veya başkalarının tehlikeye girmesine neden olur. Yoğun bakım personeli, refakatçiyi hastalarla buluşturmak, yatak yüksekliğini düşürmek, yatak korkuluklarını yükseltmek ve fiziksel kısıtlama öncesinde sakinleştirici ilaç kullanmak gibi farklı önlemler kullanarak bu davranışları azaltmaya çalışmaktadır (Kassew, Dejen Tilahun, Liyew, 2020).

Fiziksel kısıtlamanın sonuçları hastalar üzerinde etkisi olduğu gibi bakım veren personel üzerinde farklı etkiler içermektedir ((Duxbury ve Wright, 2011). Hemşireler için fiziksel tespit kullanmamanın sonuçları, fiziksel tespit kullanmamanın getirdiği riskler ve hukuki sorunlar olmak üzere iki alt kategoriye ayrılmıştır (Salehi ve ark., 2020). Öte yandan hemşireler hastayı dizginlemek zorunda kaldıklarında suçluluk ve hayal kırıklığı duyguları yaşayabilirler (Pradhan,ve ark., 2019). Sonuç olarak bakım ortamlarında fiziksel kısıtlama uygulaması ile olumsuz psikolojik ve fiziksel sonuçların ortaya çıkması sağlık personelinin olumsuz etkilenmesi sağlık bakımının kalitesinin düşmesine neden olmaktadır (Kassew, Dejen Tilahun, Liyew, 2020).

1.3.Fiziksel Kısıtlama, Etik ve Hemşirelik

Hemşireler, bakım ortamlarında kısıtlamaları uygulayan birincil karar vericilerdir (Lee, Välimäki, Lantta, 2021). Hastanın zarar görmesini önlemek ve korumak, geçici olarak iş göremez durumda olan bireylerin temel hemşirelik sorumluluklarıdır (Pradhan,ve ark., 2019). Ancak fiziksel kısıtlama endişe verici bir uygulama alanını temsil etmektedir çünkü hizmet kullanıcıları ve sağlık personeli için zararlı, travmatize edici ve tehlikeli olarak belirlenmiştir (Bailey, Nawaz, Jackson,2021). Son iki yüz yılda bakım alanlarında fiziksel kısıtlamaların uygulanması, fiziksel kısıtlamaların gereklilikleri ve kötüye kullanılması konusunda klinik ve etik tartışmalara yol açmıştır (Ye, Xiao, Yu ve ark., 2018).

Etik sorunun hemşirelik uygulamalarının önemli bir boyutu olduğu göz önüne alındığında, insan hakları, etik değer ve klinik etki arasında denge kurmak zor olduğundan, fiziksel kısıtlamaların kullanımı etik bir ikileme neden olmuştur. Bu nedenle etik bir sonuca varmadan önce özerklik, adalet, yararlılık ve zarar vermeme gibi etik ilkeler ciddi biçimde düşünülmelidir (Ye, Xiao, Yu ve ark., 2018). Örneğin yoğun bakım ünitelerinde hasta güvenliğinin sağlanması amacıyla fiziksel kısıtlama yaygın olarak kullanılması hemşirelerin fiziksel kısıtlama konusunda etik ikilemler yaşamasına neden olmaktadır çünkü hastanın özerkliğini hasta güvenliğine göre değerlendirmeleri gerekir (Salehi ve ark., 2020).

Yoğun bakım hemşirelerinin hastalar için fiziksel kısıtlama kullanma konusunda karşılaştıkları etik ikilemlerin ardındaki faktörleri araştırmayı amaçlayan nitel bir araştırmada etik ikilemlerinin ardındaki faktörler fiziksel kısıtlama kullanmanın sonuçları, hemşireler için fiziksel kısıtlama kullanmamanın sonuçları ve hemşireler için duygusal sıkıntı olmak üzere üç ana katagoriye ayrılmıştır. Fiziksel kısıtlama kullanmanın sonuçları; hasta güvenliğinin sağlanması, hastalara fiziksel zarar verilmesi ve hastaya zihinsel zarar verilmesi olmak üzere üç alt kategoriye ayrılmıştır. Hemşireler için fiziksel kısıtlama kullanmamanın sonuçları, fiziksel kısıtlama kullanmamanın getirdiği riskler ve hukuki sorunlar olmak üzere iki alt kategoriye ayrılmıştır. Son olarak hemşireler için duygusal sıkıntı ana kategorisinin iki alt kategorisi, hemşirelerin kısıtlama kullanımına ilişkin olumsuz duyguları ve fiziksel kısıtlama kullanma kararına ilişkin belirsizlik şeklinde açıklanmıştır (Salehi, Najafi Ghezeljeh, Hajibabaee, Joolaee, 2020). Hastanın fiziksel olarak kısıtlanmasında elde edilen ampirik bulgular, fiziksel kısıtlamaların neden olduğu yan etkilerin, etik iyilik ilkesine aykırı olduğunu doğrulamıştır; dolayısıyla, fiziksel kısıtlamaların etik ikilemi, iyilik ile zarar vermemenin nasıl dengeleneceğidir. Ancak fiziksel kısıtlama uygulamasının rasyonelliğini yorumlamak için çift etki ilkesinin uygulanması uygun olacaktır. Çift etki prensibi göz önüne alındığında, fiziksel kısıtlamalar yararlı niyetlerle (hastaların ve personelin güvenliğini sağlamak) gerçekleştirilir, ancak zararlı sonuçlara yol açar (hastalara zarar vermek) ve iyi niyetle veya istenen etki sağlanıyorsa ahlaki olarak kabul edilir. doğrudan yan etkilere neden olmaz. Bu nedenle hemşirelik uygulamalarında fiziksel kısıtlamaların terapötik amacının olumsuz etkilerinden daha ağır basması gerektiği ileri sürülmektedir(Ye, Xiao, Yu ve ark., 2018). Ayrıca fiziksel kısıtlama konusunda personelin kendi tutumları, duyguları ve eylemleri üzerinde düşünme yetenekleri de teşvik edilmelidir; ve bu uygulama daha az kısıtlayıcı diğer yöntemler tükendiğinde son çare olarak kullanılmalıdır (Lee, Välimäki, Lantta, 2021).

1.4.Fiziksel Tespitli Hastada Hemşirelik Bakımı

Hasta tedavisinde kritik bir rol oynayan hemşireler, fiziksel kısıtlama uygulamasında da önemli sorumluluklar üstlenir. Hemşireler, hastanın güvenliğini tehdit edebilecek davranışları belirleyebilmeli, kısıtlama işlemi için yüksek risk taşıyan hastaları tanımlayabilmeli ve kısıtlama uygulamasının hastaya sağlayacağı yarar-zarar değerlendirmesini yapabilecek yetkinliğe sahip olmalıdır (Gürdoğan ve ark., 2016).Ajitasyon, konfüzyon, deliryum ve ağrının

önlenmesi, hasta konforunun artırılması, yeterli uykunun sağlanması, ortam özelliklerine (ses, ısı) dikkat edilmesi, tamamlayıcı tedaviler, masaj, müzik, terapötik dokunma, ailenin sürece dahil edilmesi gibi fiziksel kısıtlamaya yönelik kullanılan alternatif uygulamalar bulunmaktadır (Bray ve ark., 2004). Buna göre, hemşireler fiziksel kısıtlamayı, hastaların güvenliğini sağlamak için her koşulda son çare olarak tercih etmelidirler (Ye, Xiao, Yu ve ark., 2018).

Hemşireler aynı zamanda fiziksel kısıtlama uygularken fiziksel yaralanma riskine de maruz kalmaktadır; Hemşireler fiziksel kısıtlama uygulayıp uygulamama konusunda karar vermekte zorlanmaktadırlar (Ye, Wang, Xiao ve ark., 2019). Fiziksel kısıtlama, hemşirelerin şefkat ve duyarlılık gerektiren bedensel tutuş ve teknikler konusunda yetkin olmasını gerektirir. Fiziksel kısıtlama, hemşireleri hizmet kullanıcılarını güvende tutmak, saygınlığı sağlamak, refaha saygı göstermek ve baştan sona bakım sağlamak için dokunmayı ustaca kullanmaya zorlar (Bailey, Nawaz,Jackson,2021). Daha yüksek pozisyonlarda bulunan veya daha uzun yıllara dayanan deneyime sahip hemşireler, fiziksel kısıtlamaların hem teorik hem de pratik uygulamasında uygun rehberliğin sağlanması amacıyla ast hemşireler için rol model olarak hareket etmelidirler. Hastane yöneticileri, üçüncü basamak hastanelerin çeşitli servislerinde çalışan tüm hemşirelerin hizmet içi eğitimlerini planlamalıdır. Eğer fiziksel kısıtlama uygulanacaksa, personel hemşirelerin sadece bunun nasıl doğru şekilde kullanılacağını değil, aynı zamanda olumsuz sonuçlarını da anlamaları gerekir (Pradhan, Lama,Mandal, Shrestha, 2019).

Hasta yöneticileri olarak hemşireler kısıtlama sürecinde anahtar rol oynamaktadır (Wang ve ark., 2019). Bir hastanın saldırgan veya yıkıcı davranışı beklenmedik bir şekilde ortaya çıkabilir ve ortaya çıktığı anda, mümkün olan her durumda, öncelikli kontrol altına alma biçimi olarak sözlü yaklaşıma başvurulmalıdır. Fiziksel kısıtlamaya yalnızca bu yaklaşımın etkili olmadığı durumlarda başvurulmalıdır. Ancak çevredeki kişilere ve çevredekilere fiziksel veya psikolojik zarar vermemek için dikkatli olunmalıdır.Agresif durumlar, psikomotor ajitasyon, demans, önceki travma, sanrılar dahil psikotik bozukluklar, halüsinasyonlar (örn. şizofreni), duygudurum ve kişilik bozuklukları gibi davranış değişiklikleriyle ilişkili olabilir. Bu bağlamda hemşireler hastaya daha fazla yakınlık gerektiren bir işlevde bulunmaları gerekmektedir (Cunha ve diğerleri, 2016).

Hemşireler kısıtlama sürecinde fiziksel kısıtlama kullanımına ilişkin bilgi, tutum, anlayış, duygularını ve yaklaşımlarını belirlemek önemlidir (Wang ve ark., 2019). Bununla ilgili olarak yoğun bakımda yapılan çalışmalarda hemşirelerin fiziksel kısıtlamae yönelik bilgilerinin oldukça iyi düzeyde olduğu ve tutumlarının da olumlu olduğu belirlenmiştir (Çelik ve ark.,2012; Kassew, Dejen Tilahun, Liyew, 2020). Ancak hemşirelerin fiziksel kısıtlama uygulamalarında bazı eksikliklerin olduğu saptanmıştır. Hemşirelerin fiziksel kısıtlamayı hekim istemi ile uygulamadıkları ve edicinin doğru pozisyonda olduğunu 2 saatte bir kontrol etme uygulamasını hiç dikkate almadıkları saptanmıştır (Çelik ve ark.,2012). Psikiyatri kliniklerinde de hastaların saldırgan davranışlarını önlemek amacıyla sıklıkla fiziksel kısıtlama uygulanmaktadır. Hemşireler, özellikle psikiyatri kliniklerinde saldırgan hastalarla sıkça karşılaşmaktadır Bu kliniklerde, sağlık personeli, diğer hastalara yönelik tehdit oluşturan davranışları engellemek ve genel güvenliği sağlamak amacıyla diğer kliniklere kıyasla daha fazla fiziksel kısıtlama yöntemini kullanmak zorunda kalabilmektedir. Psikiyatri servislerinde hemşirelerin fiziksel kısıtlamaya yönelik bilgi düzeyi, tutum ve uygulamalarını değerlendirmek amacıyla yapılan başka bir çalışmada psikiyatri servislerinde çalışan hemşirelerin diğer servis hemşirelerine oranla fiziksel kısıtlamaya yönelik bilgi düzeyinin daha yüksek, tutumların daha olumlu ve uygulamaların daha yüksek olduğu saptanmıştır (Kavak., 2009). Hong Kong'daki bir psikiyatri hastanesindeki hemşirelerin ise kısıtlamaya ilişkin bilgi düzeyleri, tutumları ve uygulamaları farklılık gösterse de, tatmin edici tutum ve uygulamalarıyla birlikte iyi düzeyde kısıtlamaya ilişkin bilgi sahibi oldukları kısıtlama edilmiştir. Yaş, kıdem ve eğitim düzeyinin

yüksek olması, kısıtlamaya ilişkin bilgi düzeyinin yüksek olmasına katkıda bulunmuştur (Lee, Välimäki, Lantta, 2021).

Hemşireler hastalar ajitasyondan sonra fiziksel kısıtlamayla sakinleştiğinde hastaların travmatik deneyimlerini en aza indirmek için öncelikle duygusal destek sağlaması gerekmektedir. Kısıtlamanın nedenleri ve olası süresinin açıklanmasının yanı sıra, kısıtlama edilen hastaların bir dizi psikolojik travma ile ilişkili olduğu göz önüne alındığında, hemşireler bu hastaların, kısıtlamanın neden olduğu kaygı ve depresyon gibi olumsuz duygularını hafifletmek için empati ve ilgiyle hastalara yaklaşılmalıdır. Hemşireler daha sonra kısıtlama sonrası bakım süreçlerini başlatmalıdırlar. Fiziksel kısıtlamalar, hastaların yaşam kalitesine ilişkin subjektif düşüncelerini ve kısıtlama yetersiz olduğunda onlara gösterilen ilgiyi baskılamaktadır. Bu nedenle, fiziksel kısıtlamadan şikayetçi olan hastalara odaklanılması ve uygun şekilde psikolojik danışmanlık ve desteğin sağlanması önerilmektedir. Ciddi bir psikolojik sorunu olan hastanın psikoterapiste sevk edilmesi için zaman ayrılmalıdır. Fiziksel kısıtlamaların üçüncü şahıslar nezdinde kaydedilmesinin takibi kolaylaştırmasının yanı sıra, bedensel kısıtlamalara ilişkin bakımın kalitesini artırmak için değerli olan ilgili verilerin toplanması da dikkate değerdir (Ye, Xiao, Yu ve ark., 2018).

2.SONUÇ VE ÖNERİLER

Hemşirelerin kısıtlamaya ilişkin bilgi düzeyleri, tutumları ve uygulamaları tatmin edici olmakla birlikte, özellikle yoğun bakım, psikiyatrik ortamlarda çalışan, iş tecrübesi az ve eğitim düzeyi düşük genç hemşirelere yönelik daha fazla eğitim çalışması yapılması gerekmektedir. Hemşirelere fiziksel kısıtlama konusunda eğitim ve hizmet içi eğitimlerin geliştirilmesi ve sağlanması, kritik hastaların bakım kalitesinin güçlendirilmesi için önemli ve gereklidir.

3.KAYNAKÇA

1. Azab, S.M.S. & Negm, L.A. (2013). Use of physical restraint in intensive care units (ICUs) at Ain Shams University Hospitals, Cairo. *Journal of American Science*, **9**, 230–240.

2. Bailey, J., Nawaz, R. F., & Jackson, D. (2021). Acute mental health nurses' experience of forcibly touching service users during physical restraint. *International journal of mental health nursing*, *30*(2), 401-412.

3. Bray K, Hill K, Robson W, Leaver G, Walker N, O'Leary M, et al.(2004). British Association of Critical Care Nurses position statement on the use of restraint in adult critical care units. Nursing in Critical Care. 9(5):199-212.

4. Cunha, M., Andre, S., Bica, I., Ribeiro, O., & Dias, A. (2016). Chemical and physical restraint of patients. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, **217**, 389–399. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2016.02.109

5. Çelik S, Kavrazlı S, Demircan E, Güven N, Durmuş Ö, Duran ES. (2012). Yoğun bakım hemşirelerinin fiziksel tespit kullanımına ilişkin bilgi, tutum ve uygulamaları. Acıbadem Üniv Sağlık Bil Derg.176–83.

6. Duman S, Kitiş Y.(2013). Yoğun bakımda çalışan hemşirelerin hasta düşmeleri ile ilgili farkındalıklarının belirlenmesi, Türk Yoğun Bakım Derneği Dergisi 11: 72-9

7. Duxbury, J. , & Wright, K. (2011). Should nurses restrain violent and aggressive patients? *Nursing Times*, 107(9), 22–25.

8. Eskandari, F., Abdullah, K. L., Zainal, N. Z., & Wong, L. P. (2017). Use of physical restraint: Nurses' knowledge, attitude, intention and practice and influencing factors. *Journal of Clinical Nursing*, **26**(23–24), 4479–4488. https://doi.org/10.1111/jocn.13778

9. Gelkopf, M., et al. (2009). Attitude, opinions, behaviors, and emotions of the nursing staff toward patient restraint. *Issues in Mental Health Nursing*, **30** (12), 758–763.

10. Gurdogan, E.P., et al. (2016).Knowledge, attitudes, and practices of nurses in intensive care units on physical restraint use and factors affecting nurses' decisions to use them. *Turkish Journal of Medical and Surgical Intensive Care Medicine*, **7** (3), 83–88.

11. Gürdoğan EP, Uğur E, Kınıcı E, Aksoy B. (2016). Yoğun bakım hemşirelerinin fiziksel tespite ilişkin bilgi, tutum ve uygulamaları ve etkileyen faktörler. Yoğun Bakım Degisi, 83-8.

12. Kassew, T., Dejen Tilahun, A., & Liyew, B. (2020). Nurses' knowledge, attitude, and influencing factors regarding physical restraint use in the intensive care unit: A multicenter cross-sectional study. *Critical Care Research and Practice*,

13. Kavak, F. (2019). Hemşirelerin fiziksel tespite yönelik bilgi düzeyi, tutum ve uygulamalarının değerlendirilmesi. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, (4), 657-662.

14. KILIÇ, G., & Polat, Ü. (2021). Yoğun Bakımda Tartışmalı Bir Uygulama: Fiziksel Kısıtlama. *Türk Hemşireler Derneği Dergisi*, *2*(1), 66-76.

15. Kılıç G, Kutlutürkan S, Çevik B, Erdoğan B. Yoğun bakım ünitelerinde çalışan hemşirelerin fiziksel tespit uygulamasına yönelik görüşlerinin değerlendirilmesi. Van Tıp Derg 2018; 25 (1): 11-16

16. Lee, T. K., Välimäki, M., & Lantta, T. (2021). The knowledge, practice and attitudes of nurses regarding physical restraint: survey results from psychiatric inpatient settings. *International journal of environmental research and public health*, *18*(13), 6747.

17. Perez, D., Peters, K., Wilkes, L., & Murphy, G. (2019). Physical restraints in intensive care–An integrative review. *Australian critical care*, *32*(2), 165-174

18. Pradhan, N., Lama, S., Mandal, G., & Shrestha, E. (2019). Physical restraining: nurses knowledge and practice in tertiary care hospital of eastern Nepal. *Nursing Open*, *6*(3), 1029-1037.

19. Salehi, Z., Najafi Ghezeljeh, T., Hajibabaee, F., & Joolaee, S. (2020). Factors behind ethical dilemmas regarding physical restraint for critical care nurses. *Nursing ethics*, *27*(2), 598-608.

20. Sonya, M. S., & Negm, L. A. (2013). Use of physical restraint in intensive care units (ICUs) at Ain Shams University Hospitals, Cairo. *Journal of American Science*, **9**(4), 230–240.

21. Välimäki, M., Lam, Y. T. J., Hipp, K., Cheng, P. Y. I., Ng, T., Ip, G., ... & Lantta, T. (2022). Physical restraint events in psychiatric hospitals in Hong Kong: a cohort register study. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *19*(10), 6032.

22. Wang, L., Zhu, X. P., Zeng, X. T., & Xiong, P. (2019). Nurses' knowledge, attitudes and practices related to physical restraint: A cross-sectional study. *International nursing review*, *66*(1), 122-129.

23. Ye, J., Xiao, A., Yu, L., Wei, H., Wang, C., & Luo, T. (2018). Physical restraints: An ethical dilemma in mental health services in China. *International journal of nursing sciences*, *5*(1), 68-71.

24. Ye, J., Wang, C., Xiao, A., Xia, Z., Yu, L., Lin, J., ... & Zhang, Y. (2019). Physical restraint in mental health nursing: A concept analysis. *International journal of nursing sciences*, *6*(3), 343-348.

25. Yılmaz EB. (2013). Psikiyatride hastanın karar verme kapasitesi ve yaşanan etik sorunlar. Turkiye Klinikleri, 18: 49-53

WELL GEOPHYSICS IN THE EXPLORATION OF GROUNDWATER RESOURCES: A CASE STUDY

YERALTI SUYU KAYNAKLARININ ARAŞTIRILMASINDA KUYU JEOFİZİĞİ: BİR UYGULAMA ÖRNEĞİ

Hatice USTA[1], Züheyr KAMACI [2]

[1]Jeofizik Mühendisi, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans, ORCID no:0000-0002-3181-1143

[2]Prof. Dr. Züheyr KAMACI, Süleyman Demirel Üniversitesi Mühendislik Fak. Jeofizik Müh.Böl., Uygulamalı Jeofizik, ORCID no: 0000-0002-2331-0162

Özet

Hızla artan nüfus ve sanayileşme ile birlikte, kişi ve fabrika başına düşen su tüketimi de hızla artmaktadır. Böylece yeni yeraltı su kaynaklarının araştırılması, bulunması ve en iyi verimle kullanıma açılması büyük önem taşımaktadır. Günümüzde yer altı suyunun jeofizik yöntemlerle araştırılması hem ekonomik hem de kolay olması nedeniyle büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmada yeraltı suyu kaynaklarının verimli bir şekilde araştırılması için arazide alınan çeşitli kuyu logu ölçümleri alınmış ve değerlendirilmiştir. Kuyu logu ölçümlerinde amaç, yeraltı kaynaklarını (petrol, su, kömür vd.) araştırmak amacıyla açılmış olan sondaj kuyularında geçilen formasyonların çeşitli fiziksel özelliklerinin (özdirenç, radyoaktivite, sıcaklık, yoğunluk vd.) kuyu derinliğinin bir fonksiyonu olarak ölçülmesi ve kayıt edilmesidir. Kuyu logu ölçümlerinin değerlendirilmesi sonucunda suyun verimi, tuzluluğu ve su verme haznesinin kapasitesi hakkında bilgi edinilir. Bu bilgiler doğrultusunda yeraltı suyunun potansiyelini en uygun düzeyde ortaya çıkarmak ve kaliteli bir şekilde kullanıma hazırlamak amacını gütmektedir. İşte kuyu loglarının önemi ve amacı burada yatmaktadır. Ayrıca bu çalışmada kuyuda kullanılan kuyu loglarının birbirlerine göre avantaj ve dezavantajları ortaya konulması amaçlanmıştır.

Çalışmanın ilk aşamasında, Isparta ili ve civarında su araştırma amaçlı açılan sondaj kuyularında yapılan standart kuyu logu ölçümleri ile bunların uygulanması sırasında dikkat edilmesi gereken parametreler irdelenmiştir. İkinci aşamada ise verilerin değerlendirilmesi ve yorumlanması sonucu yeraltı su kuyusuna ait elde edilen bilgiler tanıtılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada, yukarıda sayılan özelliklerin ışığı altında kuyu jeofiziği yöntemlerinin arazi uygulamaları içerisinde yeraltı su kuyularında kullanılan standart log ölçümleri, özdirenç, self potansiyel ve gamma-ray loglarından oluşmaktadır. Genel anlamda bu yöntemlerin ana prensibi akifer zonların teşhisi, incelenmesi ve ekonomik olarak suyun temini ile doğrudan ilişkilidir. Ayrıca kuyu jeofiziği yöntemlerinin yeraltı suyu araştırmalarında etkin bir şekilde kullanılabilmesi için, jeoloji, hidrojeoloji, araştırma jeofiziği ve jeokimya ile kurulan ilişkilere bağlı olduğu ifade edilebilir. Bu çalışmada alınan kuyu logları verilerinden; kuyuda suyun varlığı, suyun kalitesi, suyun verimi, kuyu statik ve dinamik seviyeleri ve kuyu derinliği gibi parametreleri bulma olanağını sağlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Self Potansiyel Logu, Özdirenç Logu, Gama-Ray Logu.

Abstract

With rapidly increasing population and industrialization, water consumption per person and per factory is also increasing rapidly. Thus, it is of great importance to investigate, find and utilize new groundwater resources with the best efficiency. Nowadays, groundwater exploration by geophysical methods is of great importance because it is both economical and easy. In this study, various well log measurements taken in the field were taken and evaluated in order to efficiently investigate groundwater resources. The purpose of well log measurements is to measure and record various physical properties (resistivity, radioactivity, temperature, density, etc.) of the formations (resistivity, radioactivity, temperature, density, etc.) as a function of well depth in boreholes drilled to investigate underground resources (oil, water, coal, etc.). As a result of the evaluation of well log measurements, information about water yield, salinity and the capacity of the water supply reservoir is obtained. In line with this information, it aims to reveal the potential of groundwater at the most appropriate level and to prepare it for use in a quality manner. Here lies the importance and purpose of well logs. In addition, in this study, it is aimed to reveal the advantages and disadvantages of well logs used in wells compared to each other.

In the first stage of the study, standard well log measurements made in boreholes drilled for water research in Isparta province and its vicinity and the parameters to be considered during their application were examined. In the second stage, the information obtained from the groundwater wells as a result of the evaluation and interpretation of the data was introduced. In this study, in the light of the above-mentioned features, the standard log measurements used in groundwater wells within the field applications of well geophysics methods consist of resistivity, self potential and gamma-ray logs. In general terms, the main principle of these methods is directly related to the diagnosis and investigation of aquifer zones and economical water supply. In addition, it can be stated that the effective use of well geophysics methods in groundwater investigations depends on the relationships established with geology, hydrogeology, exploration geophysics and geochemistry. The well log data obtained in this study provides the opportunity to find parameters such as the presence of water in the well, water quality, water yield, well static and dynamic levels and well depth.

Keywords: SP Log, Resistivity Logu, Gama-Ray Log

DISPERSION MODEL OF EMISSIONS WHICH RELEASED FROM A LIQUEFIED NATURAL GAS PLANT

BİR SIVILAŞTIRILMIŞ DOĞAL GAZ TESİSİNDEN KAYNAKLANAN EMİSYONLARIN DİSPERSİYON MODELİ İLE DAĞILIMININ HESAPLANMASI

İlker TÜRKYILMAZ[1], S. Levent KUZU[2]

[1]Yüksek Lisans Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Hava Kirliliği, 0009-0004-6506-5531

[2]Prof. Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi, Hava Kirliliği, 0000-0002-2251-3400

Özet

Hava kirliliği, atmosferdeki katı, sıvı ve gaz halindeki zararlı maddelerin etkilerini göstereceği yeterli zaman ve miktarda havada bulunması tanımlanır ve insan sağlığı, ekosistem ve ekolojik denge için ciddi riskler oluşturabilir. Günümüzde, hızla artan nüfus, hızlı şehirleşme, kontrolsüz sanayileşme ve enerji ihtiyacının artışı gibi faktörler hava kalitesini olumsuz etkileyerek, ekosistem üzerinde baskı oluşturmaktadır. Bu bağlamda, hava kalitesinin iyileştirilmesi için kapsamlı planlama ve stratejik yaklaşımlar gereklidir.

Hava kalitesi modelleri ve Coğrafi Bilgi Sistemleri, hava kirliliği kontrolü ve yönetimi için hayati bir öneme sahiptir. Bu modeller, emisyon dağılımlarını hesaplayarak, kirlilik konsantrasyonlarını önceden belirleyebilir ve politika üreticilere detaylı bilgiler sunabilir. Ancak, kirliliğin kaynağının doğru bir şekilde belirlenmesi, etkin bir yönetim stratejisi için en temel adımdır.

Bu çalışmada, çalışma alanına ait meteorolojik veriler kullanılarak bir sıvılaştırılmış doğal gaz tesisinden kaynaklanan NO_X emisyonlarının dağılımı incelenmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar, tesisin çevresel etkilerinin, mevcut yürürlükte olan mevzuat ve ilgili uluslararası standartlar göz önüne alındığında, düşük düzeyde olduğunu ortaya koymaktadır.

Mevcutta yürürlükte olan mevzuat, tesislerin etkilerini yalnızca bireysel olarak değerlendirirken, kümülatif etkileri göz ardı etmektedir. Hava kirliliğiyle etkin mücadele için bölgesel ve kümülatif etkileri de içeren bütünsel bir yaklaşım benimsenmelidir. Bu, mevzuatın ve yönetim pratiğinin gözden geçirilmesiyle gerçekleştirilebilir. Daha kapsamlı bir yaklaşımda bulunmak, gelecekte hava kalitesinin iyileştirilmesi ve ekosistem sağlığının korunması için son derece önemli bir hale gelmektedir.

Anahtar kelimeler: Hava kirliliği, hava kirleticiler, NO_X emisyonları, dağılım modellemesi, AERMOD

Abstract

Air pollution is defined by the presence of harmful solid, liquid, and gaseous substances in the atmosphere in sufficient duration and amount that can pose serious risks to human health, ecosystem and ecological balance. Today, factors such as rapidly increasing population, rapid urbanization, uncontrolled industrialization and increasing energy needs negatively affect air quality and put pressure on the ecosystem. In this context, comprehensive planning and strategic approaches are required to improve air quality.

Air quality models and Geographic Information Systems are vital for air pollution control and management. By calculating emission dispersion, these models can predict pollution concentrations and provide detailed information to policy makers. However, accurately identifying the source of pollution is the fundamental step for an effective management strategy.

In this study, the distribution of NO_X emissions from liquefied natural gas facilities was examined using meteorological data of the study area. The results obtained reveal that the environmental impacts of the facility are low, considering current legislation and international standards.

Current legislation only evaluates the impacts of facilities on an individual basis, while ignoring cumulative impacts. To effectively combat air pollution, a holistic approach that includes regional and cumulative effects should be adopted. This can be achieved by reviewing legislation and management practice. A more comprehensive approach becomes extremely important for improving air quality and maintaining ecosystem health in the future.

Keywords: Air pollution, air pollutants, NO_X emissions, dispersion models, AERMOD

SUBAKROMİAL SIKIŞMA SENDROMU OLAN HASTALARDA TRANSVERS FRİKSİYON MASAJI VE KİNEZYOTAPE UYGULAMASININ AĞRI, FONKSİYONELLİK, YAŞAM KALİTESİ ÜZERİNE ETKİSİ

Cansu ÇİFTÇİ[1], Çetin SAYACA[2]

[1]Fzt., Özel Sancak Tıp Merkezi, *Çalışma Alanı:* Sağlık, Fizyoterapi ve Rehabilitasyon, *ORCID:* 0009-0009-3119-8033

[2]Doç. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Bölümü, *Çalışma Alanı:* Sağlık, Fizyoterapi ve Rehabilitasyon, Yutma Bozukluğu, *ORCID:* 0000-0002-6731-1677.

Özet

Subakromiyal sıkışma sendromu (SSS) omuz ağrısının en yaygın nedenlerinden olup konservatif tedavisinde fizyoterapi modaliteleri (soğuk, TENS, lazer, egzersiz, mobilizasyon vb.), transvers friksiyon masajı ve Kinezyotape sık kullanılmaktadır. Bu çalışmanın amacı, SSS tanısı olan hastalarda geleneksel tedaviye ek olarak uygulanan transvers friksiyon masajı ve Kinezyotape uygulamasının ağrı, fonksiyonellik ve yaşam kalitesi üzerine etkilerini incelemekti. Bu çalışmaya SSS tanısı almış 45 hasta dahil edildi. Hastalar randomize olarak üç gruba ayrıldı. Birinci gruba sadece geleneksel terapi (GT-grup), ikinci gruba geleneksel terapiye ek olarak transvers friksiyon masajı (TFM-grubu) ve üçüncü gruba ise geleneksel terapiye ek olarak Kinezyotape (KT-grubu) uygulandı. Çalışmaya katılan hastalara geleneksel terapi yöntemleri olarak TENS, ultrason, soğuk uygulama, omuz kuşağıve rotatör manşet kaslarına kuvvetlendirme egzersizleri, aktif-pasif eklem hareket açıklığı egzersizleri ve germe egzersizleri 6 hafta süresince toplam 30 seans uygulandı. KT-grubuna, geleneksel terapiye ek olarak tedavi süresince haftada 2 olmak üzere toplam 12 kez Kinezyotape ile supraspinatus ve deltoid kas gruplarına inhibisyon, glenohumeral ekleme ise mekanik düzeltme tekniği uygulandı. TF-grubuna ise geleneksel terapiye ek olarak transvers friksiyon masajı 5 dakika süresince ve haftada 3 kez supraspinatus kası üzerine uygulandı. Çalışmaya katılan hastaların sosyodemografik (yaş, cinsiyet, dominant eli vb.) özellikleri kaydedildikten sonra ağrı şiddeti görsel analog skalası ile, fonksiyonel seviyeleri kol omuz ve el sorunları anketi ile, üst ekstremite performans düzeyi ise fırlatma testi ile değerlendirildi. Her üç grubun terapi sonrası ağrı şiddeti ve fonksiyonel seviyeleri terapi öncesine göre daha iyi idi (**p<0,05**). Üç grubun terapi öncesi ve terapi sonrası üst ekstremite performansları karşılaştırıldığında GT-grubunda ve TFM-grubunda fark yoktu (**p>0,05**). KT-grubunda ise hastaların terapi sonrası üst ekstremite performansları terapi öncesine göre daha yüksekti (**p<0,05**). Gruplar arasında terapi sonrası ağrı şiddeti, fonksiyonel seviyeleri ve üst ekstremite performansları açısından ise fark yoktu (**p>0,05**). Ancak, KT grubunda yer alan hastalar klinik olarak diğer gruplarda yer alan hastalara göre daha iyi sonuçlar elde ettikleri gözlemlendi. SSS olan hastaların terapilerinde geleneksel terapi yöntemlerine ek olarak Kinezyotape kullanılmasının üst ekstremite performansını arttırırken, klinik açıdan ağrı ve fonksiyonel seviye açısından daha iyi sonuçlar elde edilmesini sağlayabilir.

Anahtar Kelime: Subakromial Sıkışma Sendromu; Omuz Ağrısı; Transvers Friksiyon Masajı; Kinezyotape; Rehabilitasyon.

COMPASSION and COMPASSION-BASED TRAININGS
MERHAMET ve MERHAMET TEMELLİ EĞİTİMLER

Murat SEVEN[1], Sezer AVCI[2]

[1]Doktora Öğr., Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Ruh Sağlığı ve Psikiyatri Hemşireliği, 0000-0003-3013-466X

[2]Dr. Öğr. Üyesi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü, 0000-0003-3575-4585

Özet

Merhamet duygusu bireyin gerek iş hayatını gerekse de özel hayatlarını düzenleyen, kişinin ruhen ve bedenen sağlıklı olmasına katkıda bulunan son derece kıymetli bir duygudur. Merhamet kişilerin çektikleri acıların derinden hissedilmesi suretiyle bu bireylerle bağlantı kurularak rahatlatılmaya ve korunmaya çalışılmaları, bununla alakalı gösterilen duyarlılık şeklinde tanımlanabilir. Sağlık çalışanları başta olmak üzere meslek gruplarının pek çoğuna mensup olan bireyde, zamanla karşılaştıkları çoğu etmenden kaynaklı olarak merhamet duygusu azalabilmekte ya da tamamen kaybolabilmektedir. Merhamet duygusunun azalması veya tamamen ortadan kaybolması bu meslek gruplarına mensup olan bireylerde birçok psikolojik sorunun ortaya çıkmasına sebebiyet verebilmektedir. Bu durum merhamet yorgunluğu ve merhamet terapisi gibi kavramların ortaya çıkmasına neden olmuş ve söz konusu kavramlarla ilgili bireylerde ortaya çıkan olumsuz durumların ortadan kaldırılmasına gayret gösterilmiştir. Bu çalışmada güncelliğini korumakta olan merhamet eğitimi ve merhamet odaklı terapiye değinilmiş ve özellikle çalışanlar üzerindeki etkilerine bakılmıştır. Yapılan incelemede merhamet eğitimi ile birlikte merhamet temelli olan müdahaleler kişiler üzerinde son derece pozitif etkiler yaratmaktadır. Merhamet eğitimi kişinin karşısına çıkması muhtemel olan olumsuz ya da üzücü durumlar ile ne şekilde baş edebileceğini etkilemekte, bu vesileyle de kişinin karşılaştığı olumsuzlukları daha küçük bir zararla atlatabilmesine katkı sağlamaktadır. Uzun bir zamandır terapötik bir yaklaşım olarak literatüre kazandırılmış olan merhamet odaklı terapi, ülkemizde ise hala yaygın bir şekilde tanınmamaktadır. Merhamet odaklı terapi yeni bir kuram ortaya koymaz, bunun yerine mevcut olan birçok kuramın kesişmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmış olan multimodel bir yaklaşım şeklinde tanımlamak mümkündür. İnsanlarda merhamet duygusunun yaptıkları iş gereği azalması veya tamamen ortadan kalkması olasıdır. Bu durum sadece kişinin hizmet sunduğu insanlara zarar vermez; en az o insanlar kadar kendisine de zarar verir. Özellikle merhamet yoksunluğu yaşaması muhtemel olan meslek gruplarına mensup olan bireylere merhamet eğitimi verilmesi ve merhamet odaklı terapilerin uygulanması kritik bir önem arz etmektedir.

Anahtar kelimeler: Merhamet, Merhamet Eğitimi, Merhamet Odaklı Terapi

Abstract

The sense of compassion is an extremely valuable feeling that regulates both the business and private lives of the individual and contributes to the person's mental and physical health. Compassion can be defined as deeply feeling the pain of people, trying to comfort and protect them by establishing a connection with these individuals, and the sensitivity shown regarding this. In individuals belonging to many professional groups, especially healthcare professionals,

the sense of compassion may decrease or disappear completely due to many factors they encounter over time. The decrease or complete disappearance of the sense of compassion can cause many psychological problems to arise in individuals belonging to these professional groups. This situation has led to the emergence of concepts such as compassion fatigue and compassion therapy, and efforts have been made to eliminate the negative situations that arise in individuals related to these concepts. In this study, compassion training and compassion-focused therapy, which remain up to date, were touched upon and their effects on employees were examined. According to the analysis, compassion-based interventions combined with compassion training have extremely positive effects on people. Compassion education affects how a person can cope with negative or sad situations that are likely to occur, and thus contributes to the person's ability to overcome the negativities he/she encounters with less damage. Compassion-focused therapy, which has been introduced to the literature as a therapeutic approach for a long time, is still not widely recognized in Türkiye. Compassion-focused therapy does not introduce a new theory; instead, it can be defined as a multimodal approach that has emerged as a result of the intersection of many existing theories. People's sense of compassion may decrease or disappear completely due to the work they do. This situation doesn't only harm the people whom served by that person, but also he/she harms himself / herself as much as those people. It is of critical importance to provide compassion training and implementation of compassion-focused therapies, especially to individuals belonging to professional groups who are likely to experience a lack of compassion.

Keywords: Compassion, Compassion Training, Compassion Focused Therapy

1. GİRİŞ

Merhamet dinlerin tamamında son derece önem arz eden bir erdem merkezi olarak konumunu korumaktadır. Bunun yanında psikoloji bilimindeyse çok uzun bir zaman ihmal edilerek farklı kavramların (yakınlık davranışı, prososyal davranış, empati, alturizm vb.) altında incelenmiştir. Merhamet kişilerin çektikleri acıların derinden hissedilmesi suretiyle bu bireylerle bağlantı kurularak rahatlatılmaya ve korunmaya çalışılmaları, bununla alakalı gösterilen duyarlılık şeklinde tanımlanabilir (Gilbert, 2005). Merhamet kavramının psikoloji biliminde geç yer bulmasının nedeni olarak yapısı itibari ile son derece karmaşık olması ve empati benzeri çeşitli kavramların altında çalışılması, aynı zamanda ölçülebilmesinin zor olması gösterilebilir (Gör, 2013).

Bu çalışmada güncelliğini korumakta olan merhamet, merhamet eğitimi ve merhamet odaklı terapiye değinilmiştir.

2. MERHAMET, MERHAMET EĞİTİMİ VE MERHAMET ODAKLI TERAPİ

2.1. Merhamet

Literatür incelendiğinde merhamet kavramının, başkalarının çektiği sıkıntılar ve güçsüzlük durumlarına karşı ilgi sahibi olma, bu durumlarına acıma, bu kişilere karşı şefkat sahibi olma ve çektikleri ızdırapları paylaşma, insanlara sevgiyle yaklaşarak onları kötülüklere karşı korumak ve kollamak, kişilere zor zamanlarında yardımcı olmak, onları bağışlamak şeklinde ifade edildiği görülmektedir (Gör, 2013). Bunun dışında Merhamet, kişilerin yaşamış oldukları olaylara karşı empati yapabilme ve o kişilere yardım etme duygusunun bireyde ortaya çıkması şeklinde de tanımlanmıştır (Polat ve ark., 2017).

Türk Dil Kurumu merhamet kavramını: "Bir kimsenin ya da bir başka canlının karşı karşıya kaldığı kötü bir durumdan kaynaklı olarak duyulan üzüntü ve kişide ortaya çıkan acıma hissi" şeklinde tanımlamıştır. İslam Ansiklopedilerinde ise merhamet; "acımak, şefkat göstermek", "acıma duygusuna sahip olmak ve bu duygunun etkisi ile kişilere yapılan iyilik ve lütuf"

şeklinde tanımlanmıştır. Merhamet ve merhamet ile aynı anlamı taşıyan rahmet kelimeleri İslam dininde başta Allah-u Teala'nın yaratılmışların tamamına karşı gösterdiği lütuf ve ihsanları ifade etmekte, bununla birlikte insanoğlunda var olan, insanların diğer insanlar ve canlıların çekmiş oldukları sıkıntılara karşı duyarlı olmasına ve yardımcı olmasına imkan sağlayan acıma duygusu anlamına gelmektedir. İslam kaynaklarında Allah'ın isimlerinden rahman ve rahîm açıklanırken insanlarda var olan merhamet duygusunun evrende bulunan diğer her şey gibi Allah'ın insanoğluna bir lütfu olduğu belirtilmektedir. İnsanların çocuklarına karşı hissettikleri sevgi, anne ve babalarına karşı duydukları saygı ve onlara karşı gösterdikleri itaat, yaşlı ve hasta bireylere, engellilere, öksüz veya yetim olanlara, kimsesi olmayanlara yardımcı olma gibi erdemli davranışların merhamet duygusundan kaynaklandığı kabul edilmektedir. Bu vesileyle teolojik olarak merhamet kavramının çok ciddi bir arka planı olduğunu söylemek mümkündür (Çağrıcı, n.d.).

Schopenhauer merhametin sağladığı şeyin kısa bir süre için acıları hafifletmek olduğunu söylemektedir. Bunun nedeni gerçek olan sevginin özünde merhamet duygusunun olmasıdır. Merhamet ile herhangi bir alakası bulunmayan sevginin özündeyse bencillik duygusu yer almaktadır. Bencillik duygusundan tamamen izole olmuş olan merhamet duygusuyla kişilerin sevinci ve acısı paylaşılabilmektedir. Kişilerin acılarıyla birlikte, ihtiyaçlarına ve endişelerine yoğunlaşılması, şefkat ve merhamet hislerini beraberinde getirmektedir (Aydoğan, 2009).

Sağlık çalışanları başta olmak üzere meslek gruplarının pek çoğuna mensup olan bireyde, zamanla karşılaştıkları çoğu etmenden kaynaklı olarak merhamet duygusu azalabilmekte ya da tamamen kaybolabilmektedir. Merhamet duygusunun azalması veya tamamen ortadan kaybolması bu meslek gruplarına mensup olan bireylerde birçok psikolojik sorunun ortaya çıkmasına sebebiyet verebilmektedir. Bu durum merhamet yorgunluğu ve merhamet terapisi gibi kavramların ortaya çıkmasına neden olmuş ve söz konusu kavramlarla ilgili bireylerde ortaya çıkan olumsuz durumların ortadan kaldırılmasına gayret gösterilmiştir.

2.2. Merhamet Eğitimi

Merhamet eğitimini geniş anlamda; "sosyal süreçlerin tamamında kişilerin, acıma ve yardım etme duygularıyla gerek insanlara gerekse de diğer canlıların tamamına sevgiyle yaklaşması, onları karşılaşmaları muhtemel kötülüklere karşı koruması ve kollaması, zor durumda olanlara yardımcı olması, affedici olması gibi iyi olarak kabul gören huyları ve davranışları edinmesi adına gerekli olan bilgiyle ve beceriyle donatılması" şeklinde tarif etmek mümkündür. Dar anlamda ise merhamet eğitimini; "seçilmiş olan kontrollü bir çevrenin etkisiyle kişinin, acıma ve yardım etme duygularıyla gerek insanlara gerekse de diğer canlıların tamamına sevgiyle yaklaşması ve onları kötülüklerden koruması ve kollaması, zor durumda olanlara yardımcı olması, affedici olması gibi iyi olarak kabul gören huy ve davranışlarında gelişmeler sağlamasına katkıda bulunan planlı etkiler dizgesi/süreci" şeklinde tanımlamak mümkündür (Doğan, 2014).

Merhamet eğitimi ile birlikte merhamet temelli olan müdahaleler kişiler üzerinde son derece pozitif etkiler yaratmaktadır. Merhamet eğitimi kişinin karşısına çıkması muhtemel olan olumsuz ya da üzücü durumlar ile ne şekilde baş edebileceğini etkilemekte, bu vesileyle de kişinin karşılaştığı olumsuzlukları daha küçük bir zararla atlatabilmesine katkı sağlamaktadır (Skwara ve ark., 2017). Bunun yanında merhamet eğitimi sayesinde kişilerin sağlıklarının geliştirilmesine ve dirençlerinin artmasına katkı sağlayacak yeni yöntemlerin geliştirilmesinden söz etmek mümkündür (Klimecki ve ark., 2017). Merhamet eğitimini bireyin yardım etme davranışının geliştirilmesi adına kuvvetli bir araç olarak değerlendirilmesi mümkündür ve böylelikle toplumsal boyutta da son derece önem arz eden yararlar sağlaması olasıdır. Literatür

incelendiği zaman merhamet duygusunun ne şekilde geliştirilebileceğiyle alakalı olarak son derece geniş bilimsel ve klinik verinin varlığı göze çarpmaktadır (Nas ve ark., 2022).

2.3 Merhamet Odaklı Terapi

Merhamet Odaklı Terapi temel olarak Budist geleneğe ait düşünceleri benimsemiştir. Merhamet kavramını bireyin gerek kendisine gerekse de diğer bireylerin yaşadığı acılara karşı duyarlı olması, onları hafifletmesi ve önlemeye çalışması şeklinde tanımlamıştır (Lama, 2001). Gilbert ile arkadaşlarının yapmış oldukları bilimsel çalışmalarda yoğun utanç içerisinde olan ve çok fazla öz-eleştirileri yapan kişilerin kendileri ile yakın bir ilişki geliştirememelerinin nedenleri araştırılmıştır. Söz konusu araştırmaların tedavi süreçlerinde "Bilişsel Davranışçı Terapi" kullanılmıştır. Yapılan araştırmanın neticesinde araştırmaya dahil edilen bireylerin terapiler esnasında Bilişsel ve Davranışçı yaklaşım görevlerini yerine getirebildikleri, buna karşın terapi sürecinin iyiye gitmediği, aksine daha da kötüye gittiği görülmüştür (Rector ve ark., 2000). Gilbert ve arkadaşlarının tespit ettikleri bu durumların nedenlerini araştırma çabalarının bir sonucu olarak Merhamet Odaklı Terapi ortaya çıkmıştır. Geliştirilmesinin esas nedeni gerek utanç gerekse öz eleştiri düzeyleri son derece yüksek olan bireyler olan Merhamet Odaklı Terapi (McLean ve ark., 2018), beyin sistemleri ile birlikte iyi oluş ve olumlu davranışlarda önemli rolleri bulunan yeterliliklere odaklanmıştır. Merhamet odaklı terapi, Budist tekniklerin yanında çok çeşitli teorinin ve tekniğin birlikte rol oynadığı entegre bir terapi yöntemidir. Söz konusu teknik ve teorileri sıralayacak olursak; evrimsel-sosyal psikolojinin, bağlanma teorisinin, sinirbilimin ve bilişsel davranışçı terapinin sayılması mümkündür (Gilbert, 2014).

Merhamet Odaklı Terapi, hastaların samimiyet duygularının ve kendilerine karşı duygusal tepkilerinin geliştirilmesini amaçlamaktadır. Söz konusu amacın gerçekleştirilebilmesi için birçok yol kullanılmaktadır. Görselleştirmeyle birlikte dil vasıtasıyla kendine karşı iyiliği geliştirme benzeri egzersizler, alışkanlıklar ile kendine karşı merhametli davranışlar bu yollardan bazılarıdır. Günümüzde merhamet odaklı terapi, utanç ve yoğun özeleştirinin dışında çeşitli yeme bozuklukları, bipolar bozukluklar ve depresyonda da kullanılmaktadır. Her ne kadar klinik hastalar için geliştirilmiş bir yöntem olsa psikolojik rahatlamanın artmasını sağlayan müdahaleler içermesinden dolayı klinik olmayan bireyler üzerinde de kullanılmaya başlanmıştır (Neff ve ark., 2012).

Merhamet odaklı terapi yaklaşık 20 yıldır insanların kendileri ile neden yakın bir ilişki geliştirememelerinin anlaşılmasında kullanılmaktadır. Merhamet kavramının terapötik müdahalenin bir parçası şeklinde kabul edilmeye başlanması bu duruma büyük bir katkıda bulunmuştur. İlk zamanlarda insanlarda mevcut olan sıcaklık, destek ve yardım gibi çeşitli duygular bireylerin stresle mücadele edebilmeleri için kullanılmıştır. Ardından yardım sürecinin içerisine merhametli içsel geliştirme ile birlikte merhamet yazıları dahil edilmiştir. Süreç içerisinde merhametin ve merhamet ile yakın ilişki içerisinde bulunan temel duyguların hangileri olduğu konusu ortaya çıkmıştır. Bu durum, söz konusu duyguların nerede güçlü oldukları, akıl sağlığını etkileyip etkilemedikleri gibi birçok sorunun gündeme gelmesine neden olmuştur. Bu sayede de merhamet odaklı terapi, birçok tedavi teması geliştirmiş ve bilimsel birçok araştırmaya konu olmuştur (Neff ve ark., 2012).

Uzun bir zamandır terapötik bir yaklaşım olarak literatüre kazandırılmış olan merhamet odaklı terapi, Ülkemizde ise hala yaygın bir şekilde tanınmamaktadır. Merhamet odaklı terapi yeni bir kuram ortaya koymaz, bunun yerine mevcut olan birçok kuramın kesişmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmış olan multimodel bir yaklaşım şeklinde tanımlamak mümkündür. Merhamet odaklı terapi, "Psikoterapi düşünce" gibi klasik kabul edilebilecek terapi

yöntemlerinin dışına geçerek daha entegre olan, biyopsikososyal psikoterapi süreçlerine yönelmektedir (Gilbert, 2019).

3. SONUÇ

Merhamet duygusu bireyin gerek iş hayatını gerekse de özel hayatlarını düzenleyen, kişinin ruhen ve bedenen sağlıklı olmasına katkıda bulunan son derece kıymetli bir duygudur. İnsanlarda merhamet duygusunun yaptıkları iş gereği azalması veya tamamen ortadan kalkması olasıdır. Bu durum sadece kişinin hizmet sunduğu insanlara zarar vermez. En az o insanlar kadar kendisine de zarar verir. Özellikle merhamet yoksunluğu yaşaması muhtemel olan meslek gruplarına mensup olan bireylere merhamet eğitimi verilmesi ve merhamet odaklı terapilerin uygulanması kritik bir önem arz etmektedir.

4. KAYNAKLAR

Aydoğan, A. (2009). *Hukuk, ahlak ve siyaset üzerine*. Say Yayınları.

Çağrıcı, M. (n.d.). *"Merhamet", TDV İslâm Ansiklopedisi*. https://islamansiklopedisi.org.tr/merhamet

Doğan, R. (2014). *"Merhamet Eğitimi' (Neliği) Üzerine Bazı Düşünceler", Kutlu Doğum Haftası "Hz. Sempozyumu, Peygamber ve Merhamet Eğitimi."* 101–102.

Gilbert, P. (2005). *Compassion and cruelty: a biopsychosocial approach. In P. Gilbert (Ed), Compassion: Conceptualisations, research and use in psychotherapy*.

Gilbert, P. (2014). The origins and nature of compassion focused therapy. *British Journal of Clinical Psychology*, *53*, 6–41.

Gilbert, P. (2019). The Compassionate Mind: A New Approach to Life Challenges. *Psychology*, *10*(3).

Gör, F. (2013). *İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programında merhamet değeri*. Atatürk Üniversitesi.

Klimecki, O. M., & Singer, T. (2017). The compassionate brain. *The Oxford Handbook of Compassion Science*, *1*(April 2018), 1–23. http://oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780190464684.001.0001/oxfordhb-9780190464684-e-9

Lama, D. (2001). *An Open Heart: Practicing Compassion in Everyday Life*. MA: Little Brown&Company.

McLean, L.; Steindl, S. R.; Bambling, M. (2018). Compassion-Focused Therapy as an Intervention for Adult Survivors of Sexual Abuse. *Journal of Child Sexual Abuse*, *27*(2), 161–175.

Nas, Eşref; Kardaş, F. (2022). Merhamet Eğitimi ve Eğitimde Merhamet. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, *11*(1), 316–340.

Neff, Kristin D.; Germer, C. K. (2012). A Pilot Study and Randomized Controlled Trial of the Mindful Self-Compassion Program. *JournalofClinicalPsychology*, 1–17.

Polat, FN; Erdem, R. (2017). Merhamet yorgunluğu düzeyinin çalışma yaşam kalitesi ile ilişkisi: sağlık profesyoneller örneği. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *1*(26), 291–312.

Rector, Neil A; Bagby, R Michael; Segal, Zindel V; Joffe, Russell T; Levitt, A. (2000). Self-Criticism and Dependency in Depressed Patients Treated with Cognitive Therapy or Pharmacotherapy. In *Cognitive Therapy and Research* (pp. 571–584). Springer.

Skwara, AC; King, BG; Saron, C. (2017). Studies of training compassion what have we learned; what remains unknown? *Oxford University Press*, 290–313.

SYMPTOM MANAGEMENT IN PATIENTS WITH CHRONIC RENAL FAILURE AND THE ROLE OF THE NURSE

KRONİK BÖBREK YETMEZLİĞİ HASTALARINDA SEMPTOM YÖNETİMİ VE HEMŞİRENİN ROLÜ

Mehmet AĞASLAN[1], Nadiye BARIŞ EREN[2]

[1]Araştırma Görevlisi, Tarsus Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü, 0009-0009-2462-0232

[2]Dr. Öğr. Üyesi, Tarsus Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü, 0000-0002-1935-244X

Özet

Kronik böbrek yetmezliği (KBY) dünya genelinde morbidite ve mortalite oranı yüksek, yaşam kalitesini ciddi şekilde etkileyen önemli bir halk sağlığı sorunudur. KBY, böbrek fonksiyonlarının zamanla bozulmasıyla karakterizedir ve hayatı tehdit eden komplikasyonlara yol açabilir. Bu bildiride, KBY hastalarında sıkça görülen semptomların yönetimi ve hemşirelerin bu süreçteki rolü ele alınacaktır. KBY hastaları genellikle bir dizi semptomla başa çıkmak zorundadır. Bu semptomlar arasında yorgunluk, kilo kaybı, iştahsızlık, ödem, hipertansiyon, anemi, kaşıntı ve ruh hali değişiklikleri bulunur. Hemşireler, semptomların erken tanınması ve etkili bir şekilde yönetilmesi için hastalarla yakın işbirliği içinde çalışmalıdır. Semptom yönetimi, farmakolojik ve farmakolojik olmayan tedavilerin kombinasyonunu içerebilir. Bunlara örnek olarak; diyet değişiklikleri, sıvı kısıtlaması, ilaç tedavisi ve uygun egzersiz programları semptomların kontrolünde önemli rol oynar. Hemşireler, KBY hastalarının bakımında merkezi bir rol oynamaktadır. Hemşireler, hastaların semptomlarını değerlendirmeli, tedavi planlarını oluşturmalı, hastaları eğitmeli ve desteklemelidir. Semptomların erken tanınması ve uygun müdahalelerin yapılması, hastaların yaşam kalitesini artırabilir ve komplikasyonların önlenmesine yardımcı olabilir. Hemşireler aynı zamanda hastaların duygusal ve psikolojik ihtiyaçlarını da ele almalı ve desteklemelidir. Kronik böbrek yetmezliği hastalarında semptom yönetimi, multidisipliner bir yaklaşım gerektirir ve hemşireler bu süreçte merkezi bir rol oynarlar. Hemşireler, semptomların etkili bir şekilde yönetilmesi için hastalarla yakın işbirliği içinde çalışmalıdır. Bu, hastaların yaşam kalitesini artırabilir ve komplikasyonların önlenmesine yardımcı olabilir.

Anahtar kelimeler: Kronik böbrek yetmezliği, semptom, hemşirelik

Abstract

Chronic renal failure (CRF) is a major public health problem with high morbidity and mortality rates worldwide and a serious impact on quality of life. CRF is characterized by deterioration of renal function over time and can lead to life-threatening complications. In this paper, the management of common symptoms in CRF patients and the role of nurses in this process will be discussed. Patients with CRF often have to cope with a range of symptoms. These symptoms include fatigue, weight loss, anorexia, edema, hypertension, anemia, itching and mood changes. Nurses should work closely with patients to ensure early recognition and effective management of symptoms. Symptom management may include a combination of pharmacologic and non-pharmacologic treatments. For example, dietary changes, fluid restriction, medication, and

appropriate exercise programs play an important role in symptom control. Nurses play a central role in the care of patients with CRF. Nurses should assess patients' symptoms, formulate treatment plans, educate and support patients. Early recognition of symptoms and appropriate interventions can improve patients' quality of life and help prevent complications. Nurses should also address and support patients emotional and psychological needs. Symptom management in patients with chronic renal failure requires a multidisciplinary approach and nurses play a central role in this process. Nurses should work in close collaboration with patients to manage symptoms effectively. This can improve patients quality of life and help prevent complications.

Keywords: Chronic renal failure, symptom, nursing

1. GİRİŞ

Dünyada ve ülkemizde her geçen yıl görülme sıklığı daha da artan, hastaların yaşam kalitesini ciddi şekilde etkileyen, tedavisinde yüksek maliyete ve hastaneye yeniden yatışlara sebep olan, yüksek oranda mortalite ve morbiditeye sahip olan Kronik Böbrek Yetmezliği (KBY), böbrekte glomerüler filtrasyon hızının azalması sonucunda sıvı-elektrolit dengesi ve metabolik fonksiyonların geri dönüşümsüz olarak bozulması şeklinde tanımlanmaktadır (Tayaz ve Koç, 2020). Sağlıklı bir insanda glomerüler filtrasyon hızı 90 ml/dk ve üzeri olduğunda normal kabul edilirken bu hızda meydana gelen bozulmalar %75 seviyelerine ulaştığı zaman böbrekte oluşan hasar onarılamaz boyuta gelir (Varol ve Karaca Sivrikaya, 2018). Bu tablonun oluşumunda polistik böbrek hastalıkları, amiloidozis ve polikistik böbrek hastalıkları gibi birçok etiyolojik faktörden söz edilse de temel anlamda Diyabetes Mellitus, Hipertansiyon ve Glumorulonefrit gibi hastalıkların KBY oluşumuna sebep olduğu bildirilmektedir (Uysal ve Karataş, 2017; Eskimez vd., 2021). Ayrıca hastalığın görülme sıklığı, ırktan ırka ve bölgeden bölgeye değişim göstermektedir (Kızıltan, 2018).

Ülkemizde KBY hastalığına yönelik prevalans çalışması 2010 yılında gerçekleştirilmiş ve bu çalışmanın sonuçlarına göre yetişkin nüfusta %15,7 oranında görüldüğü bildirilmiştir. Bunun yanı sıra hastalığın yaşın ilerlemesiyle görülme sıklığının arttığı ve köy, kasaba gibi kırsal bölgelerde yaşayan insanların daha fazla risk altında olduğu belirtilmiştir (Süleymanlar ve ark., 2011).

Bu bildiride KBY hastalarında sıkça karşılaşılan semptomların yönetimi ve bu süreçte hemşirenin rolü ele alınacaktır.

2. SEMPTOM YÖNETİMİ

KBY hastalarında böbrek fonksiyonlarının bozulmasıyla birlikte BUN değerlerinde artış meydana gelir. Bu durum neredeyse bütün sistemlerin etkilenmesine ve çeşitli semptomların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır (Akdemir, 2023). Hastalarda görülen semptomların şiddeti; böbrek yetersizliğinin derecesine, yetersizliğe yol açan temel problemlere ve yaşa bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir (Tayaz ve Koç, 2020).

Hastalarda sodyum ve su retansiyonuna bağlı olarak ödem gelişmekte olup renin-anjiotensin-aldosteron mekanizmasının bozulması sonucunda hipertansiyon görülebilmektedir (Kalantar-Zadeh vd., 2021). Bunların yanında boyun venlerinde dolgunluk, ürenin perikardiyumda birikmesine bağlı perikardit gelişebilmektedir. Ciltte; kaşıntı, cilt renginde gri renk görünümü, ekimoz ve purpura oluşumları görülebilmektedir. Saç telleri zayıflamakta ve çok fazla dökülebilmektedir. Üremiye bağlı, iştahsızlık, bulantı-kusma, diyare, ağızda amonyak kokusu ve ağızda ülserasyonlar ve buna bağlı kanamalar görülebilmektedir (Karabey ve Karagözoğlu, 2021). KBY hastalarında metabolik asidoz da görülebilmektedir. Metabolik asidoza bağlı

olarak hastalarda halsizlik, yorgunluk, konsantrasyon kaybı, ayaklarda yanma gibi belirtiler ortaya çıkabilmektedir (Levy vd. 2022; Tayaz ve Koç, 2020).

KBY olan hastalarda anemi, enfeksiyonlara yatkınlık ve kanamaya eğilim de görülmektedir. 2024 yılında yayınlanan bir çalışmada, çalışmaya katılan hastaların yaklaşık %94'ünün yorgunluk hissettiği ve hastaların hemoglobin değerlerinin ortalama 9.8 g/dl olduğu bildirilmiştir (Cheng vd., 2024).

Genellikle KBY tedavisi semptomları önlemeye yönelik olduğu için meydana gelen semptomlara özgü tedaviler uygulanmaktadır. Yine hastalarda erken tanı ve tedavi semptom şiddetinin hafiflemesine, sürecin daha başarılı yürütülmesine katkı sağladığı belirtilmektedir. KBY derecesinin artmasıyla birlikte semptomlar da ciddi etkiler oluşturabilmektedir (Kalantar-Zadeh vd., 2021).

Son dönem KBY hastalarında renal fonksiyonların sürdürülmesinde ve semptomların hafifletilmesinde hemodiyaliz uygulaması tedavide önemli bir yer tutmaktadır. Hastalarda meydana gelen semptomların yönetiminde hasta ve ailesi ile işbirliği içerisinde olarak tedavi sürecine etkin katılmalarını sağlamak gerekmektedir (Akdemir vd., 2023).

Tablo 1. KBY'de görülen semptomlar

Kardiyovasküler Semptomlar	**Dermatolojik Semptomlar**	**Gastrointestinal Semptomlar**	**Nörolojik Semptomlar**	**Hematolojik Semptomlar**	**Diğer Semptomlar**
Ödem	Kaşıntı	İştahsızlık	Halsizlik	Anemi	Ağrı
Hipertansiyon	Cilt renginde gri renk görünümü	Bulantı- Kusma	Yorgunluk	Kanamaya eğilim	Anksiyete
Boyun venlerinde dolgunluk	Saç tellerinde zayıflık	Ağızda Amonyak kokusu	Konsantrasyon kaybı	Enfeksiyona eğilim	Diyare
	Saç dökülmesi	Ağız ülserasyonları	Huzursuzluk		Konstipasyon

3. HEMŞİRENİN ROLÜ

Hemşire, hastalığın ilk evresinden son evresine kadar hasta ve ailesiyle birlikte tedavi sürecinde ve hastanın yaşam kalitesinin iyileştirilmesinde etkin bir rol oynamaktadır (Eskimez vd., 2021). Hastalarda meydana gelen anemi, yorgunluk, kaşıntı, uyku bozukluğu, iştahsızlık, bulantı-kusma gibi semptomların yönetiminde hemşirelik süreci çok önemli bir yer tutmaktadır (Wang vd., 2018). KBY hastalarında hemşirelik bakımının temel amaçları; yaşam kalitesini iyileştirmek, hastalığın ilerleyişini yavaşlatmak, semptomları hafifletmek, yeterli ve dengeli beslenmeyi sağlamak, farmakolojik ve nonfarmakolojik tedavi sürecini yürütmek, hastanın egzersiz kapasitesini arttırmak, KBY' ne bağlı olarak gelişen komplikasyonları önlemek ve hasta ile ailesine hastalık ve tedavi süreciyle ilgili kapsamlı bir eğitim vermektir (Uysal ve Karataş, 2017). Hastaların büyük bir bölümünde sürecin iyi yönetilememesi ve yaşlılığa bağlı olarak böbreklerdeki fonksiyon bozukluğu ileri seviyelere ulaşmakta bunun sonucunda da hemodiyaliz, periton diyalizi ve renal transplantasyon gibi renal replasman tedavileri uygulanmaktadır (Kalantar-Zadeh vd., 2021). Hemodiyaliz özellikle KBY'nin ileri evrelerinde çok sık tercih edilen bir yöntemdir. Bu tedavi yöntemiyle hastaların renal fonksiyonları sürdürülmekte, hastalığın semptomlarında da azalma meydana gelmektedir. Hemodiyaliz alan

hastalarda hipotansiyon, kas krampları, bulantı-kusma, baş ağrısı, göğüs ağrısı, kaşıntı ve aritmi gibi çok önemli komplikasyonlar gelişebilmektedir. Hemşirelerin; hemodiyaliz tedavisi süresince hastaları çok dikkatli takip etmesi, oluşabilecek komplikasyonları önceden fark edip gerekli tedbirleri alması gerekmektedir (Tuna vd., 2018; Topbaş, 2015; Pretto vd., 2020). Hastalar, hastaneden taburcu olduktan sonra yeterli bilgiye ve donanıma sahip olmadıkları için hastalık sürecini kötü yönetmekte buna bağlı olarak yeniden hastaneye yatışlar ve ciddi komplikasyonlar meydana gelebilmektedir. Bu bağlamda hemşirelerin; hasta ve ailesine gerekli bilgilendirmeyi yapmak için eğitimler düzenlemesi gerekmektedir (Akdemir vd., 2023).

3.1. Sıvı-Elektrolit Dengesizliğinin Kontrolü

Hastalarda sıvı-elektrolit dengesizliği çok ciddi semptomlara ve komplikasyonlara yol açabilmektedir. Bu açıdan hemşireler, hasta ve ailesi ile işbirliği içerisinde süreci yönetmelidirler. Bu bağlamda; her 8 saatte bir aldığı çıkardığı takibi yapılmalıdır. Hasta her gün tartılmalıdır. Ödem varsa durumu tespit edilmelidir. Sıvı kısıtlamasına uyulmalı, planlanan sıvı miktarı alınmalıdır. Diyetin bol karbonhidratlı ve önerilen sınırlarda tuz, potasyum, fosfor ve protein alması sağlanmalı ve takip edilmelidir. Fosfor bağlayıcı ajanlar yemeklerle birlikte verilmelidir. Her 8 saatte bir bilinç değerlendirilmesi yapılmalıdır (Kızıltan, 2018; Akdemir, 2023; Varol ve Sivrikaya, 2018).

3.2. Enfeksiyon ve Yaralanmaların Önlenmesi

KBY'ye bağlı olarak hastalar enfeksiyon, kanama ve yaralanma riski ile karşı karşıya kalabilmektedir. Hemşireler, hastanın cilt bakımına önem vermelidir. Tavsiye edilen sınırlar içerisinde mobilizasyonu sağlamalı, hastayı yorucu aktivitelerden korumalıdır (Akdemir, 2023). Enfeksiyona maruz kalmaması için koruyucu önlemler almalıdır. Ağız bakımına özen göstermeli, yumuşak diş fırçası kullanmalıdır. Tedavi ve işlemler esnasında aseptik kurallara uygun hareket etmelidir. Aspirin vb. ilaçlar kanama riskini artırdıklarından ötürü kullanılmamalıdır (Varol ve Sivrikaya, 2018; Akdemir, 2023).

3.3. Hasta Konforunun Sağlanması

Ağrı, anksiyete, kaşıntı gibi çeşitli semptomlar hastaların rahatlığının bozulmasına ve tedavi sürecinin kötü yönetilmesine sebep olabilmektedir (Güler vd., 2022). Bu semptomları hafifletmeye yönelik hemşireler, hastaların ağrısı olduğunda doktor istemine göre analjezik uygulayabilir. Hekimin isteminde bulunan kaşıntıyı gideren ilaçları verebilir. Kaşımaya ilişkin hastaya bilgilendirme yapılabilir. Yumuşatıcı, rahatlatıcı pomadlarla cilde masaj yapabilir. Çevrenin ısısını kontrol etmelidir. Dudaklara nemlendirici uygulayarak nemliliği sağlamalıdır (Akdemir, 2023). Hastanın yorulmaması için istirahat etmesi desteklenmelidir. Bununla birlikte hastanın tolere edebildiği kadar öz-bakım aktivitelerini yapması desteklenmelidir. Sakin ve rahatlatıcı bir ortam sağlanmalıdır (Uysal ve Karataş, 2017).

3.4. Hastanın Kendini Algılama Sorunlarıyla Baş edebilmesi İçin Gerekli Yardımın Sağlanması

Hastaların genellikle yetersizliğin ilerlemesiyle birlikte bakıma olan ihtiyaçları da artmaktadır. Hemşireler, hastaların ümitli olmasını ve durumunda iyiye giden gelişmeleri varsa örnek vererek daha iyimser olmasını sağlamalıdır. Kendisini ifade etmesi için imkan verilmelidir. Hasta ve ailesinin de katıldığı etkili bir iletişim ortamı oluşturmalıdır (Uysal ve Karataş, 2017). Hastaların yarar sağlayabileceği mevcut toplumsal kaynaklar hakkında bilgi vermelidir. Hastalara hastalıklarıyla baş etmede sosyal desteğin önemini açıklayarak bireyde eş, arkadaş, komşu, akraba gibi mevcut olan sosyal destek faktörlerini belirlemelidir. Hastaların sosyal ilişkilerinin güçlendirilmesine katkı sağlamalı, benzer sorunları olan kişilerle bir araya gelerek duygu ve düşüncelerini aktarmaya teşvik etmelidir (Büyükbayram vd., 2021).

3.5 Hasta ve Ailesinin Eğitimi

Hemşirelerin hasta ve ailesini hastalıkla yaşama sürecine yönelik bilgilendirme yapması çok önemlidir. Bu bağlamda; ilaçların nasıl kullanılacağı ve yan etkilerinin neler olduğu, hekimine başvurmadan önerilen ilaçları kullanmaması gerektiği, diyetindeki su, tuz, protein ve potasyum kısıtlamasının öneminin belirtilmesi, az az ve sık sık beslenmesi gerektiği, günlük olarak kilo takibi yapması gerektiği, cilt bakımının ve hijyenin nasıl sağlanacağı, hangi durumlarda sağlık hizmetlerine başvurması gerektiği kapsamlı bir şekilde hastaya aktarılmalıdır (Varol ve Sivrikaya, 2017; Eskimez vd., 2021).

4. SONUÇ

Kronik böbrek yetmezliği hastalarında semptom yönetimi, multidisipliner bir yaklaşım gerektirir ve hemşireler bu süreçte merkezi bir rol oynarlar. Hemşireler, semptomların etkili bir şekilde yönetilmesi için hasta ve yakınlarıyla işbirliği içinde olmalıdırlar. Bu sayede hastalığa bağlı semptomlar yönetilebilir ve oluşabilecek koplikasyonlar önlenebilir. Dolayısıyla bireylerin yaşam kalitesi olumlu yönde etkilenecektir.

KAYNAKLAR

1. Akdemir, N. (Ed.). (2023). İç Hastalıkları ve Hemşirelik Bakımı (8. Baskı). Yenişehir, Ankara: Nobel Tıp Kitabevleri.

2. Büyükbayram, Z., Ayık, D. B., & İl, D. A. (2021). Hemodiyaliz Hastalarında Algılanan Sosyal Destek ve Umutsuzluk Düzeyleri/Perceived Social Support and Hopelessness Levels in Hemodialysis Patients. Nefroloji Hemşireliği Dergisi, 16(3), 134-143.

3. Cheng, H. W. B., Chan, K. P., Chung, W. K. V., Hsu, Y., & Chan, K. Y. (2024). Management of Anemia in Renal Palliative Care Clinic: A Patient-Centered Approach. Journal of pain and symptom management, S0885-3924(24)00003-4. Advance online publication. https://doi.org/10.1016/j.jpainsymman.2024.01.002

4. Eskimez, Z., Köse Tosunöz, İ., Keskin, A., Kurt, E., et al. (2021). Hemodiyaliz Tedavisi Uygulanan Kronik Böbrek Yetmezliği Hastalarında Hemşirelik Tanıları. Sağlık Akademisi Kastamonu, 6(2), 29-44.

5. Güler, S., Terzi, Z., & Gündoğan, R. (2022). Hemodiyaliz Hastalarında Yorgunluk, Bakım Bağımlılığı ve Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi/Investigation of Fatigue, Care Dependence and Affecting Factors in Hemodialysis Patients. Nefroloji Hemşireliği Dergisi, 17(3), 83-93.

6. Kalantar-Zadeh, K., Jafar, T. H., Nitsch, D., Neuen, B. L., & Perkovic, V. (2021). Chronic kidney disease. The lancet, 398(10302), 786-802.

7. Karabey, T., & Karagözoğlu, Ş. (2021). Hemodiyaliz Sürecinde Semptom Yönetimi ve Hemşirelik Bakımı. TOGÜ Sağlık Bilimleri Dergisi, 1(1), 21-29.

8. Kızıltan, G. (2018). Son Dönem Böbrek Yetmezliğinde Tıbbi Beslenme Tedavisi. Beslenme ve Diyet Dergisi, 46, 48-56.

9. Levy, N., Cheung, W., McDonald, H., Banez, M. C., Shang, J., Stone, P. W., & Sun, C. (2022). Symptom management in Chinese adults with end stage renal disease (ESRD). Applied Nursing Research, 64, 151549.

10. Pretto, C. R., Winkelmann, E. R., Hildebrandt, L. M., Barbosa, D. A., Colet, C. F., & Stumm, E. M. F. (2020). Quality of life of chronic kidney patients on hemodialysis and related

factors. Revista latino-americana de enfermagem, 28, e3327. https://doi.org/10.1590/1518-8345.3641.3327

11. Süleymanlar, G., Utaş, C., Arinsoy, T., Ateş, K., Altun, B., Altiparmak, M. R., Ecder, T., Yilmaz, M. E., Çamsari, T., Başçi, A., Odabas, A. R., & Serdengeçti, K. (2011). A population-based survey of Chronic REnal Disease In Turkey--the CREDIT study. Nephrology, dialysis, transplantation : official publication of the European Dialysis and Transplant Association - European Renal Association, 26(6), 1862–1871. https://doi.org/10.1093/ndt/gfq656

12. Tayaz, E., & Koç, A. (2020). Hemodiyaliz tedavisi alan kronik böbrek yetmezliği hastalarinda semptom yönetimi ve hemşirelik. Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 23(1), 147-156.

13. Topbaş, E. (2015). Kronik böbrek hastalığının önemi, evreleri ve evrelere özgü bakımı. Nefroloji Hemşireliği Dergisi, 10(1), 53-59.

14. Tuna, D., Ovayolu, N., & Duygu, K. E. S. (2018). Hemodiyaliz hastalarında sık karşılaşılan problemler ve çözüm önerileri. Nefroloji Hemşireliği Dergisi, 13(1), 17-25.

15. Uysal, H., & Karataş, C. (2017). Kronik böbrek yetersizliğinde fonksiyonel sağlık örüntülerine göre hemşirelik bakımı: Olgu sunumu. Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, 4(2), 49-61.

16. Varol, E., & Karaca Sivrikaya, S. (2018). Kronik Böbrek Yetmezliğinde Yaşam Kalitesi ve Hemşirelik. Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 8(2), 89-96.

17. Wang, J., Yue, P., Huang, J., Xie, X., Ling, Y., Jia, L., Sun, F. (2018). Nursing intervention on the compliance of hemodialysis patients with end-stage renal disease: a meta-analysis. Blood Purification, 45(1-3), 102-109.

PATIENT SAFETY AND NURSING CARE IN DEMENTIA PATIENTS
DEMANS HASTALARINDA HASTA GÜVENLİĞİ VE HEMŞİRELİK BAKIMI

Nadiye BARIŞ EREN[1], Mehmet AĞASLAN[2]

[1]Dr. Öğr. Üyesi, Tarsus Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü, 0000-0002-1935-244X

[2]Araştırma Görevlisi, Tarsus Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü, 0009-0009-2462-0232

Özet

Demans, bilişsel fonksiyonlarda sürekli bir azalmaya neden olan ve günlük yaşamı önemli ölçüde etkileyen bir nörolojik bozukluktur. Demans hastalarının bakımı sırasında hasta güvenliği, önemli bir endişe kaynağıdır. Bu bildiride, demans hastalarında hasta güvenliğinin önemi ve hemşirelerin bu süreçteki rolü ele alınacaktır. Demans hastaları, zihinsel ve fiziksel yeteneklerindeki bozulma nedeniyle çeşitli güvenlik riskleriyle karşı karşıyadır. Bu riskler arasında düşme, yaralanma, ilaç hataları, yeme ve içme sorunları, dolaşma ve kaybolma gibi durumlar bulunmaktadır. Hasta güvenliğinin sağlanması, hem hastanın kendisi için hem de çevresindekiler için hayati önem taşır. Hemşireler, demans hastalarının bakımında kritik bir rol oynamaktadır. Bu hastaların tedavi sürecinde çeşitli önlemler alınarak hastanın düşme, yaralanma, çarpma gibi durumlara karşı kontrol altında tutulması gerekir. Hemşireler, hastaların güvenliğini sağlamak için çeşitli stratejiler kullanmalıdır. Bu stratejiler arasında hastanın çevresinin düzenlenmesi, düşme riskini azaltıcı önlemlerin alınması, ilaçların düzenli ve doğru şekilde verilmesi, beslenme ve sıvı alımının takibi, hastanın mobilitesinin yönetilmesi ve kaybolma riskini azaltma önlemleri yer almaktadır. Ayrıca, hemşireler demans hastalarının bakımında aile üyelerini eğitmeli ve desteklemelidir. Demans hastalarında hasta güvenliği, hemşirelerin öncelikli bir endişe ve sorumluluk alanıdır. Hemşireler, güvenli bir ortam sağlamak için etkili stratejiler kullanmalı ve hastaların güvenliğini sürekli olarak izlemelidir. Bu, hem hastanın yaşam kalitesini artırabilir hem de olası riskleri azaltarak hastanın iyilik halini koruyabilir.

Anahtar kelimeler: Demans, hasta güvenliği, hemşire

Abstract

Dementia is a neurological disorder that causes a sustained decline in cognitive function and significantly affects daily life. Patient safety is an important concern during the care of patients with dementia. In this paper, the importance of patient safety in patients with dementia and the role of nurses in this process will be discussed. Patients with dementia face various safety risks due to deterioration in their mental and physical abilities. These risks include falls, injuries, medication errors, eating and drinking problems, wandering and getting lost. Ensuring patient safety is vital both for the patient themselves and for those around them. Nurses play a critical role in the care of patients with dementia. During the treatment process of these patients, various precautions should be taken and the patient should be kept under control against situations such as falls, injuries and bumps. Nurses should use various strategies to ensure the safety of patients. These strategies include organizing the patient's environment, taking measures to reduce the risk of falls, regular and correct administration of medications, monitoring nutrition and fluid

intake, managing the patient's mobility, and measures to reduce the risk of getting lost. In addition, nurses should educate and support family members in the care of patients with dementia. Patient safety in patients with dementia is a primary concern and responsibility of nurses. Nurses should use effective strategies to provide a safe environment and continuously monitor patients' safety. This can both improve the patient's quality of life and maintain the patient's well-being by reducing potential risks.

Keywords: Dementia, patient safety, nurse

1. GİRİŞ

Demans, dünyada ve ülkemizde yaşlı nüfusun hızlı bir şekilde artmasıyla görülme oranı artan hastalıklar arasında olup önemli bir halk sağlığı sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünya Sağlık Örgütünün verilerine göre dünyada yaklaşık 47 milyon demans hastası bulunmakta ve her yıl ortalama 9,9 milyon demans vakası teşhis edilmektedir (Chau vd., 2018; Kartal ve Erigüç, 2020). Bireyde demans oluşumuyla yaşam süresi kısalmakta, yaşam kalitesi düşmekte, tedaviye ve bakıma ihtiyaç duyulmaktadır (Livingston vd., 2020). Latince zihnin yitirilmesi anlamına gelen demans; hafıza, hatırlama, oryantasyon, konuşma fonksiyonları, öğrenme, algı, otonomi, plan yapma gibi bilişsel işlevlerin bozulmasıyla meydana gelen, hastaları ölüme kadar götürebilen nöron fonksiyonlarında ilerleyici kayıp ve yapısal bozulma ile karakterize bir hastalıktır (Jia ve vd., 2019). Hastalarda meydana gelen bilişsel işlev bozukluğuyla birlikte günlük yaşam aktivitelerinde bozulmalar, mesleki hayatlarında problemler ve sosyal sorunlar görülebilmektedir (Sayın Kasar ve Yıldırım, 2016). Demans hastalığının ilerlemesiyle birlikte görülen semptomlar da şiddetini artırabilmektedir. Hastalarda demansın ilerleyişine paralel olarak bellek kaybı, ağrı, depresyon, anksiyete, nefes darlığı, sanrı ve halüsinasyon görme gibi semptomlarla karşılaşıldığı bilinmektedir (Kales vd., 2015).

Demanslı bireylerde hastalığın ilerlemesiyle birlikte bakıma duyulan ihtiyaç da artmaktadır (Lök vd., 2017). Bu bildiride demans hastalarında hasta güvenliğinin önemi ve hemşirelerin bu süreçteki rolünün ele alınması amaçlanmaktadır.

2. HASTA GÜVENLİĞİ

Hasta bakımının kalitesinin değerlendirilmesinde önemli bir parametre olan hasta güvenliği, hastanın bakımı esnasında meydana gelebilecek kazaların (düşme, çarpma vs.) ya da istenmeyen olayların önlenmesi, olumsuz etki eden sonuçların geliştirilmesi ve güven ortamının kurulması gibi birçok faktörü içeren bir olgudur (Kaya ve Gündüz, 2022; Chen vd., 2018). Özellikle yaşlı hastalarda bilişsel fonksiyonların yavaşlaması ve vücut mekanizmasının daha kırılgan bir hal almasıyla birlikte hasta güvenliğinin sağlanması daha büyük önem kazanmaktadır (Demirtaş vd., 2023).

Hasta güvenliğini sağlayarak kaliteli sağlık bakım hizmetinin verilmesini amaçlayan uluslararası çok ciddi çalışmalar yapılmaktadır (Kobayashi vd., 2021; Listiowati vd., 2023; WHO, 2020; Wu vd., 2023). Bu bağlamda Uluslararası Ortak Komisyon (Joint Comission International), uluslararası hasta güvenliğinin sağlanmasına yönelik altı temel hedef belirlemiştir. Bunlar: Hastaları doğru tanımlamak, etkili iletişim kurmak, yüksek riskli ilaçların güvenliğini artırmak, güvenli ameliyat ortamını sağlamak, sağlık bakım hizmetleriyle ilişkili enfeksiyon riskini azaltmak, düşmelere bağlı hastaların görebileceği zararları azaltmak olarak sıralanmaktadır (Kobayashi vd., 2021). Sağlık hizmeti veren kurumların bu hedefler doğrultusunda ilerlemesinin hasta güvenliği konusunda bir standart oluşumuna katkı sağladığı belirtilmektedir (Al Shawan, 2021).

Demans hastalığının ilerlemesine bağlı olarak bireyde görme, duyma, tat alma, dokunma, algılama yeteneğinde azalma gibi duyusal sorunlar görülmekte bunun yanında karar verme

yeteneğinde azalma, hafıza kayıpları ve oryantasyonda bozulma gibi kognitif değişimler görülebilmektedir (Barret vd., 2019). Bunlarla birlikte bireylerde kaybolma, kaçma girişimleri, düşme ve yaralanmalar meydana gelmekte ve dolayısıyla tedavi sürelerinin ve bakım maliyetlerinin artması gibi olumsuz tablolarla karşılaşılabilmektedir (Kales, 2015).

3. HEMŞİRELİK BAKIMI

Hemşirelere, demans hastalarının bakımında önemli ölçüde sorumluluk düşmektedir (Canlı vd., 2022). Bilişsel, davranışsal ve işlevsel fonksiyonlarda ciddi derecede gerilemeye sebep olan demans hastalığına sahip bireylere verilen hemşirelik bakımında; hastanın zihinsel fonksiyonlarını en iyi düzeyde sürdürmek, hastanın güvenliğini sağlamaya yönelik önlemler almak, etkili bir iletişim ortamı kurarak tedavi sürecini başarılı bir şekilde ilerletmek, hastada meydana gelebilecek sosyal izolasyon, ajitasyon ve anksiyete durumlarını azaltmak, günlük yaşam aktivitelerini yerine getirmesine katkı sağlamak ve hastaya bakım veren bireylerin eğitimi ve desteklenmesini sağlamak temel amaçlar arasında yer almaktadır (Dilek vd., 2018; Demir, 2018; Canlı vd., 2022).

3.1. Hastanın Zihinsel Fonksiyonlarının Sürdürülmesi

Hemşireler demans hastalarının zihinsel fonksiyonlarını sürdürmeye yönelik çeşitli girişimlerde bulunmalıdırlar. Örneğin, hemşireler birey ve aile katılımını destekleyerek hafızayı güçlendirebilecek aktiviteler planlayabilirler. Bireylerde hafıza problemlerini azaltmak ve oryantasyonu artırmak için resim, not, etiket veya çeşitli ipuçları kullanmayı teşvik edebilirler. Yine aynı şekilde bireye çevresel uyarılar verebilirler. Pencere kenarından çevreyi gözlemlemesini sağlayabilirler. Günlük gazete, dergi veya kitap okumasını destekleyebilirler. Hastanın hafızasının canlandırmak için aile albümüne bakmasını sağlayabilirler. Bireyin zihnini aktif tutacak sudoku ve bulmaca gibi etkinliklere katılmasını destekleyebilirler (Dilek vd., 2018; Demir, 2018).

3.2. Fiziksel Güvenliğin Sağlanması

Demanslı bireyler objelerin veya olayların kendilerine zarar vereceğini düşünme yetisini kaybetmelerinden dolayı düşme, çarpma gibi yaralanma durumları ile karşı karşıya kalabilmektedirler. Hastalarda amaçsız bir şekilde dolaşma ve buna bağlı kaybolmalarını engellemek amacıyla kimlik ve kişisel bilgilerinin yazılı olduğu bileklikler mutlaka kollarına takılmalıdır. Hemşireler, hastanın çevre güvenliğini sağlamalı, hastanın odasının girişine düşme riski olduğunu belirten yonca figürü asmalı, düşmeye bağlı yaralanmaları önlemek için yatak kenarlarını kaldırmalıdırlar. Diğer yandan hastanın odasında özellikle tuvalet ve banyosunda tutunabileceği araçların olması önemlidir. Zeminin kuru olması ve takılıp düşmesine neden olabilecek herhangi bir araç gerecin yerde olmamasına dikkat edilmelidir. Aynı şekilde tedavi süresince ilaçlar ve kesici-delici ekipmanlar ortada bırakılmamalıdır (Demirtaş vd., 2023; Demir, 2018; Akdemir vd., 2023).

3.3. Etkili iletişim Ortamının Kurulması

Demans hastalarıyla etkili iletişim kurmak hem tedavi aşamasında hem de yaşamları boyunca dikkat edilmesi gereken önemli bir konudur. Hemşireler hastayla iletişime başlarken öncelikle kendilerini tanıtmalı, hastaların anlayacağı şekilde kısa ve net ifadeler kullanılmalıdırlar. Hastalara açık uçlu sorular yerine evet veya hayır yanıtlarıyla karşılanabilecek sorular sormalı, yanıt vermeleri için zaman tanımalıdırlar. Hastalar anlamsız cevap verseler bile söylediklerini kabul etmeli, hastaya kendisinin duyulduğunu hissettirmelilerdir. İletişimde tek konu üzerinden ilerlenmeli, açık beden dilini etkili kullanmalı ve güven oluşturulmalıdır. Bu sayede hemşireler hastalarla etkili bir iletişim kurabilirler (Demirtaş vd., 2023, Yüksel ve Onaran, 2023; Demir, 2018).

3.4. Günlük Yaşam Aktivitelerinin Sürdürülmesi

Demans hastalarında günlük yaşam aktivitelerinin sürdürülmesine yönelik hemşirelik bakımı, beslenme, tuvalet-banyo ve giyinme gibi öz bakımının sağlanmasına yönelik girişimleri kapsamaktadır. Hastanın günlük aktivitelerini mümkün olduğunca kendisi yapmaya teşvik edilmeli ve pozitif geribildirimler vererek hastalar cesaretledirilmelidir. Hastanın gerçekleştiremediği aktiviteler ise hemşire tarafından desteklenmelidir. Yemek vakitleri ve içeriği aynı olmalı, besleyici, vitamin ve mineral açısından zengin besinler tercih edilmeli, yemeklerin ayrı ayrı tabaklara konulması daha iyi uyum sağlaması açısından tercih edilmelidir. Üriner ve fekal inkontinansı önlemeye yönelik akşam saatlerinde sıvı kısıtlaması yapılmalıdır. Hastarın tuvalet ve banyoyu bulabilmelerine yardımcı olmak için tuvalet ve banyo kapısına işaret konulmalıdır. Ayrıca hastaların boşaltım ihtiyaçlarının olup olmadığı gün içerisinde sorularak hatırlatılmalıdır. Hastalar yıkanma konusunda endişeli ise hastanın yatak içinde banyosu sağlanmalıdır. Hastanın elbiseleri kolay giyilebilir ve rahat olmalıdır (Atkan ve Özkan, 2017; Demir, 2018; Akdemir vd. 2023).

3.5. Aile ve Bakım Verenlerin Eğitimi

Demans hastalığı sadece hastalığa sahip olan bireyleri değil, onunla ilgilenen ve bakımını üstlenen aile ve bakım verenleri de etkilemektedir. Bu kapsamda hemşireler aile ve bakım verenlere eğitim vermelidirler. Bu eğitim içeriğinde; ilaçlar hakkında bilgi verme, günlük yaşam aktivitelerini hastanın yapmasını sağlama, yapamıyorsa destek olma, kişisel hijyenin sağlanması, hastanın öz-bakımının sağlanması, kirli ve temiz elbiselerin karıştırılmadan kirlilerin direkt olarak ortadan kaldırılması, rahat ve kullanışlı giyim malzemelerinin tercih edilmesi, hastanın sık kullandığı eşyalarının rahat ulaşabileceği yerlere konulması, hasta için tehdit oluşturabilecek araç gereçlerin ortadan kaldırılması, yeterli ve dengeli beslenmesinin sağlanması, kaza veya yaralanmaları önlemek için uyarıcı notların kullanılması, sürekli olarak yer zaman kişi oryantasyonun sağlanmaya çalışılması, kimlik ve adres bilgilerinin olduğu bileklik ya da yaka kartının birey üzerinde bulundurulması gibi birçok konu yer almaktadır (Demir, 2018; Atkan ve Özkan, 2017; Akdemir vd., 2023).

4.SONUÇ

Demans hastalarında hasta güvenliği, hemşirelerin öncelikli sorumluluk alanıdır. Hemşireler, güvenli bir ortam sağlamak için etkili stratejiler kullanmalı ve hastaların güvenliğini sürekli olarak izlemelidirler. Bu, hem hastaların yaşam kalitesini artırabilir hem de olası riskleri azaltarak hastaların iyilik halini koruyabilir.

KAYNAKLAR

1. Akdemir, N. (Ed.). (2023). İç Hastalıkları ve Hemşirelik Bakımı (8. Baskı). Yenişehir, Ankara: Nobel Tıp Kitabevleri.

2. Al Shawan, D. (2021). The effectiveness of the joint commission international accreditation in improving quality at king fahd university hospital, saudi arabia: A mixed methods approach. Journal of healthcare leadership, 47-61.

3. Atkan, F., & Özkan, B. (2017). Demans Hastalarının Günlük Yaşam Aktiviteleri ve Nöropsikiyatrik Belirtilerinin Değerlendirilmesinde Hasta Yakınlarının Bakış Açısı: Dementia Caregivers' Perspective in the Evaluation of Activities of Daily Living and Neuropsychiatric Symptoms of People with Dementia. Kesit Akademi Dergisi(10), 634-644.

4. Canlı, S., Şen, Y. Ç., & Uğur, S. (2022). Demanslı Yaşlı Hastalar İçin İleri Bakım Planlama Süreci ve Hemşirenin Rolü: Geleneksel Derleme. Turkiye Klinikleri Journal of Nursing Sciences, 14(4).

5. Chau, H. W., Newton, C., Mei Min Woo, C., Ma, N., Wang, J., & Aye, L. (2018). Design Lessons from Three Australian Dementia Support Facilities. Buildings, 8(5), 67.

6. Chen, R., Chien, W. C., Kao, C. C., et al. (2018). "Analysis of the risk and risk factors for injury in people with and without dementia: a 14-year, retrospective, matched cohort study." Alzheimer's Research & Therapy, 10(1), 111.

7. Demirtaş, A., Çakıcı, M., Atakul, E., Küçük, E. Ö., & Çınar, F. İ. (2023). Demanslı Bireylerde Çevreye ve Tedaviye Uyum. Genel Sağlık Bilimleri Dergisi, 5(3), 432-441.

8. Demir, G. (2018). Demans ve Hemşirelik Bakımı. Black Sea Journal of Health Science, 1(2), 35-39.

9. Dilek, F., Aysun, Ü., & Ünsar, S. (2017). İleri Evre Demans Hastasında Hemşirelik Bakımı: Olgu Sunumu. Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi, 4(2), 125-131.

10. Enes, K., & Gündüz, S. (2022). Sağlık Kurumlarında Merhamet Yorgunluğu ve Hasta Güvenliğinin Önemi. Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi, 4(8), 46-61.

11. Jia, L., Quan, M., Fu, Y., Zhao, T., Li, Y., Wei, C., ... & Jia, J. (2020). Dementia in China: Epidemiology, Clinical Management, and Research Advances. The Lancet Neurology, 19(1), 81-92.

12. Kales, H. C., Gitlin, L. N., & Lyketsos, C. G. (2015). Assessment and Management of Behavioral and Psychological Symptoms of Dementia. BMJ, 350.

13. Kartal, N., & Erigüç, G. (2020). Yazılı Basında Demans Haberleri Üzerine İçerik Analizi Uygulaması. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 11(Ek), 211-219.

14. Kasar, K. S., & Yıldırım, Y. (2017). İleri Demans Hastalarında Palyatif Bakım. Türkiye Klinikleri Hemşirelik Bilimleri Dergisi, 9(2), 164-170.

15. Kobayashi, K., Ando, K., Nakashima, H., Machino, M., Kanbara, S., Ito, S., Inoue, T., Yamaguchi, H., Ishiguro, N., & Imagama, S. (2021). Challenges for Joint Commission International Accreditation: Performance of Orthopedic Surgeons Based on International Patient Safety Goals. Nagoya J Med Sci, 83(1), 87-92.

16. Listiowati, E., Sjaaf, A. C., Achadi, A., Bachtiar, A., Arini, M., Rosa, E. M., & Pramayanti, Y. (2023). How to Engage Patients in Achieving Patient Safety: A Qualitative Study from Healthcare Professionals' Perspective. Heliyon, 9(2).

17. Livingston, G., Huntley, J., Sommerlad, A., Ames, D., Ballard, C., Banerjee, S., ... & Mukadam, N. (2020). Dementia Prevention, Intervention, and Care: 2020 Report of the Lancet Commission. The Lancet, 396(10248), 413-446.

18. Lök, N., Öncel, S., Özer, Z., & Buldukoğlu, K. (2017). Institutional Services for Dementia Care in Turkey. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry, 9(4), 464-473.

19. Barrett, P., Sharma, M., & Zeisel, J. (2019). Optimal Spaces for Those Living with Dementia: Principles and Evidence. Building Research & Information, 47(6), 734-746.

20. Wu, A. W., Papieva, I., Sheridan, S., ve ark. (2023). Five Strategies for How Patients and Families Can Improve Patient Safety: World Patient Safety Day 2023. Journal of Patient Safety and Risk Management, 28(4), 147-152.

21. World Health Organization. (2020). Patient Safety Incident Reporting and Learning Systems. World Health Organization, Geneva. https://www.who.int/publications/i/item/9789240010338. (Erişim tarihi: 02.02.2024)

PREDICTING COURSE PREFERENCES OF ISMEK COURSE ATTENDEES USING DECISION TREES

İSMEK KURSİYERLERİNİN KURS TERCİHLERİNİN KARAR AĞACIYLA TAHMİNLENMESİ

Ayberk BALTACI[1], Arzum Karataş[2]

[1]Bandirma Onyedi Eylul University, Computer Engineering, 0009-0002-2327-3135

[2]Bandirma Onyedi Eylul University, Computer Engineering, 0000-0001-6433-3355

Özet

Yetişkin eğitimi, örgün öğretim sonrasında bireylere meslek ve beceri kazandırmak amacıyla bireylerin talep ve ihtiyaçlarını karşılayacak hayat boyu eğitim imkanını sunmaktadır. Bu eğitim gereksinimini karşılamak üzere hem devlet hem de özel toplum kuruluşları faaliyet göstermektedir. Ülkemizde devlet kuruluşu olarak halk eğitim merkezleri, İŞ-KUR ve belediyeler yetişkinlere meslek ve beceri sağlayan kuruluşlar olmakla birlikte aralarında en büyük pay büyükşehir belediyelerine aittir. Özellikle, bu alanda İstanbul Büyükşehir Belediyesine bağlı yetişkin eğitim hizmet birimi olan İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sanat ve Meslek Eğitimi Kursları-İSMEK- dikkat çekmektedir. Bu çalışmanın amacı yetişkinlerin kursiyer profillerine göre İSMEK kurs tercihlerini tahminlemektir. Yetişkin eğitimindeki verilen bu kursları alacak kursiyerlerin profillerine göre kurs tercihlerini öngörmek hem kursiyerleri yönlendirmek için hem de verilen kursları çeşitlendirmek ve yönetmek için önemlidir. Bu çalışmada 2019-2023 yılları arasındaki açılan İSMEK kursları incelenmiştir. Sadece katıldıkları kursu başarı ile tamamlayıp sertifika sahibi olan 90.227 kursiyer incelemeye alınmıştır. Kursiyerlerin profilini eğitim durumu, engelli bir birey olup olmamaları, çalışma durumu, yaş dilimleri gibi nitelikler oluşturmaktadır. Bu çalışmada, kursiyerlerin bu profil bilgileri ve kursa katıldıkları dönem bilgisine göre karar ağacı makine öğrenmesi yöntemi kullanılarak tercih ettikleri kurs alanı ve programların tahmini yapılmıştır. Bu tahminlemede %99,6 başarım elde edilmiştir. Elde edilen başarım sonucuna dayanarak, bu çalışma yetişkin eğitimine katkıda bulunan İSMEK gibi kurumlara kurslar hakkında karar alma süreçlerinde, yetişkin eğitimi strateji belirlemelerinde ve kursiyerleri kurslara yönlendirmede katkıda bulunabileceği sonucuna varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Yetişkin eğitimi, meslek ve beceri kursları, İSMEK veri seti, karar ağaçları, tahminleme

Abstract

Adult education offers a lifelong learning opportunity to meet the demands and needs of individuals with a view to developing professions and skills for individuals after formal education. Both public and private community organizations are working to meet this educational requirement. As a state institution public educational centres, İŞKUR and municipalities are institutions that provide professions and skills to adults in Turkey. Among these institutions, the largest contribution belongs to metropolitan municipalities. In particular, ISMEK, short for the adult education service unit of Istanbul Metropolitan Municipality, Arts and Vocational Education Courses, is drawing attention in this area. The aim of this study is to predict attendees' ISMEK course choices according to their profiles. To predict the course

tendency or choices of attendees is important for both guiding them and diversify and managing the courses. The study examines the ISMEK courses opened between 2019 and 2023. Only 90.227 course attendees were examined who successfully completed the course and were certified. The preferred course field and programme are predicted using the decision tree method. The profile of the attendees is based on some attributes such as education status, disability status, working status, age ranges. In this study, the preferred course field and programmes are predicted according to their profile information and the period during which the students attended the course by using decision tree method. The results showed that 99.6% the prediction accuracy is achieved. This study can contribute to the decision-making processes of institutions such as ISMEK, which are contributing to adult education, and to the definition of strategies and guidance of courses. It is concluded that, this study can help institutions for serving adult education like ISMEK decide on courses, define adult learning strategies, and guide attendees.

Keywords: Adult education, vocational and ability courses, decision trees, ISMEK Dataset, prediction

1. GİRİŞ

Yetişkin eğitimi, örgün öğretim sonrasında farklı yaş ve meslek gruplarından bireylere meslek ve beceri kazandırmak amacıyla bireylerin talep ve ihtiyaçlarını karşılayacak hayat boyu eğitim imkanını sunar. Sunulan imkanlar içerisinde mesleki kurslar, el sanatı atölyeleri, dil kursları, el sanatları kursları, spor kursları gibi çeşitli kurslar bulunmaktadır. Sunulan bu imkanlarla bireylerin iş gücüne katılımı sağlanırken, bireyin şahsi ve meslek gelişimine de katkı sağlanmış olur(Özer, 2010).

Ülkemizdeki yetişkin eğitimi devlet, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları tarafından verilmektedir. Ülkemizde devlet kuruluşu olarak halk eğitim merkezleri, İŞ-KUR ve belediyeler yetişkinlere meslek ve beceri sağlayan kuruluşlar olmakla birlikte aralarında en büyük pay büyükşehir belediyelerine aittir. Pek çok büyükşehir belediyesi yetişkin eğitimi alanında kapsamlı çalışmalar yapmaktadır. Bu büyükşehir belediyeleri arasında, İstanbul Büyükşehir Belediyesi 1996 yılında kurduğu yetişkin eğitimi oluşumu olan İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sanat ve Meslek Eğitimi Kursları, yani kısaca İSMEK, ile dikkat çekmektedir.

Bireylere hayatlarının özellikle zorunlu eğitiminden sonrasında gelişen ve değişen rollerine, ekonomik ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan meslek, beceri ve kişisel gelişimlerine katkı sağlaması açısından yetişkin eğitiminin önemi ortadadır. En köklü, yaygın, kapsamlı ve İstanbulda bulunması nedeniyle en fazla yerel nüfusa katkı sağlayan İSMEK örneği ele almaya değer görülmüştür. Alanyazın incelendiğinde uzaktan eğitim ya da eğitim veren kurum yada politika geliştirenlere veri destekli karar almada yardım olmak üzerine yapılan çalışmaları genel olarak iki gruba ayırmak mümkündür. Birinci gruptaki çalışmalar pandemi sürecinde uzaktan eğitimin öğrenci performansına etkisini, üniversite tercihlerini belirleyen faktörleri, sınav başarılarını tahmini, sınava hazırlık düzeyi ile sınav sonuçları arasındaki ilişkiyi ve hazırlık sınıfı başarısının analizini içermektedir (Aydemir ve ark. , 2019; Başar ve ark. ,2020; Kırışoğlu ve Yıldırım, 2024). İkinci gruptaki çalışmalar, eğitim kurumları ve politika yapıcılarına veri odaklı kararlar almak ve öğrenci başarısını artırmak için veri analizi yöntemlerini kullanma konusunda odaklanmıştır (Kadirhanoğulları ve Köse, 2023; Can ve ark., 2018; Külahçı ve Aslan, 2023).

Ancak, yetişkin eğitimi alan kursiyerlerin kurs eğilimlerinin tahmin edilmesi kursların yönetimi ve kursiyerlerin yönlendirmesi açısından kritik öneme sahiptir. Bu nedenle, bu çalışmada

çalışma alanı olarak İSMEK kursları seçilmiş, kursiyer profilleri belirlenmiş ve tercih ettikleri kurs alanları ve kurs isimleri tahminlenmiştir. Bu tahminleme işinde karar destek sistemlerinde yaygınca kullanılması, anlaşılabilir oluşu nedeniyle karar ağacı makine öğrenmesi yöntemi kullanılmıştır.

Çalışmanın geri kalanı şu şekilde düzenlenmiştir. Bölüm 2'de, alan yazındaki ilişkili çalışmalar ve çalışmanın anlaşılması için gerekli temel bilgiler verilmiştir. Bölüm 3'de kursiyer profili belirlemek ve belirlenen profillerden tercih edilecek kursun tahmini için izlenen yöntem anlatılmıştır ve bulgular tartışılmıştır. Bölüm 4'te sonuç ve öneriler yer almaktadır.

2. İlişkili Çalışmalar ve Temel Bilgiler

2.1 İlişkili Çalışmalar

Alan yazın incelendiğinde uzaktan eğitim ya da eğitim veren kurum yada politika geliştirenlere veri destekli karar almada yardım olmak üzerine yapılan çalışmaları genel olarak iki gruba ayırmak mümkündür.

Birinci gruptaki çalışmalar pandemi sürecinde uzaktan eğitimin öğrenci performansına etkisini, üniversite tercihlerini belirleyen faktörleri, sınav başarılarını tahmini, sınava hazırlık düzeyi ile sınav sonuçları arasındaki ilişkiyi ve hazırlık sınıfı başarısının analizini içermektedir(Aydemir ve ark., 2019; Başar ve ark.,2020; Kırışoğlu ve Yıldırım, 2024).

İkinci gruptaki çalışmalar, eğitim kurumları ve politika yapıcılarına veri odaklı kararlar almak ve öğrenci başarısını artırmak için veri analizi yöntemlerini kullanma konusunda odaklanmıştır. Kadirhanoğulları ve Köse, 2023; Can ve ark., 2018; Külahçı ve Aslan, 2023).

Ancak, yetişkin eğitimine yönelik verilen kurslar için eğitim kurumları ve eğitim politikaları geliştirenler için veri destekli karar destek çalışmalarına alan yazında rastlanamamıştır. Yetişkin eğitiminin önemi yadsınamayacağı için, alan yazındaki bu eksiklik görülmüş ve giderme yolunda bir adım atılmak istenmiş ve bu çalışma gerçekleşmiştir.

2.2 Karar Ağaçları

Karar ağaçları, veri inceleme ve analizi için kullanılan birer araçtır ve bu ağaçlar, okunabilirliği artırmak hedefiyle hareket eder. İç içe geçmiş if-else kuralları ile temsil edilir. Başlangıçta, kökteki ilk bölünmeden başlar ve daha sonrasında dalların çatallanmasıyla gelişen kısımları içeren düğümlerle genişler. Karar ağacının en altında kararın netliğe kavuştuğu ve sonuca ulaşıldığı noktaya 'yapraklar' denir. Bu ağaçlar, hem kategorik hem de sayısal verilerle rahatlıkla çalışabilir. Yani; veri setindeki desenleri anlayarak ve bu desenleri baz alarak kararlar vermek için kullanılır.

J.R. Quinlan tarafından 1986 yılında geliştirilen ID3 (Iterative Dichotomiser 3) algoritması, bir veri setinden türetilerek karar ağacı oluşturmak amacıyla tasarlanmıştır. Bu algoritma, aşağıdan yukarı (top-down) ve greedy search (sonuca en yakın durum) tekniklerini kullanarak çalışmaktadır. Karar ağacı oluşturulurken; veri seti kök bölümden başlayarak alt dallara doğru bir ağaç yapısı oluşturulur.

Özellikle ID3 algoritması Entropy ve Information Gain kavramları üzerine odaklanarak çalışır. Entropy, bir veri kümesinin homojenliğini ya da belirsizliğini ölçer. Information Gain ise bir özelliğin eklenmesi ya da bölünmesi durumlarında elde edilen sonuç veya bilgi miktarını ölçer.

Bu algoritmanın bir uzantısı gibi çalışan C4.5, ID3'ün geliştirilmiş bir versiyonudur ve daha kapsamlı bir uygulama sahasına sahiptir. ID3 ve benzeri algoritmalar, karar ağaçları tasarlamak

için kullanılan temel yaklaşımlardan biridir ve makine öğrenimi alanında sıklıkla tercih edilir. Bu çalışmada C4.5 karar ağacını kullanılmıştır.

Gün	Hava Durumu	Sıcaklık	Nem	Rüzgâr	Tenis Oynama
G1	Güneşli	Sıcak	Yüksek	Zayıf	Hayır
G2	Güneşli	Sıcak	Yüksek	Kuvvetli	Hayır
G3	Bulutlu	Sıcak	Yüksek	Zayıf	Evet
G4	Yağmurlu	Ilık	Yüksek	Zayıf	Evet
G5	Yağmurlu	Soğuk	Normal	Zayıf	Evet
G6	Yağmurlu	Soğuk	Normal	Kuvvetli	Hayır
G7	Bulutlu	Soğuk	Normal	Kuvvetli	Evet
G8	Güneşli	Ilık	Yüksek	Zayıf	Hayır
G9	Güneşli	Soğuk	Normal	Zayıf	Evet
G10	Yağmurlu	Ilık	Normal	Zayıf	Evet
G11	Güneşli	Ilık	Normal	Kuvvetli	Evet
G12	Bulutlu	Ilık	Yüksek	Kuvvetli	Evet
G13	Bulutlu	Sıcak	Normal	Zayıf	Evet
G14	Yağmurlu	Ilık	Yüksek	Kuvvetli	Hayır

Şekil 1. Örnek veri kümesi (Dalkılıç ve Dalkılıç, 2015)

Şekil 1'deki veri kümesinin Hava Durumu, Nem ve Rüzgar olmak üzere üç girdi özniteliği ve kategorik bir değişkeni olan *Tenis Oynama* (evet ya da hayır) çıkış değişkeni vardır. Burada *Gün* değişkeni sadece örnek olarak alınan günleri temsil ettiği için tahminlemede etkili olarak görülen özniteliklerden olarak değerlendirilmemiştir. Şekildeki örnekler üzerinden girdi öznitelikleri ve çıktı değişkeni arasındaki ilişkinin öğrenilmek istendiğini varsayalım. Yani verilen dört girdi özniteliği değeri için Tenis Oynama değişkeninin durumunu evet/hayır olarak tahmin edilmek istenmektedir.

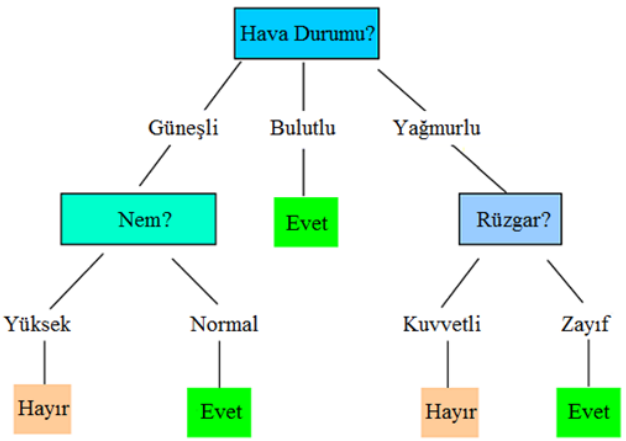

Şekil 2. Örnek veri kümesi için örnek bir karar ağacı (Dalkılıç ve Dalkılıç, 2015)

Örneğin girdi özniteliklerinin hava durumunun "Güneşli", nemin "Normal" olduğu bir günde tenis oynama durumunun tahmini Evettir. Ağaç üzerinden de hava durumu güneşli, nem normal dalından evet yaprağına ulaşıldığı görüntülenebilir.

Karar ağacının kökünün ve alt dallanmaları sağlayacak olan değişkenlerin seçiminde bilgi kazanımına bakılır. En çok bilgi kazanımını sağlayan öznitelikler daha ayırt edicidir ve üstlerde

yer alır. Yani, Şekil 2'deki karar ağacı incelendiğinde, öznitelikler arasında en çok bilgi kazanımı *Hava Durumu* özniteliğinden sağlandığı gözlemlenmektedir.

2.3 Başarı Değerlendirme Ölçütü

Çalışmada verilen kursiyer profillerine göre kursiyerlerin tercih edecekleri kursların alan ve adlarının tahminlenmesi hedeflenmektedir. Bu problemi sınıflandırma problemi olarak ele almak mümkündür. Yani, kursiyerlerin seçecekleri her bir kurs bir sınıf olarak değerlendirilmiştir. Yapılan sınıflandırılmanın doğruluğunun değerlendirilmesi için hata matrisi kullanmak gerekir. Hata matrisi, verilerin sınıflandırma amaçlı geliştirilmiş bir makine öğrenmesi yönteminden geçirilip sınıflandırıldıktan sonraki öngörüldüğü sınıf ve aslında eğitim kümesindeki verinin ait olduğu doğru sınıf değerine göre hata matrisinde yer alan dört olası kümeden birinde yer almaktadır. Tablo 1'de kolay anlaşılırlığı açısından iki sınıflı bir sınıflayıcı için hata matrisini göstermektedir.

Tablo 1. İki sınıflı bir sınıflayıcı için hata matrisi

	Öngörülen Sınıf		
Ait olunan Sınıf		Sınıf=Pozitif/Olumlu/1	Sınıf=Negatif/Olumsuz/0
	Sınıf= Pozitif/Olumlu/1	Doğru Pozitifler (TP)	Yanlış Negatifler (FN)
	Sınıf= Negatif/Olumsuz/0	Yanlış Pozitifler (FP)	Doğru Negatifler (TN)

Verinin ait olduğu sınıf pozitif ama sınıflayıcı onu negatif olarak sınıflandırmışsa bu durum yanlış negatiftir. Verinin ait olduğu sınıf negatif ama sınıflayıcı onu pozitif olarak sınıflandırmışsa bu durum yanlış pozitiftir. Verinin ait olduğu ve öngörüldüğü sınıf pozitifse bu doğru pozitif ve her ikisi de negatifse bu doğru negatiftir.

Bu çalışmada başarı değerlendirme ölçütü olarak *doğruluk(accuracy)* kullanılmıştır.

$$Doğruluk\left(Accuracy = \frac{TP + TN}{TP + TN + FP + FN}\right) \quad (1)$$

Sınıflayıcının doğruluk ölçütü kısaca doğru yaptığı tahminlerin tüm yaptığı tahminlere oranıdır diye açıklanabilir. Denklem (1) de formülize edilmiştir.

3. YÖNTEM

Bu bölümde İSMEK kurslarına katılan/katılacak kursiyer profili belirlemek ve belirlenen profillerden tercih edilecek kursun tahmini için izlenen yöntem detaylıca anlatılmaktadır. Çalışmada verilerin işlenmesi, sınıflandırılması ve sınıflandırma sonuçlarının elde edilmesinde Python dili kullanılmıştır. Python kodları Google Colab üzerinde çalıştırılmıştır.

3.1 Veri Seti

Bu çalışmadan kullanılan veriler 2019-2023 yılları arasında İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sanat ve Meslek Eğitimi Kurslarından oluşmaktadır (İSMEK, 2021). Veri setinde 337,915 kursiyer kaydı vardır. Ancak çalışmada sadece kursları tamamlayıp sertifika almaya hak kazanmış 90,227 kursiyer kaydı incelenmiştir. Ayrıca orijinal veri setinde bulunan 10 öznitelikten kursiyer profillerini belirlemeye yönelik olan kursiyerin katıldığı dönem, eğitim durumu(ilkokul, lise, ön lisans vb.), engel durumu(var/yok), yaş aralığı ve çalışma durumu(öğrenci, çalışmıyor, çalışıyor vb.) öznitelikleri seçilmiştir.

Ayrıca, veri setindeki kategorik veriler, sayısal formata dönüştürülmüştür. Örneğin; eğitim durumu sütunu için "İlkokul", "Ortaokul" ve "Lise" gibi kategorik değerler 1, 2, 3 vb. gibi sayılara çevrilmişlerdir.

3.2 Karar Ağaçları

Sınıflandırmaya geçmeden öznitelikleri belirlenmiş ve ön işlemeden geçmiş veri sınıflayıcı gönderilmeden önce %70-%30 oranlarında veriler eğitim ve test kümesi olarak ikiye ayrılmıştır.

Sınıflayıcı olarak karar ağaçları kullanılmıştır. Karar ağacı modelinin karmaşıklığını azaltmak ve performansını arttırmak için budama işlemi uygulanmıştır. Modelin eğitimi sadece eğitim veri kümesi üzerinde yapılmıştır.

3.3 Bulgular ve Tartışma

Karar ağacı sınıflayıcı modelinin çalışması, test veri kümesi üzerinde değerlendirilerek hata matrisi ve doğruluk ölçütü hesaplanmıştır. Model için test veri kümesi üzerinde elde edilen *doğruluk* ölçütü başarımı %99.6'dır.

Ayrıca elde edilen karar ağacına göre aşağıdaki bilgiler gözlemlenmiştir.

- Kursiyerlerin kurs seçiminde katıldıkları dönemin etkilidir.
- Kursiyer profilindeki özniteliklerden yaş aralığı ve eğitim durumu en önemli iki niteliktir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yetişkin eğitimi bireylerin hayat boyu öğrenme gereksinimine katkıda bulunmaktadır. Bu gereksinimin giderilmesinde büyükşehir belediyelerinin sağladıkları kursların katkısı açıktır. Bu çalışma da alanının en köklü organizasyonlarından olan İstanbul Büyükşehir Belediyesinin sunduğu İSMEK kursları ve kursiyer profilleri incelenmektedir. Çalışmada İSMEK kursiyerlerinin katıldıkları dönem, eğitim durumları, engel durumları, yaş aralığı gibi bilgileri incelenerek kursiyerlerin eğilimi olan alan ve kurslar tahmin edilmektedir. Çalışmada tahminleme için denetimli bir makine öğrenme yöntemi olan karar ağaçları kullanılmıştır. Bu yöntemle %99.6 doğruluk başarımı elde edilmiştir. Ayrıca kursiyerlerin eğitime katıldıkları dönem, eğitim durumu ve yaş aralığının diğer bilgilerden daha önemli nitelikler olduğu çıkarımına varılmıştır. Bu sonuçlar, kursiyerlerin tercihlerini oldukça etkin bir şekilde tahminlendiğini göstermektedir. Dolayısı ile elde edilen başarım sonucuna dayanarak, bu çalışma yetişkin eğitimine katkıda bulunan İSMEK gibi kurumlara kurslar hakkında karar alma süreçlerinde, yetişkin eğitimi strateji belirlemelerinde ve kursiyerleri kurslara yönlendirmede katkıda bulunabileceği sonucuna varılmıştır. Çalışma İSMEK dışında diğer büyükşehir belediyelerinin veri kümeleri üzerinde sınanabilir. Ayrıca farklı makine öğrenmesi modelleri uygulayıp başarımları kıyaslanabilir.

5. KAYNAKLAR

AYDEMİR, E., KAYSİ, F., & GÜLSEÇEN, S. (2019). Üniversite Öğrencilerinin Türk Dili Dersi Sınav Sonuçlarının Sınava Hazırlık Düzeylerine Göre Tahminlenmesi. Alphanumeric Journal, 7(2), 351-356. https://doi.org/10.17093/alphanumeric.583502

BAŞER, S. H., HÖKELEKLİ, O., & ADEM, K. (2020). Ortaöğretimde Öğrenim Gören Öğrenci Performanslarının Veri Madenciliği Yöntemleri İle Tahmin Edilmesi. Bilgisayar Bilimleri Ve Teknolojileri Dergisi, 1(1), 22-27.

CAN, Ş., ÖZDİL, T., & YILMAZ, C. (2018). ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN DERS BAŞARISINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN LOJİSTİK REGRESYON ANALİZİ İLE TAHMİNLENMESİ. International Review of Economics and Management, 6(1), 28-49. https://doi.org/10.18825/iremjournal.349984

DALKILIÇ, H., & DALKILIÇ, F. (2015). Karar ağaçları destekli vadeli mevduat analizi. *Akademik Bilişim*.

İSMEK(3.10. 2021). 2019-2023 ISMEK Kesin Kayıtlı Kursiyer Verileri. İBB Açık Veri Portalı. Retrieved October 10, 2023, from https://data.ibb.gov.tr/dataset/2019-2020-yillari-arasindaki-ismek-egitim-alan-vatandas-verisi/resource/acc4c5d6-7654-48fb-a460-bffc6050f1b2

KIRIŞOĞLU, S., & YILDIRIM, M. (2024). Pandemi Sürecinde Uzaktan Eğitimde Senkron, Asenkron Ve Hibrit Yapılmış Derslerde Veri Madenciliği İle Öğrenci Performans Analizi. Düzce Üniversitesi Bilim Ve Teknoloji Dergisi, 12(1), 89-111. https://doi.org/10.29130/dubited.1067122

KONU KADİRHANOĞULLARI, M., & ÖZAY KÖSE, E. (2023). YKS 2022 Biyoloji Öğretmenliği Programına Yerleşen Öğrencilerin Üniversite Tercihlerini Etkileyen Faktörlerin Karar Ağacı ile Sınıflandırılması. Uluslararası Bilim Ve Eğitim Dergisi, 6(1), 65-82. https://doi.org/10.47477/ubed.1268492

KÜLAHCİ, Z. A., & ASLAN, Z.(2023). Veri madenciliği analiz yöntemleriyle İngilizce hazırlık sınıfı başarı analizi. Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi, 18(67), 27-51.

ÖZER, F. (2010). Meslek ve beceri kazandırmada büyükşehir belediyelerinin rolü, İstanbul Büyükşehir Belediyesi uygulamaları: İSMEK (Doctoral dissertation, Sakarya Universitesi (Turkey)).

DISASTER EFFECTS AND MANAGEMENT IN 0-6 YEARS OLD CHILDREN
0-6 YAŞ ÇOCUKLARDA AFET ETKİLERİ VE YÖNETİMİ

Zeynep Seyyide KAYA[1], Seda GÜRAY[2]

[1]Araştırma Görevlisi, Tarsus Üniversitesi, Ebelik, 0000-0001-6845-4007

[2]Araştırma Görevlisi, Tarsus Üniversitesi, Ebelik, 0000-0002-3001-5639

Özet

Doğal afetler toplumları derinden etkileyen olaylardır ve genellikle can ve mal kayıplarına neden olur. Ülkeler, bu tür afetlere hazırlıklı olmalı ve etkili afet yönetim planları geliştirmelidir. Çocukların, toplumun en savunmasız gruplarından biri olarak, afetlere karşı bilinçli, eğitimli ve güvende olmaları önemlidir. Ülkelerde uygulanan afet yönetim planlarının, çocukları yeterince kapsamadığı görülmektedir. Çocuklara özel hazırlanan bir afet yönetim planı, onların özel ihtiyaçlarını ve korunma gereksinimlerini dikkate almalıdır. Bu planlar, çocuklara afet öncesi, sırası ve sonrasında nasıl davranmaları gerektiğini öğreten bilgiler içermelidir.

Okul öncesi dönem yani 0-6 yaş dönemi, çocukların gelişimi için kritik bir aşamadır. Bu dönemde çocuklar, çevrelerinden gelen bilgileri hızla öğrenme ve deneyimleme kapasitesine sahiptir. Oyun oynama, keşfetme ve etkileşimde bulunma yetenekleri bu dönemde gelişir. Afetler sonrasında yaşanan olumsuzluklara ve kayıplara karşı başa çıkma konusunda zorluklar yaşayabilirler. Değişen yaşam koşulları ve bozulan sosyal düzen, bu yaş grubundaki çocuklarda uyum sorunlarına neden olur. Özellikle doğal afetin etkisiyle korku, şaşkınlık ve güvensizlik hali sıkça görülür. Ayrıca, doğal afetlerin neden olduğu kayıpları hatırlatan oyunlar oynama, yaşananları sürekli anlatma ve doğal afetlerle ilgili ısrarcı sorular sorma gibi davranışlar ortaya çıkabilir. Konuşma bozuklukları ve aşırı stres kaynaklı sağlık sorunları da bu dönemde gelişebilir. Bu dönemde çocuklar, terk edilme ve kaybetme korkularını daha yoğun bir şekilde hissedebilirler. Afet mağduru olan çocuklar, sağlıklı bir grup ile karşılaştırıldığında, psikolojik bozuklukların, kas-iskelet sistemi sorunlarının, alt ve üst uzuv rahatsızlıklarının ve solunum problemlerinin gelişimi açısından risk altındadırlar. Ayrıca travma sonrası stres bozukluğu, depresyon, genel anksiyete ve patolojik yas tepkileri de doğal afetlerden sonra çocuklarda görülen problemlerdendir. Bu nedenle, çocukların afetlere karşı bilinçlendirilmesi ve eğitilmesi, özellikle afet durumlarına hazırlıklı olmalarını sağlamak adına büyük önem taşır.

Çocuk odaklı afet yönetimi, çocukların ihtiyaçlarına duyarlı bir şekilde yaklaşmayı hedeflemelidir. Bu çerçevede, afet öncesi, sırası ve sonrasında çocuklara yönelik eğitim ve bilinçlendirme programları düzenlenmeli ve bu programlar çocukların yaş, gelişim düzeyi ve deneyimlerini göz önünde bulundurmalıdır. Çocuklara bilgi iletimi için uygun ve anlaşılır iletişim stratejileri kullanılmalıdır. Ayrıca, afet durumlarında çocukların barınma ve güvenliği için alınacak tedbirler, çocukların terk edilme ve istismara karşı korunması amacıyla planlanmalıdır. Çocukların duygusal ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamak, güvenli bir ortam sunmak ve normal yaşantılarına dönmelerine yardımcı olur. Çocuklara yönelik afet yönetiminde ebeveynlere, çocukların afet durumlarında nasıl destekleneceği ve güvende tutulabileceği konusunda rehberlik sağlanmasında ve farkındalık oluşturulmasında, çocukların afet sonrasındaki olumsuz deneyimleri atlatmalarına yardımcı olunmasında toplum sağlığından

sorumlu ebelerin rolleri büyüktür. Ayrıca çocuk sağlığının sürdürülmesi, büyüme gelişmenin takip edilmesi, gereken durumlarda takviye verilmesi, bağışıklamanın devam ettirilmesi, istismar ve ihmalin tanınması ve müdahale edilmesi, gereken durumlarda multidisipliner iş birliği sağlanması açısından çocuk ve halk sağlığı sorumlusu ebelere önemli iş düşmektedir. Çocuk odaklı afet yönetimi toplumların geleceğini şekillendirmenin bir yoludur.

Anahtar kelimeler: Doğal afetler, okul öncesi dönem, çocuk, 0-6 yaş, afet yönetimi

Abstract

Natural disasters are events that deeply affect societies and often cause loss of life and property. Countries should be prepared for such disasters and develop effective disaster management plans. As one of the most vulnerable groups of the society, it is important that children are aware, educated and safe against disasters. It is observed that disaster management plans implemented in countries do not cover children sufficiently. A disaster management plan specially prepared for children should take their special needs and protection requirements into consideration. These plans should include information teaching children how to behave before, during and after disasters. The preschool period, i.e. the 0-6 age period, is a critical stage for children's development. During this period, children have the capacity to quickly learn and experience information from their environment. Their ability to play, explore and interact develops during this period. They may have difficulties in coping with the negativities and losses after disasters. Changing living conditions and disrupted social order cause adaptation problems in children in this age group. Fear, confusion and insecurity are frequently seen especially with the effect of natural disasters. In addition, behaviours such as playing games reminding the losses caused by natural disasters, constantly telling what happened and asking persistent questions about natural disasters may occur. Speech disorders and health problems caused by excessive stress may also develop during this period. During this period, children may feel the fear of abandonment and loss more intensely. Compared to a healthy group, children who are victims of disasters are at risk for the development of psychological disorders, musculoskeletal system problems, lower and upper limb disorders and respiratory problems. In addition, post-traumatic stress disorder, depression, general anxiety and pathological grief reactions are among the problems seen in children after natural disasters. Therefore, raising awareness and educating children against disasters is of great importance to ensure that they are prepared for disaster situations.

Child-oriented disaster management should aim to approach the needs of children in a sensitive manner. In this framework, training and awareness raising programmes for children before, during and after disasters should be organised and these programmes should take into consideration the age, developmental level and experiences of children. Appropriate and comprehensible communication strategies should be used to convey information to children. In addition, measures to be taken for the shelter and safety of children in disaster situations should be planned to protect children against abandonment and abuse. Meeting the emotional and psychological needs of children, providing a safe environment and helping them to return to their normal lives. In disaster management for children, midwives in charge of community health have a great role in providing guidance and raising awareness to parents on how to support and keep children safe in disaster situations, and helping children overcome negative experiences after disasters. In addition, midwives in charge of child and public health have an important role in maintaining child health, monitoring growth and development, giving supplements when necessary, maintaining immunisation, recognising and intervening abuse and neglect, and providing multidisciplinary cooperation when necessary. Child-oriented disaster management is a way of shaping the future of societies.

Key words: Natural disasters, preschool period, child, 0-6 years old, disaster management

1.GİRİŞ

Doğal afetler toplumları derinden etkileyen olaylardır ve genellikle can ve mal kayıplarına neden olur. Ülkeler, bu tür afetlere hazırlıklı olmalı ve etkili afet yönetim planları geliştirmelidir. Özellikle çocukların, toplumun en savunmasız gruplarından biri olarak, afetlere karşı bilinçli, eğitimli ve güvende olmaları önemlidir (Azman ve Yıldırım, 2022).

Dünya genelinde ve ülkemizde, doğal afetlerin çocuklar ve özellikle ergenler üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmaların çoğunluğu, afetlerin psikolojik etkilerine odaklanan Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) belirtilerini ele almıştır. Ancak, afetlerin çocuklar ve gençler üzerindeki etkileri sadece davranış bozukluklarıyla sınırlı değildir (Cheng ve ark, 2018).

Uzmanlar, doğal afet deneyimlerinin çocukluk döneminde beklenen deneyimlerin dışında olduğunu belirtmektedir. Çocukların tam olarak gelişmemiş bilişsel ve sözlü ifade yetenekleri ve duygusal deneyimlerini yetişkinler gibi ifade edememeleri, doğal afetlerden etkilenmedikleri anlamına gelmemektedir. Tam aksine, çocuklar, afetlerin etkilediği durumlarda en hassas ve savunmasız afet mağdurları arasında yer almaktadır (Karabulut ve Bekler, 2019).

Ülkelerde uygulanan afet yönetim planlarının, çocukları yeterince kapsamadığı görülmektedir. Çocuklara özel hazırlanan bir afet yönetim planı, onların özel ihtiyaçlarını ve korunma gereksinimlerini dikkate almalıdır. Bu planlar, çocuklara afet öncesi, sırası ve sonrasında nasıl davranmaları gerektiğini öğreten bilgiler içermelidir (Bhadra, 2015).

1.1.Okul Öncesi Dönem (0-6 yaş) Çocuk Gelişimi

Okul öncesi dönem, çocukların gelişimi için kritik bir aşamadır. Bu dönemde çocuklar, çevrelerinden gelen bilgileri hızla öğrenme ve deneyimleme kapasitesine sahiptir. Oyun oynama, keşfetme ve etkileşimde bulunma yetenekleri bu dönemde gelişir. Bu nedenle, çocuklara bu yaşlarda doğal afetler ve olası tehlikeler hakkında bilgi vermek ve hazırlıklı olmalarını sağlamak önemlidir (İnal ve Özcebe, 2019).

Doğal afetler, çocukların ruhsal ve fiziksel sağlığını etkileyebilmektedir. Bu olaylar, çocuklarda korku, endişe, stres ve travma gibi duygusal tepkilere neden olmaktadır. Okul öncesi dönemdeki çocuklar, duygusal olarak daha hassas oldukları için afetlerden daha fazla etkilenmektedir. Bu nedenle, çocuklara afetlerin doğası, neden oldukları değişiklikler ve güvenli davranışlar hakkında bilgi vermek, onların bu tür olaylar karşısında daha hazırlıklı olmalarına yardımcı olacaktır (İşmen, 2001; Gözübüyük ve ark., 2015).

Doğal afetlerin çocuklar üzerindeki etkileri önemli ve derinlemesine bir şekilde incelenmesi gereken bir konudur. Okul öncesi dönem çocukları, yaşadıkları çevreyi keşfetmeye çalışırken, doğal afetler gibi olaylar karşısında anlamlandırmada güçlük yaşayabilirler. Bu dönemde yaşanan doğal afetler, çocuklarda travmatik etkiler yaratabilir ve bu etkilerin uzun vadeli olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir (Sapsağlam, 2019).

1.2.Doğal afetlerin fiziksel etkileri

Çocukluk döneminde yaşanan doğal afetlerin yarattığı travma etkileri, somatik yakınmaların yaygın bir tepkisi olarak ortaya çıkmaktadır (Hensley ve Varela, 2008). Afet mağdurları, sağlıklı bir grup ile karşılaştırıldığında, psikolojik bozuklukların, kas-iskelet sistemi sorunlarının, alt ve üst uzuv rahatsızlıklarının ve solunum problemlerinin gelişimi açısından risk altında bulunmuşlardır. Küçük yaş grubundaki afetzede çocukların, kendi yaş grubundaki çocuklarla karşılaştırıldığında, sindirim sistemi sorunlarının ve uyku bozukluklarının daha fazla bildirildiği gözlenmiştir (Felix ve ark., 2016).

Vücudu bir kalkan gibi saran deri, kas ve kemik dokusunun, damar ve sinir yapılarının bütünlüğünün zarar görmesi, geçici bir süreliğine ya da tamamen dokunun fizyolojik ve derinin koruyuculuk özelliklerinin yitirilmesi ve vücudun enfeksiyon etkenlerine karşı savunmasız hale gelmesi, yaralanma (travma) olarak tanımlanır (MEB, 2011). Tüm dünyada yaralanmalar, çocuk ölümlerinin ve sakatlanmalarının temel faktörüdür. Doğal afetlerde ise en sık karşılaşılan sağlık problemlerinin ilk sırada yer alan nedenidir (Özcebe, 2013). Afetlerin türüne göre yaralanma şekilleri değişiklik gösterse de çoğunlukla yumuşak doku yaralanmaları, laserasyon yaraları, kesici ve delici alet yaralanmaları, kas iskelet sistemine ait yaralanmalar, göğüs (toraks) ve omurilik yaralanmaları, kırıklar, burkulmalar ve kapalı kafa travmaları görülmektedir (Özcebe, 2013; Yıldız, 2013).

Doğal afetlerden sonra bozulan alt yapı, değişen çevre şartları, temiz su ve besin kaynaklarının temininde yaşanan güçlükler, katı ve sıvı atık kontrollerinin yeterince sağlanamaması, sağlık hizmetlerinin aksaması veya durması, çocuklarda aşı eksikliğine bağlı gelişebilen bağışıklık sistemi sorunları, kalabalık yaşam alanlarında dört haftadan daha uzun süre yaşamak zorunda kalınması, kişisel temizliğin yeterince yapılamaması, bulaşıcı hastalıklara ve korunma yollarına dair bilgi eksiklikleri, başıboş hayvan ve vektör kontrollerinin yeterince sağlanamaması, hayatını kaybetmiş bireylerin defin işlemlerinin geciktirilmesi, cesetlerin kamp alanlarına yakın yerlerde ve sağlıksız koşullarda muhafaza edilmesi gibi birçok etken, afetlerden sonra çocuklarda hem bulaşıcı hastalık görülme riskini hem de bu hastalıkların yayılma hızını artırmaktadır (Özcebe, 2013; Ekşi, 2016; Pascapurnama ve ark., 2018). Doğal afetlerden sonra meydana gelen çocuk ölümlerinin dörtte üçünden fazlası bulaşıcı hastalıklara bağlı gelişmektedir (Gözübüyük ve ark., 2015).

Doğal afetlerden sonra özellikle bebeklerin düzenli ve sık aralıklarla emzirilmesi; şiddetli beslenme bozukluğuna bağlı hipoglisemi (kan glikoz düzeyinin düşmesi) ve fizyolojik sarılık gelişiminin önlenmesinde etkili bir yoldur. Bu nedenle, doğal afetlerden sonra emziren annelerin sıvı ve besin alımı desteklenmesi gerekmektedir. Yaşanan beslenme sorunları, çocukların geleceğe karamsar ve umutsuz bakan bireyler haline gelmelerine neden olabilmektedir (Lynch ve ark., 2010).

1.3.Doğal afetlerin Sosyal Etkileri

Doğal afetlerin ardından bozulan sosyal düzen, ekonomik ve güvenlik endişeleri, göçlere sebep olmaktadır. Bu yer değişiklikleri, zaman zaman isteğe bağlı, bazen de zorunlu göçler olarak gerçekleşmektedir (Ekici ve Tuncel, 2015). Afet mağduru bireylerin yaşam alanlarına olan güvenlerinin azalması ve tekrar bir afete maruz kalma korkusuyla gerçekleştirdikleri yer değişikliklerine geçici göç denilmektedir. Afet mağduru bireylerin, afet tehlikesi sona erdikten sonra yaşadıkları yere dönmemesi durumu ise kalıcı göç olarak adlandırılmaktadır. Göç olgusu, doğal afetlerin çocuklar ve ergenler üzerindeki en önemli sosyal etkisi olarak bildirilmektedir (İzgi, 2023).

Yerlerini terk etmek zorunda kalan çocuklar ve ergenler, yeni yaşam alanlarında dil, din, kültür gibi nedenlere bağlı uyum sorunları yaşamaktadır. Zayıf sosyoekonomik nedenlerle küçük yaşlarda çalışmak zorunda kalan çocuk ve ergenlerin eğitim hayatlarında aksamalar yaşanmakta ve akademik başarılarında düşüşler gözlenmektedir. Tüm bu zorluklar, psikolojik sorunların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir (Kaştan, 2015).

Doğal afetler sonrası yaşanan göçün çocuklar üzerindeki etkilerini inceleyen bir çalışma yapılmıştır (Hansel ve ark., 2013). Bu çalışma, 2005'te meydana gelen Katrina Kasırgası'ndan sonra yaşadığı yerden başka bir şehre göç etmek zorunda kalan öğrencilerin Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) ve depresyon belirtilerini daha fazla gösterdiği sonucuna ulaşmıştır.

Ayrıca, bu belirtiler, afet bölgesine geri dönen öğrencilere göre geri dönmeyen öğrencilerde daha fazla kronikleşme göstermektedir (Bulut, 2009; Karabulut ve Bekler, 2019).

1.4. Doğal afetlerin Davranışsal Etkileri

Çocuklar ve ergenlik dönemi içindeki bireyler, doğal afetlere karşı gösterdikleri davranışsal değişikliklerde yetişkinlerin afet tepkilerinden farklılık gösterse de, çocukların davranışlarında yetişkinlerin afet tepkilerinin izleri gözlemlenmektedir. Ancak her çocuk, doğal afetlerden sonra aynı davranışsal tepkiyi göstermemektedir (Felix ve ark., 2011; Çeli ve ark, 2016).

Çocuklarda gözlemlenen davranış değişiklikleri, içinde bulundukları gelişim döneminin özelliklerini yansıtmaktadır (Aydoğdu ve Fofana, 2023). Afetlerin çocuklarda meydana getirdiği davranış değişikliklerini etkileyen faktörler, doğal bir afetin getirdiği faktörlerle birlikte afete maruz kalma ile ilgili bileşenler olarak ifade edilebilir.

Oyun çağı dönemindeki çocuklar, doğal afeti bizzat yaşamış ya da medya aracılığıyla sadece olaylara tanık olabilmektedir. Her iki durumda da doğal afetler, çocuklarda tepkisel davranış değişikliklerine yol açmaktadır. Değişen yaşam koşulları ve bozulan sosyal düzen, bu yaş grubundaki çocuklarda uyum sorunlarına neden olmaktadır. Özellikle doğal afetin etkisiyle korku, şaşkınlık ve güvensizlik hali sıkça görülmektedir. Ayrıca, doğal afetlerin neden olduğu kayıpları hatırlatan oyunlar oynama, yaşananları sürekli anlatma ve doğal afetlerle ilgili ısrarcı sorular sorma gibi davranışlar ortaya çıkarmaktadır. Konuşma bozuklukları ve aşırı stres kaynaklı sağlık sorunları da bu dönemde gelişebilmektedir (Erkan, 2010).

1.5.Doğal afetlerin Psikolojik Etkileri

Doğal afetlerin çocuklar ve ergen bireyler üzerindeki psikolojik etkilerini inceleyen çalışmaların çoğu, TSSB ve depresyon belirtileri üzerinde yoğunlaşmıştır (Cheng ve ark., 2018; Felix ve ark., 2011). Ancak doğal afetlerden sonra her çocuğun aynı psikolojik sorunu yaşayacağını düşünmek yanlış bir inanış olacaktır. Yapılan çalışmalarda TSSB, depresyon ve genel anksiyete tepkilerinin doğal afetlerden sonra çocuklarda en sık görülen psikolojik etkiler olduğu sonucuna varılmıştır (Hansel ve ark., 2015; Felix ve ark., 2011).

Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB): Çocukların kendisine ya da bir başkasına yönelik ölüm tehdidi yaşaması, fiziksel bütünlüğüne yönelik saldırı veya yaralanmaya maruz kalması ya da tanık olması sonucunda ortaya çıkan davranış değişikliklerini ifade etmektedir (Göktepe, 2014).

Depresyon: Duygusal karmaşanın hakim olduğu, çocukta sürekli gerginlik, hoşnutsuzluk, mutsuzluk, hiçbir şeyden zevk alamama, olumsuz ve kötümser düşüncelerin hakim olması, intihar teşebbüsünde bulunma veya intihar düşüncesi, madde kullanım bozukluklarının gelişmesi, yeme ve uyku bozuklukları ile seyreden psikolojik bir bozukluktur. Depresyona bağlı ilk ortaya çıkan belirti, anhedoni olarak adlandırılan çocuğun daha önce zevk aldığı etkinliklerden artık zevk alamaması veya bu etkinlikleri yapmak istemiyor olması veya genel bir mutsuzluk hissi yaşamasıdır (Sarman, 2012; Tuncer, 2021). Doğal afetlerin bu yaş grubu üzerinde oluşturduğu psikolojik travmanın ilk göstergesi TSSB oluşturmaktadır. İkinci psikolojik travma belirtisi ise depresyondur (Felix ve ark., 2011; Cheng ve ark., 2018).

Anksiyete (Kaygı) Bozuklukları: Beynin tehlikeli bir durum hissettiğinde geliştirdiği bir adaptasyon davranışıdır (Göker ve ark., 2015). Anksiyete bozuklukları, çocuğun içinde bulunduğu stresli duruma bağlı gelişmektedir. Anksiyete, otonom sinir sisteminde meydana gelen terleme, titreme, kızarma gibi fizyolojik belirtiler, gerginlik, huzursuzluk gibi duygularla kendini gösteren ve çocuğun içinde bulunduğu durumu sürekli stres unsuru olarak algılamasına

neden olan durum olarak da ele alınmaktadır (Altınköprü, 2018). Sürekli anksiyete düzeyi yüksek çocukların olumsuz fizyolojik tepkiler için daha fazla risk altında olduğu belirtilmiştir.

1.6. 0-6 Yaş Çocuklarda Doğal Afet Yönetimi

Afet yönetim planları, özellikle çocukları hedef alan önlemleri içermeli ve çocukların afet sonrası yaşadıkları travmatik etkileri en aza indirmek için tasarlanmalıdır. Aileler ve eğitimciler, çocuklara afetlere karşı bilinçlendirme ve hazırlık konularında rehberlik yapmalı, onların psikolojik ve duygusal ihtiyaçlarına duyarlı bir şekilde yaklaşmalıdır. Bu sayede, afet sonrası yaşanacak sorunların önceden önlenebilmesi veya en aza indirilebilmesi mümkün olacaktır (Azman ve Yıldırım, 2022).

Çocukların afetlere karşı bilinçlendirilmesi, onların hem kendilerini hem de çevrelerindeki diğer insanları güvende tutmalarına yardımcı olabilmektedir. Afet yönetim planları, okullar, aileler ve topluluklar arasında iş birliği içinde olmalı ve çocuklara afetlerle başa çıkma becerilerini kazandıracak eğitimleri içermelidir (Doğan ve Kırkıncıoğlu, 2020).

Afet yönetim planlarının sadece kriz anları için değil, aynı zamanda afet sonrası destek ve iyileşme süreçlerini de kapsaması önemlidir. Bu, çocukların psikososyal ihtiyaçlarına yönelik destek hizmetlerini içermeli ve çocukların yaşadıkları travmatik deneyimleri atlatmalarına yardımcı olacak kaynakları sağlamalıdır (Limoncu ve Atmaca, 2018; Özcebe, 2013).

Ayrıca, doğal afetlerin etkilerini anlamak için çocuklarla paylaşılacak bilgilerin yaşlarına uygun, anlaşılır ve duygusal olarak sarsıcı olmayacak şekilde sunulması önemlidir. Ebeveynler, öğretmenler ve topluluk liderleri, çocuklara afetlere karşı nasıl güvenli bir şekilde tepki verebileceklerini öğretmek ve onları korumak adına önemli bir rol oynayabilirler (Karabulut ve Bekler, 2019).

Sonuç olarak, afet yönetim planları çocukları da göz önünde bulundurmalı ve onlara yönelik özel önlemleri içermelidir. Bu, toplumun genel afet hazırlıklılığını artırarak, çocukların güvenliğini sağlamak adına önemli bir adım olacaktır (Akman ve Yıldırım, 2022).

1.7. 0-6 Yaş Çocuklarda Doğal Afet Yönetiminde Ebelerin Rolleri

Doğal afetlerin çocuk sağlığı, üzerindeki etkilerini anlamak, afet planlamalarında halk sağlığı politikası oluşturmanın ilk adımıdır (Maclean ve ark., 2016). Sağlık sorunlarının değerlendirilmesinde, bu dönemlere ait gelişim süreçlerinin hassasiyetleri göz ardı edilmemelidir. Her doğal afetin kendine özgü sağlık riskleri barındırdığı da unutulmamalıdır (Özcebe, 2013).

Afet durumlarında, emzirme önemli bir rol oynamakta ve mortalite ile morbiditenin azaltılmasına yardımcı olabilmektedir. Emzirme, özellikle afet öncesinde ve sırasında bebekleri ve küçük çocukları beslemenin en güvenli, uygun maliyetli ve besleyici yoludur. Ebeler, anneleri afet ve acil durumlara karşı hazırlamak ve emzirmenin önemini vurgulamak için aktif bir rol oynamalıdır. Mahremiyetin sağlanması, anne-bebek etkileşiminin desteklenmesi, annelerin emzirme becerilerinin geliştirilmesi ve formül mamaların kontrollü dağıtımı gibi önlemler, afet durumlarında özellikle önemlidir. Acil eylem planlarına, emzirmenin devamını teşvik etmek için alınacak adımlar dahil edilmelidir (Manav ve Karayağız Muslu, 2023).

Ayrıca afet sırasında geçici yerleşim yerlerindeki çocukların sağlığına yönelik kapsamlı bir sağlık değerlendirmesi yapılması, acil durumlarda hayati öneme sahiptir. Bu değerlendirme, erken tanı ve tedavi için bir fırsat sunmakta ve çocukların sağlık durumunun izlenmesini sağlamaktadır. Ayrıca, çocukların sağlık hizmetlerine kesintisiz erişimi ve aşı programlarının devamı sağlanmalıdır. Bunun yanı sıra, çocukların sağlıklı büyüme ve gelişimlerini desteklemek için düzenli vitamin ve mineral desteği sağlanmalı ve büyüme izlemi periyodik

olarak yapılmalıdır. Tüm bu süreçlerde halk sağlığından ve 0-6 yaş çocuk sağlığından sorumlu olan ebelerin önemi büyüktür. (Acil Durumlar ve Afetlerde Halk Sağlığı Hizmetleri, 2023).

Ebelerin hizmet verdikleri önemli bir popülasyonu oluşturan çocuklar, gelişimsel dönem özellikleri nedeniyle istismar ve ihmale oldukça açıktır. Afet süreçlerinde ise en savunmasız grup olan çocukların istismar ve ihmale açık hale geldiği bilinmektedir. Sağlık profesyonellerinin, başta bilgi düzeyi (nasıl, nereye vb bildirim) olmak üzere istismar ve ihmalin tanılanması, şüphelenilmesi ve bildiriminin yapılmasını etkileyen çok çeşitli faktör bulunmaktadır. Ebeler istismar ve ihmal vakalarını tanılayabilmekte, kurumlar arası iş birlikleri ile düzenlenecek eğitim programları sayesinde eksik bilgilerini en aza indirilebilmektedir. Böylece gelişmiş ülkelerde olduğu gibi çocuk istismarı ve ihmali konusunda ortak bir değerlendirme ve müdahale ağı kurulmasında öncü rol oynayabilirler (Gürsu, 2019).

0-6 yaş dönemindeki çocuklar, afetler sonrasında yaşanan olumsuzluklara ve kayıplara karşı başa çıkma konusunda zorluklar yaşayabilmektedir. Bu dönemde çocuklar, terk edilme ve kaybetme korkularını daha yoğun bir şekilde hissedebilmektedir. Bu nedenle, çocukların afetlere karşı bilinçlendirilmesi ve eğitilmesi, özellikle afet durumlarına hazırlıklı olmalarını sağlamak adına büyük önem taşır. Bu açıdan ebelerin ebeveynlere bu konuda farkındalık eğitimleri vermesi önemlidir (Aydoğdu ve Fofona, 2023).

2. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çocuk odaklı afet yönetimi, çocukların ihtiyaçlarına duyarlı bir şekilde yaklaşmayı hedefler. Bu çerçevede, afet öncesi, sırası ve sonrasında çocuklara yönelik eğitim ve bilinçlendirme programları düzenlenmeli ve bu programlar çocukların yaş, gelişim düzeyi ve deneyimlerini göz önünde bulundurmalıdır. Ayrıca, afet durumlarında çocukların güvenliği için alınacak tedbirler, çocukların terk edilme ve istismara karşı korunması amacıyla planlanmalıdır. Büyüme ve gelişmeleri takip edilmelidir ve gerektiğinde desteklenmelidir. Bağışıklama programları sürdürülmelidir. Çocukların sağlığının sürdürülmesi gerekmektedir. Afet sonrasında ise iyileşme süreçlerinde yine çocukların takibi ve sağlıklarının devamlığının sağlanması çok önemlidir (Özcebe, 2013).

Devlet gözetiminde barınma, pedagog desteği ve güvenli oyun alanları gibi önlemler, çocukların afet sonrasındaki olumsuz deneyimleri atlatmalarına yardımcı olabilir. Bu destekler, çocukların duygusal ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamak, güvenli bir ortam sunmak ve normal yaşantılarına dönmelerine yardımcı olmak adına büyük bir önem taşır. Bu yüzden multidisipliner çalışma önemlidir ve ebeler gerekli durumlarda bir psikolog veya pedegog ile iş birliği yapmalıdır (İnal, Özcebe, 2019).

Sonuç olarak literatüre baktığımızda toplum sağlığından ve 0-6 yaş yaş çocuk sağlığından sorumlu olan ebelerin, afet durumlarında çocuk sağlığı açısından ne gibi sorumlulukları olduğuna ilişkin bilgiye rastlanmamıştır. Ebelerin en özel alanlarından olan 0-6 yaş çocukların sağlığının gelecekte toplum sağlığını da etkilediği düşünülürse sağlıklı çocuk sağlıklı toplum için bu konuda daha fazla çalışma yapılmasına ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

3. KAYNAKÇA

Altınköprü, T. (2018). Çocuk Psikolojisi. İstanbul: Hayat Yayınları.

Aydoğdu, F., Fofana, A. (2023). Depremin Küçük Çocuklar Üzerindeki Etkileri ve Müdahale Programları. In International Conference on Trends in Advanced Research, 1, 20-25.

Azman, A., Yıldırım, S. (2022). Doğal Okul Öncesi Öğrencilerinde Afet Yönetimine Dair Bir Gözlem: Iğdır'da Bir İlkokul Örneği, ANASAY, 6(21), 341-355.

Bhadra S., (2015), Psycho-Social Support for Protection of Children in Disasters, Child Safety, Welfare and Well-being. 259- 278.

Bulut S., (2009). Depremden Sonra Çocuklarda Görülen Travma Sonrası Stres Tepkilerinin Yaş ve Cinsiyet Açısından Karşılaştırılması, Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 4(31), 43- 51.

Çebi, E., Çöl, M. (2023). Acil Durumlar ve Afetlerde Halk Sağlığı Hizmetleri. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı Yayınları No: 476.

Çelik, I., Dur, D., Bayar, M. E. (2016). Okul Öncesi Dönem Çocuklarında Deprem Algısı (Ağrı İli Örneği). Turan: Stratejik Araştırmalar Merkezi, 8, 63.

Cheng J., Liang Y., Fu L., Liu Z., (2018), Posttraumatic stress and depressive symptoms in children after the Wenchuan earthquake, European Journal of Psychotraumatology, 9(1):1472992, 1- 12.

Doğan, F., Kırkıncıoğlu, M. (2020). Okul Öncesi Çocuklarda (4-6 Yaş) Deprem, Yangın ve Tahliye Konusunda Durum Tespitinin Yapılması. İSG Akademik, 2(2), 145- 159.

Ekici S., Tuncel G., (2015), Göç ve İnsan, Birey ve Toplum, 5(9), 9-22.

Ekşi A., (2016), Afetlerden Sonra Ortaya Çıkabilecek Çevresel Risklerin Yönetimi, Hastane Öncesi Dergisi,1(2), 15- 25.

Erkan, S. (2010). Deprem Yaşayan ve Yaşamayan Okul Öncesi Çocukların Davranışsal/Duygusal Sorunlarının Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 28(28), 55-66.

Felix E., Kaniasty K., You S., Canino G., (2016), Parent- Child Relationship Quality and Gender as Moderators of the Influence of Hurricane Exposure on Physical Health Among Childrenand Youth, Journal of PediatricPsychology,41(1), 73-85

Göker Z., Güney E., Dinç G., Hekim Ö., Üneri Ö.Ş., (2015), Çocuk ve Ergenlerde Anksiyete İle İlişkili Bozuklukların Klinik ve Demografik Özellikleri: Bir Yıllık Kesitsel Bir Örneklem, Klinik Psikiyatri, 18, 7-14.

Göktepe K., (2014), Çocukluk Çağı Travma Sonrası Duygusal Stres Ölçeğinin Uyarlama, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi, Türkiye.

Gözübüyük A.A., Duras E., Dağ H., Arıca V., (2015), Olağan üstü Durumlarda Çocuk Sağlığı, Journal of Clinical and Experimental Investigations, 6(3), 324-330.

Gürsu, S. (2019). 0-6 yaş istismar ve ihmalin tanılanmasında ebelere verilen eğitimin etkinliğinin değerlendirilmesi (Master's thesis, Ege Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü).

Hansel T.C., Osofsky J.D., Osofsky H.J., (2015), Louisiana State University Health Sciences Center Katrina Inspired Disaster Screenings (KIDS): Psychometric Testing of the National Child Traumatic Stress Network Hurricane Assessment and Referral Tool, Child & Youth Care Forum, 44(4), 567-582.

Hensley L., Varela R.E., (2008), PTSD Symptoms and Somatic Complaints Following Hurricane Katrina: The Roles of Trai tAnxiety and Anxiety Sensitivity. Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology, 37(3), 542-552.

İnal E., Özcebe, L. H. (2019). Okul Öncesi Eğitim Programının Güvenli Yaşam Kültürü ve Afetlerde Risk Azaltma Kapsamında Değerlendirilmesi, Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi,4, 2, 1-14.

İşmen E., (2001), Deprem Yaşantısına Bağlı Travma ve Çocuklar Üzerindeki Etkisi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, 1(2), 80-104.

İzgi, E. C. (2023). Depremin Çocukların Psikososyal İyilik Halleri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi. Academy 1st International Conference on Earthquake Studies May 21, Istanbul.

Karabulut, D., Bekler, T. (2019). Doğal Afetlerin Çocuklar ve Ergenler Üzerindeki Etkileri. Doğal Afetler ve Çevre Dergisi, 5(2), 368-376, DOI: 10.21324/dacd.500356

Kaştan Y., (2015), Türkiye'de Göç Yaşamış Çocukların Eğitim Sürecinde Karşılaşılan Problemler, Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi, 2(4), 216-229.

Limoncu S., Atmaca A.B., (2018), Çocuk Merkezli Afet Yönetimi, Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi E- Dergisi, 13(1), 132-143.

Maclean J.C., Popovici I., French M.T., (2016), Are natural disasters in early childhood associated with mental health and substance use disorders as an adult?, Social Science & Medicine, 151: 78-91.

Manav,G., Muslu, G. K. (2023). Doğal Afetlerde Anne Sütü ile Beslemenin Sürdürülmesi. İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 8(2), 775-778.

MEB, (2011), Travmalar 1, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Acil Sağlık Hizmetleri, http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/ moduller_pdf/Travmalar%201.pdf,

Özcebe H., (2013), Afetlerde Çocuk ve Ergen Sağlığı Hizmetleri, Acil ve Afet Durumlarında Sağlık Yönetimi, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 243-254.

Pascapurnama D.N., Murakami A., Chagan- Yasutan H., Hattori T., Sasaki H., Egawa S., (2018), Integrated health education in disaster risk reduction: Lesson learned from disease outbreak following natural disasters in Indonesia, International Journal of Disaster Risk Reduction, 29, 94–102.

Sapsağlam, Ö. (2019). Okul Öncesi Dönem Çocuklarında Doğal Afet Farkındalığı. OndokuzMayisUniversityJournal Of EducationFaculty, 38(1), 283-295

Sarman A., (2012), Elazığ İli Karakoçan İlçesinde Yaşanan Yıkıcı Deprem Sonrasında, Depremi Yaşayan İlköğretim Çağı Çocuklarda Kaygı Düzeyi, Depresyon Belirtileri ve Etkileyen Faktörler, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ, Türkiye.

Tuncer, N., Sözen, Ş. &Sakar, Ş. (2021). Okul Öncesi Eğitimde Deprem Farkındalığı: Deprem Benden Küçüksün" Projesi, Tokat İli Örneği. International Journalof EducationalSpectrum, 3(1), 1-27.

Yıldız A.N., (2013), İlkyardım Eğitiminin ve Afetlerde İlkyardım Uygulamalarının Önemi, Acil ve Afet Durumlarında Sağlık Yönetimi, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 27-34.

BREASTFEEDING SOLUTIONS IN NATURAL DISASTERS AND CLIMATE CRISIS

DOĞAL AFET VE İKLİM KRİZİNDE EMZİRME ÇÖZÜMLERİ

Seda GÜRAY[1], Zeynep Seyyide KAYA [2]

[1]Araştırma Görevlisi, Tarsus Üniversitesi, Ebelik, 0000-0002-3001-5639

[2]Araştırma Görevlisi, Tarsus Üniversitesi, Ebelik, 0000-0001-6845-4007

Özet

Emzirme, beslenme kalitesini, nüfus sağlığını ve küresel gıda sisteminin sürdürülebilirliğini iyileştirmeye yönelik eylemlerin bir parçasıdır. Emzirmenin birçok doğal afet ortamında görülen en önemli faydası, tedarik zinciri kesintileri nedeniyle kısa vadede sağladığı beslenme güvenliğidir. Dünya Sağlık Örgütü ve Amerika Birleşik Devletleri Acil Durumda Bebek ve Küçük Çocukların Beslenmesine İlişkin Emzirme Komitesi (IYCF-E) doğal afetler sırasında emzirmeye ilişkin kılavuzlarda, afetler nedeniyle baskı altında olan ve yetersiz beslenme koşullarındaki annelerin dahi çocuklarını beslemek için yeterli süt üretebileceği belirtilmektedir.

Emzirme, sürdürülebilir gıda sistemlerinin bir parçası olarak iklim değişikliğini azaltıcı bir faktördür. Buna karşın, ticari süt formülü üretimi emzirmeye kıyasla iki kat daha fazla karbon ayak izine ve sera gazı emisyonuna sahiptir, bu da önemli derecede zararlı çevresel etkilere neden olmaktadır.

İklim değişikliği ve doğal afet etkilerinin emzirme sürecinde kaygıya neden olabileceği ve var olan kaygıyı artırabileceği kabul edilerek, anne sütü ve emzirme süreçlerini desteklemeye yönelik eğitimler; uyumsuz bebek davranışları, yetersiz anne sütü bildirimi ve düşük emzirme öz yeterliliği konularını mutlaka içermelidir. Ailelere ileriye dönük bir eğitim sağlanmalı; emzirmenin doğasında olan beslenme güvenliği, süt sağılması, süt paylaşımı ve kontaminasyon durumlarının öğrenilmesini desteklenmeli, kadınlara iklim açısından hassas koşullarda emzirmenin faydalarını vurgulamak gerekmektedir. İklim değişikliğinin yol açtığı anne ve bebek sağlığı tehditleri hakkında bilgi sağlamak için, bireyselleştirilmiş, öyküleyici bir yaklaşım kullanan anlatısal danışmanlık duygusal içselleştirmeyi sağlamak adına etkili olacaktır.

Emzirme ve anne sütünün sağladığı avantajlar, toplumların genel refahını ve sağlığını artırarak, doğal afet ve iklim eylem planlarının sadece çevresel etmenlere değil, aynı zamanda sağlık ve sosyal etmenlere odaklanmasını sağlayarak bütüncül bir yaklaşımın benimsenmesine olanak tanınmış olacaktır.

Sağlık uzmanları olarak ebeler, halk sağlığı politikası konusunda tavsiyelerde bulunmak, doğrudan aile danışmanlığı sağlamak, insan ve gezegen sağlığını korumak ve çevresel zararı en aza indirmek için emzirmeyi teşvik etmek, korumak ve desteklemek konusunda toplumda en güvenilir kişiler arasındadır. İklim krizi kapımızdayken ve doğal afetlere yatkın bir coğrafyada yaşarken, küresel krizlere karşı dayanıklılığı artırmak için olası afet ve iklim krizi durumları için emzirme uygulamalarını destekleyecek kılavuzlar oluşturmak ve emzirme uygulamalarını güçlendirmek için yapısal ve sistemsel düzeyde yaklaşımlar oluşturmak amacıyla kanıt tabanının genişletilmesi ve geliştirilmesi gerekmektedir.

Anahtar kelimeler: Doğal Afet, İklim Krizi, Anne Sütü, Emzirme, Eğitim

Abstract

Breastfeeding is part of actions to improve nutritional quality, population health and the sustainability of the global food system. The most important benefit of breastfeeding seen in many natural disaster settings is the short-term nutritional security it provides due to supply chain disruptions. The World Health Organization and the United States Committee on Infant and Young Child Feeding in Emergencies (IYCF-E) guidelines on breastfeeding during natural disasters state that even mothers under pressure from disasters and in malnourished conditions can produce enough milk to feed their children.

Breastfeeding is a climate change mitigating factor as part of sustainable food systems. However, commercial milk formula production has twice the carbon footprint and greenhouse gas emissions compared to breastfeeding, resulting in significant harmful environmental impacts.

Recognizing that the effects of climate change and natural disasters may cause anxiety during breastfeeding and increase existing anxiety, trainings to support breastfeeding and breastfeeding processes must include the topics of maladaptive infant behaviors, inadequate breast milk reporting and low breastfeeding self-efficacy. Families should be provided with prospective education; learning about nutritional safety, milk expressing, milk sharing and contamination inherent in breastfeeding should be supported, and the benefits of breastfeeding in climate-sensitive conditions should be emphasized to women. Narrative counselling using an individualized, narrative approach to provide information about the maternal and infant health threats posed by climate change will be effective to ensure emotional internalization.

The benefits of breastfeeding and breast milk will improve the overall well-being and health of communities, enabling a holistic approach to be adopted by ensuring that natural disaster and climate action plans focus not only on environmental factors, but also on health and social factors.

As health professionals, midwives are among the most trusted in society to advise on public health policy, provide direct family counselling, promote, protect and support breastfeeding to protect human and planetary health and minimize environmental damage. With the climate crisis at our doorstep and living in a geography prone to natural disasters, there is a need to expand and improve the evidence base to establish guidelines to support breastfeeding practices for potential disaster and climate crisis situations and to establish structural and systemic approaches to strengthen breastfeeding practices to increase resilience to global crises.

Keywords: Natural Disaster, Climate Crisis, Breast Milk, Breastfeeding, Education

1. GİRİŞ

Emzirmenin kadın ve çocukların sağlığını geliştirmedeki faydaları iyi bir şekilde gösterilmiştir (Amerikan Pediatri Akademisi, 2021). Emzirme, sadece sağlık açısından değil, aynı zamanda hane halkının net gıda maliyeti ve genel sağlık hizmetleri maliyetleri açısından da olumlu bir maliyet etkinliği göstermektedir. Bu durum emzirmenin hem bireyler hem de toplumlar üzerindeki ekonomik ve sağlıkla ilgili olumlu etkilerini vurgulamaktadır (Walters ve ark., 2019).

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), bebeğin doğumundan altı aya kadar sadece anne sütüyle beslenmesini ve iki yıl veya daha sonrasına kadar tamamlayıcı beslenmenin birleştirilmesini

önermektedir (D.S.Ö, 2003). 2014 yılında DSÖ, ilk altı ayda sadece anne sütüyle beslenme oranını 2025 yılına kadar en az %50'ye çıkarmak için küresel bir beslenme hedefi belirlemiştir (D.S.Ö., 2014). Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA) 2018 verilerine göre, ilk 6 ayda yalnızca anne sütü ile beslenme oranının %41 olduğu belirtmiştir. Ancak, bu oranın yaşla birlikte azalarak 4-5 aylık bebekler arasında %14'e düştüğü ifade edilmiştir. Bu veriler, emzirme oranlarının yaşa bağlı olarak değişebildiğini ve bu konuda dikkatli takip ve destek ihtiyacının olduğunu göstermektedir.

Emzirme, beslenme kalitesini, nüfus sağlığını ve küresel gıda sisteminin sürdürülebilirliğini iyileştirmeye yönelik "üçlü görev eyleminin" bir parçasıdır (Dadhich ve diğerleri, 2021). Emzirmenin birçok doğal afet ortamında görülen en önemli faydası, tedarik zinciri kesintileri nedeniyle kısa vadede sağladığı beslenme güvenliğidir. Dünya Sağlık Örgütü ve Amerika Birleşik Devletleri Acil Durumda Bebek ve Küçük Çocukların Beslenmesine İlişkin Emzirme Komitesi (IYCF-E) doğal afetler sırasında emzirmeye ilişkin kılavuzlarda, afetler nedeniyle baskı altında olan ve yetersiz beslenme koşullarındaki annelerin dahi çocuklarını beslemek için yeterli süt üretebileceği belirtilmektedir (Amerika Birleşik Devletleri Emzirme Komitesi, 2023).

Emzirme, sürdürülebilir gıda sistemlerinin bir parçası olarak bağımsız olarak iklim değişikliğini azaltıcı bir faktördür. Ayrıca, ticari süt formülü üretimi emzirmeye kıyasla iki kat daha fazla karbon ayak izine ve sera gazı emisyonuna sahiptir, bu da önemli derecede zararlı çevresel etkilere neden olmaktadır (Smith JP, 2019). Ticari süt formülü üretimi, ürünün oluşturulması sürecinde büyük miktarlarda su kullanımını içermektedir. Özellikle bir porsiyonluk ticari süt formülü (yaklaşık 240 ml) yapımı için gereken 13 litre yeraltı suyu miktarı, su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımı açısından dikkate değer bir boyut olarak ortaya çıkmaktadır (Pope ve diğerleri, 2021).

Ticari süt formülüne olan bağımlılığın azalmasının birçok düzeyde israfı ortadan kaldıracağı ve şişelerin titizlikle temizlenmesi gerekmeyeceğinden daha az su kullanılacağı öngörülmektedir. Ticari süt mamalarına ve şişelere yönelik ambalajlar ortadan kaldırılacaktır. Ayrıca, emzirilen bebekler genellikle daha az dışkı üretmekte, bu da bebek bezinden tasarruf edilmesine katkı sağlayacaktır. Emziren ebeveynler için, emzirme süreci genellikle menstrüel döngüyü etkileyebildiği için, özellikle doğum sonrası ilk 6 ayda menstrüel ped ihtiyacının azalması olası etki olarak görülmektedir. Bu durum, hem çevresel etkiyi azaltma hem de ekonomik açıdan avantajlı olma potansiyeli taşımaktadır (Myr, 2008).

Bu derlemenin amacı; emzirmenin sağlığa ve ekonomiye olumlu etkilerinin olası doğal afet ve iklim krizinde de sürdürülebilirliğini sağlamak adına çözüm önerilerine vurgu yapmak, toplumların ihtiyaçlarına uygun bölgesel iklim eylem planlarının oluşturulmasını desteklemektedir. Bu avantajlar, toplumların genel refahını ve sağlığını artırmaktadır. Böylece iklim eylemi planlarının sadece çevresel değil, aynı zamanda sağlık ve sosyal etmenlere odaklanmasını sağlayarak bütüncül bir yaklaşımın benimsenmesi desteklenmiş olacaktır.

1.1. Emzirme Çözümleri

Sağlık profesyonelleri, yaşanabilecek krizleri önceden tahmin etme veya krizlere müdahale etme konusunda emzirme sürecini etkileyebilecek yetkinliğe sahiptir. Bu profesyoneller, felaket durumlarında annelerin ve bebeklerin ihtiyaçlarını karşılamak, emzirme desteği sağlamak ve gerekli acil önlemleri almak konusunda kilit bir rol oynamaktadırlar. Bunlar arasında afet planlaması, eğitim ve sağlık desteğinin yanı sıra süt paylaşımı ve süt sağma gibi özel hususlar yer almaktadır. Bu sayede, acil durumlarda emzirmenin sürdürülmesi ve

bebeklerin beslenmesi konusunda daha etkili bir müdahale sağlanmaktadır (Cerceo ve ark,. 2024).

Dünya genelinde, emziren annelerin neredeyse yarısı emzirme konusunda güvensizlik yaşamakta ve özellikle sütünün yetmediğine dair endişelerini paylaşmaktan kaçınabilmektedir. Bu durum, bazı ebeveynlerin ticari süt formüllerine yönelmelerine ve dolayısıyla emzirmeyi erken sonlandırmalarına neden olabilmektedir (Pérez-Escamilla ve diğerleri, 2023). Annelerin kişisel emzirme hedeflerine ulaşmasına yardımcı olmak için etkili bir şekilde iletişim kurmanın yanı sıra, aşırı hava olayları da dahil olmak üzere hem olağan hem de olağanüstü durumlarda emzirmenin değeri hakkında kanıta dayalı bilgilerin aktarılması gerekmektedir (Cerceo ve ark,. 2024).

1.1.1. Anne Sütünün Sağılması

Doğrudan emziremeyen ya da emzirmemeyi seçen ancak anne sütünün faydalarından yararlanmak isteyen ebeveynler ve bebekler için anne sütünün sağılması önerilmektedir. Sütün sağılması aynı zamanda afet yönetimi sırasında emzirmeyi başlatmak veya yeniden emzirmek isteyenlerin emzirme isteğinin artırılmasına yardımcı olmak için de gereklidir. Doğal afetler sırasında elektrik sıklıkla tehlikeye girdiğinden, elektrikli süt sağma pompalarının kullanılması bir seçenek değildir. Beslemeyi başarılı bir şekilde sürdürmek veya artırmak için manuel/elle sağma veya manuel pompa kullanımı mutlaka öğretilmelidir (Eglash ve diğerleri, 2017).

Çatlaklara ve enfeksiyona yol açabilecek meme başı ve meme travmalarını önlemek için doğru teknik son derece önemlidir. Sağılan sütün kontaminasyonu önlemek ve zaman içinde sağılan sütün maksimum düzeyde kullanılmasına sağlamak için uygun şekilde saklanmalıdır. Anne sütü sağıldıktan 4 saat sonra veya soğutulduktan 4 gün sonra kullanılabilmektedir. Afet ortamlarında sütün soğutulmasında güçlükler yaşanmakta hatta sütün dondurulması mümkün olmamaktadır. Aşırı sıcaklık, anne sütünün soğutulamaması sebebiyle dayanıklılığını etkilemektedir. Bu durum yaşanan sürece göre önerilerin yeniden düzenlenmesini gerektirmektedir (Eglash ve diğerleri, 2017, Peters ve diğerleri, 2016).

1.1.2. Süt Paylaşımı

Bir ebeveynin iklim değişikliğiyle ilgili olsun veya olmasın hastalık, ayrılık, ölüm veya emzirme yetersizliği nedeniyle çocuğunu emzirememesi durumunda, sütannelerden veya süt bankalarından alınan donör sütü uygun bir alternatif olarak gösterilmektedir (Nove ve ark. 2021). Çoğu durumda emzirme kısıtlanmamaktadır, fakat HIV'li olan ve antiretroviral tedavi (ART) almayan ve gebelik (üçüncü trimester), doğum ve doğum sonrası dönemde viral yükü baskılanmayan kişiler de dahil olmak üzere emzirmeye yönelik bazı kontrendikasyonlar bulunmaktadır. Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezleri (CDC, 2023) yönergelerine göre; Virus Tip I (HTLV-I) ve Human T-cell Lymphotropic Virus Tip II (HTLV-II) taşıyan anneler, yasa dışı uyuşturucu kullanan anneler ve ebola şüphesi olan veya doğrulanmış annelerde, emzirmenin geçici olarak durdurulması gerekmektedir. Aynı zamanda, tedavi edilmemiş bruselloz veya bazı ilaçların kullanım durumları da emzirmenin geçici olarak durdurulmasını gerektiren durumlar arasında yer almaktadır. Her iki durumda da, uygun zamanda temin edilebilen bir alternatif, ticari süt formüllerinin yerine donör sütü kullanmaktır. İnsan sütü bankalarından alınan donör sütü, güvenli ve güçlü bir seçenek olarak bildirilmekte; süt paylaşımının popülerliğinin her geçen gün arttığı gözlenmektedir (Haiden ve Ziegler, 2016). Süt paylaşımının güvenliği tam olarak garanti edilemese de, sağlık çalışanları bu seçeneği seçen ailelere danışmanlık sağlama konusunda önemli rol oynamaktadır (Kullmann ve ark., 2022). Rutin koşullar altında muhafaza edilmemiş anne sütü paylaşımı kontaminasyon veya enfeksiyona neden olabileceği için önerilmemektedir. Bu nedenle, iklim felaketi yaşanmadan

önce süt paylaşım sürecinin düzenlenmesi gerekmektedir (Martino ve Spatz, 2014; Spatz, 2016; Spatz, 2021).

Kendi bebeğini emzirme ve başkasının bebeğini emzirme birçok toplulukta kültürel olarak kabul edilebilir uygulamalardır (Thorley, 2008). Sütannelik genellikle geniş aile içinde gerçekleşmektedir (Azad ve diğerleri, 2019). Bu da sütanneliğin potansiyel eşitlikçi ve toplumsal doğasını desteklemektedir. Batı dünyasında süt paylaşımı uygulaması konusunda diğer küresel bölgelere göre farklı görüşler bulunmaktadır. Doğrudan emzirme ile beslenme, sağlıklı ve koruyucu mikrobiyomun temel ve benzersiz gelişimini desteklemektedir (Ames ve diğerleri, 2023; Chong ve diğerleri, 2022).

Pastörize edilmiş donör anne sütü, doğrudan emzirmeye göre daha az koruyucu bir mikrobiyom içerir; ancak ticari süt formülünden daha tercih edilebilir bir seçenektir. Süt paylaşımının bebeğin mikrobiyomunun ve bunun sonucunda oluşan bağışıklık sisteminin gelişimini ne ölçüde koruduğu veya bozduğu bilinmemektedir. Ancak doğal afet durumlarında süt paylaşımı daha önemli ve kabul edilebilir bir öneri alternatifi haline gelmektedir (Cerceo ve ark,. 2024).

1.1.3. Annelere Eğitim ve Destek

Sağlık hizmetleri ve acil destek sağlayıcıları, sütten kesilmiş annelere veya bazı durumlarda hiç emzirmemiş annelere yeniden emzirme veya emzirmeyi teşvik etme konusunda yardımcı olmalıdır Bu süreçte etkili bir şekilde eğitilmiş çalışanlara ve kültürel açıdan uyumlu stratejilere ihtiyaç duyulmaktadır (Dall'Oglio ve ark., 2020).

İklim değişikliğinin etkilerinin emzirme sürecinde kaygıya neden olabileceği ve var olan kaygıyı artırabileceği kabul edilerek, emzirme çözümlerini desteklemeye yönelik müdahaleler; uyumsuz bebek davranışları, yetersiz süt bildirimi ve düşük emzirme öz yeterliliği konularında bir eğitim içermelidir (Pérez-Escamilla ve diğerleri, 2023). Annelere ileriye yönelik eğitim sağlanması gerekirken, emzirmenin doğasında olan beslenme güvenliği ve kontaminasyon durumlarının öğrenilmesini desteklemek için, kadınlara iklim açısından hassas koşullarda emzirmenin faydalarını vurgulamak gerekmektedir. İklim değişikliğinin yol açtığı anne ve bebek sağlığı tehditleri hakkında bilgi sağlamak için öyküleyici bir yaklaşım kullanan anlatısal danışmanlık duygusal içselleştirmeyi sağlamak, didaktik bir formatta resmi ve öğretici bir sunumdan daha etkili görülmektedir (Adebayo ve diğerleri, 2020). Bilgiler risk altındaki nüfusa göre uyarlanmalıdır, bireyselleştirilmelidir. Örneğin, aşırı sıcak zamanlarında kadınlara sıvı alımının önemi, kafeinin sınırlandırılması, uzun süreli egzersizden kaçınma, bol giysiler giyme, aşırı sıcağa maruz kalmanın sınırlandırılması ve alınması gereken uygun önlemler konusunda eğitim verilmelidir (Cerceo ve ark,. 2024).

Ayrıca emzirme çözüm önerileri olarak; sabun ve suyun bulunmadığı durumlarda en az %60 alkol içeren el antiseptikleri kullanarak el hijyenini teşvik edilmelidir. Annelere olası elektrik kesintisi durumunda anne sütünü elle sağma öğretilmelidir. Anne sütü mevcut değilse, sütü paylaşmayı veya pastörize donör anne sütünü kullanımı tavsiye edilmelidir. Ticari süt formülü veriliyorsa kontaminasyonu en aza indirmek için kullanıma hazır formülasyonlar tercih edilmelidir. Bebek beslenme malzemeleri güvenli bir şekilde temizlenemiyorsa süt tek kullanımlık bir bardakla verilmelidir. Sel suyuyla temas eden emzikler ve biberonlar kullanılmamalıdır (Carolina Küresel Emzirme Enstitüsü, 2018; CDC 2022).

2. SONUÇ VE ÖNERİLER

Emzirme uygulamalarının optimize edilmesi, iklim krizinde zaten en savunmasız durumda olan kadın ve çocukların sağlığını korumak açısından çok değerlidir. Sağlık profesyonelleri olarak ebeler, halk sağlığı politikası konusunda tavsiyelerde bulunmak, doğrudan aile danışmanlığı sağlamak, insan ve gezegen sağlığını korumak ve çevresel zararı en aza indirmek için

emzirmeyi teşvik etmek, korumak ve desteklemek konusunda toplumda en güvenilir kişiler arasındadır.

İklim krizi kapımızdayken ve doğal afetlere elverişli bir coğrafyada yaşarken, küresel krizlere karşı dayanıklılığı artırmak için gelecekte emzirme uygulamalarını destekleyecek kılavuzlar oluşturmak ve emzirme uygulamalarını güçlendirmek için yapısal ve sistemsel düzeyde yaklaşımlar oluşturmak amacıyla kanıt tabanını genişletilmesi ve geliştirilmesi gerekmektedir.

3. KAYNAKLAR

Adebayo A. L., Mhonde R. D., DeNicola N., Maibach E. (2020). The effectiveness of narrative versus didactic information formats on pregnant women's knowledge, risk perception, self-efficacy, and information seeking related to climate change and health risks. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(19), Article 6969.

American Academy of Pediatrics. (2021). Breastfeeding: benefits of breastfeeding. Retrieved: January 25,2024. www.aap.org/en-us/advocacy-and-policy/aap-healthinitiatives/Breastfeeding/Pages/Benefits-of-Breastfeeding.aspx

Ames S. R., Lotoski L. C., Azad M. B. (2023). Comparing early life nutritional sources and human milk feeding practices: Personalized and dynamic nutrition supports infant gut microbiome development and immune system maturation. *Gut Microbes*, 15(1), Article 2190305.

Azad F., Rifat M. A., Manir M. Z., Biva N. A. (2019). Breastfeeding support through wet nursing during nutritional emergency: A cross sectional study from Rohingya refugee camps in Bangladesh. *PloS One*, 14(10), Article e0222980.

Carolina Global Breastfeeding Institute. (2018). Lactation and infant feeding in emergencies (L.I.F.E.) support kit (Version 1.2). CGBI: Resources—Lactation and Infant Feeding in Emergencies. *UNC Gillings School of Global Public Health*.

Cerceo, Elizabeth, et al. "The climate crisis and breastfeeding: Opportunities for resilience." *Journal of Human Lactation* (2024): 08903344231216726.

Chong H. Y., Tan L. T., Law J. W., Hong K. W., Ratnasingam V., Ab Mutalib N. S., Lee L. H., Letchumanan V. (2022). Exploring the potential of human milk and formula milk on infants' gut and health. *Nutrients*, 14(17), Article 3554.

Dadhich J. P., Smith J. P., Iellamo A., Suleiman A. (2021). Climate change and infant nutrition: Estimates of greenhouse gas emissions from milk formula sold in selected Asia Pacific countries. *Journal of Human Lactation*, 37(2), 314–322.

Dall'Oglio I., Marchetti F., Mascolo R., Amadio P., Gawronski O., Clemente M., Dotta A., Ferro F., Garofalo A., Salvatori G., Tarantino A., Tiozzo E., Giusti A. (2020). Breastfeeding protection, promotion, and support in humanitarian emergencies: A systematic review of literature. *Journal of Human Lactation*, 36(4), 687–698.

Dylan D Walters, Linh T H Phan , Roger Mathisen. (2019). The cost of not breastfeeding: global results from a new tool, *Health Policy and Planning*, Volume 34, Issue 6, Pages 407–417,

Eglash A., Simon L., & Academy of Breastfeeding Medicine. (2017). ABM Clinical Protocol #8: Human milk storage information for home use for full-term infants, Revised 2017. *Breastfeeding Medicine*, 12(7), 390–395.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. (2019). 2018 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA), Ankara.

Haiden N., Ziegler E. E. (2016). *Human milk banking*. *Annals of Nutrition & Metabolism*, 69(Suppl. 2), 8–15.

Infant and Young Child Feeding in Emergencies Jefferson County Colorado - Google Drive. (n.d.).Retrieved January 25, 2024, from https://drive.google.com/drive/folders/1oG9pALc80d-cCWeJhNUVnm-4b_bOXK

Kullmann K. C., Adams A. C., Feldman-Winter L. (2022). Human milk sharing in the United States: A scoping review. *Breastfeeding Medicine*, 17(9), 723–735.

Martino K., Spatz D. (2014). Informal milk sharing: What nurses need to know. MCN. *The American Journal of Maternal Child Nursing*, 39(6), 369–374.

Myr R. (2008). Climate change: Breastfeeding tackles both obesity and climate change. *BMJ (Clinical Research Edition)*, 336(7659), 1454.

Nove A., Ten Hoope-Bender P., Boyce M., Bar-Zeev S., de Bernis L., Lal G., Matthews Z., Mekuria M., Homer C. S. E. (2021). The state of the world's midwifery 2021 report: Findings to drive global policy and practice. *Human Resources for Health*, 19(1), 146.

Pérez-Escamilla R., Tomori C., Hernández-Cordero S., Baker P., Barros A. J. D., Bégin F., Chapman D. J., Grummer-Strawn L. M., McCoy D., Menon P., Ribeiro Neves P. A., Piwoz E., Rollins N., Victora C. G., Richter L., & 2023 Lancet Breastfeeding Series Group (2023). Breastfeeding: Crucially important, but increasingly challenged in a market-driven world. *Lancet*, 401(10375), 472–485.

Peters M. D., McArthur A., Munn Z. (2016). Safe management of expressed breast milk: A systematic review. *Women and Birth: Journal of the Australian College of Midwives*, 29(6), 473–481.

Pope D. H., Karlsson J. O., Baker P., McCoy D. (2021). Examining the environmental impacts of the dairy and baby food industries: Are first-food systems a crucial missing part of the healthy and sustainable food systems agenda now underway? *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(23), Article 12678.

Smith J. P. (2019). A commentary on the carbon footprint of milk formula: Harms to planetary health and policy implications. *International Breastfeeding Journal*, 14, 49-56.

Spatz D. L. (2016). Informal milk sharing. *MCN. The American Journal of Maternal Child Nursing*, 41(2), 125.

Spatz D. L. (2021). The COVID-19 pandemic and breastfeeding: Concerns & positive opportunities. *The American Journal of Maternal Child Nursing*, 46(4), 238.

Thorley V. (2008). Sharing breastmilk: Wet nursing, cross-feeding, and milk donations. *Breastfeeding Review*, 16(1), 25–29.

United States Breastfeeding Committee. (2023) *Infant and young child feeding in emergencies*.

United States Centers for Disease Control and Prevention. (2022, November 29). Natural disaster safety for expecting and new parents.

United States Centers for Disease Control and Prevention. (2023). Contraindications to breastfeeding or feeding expressed breast milk to infants.

World Health Organization, & UNICEF. (2003). *Global strategy for infant and young child feeding*. World Health Organization.

World Health Organization. (2014). *Global nutrition targets 2025: breastfeeding policy brief* (No. WHO/NMH/NHD/14.7). World Health Organization.

SAĞLIK TEKNİKERLİĞİ ÖĞRENCİLERİNİN AFETE HAZIR BULUNUŞLUKLARI İLE AFETTE ÇALIŞMA İSTEKLİLİĞİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Bennur KOCA[1], Ayla AÇIKGÖZ[2], Günay KIRKIM[3]

[1]Doç.Dr, Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, İlk ve Acil Yardım Programı, 0000-0002-6484-5956

[2]Doç.Dr, Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik Programı, 0000-0001-7749-705X

[3]Prof.Dr, Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Odyometri Programı, 0000-0003-4170-5317

Özet

Amaç: Bu çalışmanın amacı, sağlık teknikerliği öğrencilerinin afete hazır bulunuşlukları ile afette çalışma istekliliği arasındaki ilişkiyi belirlemektir.

Yöntem: Kesitsel tipte yapılmış olan bu araştırma Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu'nda öğrenim gören öğrencilerde yapılmıştır. Araştırmanın verileri literatürden yararlanarak araştırmacılar tarafından oluşturulmuş olan bir anketle (Veri Kayıt Formu) ve Afete Hazır Bulunuşluk Ölçeği (AHBÖ) ile toplanmıştır. Araştırmaya toplam 1312 öğrenci katılmış olup, katılma oranı %87.0'dır.

Bulgular: Öğrencilerin yaş ortalaması 20.51±2.33'tür. Araştırma grubunun %66.7'si kadın, %41.8'i yurtta kalmakta olup, %68.2'si ekonomik durumunu 'orta' olarak belirtmiştir. Öğrencilerin %91.2'sinin herhangi bir afet durumunda çalışmaya istekli olduğu bulunmuştur. Öğrencilerin en fazla deprem durumunda çalışmaya istekli oldukları (95.4) belirlenmiştir. Öğrencilerin %61.0'ının daha önce afet yaşadığı, %33.5'inin afet durumunda müdahale için kendini hazır hissettiği saptanmıştır. Öğrencilerin afet durumunda çalışmaya istekliliği ile AHBÖ'nün üç alt boyutu arasında anlamlı ilişki bulunmuştur; Afet durumunda çalışmaya istekli olan öğrencilerin Fiziksel Korunma, Afet Planlama ve Afet Yardım puanlarının anlamlı olarak daha yüksek olduğu bulunmuştur ($p<0.001$). Araştırmaya katılan öğrencilerden ≥20 yaş grubunda olanlarda, yalnız olarak evde kalanlarda afet durumunda çalışmaya istekliliğinin daha fazla olduğu saptanmıştır ($p<0.001$). İlk ve Acil Yardım Programında öğrenim gören öğrencilerin afet durumunda çalışmaya istekliliğinin diğer programlarda okuyan öğrencilerden daha fazla olduğu gözlenmiştir ($p<0.001$). Daha önce afet yaşamış olan, herhangi bir afet eğitimi almış olan, kendini afet durumunda müdahale için hazır hisseden ve afet ile ilgili herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye olan öğrencilerde afet durumunda çalışmaya istekliliğin daha fazla olduğu saptanmıştır ($p<0.01$).

Sonuç ve Öneriler: Sonuç olarak, öğrencilerin afet durumunda çalışmaya istekli olmasına karşın afete hazırbulunuşluk durumlarının yeterli düzeyde olmadığı belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlar, bütün öğrencilerin afetlere karşı hazırbulunuşluklarını artırmak için afete hazırlık ve müdahale eğitimlerini almalarının gerekli olduğunu ve verilen eğitimlerin sürdürülebilir şekilde yapılması gerektiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Afet, hazırbulunuşluk, isteklilik, sağlık teknikerliği

PROPAGATION OF EDUCATION IDEAS IN ABAY KUNANBAYEV'S PROSE
ABAY KUNANBAYEVİN NƏSRİNDƏ MAARİFÇİ İDEYALARIN TƏBLİĞİ

Prof. Dr. Elman QULIYEV

Azərbaycan, Bakı, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti Türkoloji mərkəzin Türk ədəbiyyatı bölməsinin müdiri, Orcid: 0000-0001-5413-9479

Özet

Abay Kunanbayev XIX əsr qazax modern ədəbiyyatının qurucusu və ilk realist şairidir. Nəsihətlər şəklində yazdığı "Qara sözlər" əsəri ilə Abay Kunanbayev qazax ədəbiyyatında bir nasir kimi də şöhrət tapa bilmişdir. Bu əsərdə müəllif mənsub olduğu millətin keçmişi, bu günü və gələcəyi ilə bağlı düşüncələrini əks etdirmişdir. Məqalədə Abay Kunanbayevin nəsrində əsas yer alan ictimai-siyasi problemlərə diqqət ayrılmış, bu istiqamətdə onun yaradıcılığı üçün xarakterik olan cəhətlər təhlil olunmuşdur. Təhlil prosesində onun nəsrində müşahidə olunan təhsil, elm, maarif, sosial problemlər və s. hallara daha çox diqqət ayrılmışdır. Məqalədə problemlərə XIX əsr qazax ictimai baxışları, qazax mühiti kontekstində münasibət bildirilmişdir.

Anahtar kelimeler: Abay, qazax, "Qara sözlər", bay, məmur

Abstract

Abay Kunanbayev is the founder and first realist poet of the Kazakh modern literature of XIX century. Abay Kunanbayev gained fame in Kazakh literature as a prose with his work – "Black words" ("Words of edification") written in the form of exhortations. In this work the author reflected his thoughts on the lifetime of the nation he belongs. The article focuses on the main socio-political problems and analyzes the features characteristic of his subordination, more attention is paid to education, science and social problems. These problems is expressed in the context of Kazakh social views of the XIX century and the Kazakh environment.

Key words: Abay, kazakh, "Black word" ("Words of edification"), bai, officer

GİRİŞ

Abay Kunanbayev qazax xalqının, ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən biridir. Abay Kunanbayev istər şəxsi həyatında, istər bədii yaradıcılığında, istərsə də ictimai fəalyyətində təhsili, biliyi önə çəkmiş, xalqının cahillikdən qurtarmasında yeganə yol kimi savadsızlığın aradan qaldırılmasını vacib saymışdır. O, xoşbəxt gələcəyi, insanların bəxtiyarlığını, şöhrət tapmasını elm və təhsildə görmüşdür.

Savad və təhsil almaq, dil öyrənmək məsələlərini əhatə edən " İyirmi beşinci söz"də müəllif öz dövrünün reallıqları fonunda bir çox məqamlara toxunur: "Mənim təklif etdiyim yol var-dövlət hərisliyini rədd edir. Oğlunu evləndirib ayırmağa tələsmə, əvvəlcə onu rus məktəbində oxut. Lazım gəlsə təhsil üçün bütün varidatını verməkdən çəkinmə, övladını adam etmək üçün hər şeydən keçmək olar. Oğlun cəhalətdə qalsa, nə sən rahatlıq tapacaqsan, nə o özü xoşbəxt olacaq, nə də xalqına fayda verəcək. Belə övlada görə Allahın da yanında, insanların da yanında başın həmişə aşağı olacaq".

Göründüyü kimi, Abay Kunanbayev uşaqların təhsil alması probleminə kifayət qədər ciddi yanaşırdı. O, üzünü valideynlərə tutaraq bildirir ki, hər bir uşağın gələcək rahatlığı və xoşbəxtliyi onun dil öyrənməsində və təhsil almasındadır. Çünki o bilirdi ki, bütün pisliklərin, rəzalətin kökü cəhalətdirsə, xoşbəxtliyin açarı isə elm və mədəniyyətdir. Abay Kunanbayev valideynlərə çağırış edərək, ilk növbədə onların övladlarına təhsil vermək baxımından Allah və cəmiyyət qarşısında məsuliyyət daşıdıqlarını nəzərlərinə çatdırırdı.

Abay Kunanbayevin övladına təhsil verməyən valideynlərin Allah yanında günah qazanacağı fikrini önə çəkməsi məqsədli xarakter daşıyırdı. Çünki müsəlman psixologiyasına görə o insanlar Allah yanında başı aşağıdırlar ki, onlar günah və bəd əməllər sahibidirlər.

YÖNTEM

Abay Kunanbayevin cəmiyyətdəki mövqeyindən, insanlar arasında şəxsi nüfuzundan və sözünün təsir gücündən istifadə edərək övladlarına təhsil verməyən valideynləri Allah yanında günah və bəd əməllər sahibi kimi dəyərləndirməsi istər-istəməz feodal müsəlman mühitində valideynlərdə Allah xofu yaradır və yaranmış qorxu sindromu onların övladlarına təhsil vermək maraqlarına müəyyən dərəcədə təsir göstərirdi.

Abay Kunanbayevin təhsillə bağlı fikirlərində dil məsələsinə xüsusi yer ayrılmışdır. İlk növbədə qeyd etməliyik ki, o, ərəb, fars və rus dillərini mükəmməl bilmiş, bu dillərin vasitəsi ilə Şərq və Qərb mədəniyyəti nümunələri ilə birbaşa tanış olmuş, ərəb, fars və rus dilində olan bir sıra əsərləri qazax dilinə tərcümə etmişdir. Abay Kunanbayev dil məsələsindən danışarkən soydaşlarına birinci növbədə öz uşaqlarına ana dilini öyrətməyi tövsiyə edirdi. Bu yolla o həm valideynlərdə, həm də uşaqlarda milli hisslərin formalaşacağına inanır, gələcəkdə xalqın taleyini düşünən milli ruhlu gənclər ordusunun yaranacağına ümidlər bəsləyirdi. O, doğru olaraq belə düşünürdü ki, millətin dilini bilmədən onun dərdlərini bilmək, ona doğma münasibət göstərmək qeyri-mümkündür. “İyirmi beşinci söz”də səslənən “uşaqları oxutmaq yaxşıdır, lakin öz xalqına xidmət edə bilməsi üçün onlar ana dilini öyrənməlidirlər” -sözləri yuxarıdakı fikrin təsdiqi baxımından əhəmiyyətlidir.

Lakin Abay Kunanbayev doğma dili bilməyin əhəmiyyəti ilə yanaşı, əcnəbi dilləri öyrənməyin vacibliyini də xüsusi vurğulayırdı. Abay Kunanbayev dünya dilləri sırasında qazaxlar üçün rus dilini öyrənməyi məqsədəuyğun hesab edirdi. Şübhəsiz, bu səbəbsiz deyildi. O, ilk növbədə rus millətinə hörmət bəsləmiş, onun elmini və mədəniyyətini yüksək qiymətləndirmişdir. Ona görə də tarixi qədim, mədəniyyəti zəngin olan rus millətinin dilini öyrənməyi təbliğ etmiş, bu dilin vasitəsilə qazaxların rus elmi və mədəniyyətinə yiyələnəcəklərinə, rusların ən yaxşı keyfiyyətlərini mənimsəyəcəklərinə, bu xalqın səviyyəsinə çatacaqlarına və s. böyük ümidlər bəsləmişdir.

BULGULAR

Müəllifə görə rus dilini öyrənmək həm də Avropaya çıxış etmək deməkdir, Avropaya çıxış etmək isə Avropa mədəniyyəti ilə tanış olmaq, dünyanı dərk etməkdir. Abay Kunanbayev haqlı olaraq rus dilini bilməyin əhəmiyyətini belə qiymətləndirirdi: “Rus dilini bilmək, göz açıb dünyanı görməkdir” (“İyirmi beşinci söz”).

Göründüyü kimi, “Qara sözlər”də, o cümlədən, Abay Kunanbayevin poeziyası və ictimai fəaliyyətində rus dilinin təbliği dövrün tələbi məsələsi olsa da, siyasi məqsəd daşımırdı. Bu dilin təbliği milli maraqlara xidmətdən irəli gəlirdi. Çünki çarizm dövründə rus dili həm imperiyadaxili ünsiyyət qurmaq, həm elm və mədəniyyət kəsb etmək, həm də imperiya sərhədlərini aşıb Avropaya yaxınlaşmaqdan ötrü yeganə dil idi. Təbii olaraq çarizm dövründə imperiya tərkibində olan bütün xalqlar dil baxımından eyni ehtiyac və tələbatla üzləşirdilər. Abay Kunanbayevin azərbaycanlı həməsri olan S.Ə.Şirvaninin də oğluna müraciətlə dediyi:

Cəfər, ey nuri-dideyi- Seyyid,

Qönçeyi- növrəsideyi- Seyyid.

Üləma həqqini riayət qıl,

Əhli-elmə həmişə hörmət qıl.

Demə bu kafər, ol müsəlmandır,

Hər kimin elmi var- o, insandır.

Ey oğul hər elmə ol rağib,

Xassə ol rus elminə talib.

Onlara ehtiyacımız çoxdur,

Bilməsək dil əlacımız yoxdur.

- sözləri rus dili əsarətinin təbliğinə yox, milli intellektin elmi-mədəni yüksəlməsinə çağırış idi.

Onun digər bir Krımlı məşhur türk həməsri, "dildə, fikirdə, işdə birlik" ideyasının müəllifi İ.Qaspiralının isə "ruslar bizə yapıca və kültürcə daha yaxındır" fikirləri başqa prizmadan imperiyadaxili əlaqələrdə rus dilinin əhəmiyyətini və dünya mədəniyyəti ilə rabitəsinə xidmətini önə çıxarırdı. Göründüyü kimi, Abay Kunanbayevin rus dilini öyrənmək təbliğatı yeni üsullu məktəblərdə təhsil almağa, daha modern təhsilə yiyələnməyə, rus və Avropa mədəniyyəti ilə tanış olmağa və s. çağırış idi. O, bütün hallarda cəhalət girdabında əziyyət çəkən, milli-mədəni inkişafdan geri qalan xalqına yardım etmiş, millətinə xidmətdən şərəf duymuşdur.

Qazax xalqının feodal düşüncədən uzaqlaşaraq, cəhalət buxovlarını qıraraq təhsilə yönəlib elm əldə etməsi vacib bir məsələ kimi Abay Kunanbayev yaradıcılığında aktuallıq təşkil edir. "Qara sözlər"in bir neçə mətnində elmin hər bir insanın və ümumiyyətlə, millətin həyatında oynadığı aparıcı rolun əksi xüsusi yer alır.

Məsələn, "Otuz ikinci söz"də "elmə necə yiyələnmək olar?", "elm insana nə üçün lazımdır?" və s. kimi suallara cavab tapmaq mümkündür. "Otuz ikinci söz" başlıqlı mətnin birinci cümləsində "elmə kimlər sahib ola bilər?" sualının ictimai-siyasi, tarixi və elmi-fəlsəfi baxımdan dəyərləndirilməsi diqqəti cəlb edir. Abay Kunanbayev yazır ki, "elmə yalnız bilmək həvəsi ilə yanaşanlar yiyələnirlər. Özü də yalnız həvəs azdır. Hətta elmə yiyələnmək prosesinin özü də müəyyən sistemə tabe olmalıdır. Əks təqdirdə insanın elm əldə etməyə sərf etdiyi böyük zəhmət və axtarışlar nəticəsiz qalar".

Abay Kunanbayev məqsəddən asılı olaraq elmə yiyələnmək istəyən insanları iki qrupa ayırır. Onlardan biri elmə varlanmaq, gəlir əldə etmək, digəri isə xalqa, cəmiyyətə faydalar vermək məqsədilə elmə gələn insanlardır. O, pul qazanmaq, bahalı şeylər almaq, yalnız özünü düşünmək xatirinə elmə gələn insanları bu yola can atmamağa çağırır. Onlara üzünü tutaraq deyir: "...Sənə gəlir gətirəcək və ya cəmiyyətdə mövqe verəcək iş naminə elmə can atma. Əgər səni başqa şeylər cəlb edir və sən yalnız onlara çatmaq üçün elmlə məşğul olursansa, sənin elmə münasibətin ögey ananın oğulluğa olan münasibəti kimidir".

Abay Kunanbayev qazanılan elmi insan üçün dəyəri ölçüyə gəlməyən sərvət hesab edir. Onun fikrincə, insanın halal qazandığı nə varsa, ağır zəhmət və gərgin əməyin hesabına əldə edilir. Bu mənada Abay Kunanbayev elmlə məşğul olmaq istəyənlərin mətin ruha və möhkəm iradəyə sahib olmalarını xüsusi vurğulayır. Digər baxımdan onları paxıllıqdan, yüngüllükdən, kindən, lovğalıqdan və s. uzaq olmağa çağırır.

Abay Kunanbayev insanın həyatda xoşbəxt və firavan yaşaması üçün elmlə yanaşı, sənət öyrənməyin də vacibliyindən danışır. “Mal-qara quraqlıqda yem çatışmamasından və ya xəstəlikdən qırılır, sənət isə təbii fəlakətdən uzaqdır” deyən Abay Kunanbayev eyni zamanda, sənətə halallığın və ağlın nümunəsi kimi yüksək qiymət verir. O, sənətlə məşğul olan insanı millətinin ən yaxşısı hesab edir. Lakin Abay Kunanbayev sənətkarları millətinin ən yaxşısı və ağıllısı hesab etsə də, onlara qarşı narazılıq ifadə etməkdən çəkinmir. Çünki, o sənətlə məşğul olan insanları daha yaradıcı, sənətin yeni sirlərinə yiyələnməyə can atan, vaxtdan səmərəli istifadə edən, dünya miqyasına çıxmağa qadir sənətkarlar kimi görmək istəyir. “Otuz üçüncü söz”ün əvvəlində yazılan aşağıdakı cümlələr Abay Kunanbayevin sənət və sənətkara münasibət fonunda fikirlərinə aydınlıq gətirmək baxımından səciyyəvidir: “...Qazax sənətkarlarının sağalmaz xəstəliyi andıran qüsurları var. Birincisi, onlar yeni sənətə yiyələnməyə can atmırlar. Onlar özlərindən yaxşı sənətkar axtarmır, onlara yaxınlıq edib, əl-ələ işləmirlər. İkincisi, onlar ara vermədən işləyə bilmirlər. Bir neçə mal-qara əldə edən kimi özlərini varlı sayır, lovğa-lovğa düşünürlər”.

Abay Kunanbayevin sənətə münasibəti ilə elmə münasibəti arasında bir paralellik müşahidə etmək mümkündür. Diqqət etdikdə görürük ki, o hər iki sahə üçün zəhməti, halallığı, qarşılıqlı əməkdaşlığı, mənəmlik və lovğalıqdan uzaq dayanmağı və s. meyar götürmüş, ən başlıcası isə millətə faydanı vacib hesab etmişdir.

“Qara sözlər”də insanın cəmiyyətdə yeri və roluna, ictimai fəaliyyət dairəsinə, əbədi aləm düşüncələrinə insan amili və insan amalı kontekstində münasibət bildirilir və onlara fəlsəfi-estetik dəyər verilir. Abay Kunanbayevin problemə bu istiqamətdə münasibəti insana ali məqsədə doğru hansı yolla gedəcəyini müəyyənləşdirməyə kömək edir.

Abay Kunanbayevin insana münasibətində fərqli və orijinal yanaşma müşahidə olunur. O, insana dünyanı yaradan yox, onu dərk edən varlıq kimi dəyər verir. İnsanın mahiyyətindəki məhəbbət, ədalət və səmimiyyətin mövcudluğunu onun hər zaman ilahi məqama yaxınlığının göstəricisi kimi nəzərə çatdırır.

Bu səbəbdən Abay Kunanbayev belə hesab edir ki, insanda yaxşılıq əlamətlərinin çoxluğu istər-istəməz onu daha çox haqqa, dərgaha doğru istiqamətləndirməlidir. Lakin insan mahiyyətindəki məhəbbət, ədalət və səmimiyyəti düzgün “xərcləməyəndə” nəyin doğru, nəyin yanlış olduğunun fərqinə vara bilməyəndə haqqın qapısını öz əlləri ilə üzünə bağlayır. “Otuz dördüncü söz”də müəllif bu barədə belə yazır: “Əvvəl-axır öləcəyini, əcəlin yalnız qocalıqdan gəlmədiyini və heç kimin öldükdən sonra dirilmədiyini hamı bilir. Qazaxlar da buna inanırlar. Onlar buna inanırlar ki, yeri-göyü yaradan var və o, məhşər günü mizan-tərəzi qurub, hər kəsə xeyir və şər əməllərinə görə hay verəcək və onun mükafatı da, cəzası da yerdəkilərə bənzəməyəcək. Onların zənnincə, Allah insana görünməmiş ağır cəza da verə bilər, onu göylərə də qaldırar. Bəs ömrün sonunda onları bu iki qismətdən birinin gözlədiyini bilə-bilə qazaxlar nə üçün yalnız xeyir əməllərlə məşğul olmurlar?

Bunun səbəbi onların etiqadlarının qeyri-səmimiliyindədir ki, bu da, görünür, onların qeyri-xalqlar kimi o dünyaya inanmamalarından irəli gəlir”. Əsərin 34, 35, 36, 37 və s. hissələrində söylənilən məntiqə uyğun insan, inam və sevgi problemləri daxilində bir çox məqamlara münasibət bildirilir.

“Otuz yeddinci söz” Şərq məna deyimlərinə uyğun yazılmış 23 müdrik kəlamdan ibarətdir. Nəsihətnamə xarakterli bu kəlamlarda ləyaqət, müdriklik, cahillik, tənhalıq, xoşbəxtlik, bədbəxtlik, toxluq, acgözlük və s. problemlər daxilində “həyat nədir?”, “insan fərd olaraq nəyə qadirdir?” və “insan hansı keyfiyyətlərin daşıyıcısıdır?” və s. çoxsaylı suallara cavab tapmaq mümkündür. Məsələn, Abay Kunanbayev “insan öz dövrünün övladıdır. O pisdirsə, bunun

günahı onun həmmüasirlərindədir" deməklə, cəmiyyətin, mühitin insana birbaşa təsirini önə çəkmiş olur.

SONUÇ

Bildiyimiz kimi, insan və mühit amili bütün dövrlər üçün aktual olmuş, şairin yaşadığı XIX əsr dünya tarixinin yeni bir mərhələsi olaraq tarixdə elmi-texniki tərəqqi, milli-azadlıq hərəkatlarının başlanğıcı, yeni dövr milli mədəniyyətlərinin inkişafı və s. əsri kimi iz saxlamışdır. Abay Kunanbayev millətinin tərəqqisi naminə bu əsrdən çox şey gözləyirdi. O, "Otuz yeddinci söz"də konkret olaraq öz millətinin adını çəkməsə də bu kəlamlarda ifadə olunan fikirlərin hər birini ümumi şəkildə olsa da onun həmyaşıdlarının, həmkəndlilərinin, soydaşlarının həyatı və yaşadığı ictimai-siyasi mühitlə bağlamaq mümkündür. Bu kəlamların bir neçəsinə diqqət edək:

1.İnsanın ləyaqəti onun məqsədinə çatması ilə deyil, məqsədinə doğru hansı yolla getməsi ilə müəyyənləşir.

2.İnsan ağzından keçən hər bir gözəl fikir solğunlaşır.

3.Ağıllıya kömək et. Nankora kömək etmək özünü alçaltmaqdır.

4.Yalnız atasını düşünən şəxs insanlara düşməndir. İnsanları düşünən isə sənin qardaşındır.

5.Yalnız öz mənfəətin üçün çalışsan otlayan heyvanlardan fərqin olmaz. İnsanlıq üçün çalışsan Allahın sevimli qulu olarsan.

6. Dünya böyük göl, zaman əsən yeldir. Önündəki dalğalar – böyük qardaş, ardındakı dalğalar – kiçik qardaş kimidir. Bunlar sıra ilə yox olur, bir-birinin yerini alırlar.

Sıralanan kəlamlarda mənalar bəşəri səciyyə daşısa da, onların hər birini XIX əsr qazax milli həyatı ilə əlaqələndirmək çətin deyil. Məsələn, Abay Kunanbayevin dördüncü sırada "yalnız atasını düşünən insanların düşmənidir"- fikirdəki göz önünə gələn şəxs əslində özündən başqa heç kimi düşünməyən, şəxsi mənafeyini xalq mənafeyindən üstün tutan bəy, bolıs, naçalnik, pristav, hakim və s. simvoludur. Abay Kunanbayevə görə, bu cür məmurlar öz səlahiyyətlərindən istifadə edərək xalqa fayda vermək əvəzinə, onlara işgəncə verir, mal-mülkünü talayırlar. Buna görə də müəllif onları xalqın düşməni kimi qələmə verir. Xalqını düşünənləri isə dost, qardaş hesab edir.

Abay Kunanbayevin müxtəlif problemləri əks etdirən "Qara sözlər"i milli, fəlsəfi, tarixi, dini, etik və s. baxımdan böyük əhəmiyyətə malikdir. Abay Kunanbayevin daha çox nəsihətlər şəklində ifadə olunan fəlsəfi düşüncələrinin yer aldığı bu əsər qazax ədəbiyyatı tarixində insanın kamilləşməsi və cəmiyyətin təkmilləşdirilməsi məsələlərinə həsr edilmiş ilk nəsr nümunəsidir. İlk realist nəsr nümunəsi olaraq "Qara sözlər" qazax ədəbiyyat tarixində realist nəsrin inkişafına təsir göstərmiş və modern qazax ədəbiyyatının yeni mərhələyə qədəm qoymasında mühüm rol oynamışdır.

KAYNAKLAR

1. Heydər Əliyev. Abayın anadan olmasının 150 illiyinə həsr edilmiş təntənəli yığıncaqda çıxışı. "Azərbaycan" qəzeti, 11 avqust 1995-ci il

2. Nursultan Nazarbayev. Abayın anadan olmasının 150 illiyinə həsr edilmiş təntənəli yığıncaqda çıxışı. Ekrem Ayan. Bir devrin aynası Abay Kunanbay ve "Kara sözler" (Ankara, 2017) kitabı, seh. 29-45

3. Abay. Entsiklopediya, Atamura, Almatı, 1995

4. Abay. Şeirlər və poemalar. Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1970

5. Abay. Tərtib edən: Fatima Dursunova. Bakı: Mütərcim, 2017

6. Abay Kunanbay. Nasihatler (Kara sözler). Ankara: 2014

7. Абай. Стихи. Алматы « Гылым», 1995

8. Elman Quliyev. Türk xalqları ədəbiyyatı. Bakı: Elm və təhsil, 2017

9. Elman Quliyev. Türk halkları edebiyatı. Lambert Academic Publishing, 2019

10. Ekrem Ayan. Bir devrin aynası Abay Kunanbay ve "Kara sözler". Ankara, 2017

11. Firuzə Ağayeva. Abay: şəxsiyyəti və ədəbi irsi. Bakı: Elm, 2010

12. Фируза Агаева. Творческий путь Абая. Баку, 2015

13. Məxtumqulu. Şeirlər. Bakı: 2006

14. Muxtar Auezov. Abay. Bakı: 1954

15. Molla Pənah Vaqif. Əsərləri. Bakı: 2004

16. Pənah Xəlilov. Dan ulduzu. Abay. Şeirlər və poemalar (Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1970) kitabina yazılmış ön söz

17. Pərixanım Soltanqızı (Hüseynova). Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. Azərbaycan – Qazax ədəbi əlaqələri (Abay Kunanbayevin yaradıcılığı əsasında). Bakı: Elm və təhsil, 2017

18. Seyid Əzim Şirvani. Seçilmiş əsərləri,.Bakı: "Avrasiya Press", 2005

19. Zeyneş İsmail, Ali Abbas Çinar. Abay. Ankara, 1995

GENGHIS DAGJI'S NOVELS AS A SAMPLE OF KRIMNAME SERIES
CENGİZ DAĞCI'NIN ROMANLARI KRIMNAME SERİSİ ÖRNEĞİ GİBİ

Prof. Dr. Elman QULIYEV

Azərbaycan, Bakı, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti Türkoloji mərkəzin Türk ədəbiyyatı bölməsinin müdiri, Orcid: 0000-0001-5413-9479

Özet

Cengiz Dağcı hikâyelerinde olduğu gibi, romanlarında da nerede, hangi Şartlar altında yaşadığına bakmayarak bütün varlığı ile Kırım'ın problemlerden bahsetmiş, doğduğu toprağa, vatanına, obasına bağlı olduğunu göstermıştır.O , 65 yıl yaşadığı Londra hayatına üç roman ("Bay Markus Burtonun köpeği" , "Bay John Marple'nin Son Yolculuğu ve" Oy, Markus, Oy!), 21 yil yaşadığı Kırım hayatına ise ondan çok roman (Korkunç Yıllar, Yurdunu kaybeden Adam, Onlar Da insandı, O Topraklar Bizimdi, Badem Dalına asılmış Bebekler, Biz Beraber Geçtik Bu Yolu, Benim Gibi Biri, Üşüyen Sokak, Yoldaşlar, Anneme Mektuplar ve s.) sığdırmıştır. Onun Kırım hayatı, Kırım tarihi, ile ilgili romanlarında Kırım varlığı vatan ve insan obrazların timsalında somut konuya çevrilmiş, Kırım Türklerinin faciası ve talihleri milli-bedii ifadesı bulunmuştur.

Onlar Da insandı (1958) romanı Kırım Türklerının facialarını aks etdirmek bahımından Cengiz Dağcı yaradıcılığında önemli yer tutur. Müellifin kendisinin de belirttiği gibi, "roman bir menada 1937-1945 yılları arasındaki Kırım ve Krım-Tatarlarının tarihi aynasıdır. Krım türklerinin facialarını kendine has üslupta yazmayı bacaran Cengiz Dağcı bu eserde de kadim Türk diyarı olan Kırım da baş vermiş hadiseleri mövzu dairesine almıştır. Bu hadiseler Kırım'ın Kızıltaş köyiinde cereyan eder. Roman kahramanlarından biri Bekir'dir. Romanda Bekirin gözleri önünde rusların Kırım topraklarına nasıl gelişi ve hangi şekilde şu topraklara sahib olmaları eksini tapar. Cengiz Dağcı eserde bu hali türk topraklarının yabançılar tarafından işğali gibi degerlendirir.

"Onlar da İnsandı" romanın devamı "O Topraklar Bizimdi" (1966) romanıdır. Cengiz Dağcı bu romanda da Kırım Türklerinin yaşadığı ve kendisinin de şahit olduğu hadiseleri kaleme almıştır. Roman esasen 1935-1945 yılları arasında Çukurca köyünde yaşanmış hadiseleri işler.
Anahtar kelimeler: Cengiz Dağcı, roman, silsilə, Krımnamə

Summary

As in his stories, Genghis Dagjı talked about the problems of Crimea with all his being in his novels, regardless of where or under what conditions he lived, and showed that he was loyal to the land of his birth, his homeland, and his tribe. He wrote three novels ("Mr. Markus Burton's dog") to his London life, where he lived for 65 years. , "Mr. We Passed This Road Together, Someone Like Me, Cold Street, Comrades, Letters to My Mother, etc.).In his novels about Crimean life and history, the existence of Crimea was turned into a concrete subject as the symbol of the homeland and human beings, and the tragedy and fortune of the Crimean Turks were expressed nationally.

The novel They Were Human Too (1958) has an important place in Genghis Dagjı's creativity in terms of reflecting the tragedies of the Crimean Turks. As the author himself states, "in a sense, the novel is a historical mirror of Crimea and the Crimean Tatars between 1937 and 1945.

Genghis Dagjı, who managed to write about the tragedies of the Crimean Turks in his own unique style, included in this work the events that took place in Crimea, the ancient Turkish land. These events take place in the village of Kızıltaş in Crimea. One of the heroes of the novel is Bekir.

In the novel, before Bekir's eyes, how the Russians came to the Crimean lands and how they came to own these lands is depicted. In his work, Genghis Dagjı evaluates this situation as the occupation of Turkish lands by foreigners.

The sequel to the novel "They Were Humans Too" is the novel "Those Lands Were Ours" (1966). In this novel, Genghis Dagjı wrote about the events that the Crimean Turks experienced and that he himself witnessed. The novel mainly deals with the events that took place in the village of Chukhurca between 1935 and 1945.

Key words: Genghis Dagjı, novel, series, Crieme

GİRİŞ

Kırım-tatar edebiyatının en sevilen simalarından biri Cengiz Dağcıdır. Cengiz Dağcı hikâyelerinde olduğu gibi, romanlarında da nerede, hangi şartlar altında yaşadığına bakmayarak bütün varlığı ile Kırım'ın problemlerden bahsetmiş, doğduğu toprağa, vatanına, obasına bağlı olduğunu göstermıştır.O , 65 yıl yaşadığı Londra hayatına üç roman *("Bay Markus Burtonun köpeği", "Bay John Marple'nin Son Yolculuğu* ve" *Oy, Markus, Oy!),* 21 yil yaşadığı Kırım hayatına ise ondan çok roman *(Korkunç Yıllar, Yurdunu kaybeden Adam, Onlar Da insandı,* O *Topraklar Bizimdi, Bademi Dalına asılmış Bebekler, Biz Beraber Geçtik Bu Yolu, Benim Gibi Biri, Üşüyen Sokak, Yoldaşlar, Anneme Mektuplar ve s.)* sığdırmıştır. Onun Kırım hayatı, Kırım tarihi, ile ilgili romanlarında Kırım varlığı vatan ve insan obrazların timsalında somut konuya çevrilmiş, Kırım Türklerinin faciası ve talihleri milli-bedii ifadesi bulunmuştur.

Onlar Da insandı (1958) romanı Kırım Türklerının facialarını aks etdirmek bahımından Cengiz Dağcı yaradıcılığında önemli yer tutur. Müellifin kendisinin de belirttiği gibi, "roman bir menada 1937-1945 yılları arasındaki Kırım ve Krım-Tatarlarının tarihi aynasıdır. Krım türklerinin facialarını kendine has üslupta yazmayı bacaran Cengiz Dağcı bu eserde de kadim Türk diyarı olan Kırım da baş vermiş hadiseleri mövzu dairesine almıştır. Bu hadiseler Kırım'ın Kızıltaş köyiinde cereyan eder. Roman kahramanlarından biri Bekir'dir. Bekir hümanist, merhametli, insanlara inanan ve onlara hürmet besleyen bir insandır. O, helal ve rahat bir hayat yaşar. Lâkin İvan ve Kala Mala adlı iki Rus'un bu köye gelişi hem köyün, hem de Bekir'in rahatını bozar. Bekir, bu köyün ilk Rus sakini olarak onlara kalmak için ahırın kenarında yer verir. Ama onların ilişinden sonra kiminin tavuğu, kiminin koyunu kaybolmaya başlar.Bundan sonra kilit görmeyen evlerin kapılarına köyde ilk defa kilit vurulur. İnsanların toprakları ellerinden alınır. Bekir'in topraklarını ele geçiren bu insanlar orada domuz saklamaya karar verirler. Rusların hem Kızıltaş'ta, hem de Yalta'da meskunlaşması artar. Bir müddet sonra İvan yol çalışmalıma rehberlik eder. İnsanları incittiğini süyleyere Seyit Ali'nin oğlu, Ivan'ı döver. Bekir ise merhamet gösterip onu evinde saklar. Bekir'in toprak ve yurt sevgisi büyüktür. O, toprağı namus, gayret, ata ve baba emaneti görür. Buna göre de Bolşeviklerin toprağı insanların elinden almasına itiraz eder.

YÖNTEM

Yol yapmak maksadıyla Kuşkaya'nın devrilmesine itiraz ederek tarlasından çıkmaz. Lâkin patlatılan dinamit onun bedenini parça- parça eder. Bekir'in ölümünden sonra onun evini ele geçirirler, topraklarını kolhoz mülkü olarak zapt ederler. Bütün köyün toprakları umumileştirilir, kolhozlaştırma siyaseti süratlenir, köye getirilen Rusların sayısı çoğalır.

Yazar toprak için kendisini ölüme atan Bekir'i Kırım Türklerinin genel temsilcisi olarak yaratmış ve onun simasında demek istemiştir ki, Türk için toprak yurttur, milli varlıkdır, ata-baba emaneti, namus ve gayrettir.

"Onlar Da İnsandı" romanında Bekir gibi vatanperver karakterlerden biri de Enver'dir. O da Bolşevik işgalinin yurdu ve milletinin geleceği için ne derece tehlikeli olduğunu bilir. Oğlu Niyazi'nin köyde Rus otomobili tarafından ezilerek öldürülmesi, topraklarının elinden alınması, kürklerin köyden göç ettirilmesi onun düşmana olan nefretini daha da arttırır. O, son nefesini verirken hayat yoldaşı Zemine'nin daima Kırım sevgisi ile yaşamasını, Krım Türklerinin diğer Türk yurtlarına düşmanın hıyanetine, zulmüne düçar olduklarını anlatmalarını vasiyet eder. Romanın sonunda insanlarının bir kısmı öldürülen, bir kısmı sürgün edilen kadim Türk yurdu Kızıltaş köyü tasvir edilir. Bu köyün asıl sahipleri kendi yerlerini sonradan gelenlere bırakmak zorunda kalmışlardır. *Oqonyok j*urnalîında "Rassvet" adlı makalenin yazarı olan Pavlenko böyle bir cenneti onlara verdiği için SSRİ (SSCB) Devleti'nin lideri Stalin'e minnettarlığını bildirmiştir. Cengiz Dağcı eserin sonunda Pavlenko'mın makalesindeki sevinci onlar için normal bulur, çünkü onlar da insandır. Cennet Kırım'a sahip olduklarına göre sevinçleri tabiidir. Ancak müellif başka bir anlamda bu sevinçe taassüf ve itirazını bildirir. Buradan kovulan Kırım'ın ezelî sakinleri de (yani türkler de) insan idi. Yazar burada haksızların sevinci ile haklıların faciasını dikkat merkezine çeker. Cengiz Dağcı romanın sonunda *tanrıya* yüz tutarak bu topraklardan kovulanların, burada öldürülenlerin, buradan sürgün olunanların da insan olduklarını komünist rejiminin başında duranlara anlatmasını rica eder:

"Tanrını!" diyorum. *On*lar da insan! *Acı onlara! Kendileri gibi baş*kalanin da insan olduklarını inandır onlara!Ötekiler, *o* hayvan gibi sürülüp götürülenler,.. *Onlar da insandı•" (Dağcı, 2012c: 463)*

Burada kalbi yurt sevgisi ile dolu olan, sevdiği yurdunu yitiren, lâkin inancını kaybetmeyen bilge bir Türkün Allah'a sığınması tabii görünür „ bir taraftan Türk hümanizmi ile ilişkiliyse (ilk merhalede türkler haklarını savaşsız, kansız elde etmek istemişler), diğer taraftan hiçbir zaman özgürlük isteğini, yurt sevgisini yitirmeyen Kırım Türkünün şimdiki halde esaretinde yaşadığı Kuşlara karşı mücadele etmek iktidarında olmamasından ileri gelir. Cengiz Dağcı'nın "Sonunda Bizim ihtiyar Savaşçı da Allah'ın Rahmetine Kavuştu" hikâyesinin kahramanlarından biri olan vatanperver Çora'nın okuduğu manide denildiği gibi:

Ne kalemiz var, ne topumuz,

Ne bombamız, ne tankımız.

Yenilmek ne bilmeyirik

Yurt sevgisi silahımız.

BULGULAR

"Onlar da İnsandı" romanın devamı O *Topraklar Bizimdi* (1966) romanıdır. Cengiz Dağcı bu romanda da Kırım Türklerinin yaşadığı ve kendisinin de şahit olduğu hadiseleri kaleme almıştır.

Roman esasen 1935-1945 yılları arasında Çukurca köyünde yaşanmış hadiseleri işler. "O *Topraklar Bizimdi"* romanının esas kahramanlarından biri olan Selim Çilingirov, Yalta'nın Kızıltaş köyünden Çukurca köyüne gelmiş insanlardan biridir. O, Kızıltaş köyünde insanlara verilen azapların, onların sürgün edilmesinin sebebinin komünist rejim olduğunu bilse de, Pantcley Petroviç adlı bir şahsın tesiri ile komünist partisi sıralarına dâhil olur. Onu kolhoz başkanı yaparlar. O, kendi soydaşlarına yardım etmek yerine, onlara her türlü işkenceyi yapar. Sürgün edilmek korkusu insanları gece-gündüz kolhozda çalışmaya mecbur eder. Savaş başladıktan sonra insanlar mecburi şekilde cepheye götürülürler. Selim ise onlardan farklı

olarak savaşa gönüllü olarak gider. Lâkin savaşın ilk günlerinden başlayarak günahsız insanların öldürülmesi onun düşüncelerinde değişikliklere sebep olur.

O, tuttuğu yolun yanlış olduğunu yavaş yavaş anlamaya başlar. Bərbər Həsənin onunla konuşmaları Selimi kaflet oyatır. Milliyetçi genç olan berber Hasan onu başa salır ki , senin kulluk etdiyin rejim biz türklere her zaman duşman gözü ile bahıb, nufusumuzu min bir ezaba salıb topraklarımızı bizim ehaliden alıb Sıbıra sürgün edib.Salim müharibede bir kolunu itirir.O, Cepheden kayıtdıkdan sonra Yalta hapishanesindeki insanların öldürüldüklerini, ahalinin sürgün edildiyini, mescitlerin kapatıldığını öğrenir. Selim, komünistlerin türklere karşı düşman olduklarını iyice anladıktan sonra milletinin karşısındakendini günahkâr sayar. Natalya adlı Rus kadınına söylediği sözler günahlarının itirafıdır:

-*Ka*lbim. kanım, dimağım. terimle savaştığım vatan için. Senin vatanın üçün , Natalya ! *(...)* Kendi benliğimi unuttum. Yurduma, kendi balkıma sırtımı çevirdim; kendi kanımdan olanları hakir gördüm. Hır hain oldum kendi halkım üçün. Kanı benden, kemiği benim kemiğimden olan halkımın rar Ruhice saydım" *(Dağcı, 20l2d: 386)*

Selim milleti karşısında kendisini günahkâr saysa da köye dönmeye karar verir. Halkına işkence eden kolunu savaşta kaybetmiştir ,lakin değişen ruhu soydaşlarının yanında yer alır. Müellif Selim'i de facia kurbanlarından biri sayar. Bu facia bir taraftan yurdunu yitirenlerin, diğer taraftan yabancı ideolojye aldanıp kendi halkına sırt çevirenlerin faciasıdır. Lâkin hakikati gördükten sonra Selim'in doğru yol seçerek halkına, toprağına yürekten bağlanmasını yazar takdir eder, bu anlamda onu Türk yiğitleri arasında sayar.

Cengiz Dağcı'nm sonraki dönem yaradıcılığında da sanatının baş mevzusu daha çok Kırım Türklerinin hayatı ve onların facialı talihleri ile ilgili olmuştur. Yazarın arka- arkaya yazdığı *Badem Dalına Asılı Bebekler* (1970), - *Üşüyen Sokak* (1972), *Benim Gibi Biri* (1988), *Anneme Mektuplar* (1988), *Yoldaşlar* (1992), *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu* (1996) gibi romanlarında hem ayrı –ayrı obrazların simasında , hem de tarihi olay , hadise ve ehvalatların timsalında Krım reallıklarının , Krım türklerinin hayatının konkret manzarasını görmek mümkündür . Halukun çocukluk hayatı "Badam dalına asılı bebekler" romanında canlandırılmıştır.

Halûk'un sonraki hayatını biz *Üşüyen Sokak* romanında izleriz. Halûk bu merhalede üniversite öğrencisidir. Lâkin savaş başladığı için üniversite kapanır. Haluk zor vaziyette yaşar. Harcayacak parası, kalacak yeri olmayan Halûk tesadüfen tramvayda Almira adlı kadınla tanışır. Kadın onu kendi evlerine götürür. Halûk kendisinin ve milletinin geçmişi ile ilgili yazdığı hikâyeleri şişenin içine koyarak tuvalette saklar. O, Fontannaya sokağında sığındığı evde üç gün kalır. Evin sahibesi kendisini Almira olarak tanıtsa da aslında o, Aron Hofman'ın kızı Galina Şubert adlı bir Yahudidir. Almanlar onu yakalamasınlar diye, Yahudi olduğunu herkesten gizlemiştir. Ama biz romanda yahudilere eziyet edilen sahnelerle de karşılaşırız. Halûk gizlendiği sokakta yaşanılanlara şahit olur. Halûk üç gün içinde Alman askerlerinin insanlara yaptığı zülmü yaşadığı evin penceresinden seyr eter. O, Almıra'nın - Galina Şubert'in Almanlar tarafından yakalanıp götürüldüyüne de bu pencereden şahit olur.

Romandaki hadiseler savaş dönemine ait olsa da, bütün olaylar arha cebhede - almanların zabt etdiyi erazilerde baş verir. Lakin insanlar gelecekle bağlı o kadar nikbindirler ki, arha cebhe gerginlikleri ,ölüm, habs , sürgün korkusu, o cümleden cabhadan gelen kötü haberler mutlu geleceğe olan inamı kalplerden sile bilmir. Ona göre de , gülüş seslerinin kesildiyi , insanların işgenceler gördüyü , simvolik olarak sert sovuklar çökmuş "üşüyen sokaka" da yeniden

baharın geleceyine ,ağaçların çiçekleneceyine , bu sokakda insanların gülüb- oynayacağına her kesde inam var.

“Anama mektuplar” romanı yazarın hasret ,qurbet hislerini ifade eden eserlerinden biridir. Eser 1988’de Türkiye Yazarlar Birliği tarafından yılın en iyi• romanı mükâfatına layık görülmüştür. Cengiz Dağcı *Anneme Mektuplar* Romanını 69 yaşında (1988), anasının sürgünde ölümünden 24 yıl sonra (1964) yazmıştır. Lâkin romanı yazarken anasının nerede olduğu ve ya yaşayıp- yaşamadığını bilmemektedir. Cengiz Dağcı anası, babası ve diğer akrabalarının talihi ile ilgili bilgileri çok sonra öğrenebilmiştir. Yazarın romanın yazılması ile ilgili notlarından malûm olur ki, o, bu eseri yazmak için 40 yıl beklemiş, zamanı geldikten sonra da eseri yazmaya başlamıştır. Cengiz Dağcı eseri yazarken benzeri olmayan günler yaşadığını ve hisler geçirdiğini, güldüğünü, coştuğunu, kederlendiğini, ağladığını özellikle vurgular.

Roman, Cengiz Dağcı’nın anasına yazılmış 15 mektuptan ibarettir. Mektuplar, romanın 65 yaşındaki kahramanı Topkayacının dilinden takdim olunur. Eserde Topkayacının gençlik yılları hakkında yeterli derecede malûmat öğrenmek mümkündür. Roman boyunca Topkayacının şahsında yazarın hayatı aktarılır.

Topkayacının anasına yazdığı mektupların hepsinde geçmişe dönüş **vardır.** O, geçmişe gâh hayallerinde geri döner, gâh da geçmişi gözlerinin **önünde** canlandırarak o yılların hatıraları ile yaşar. 40 yıl görmediği Kı**zıltaşın ,** ata-analı günleri, sevgi dolu hayatın hasreti Topkayacının mek**tuplarının** özünü oluşturur. Lâkin bu mektuplarda Kızıltaş keder nesnesi **olmakla** birlikte ümit yeri olarak da gösterilir. Çünkü Topkayacı Kızıltaş’ı **her** hatırladığında kendisinin bu yurda döneceğine, yurdunun azad ve abad **olacağına** inanır.

“Anneme Mektuplar” romanında yazar mektuplar vasıtasıyla geçmişe **inmekten** istifade ederek Kırım’da yaşanan hadiseleri, Kırım Türklerinin haps olunmasını, sürgünlere gönderilmesini, Türklerin köylerinden kovulmasını tesirli şekilde okuyuculara takdim eder.

Yazar romanda ana ve vatan obrazları ile ilk önce kendisinin, geniş manada ise soydaşlarının ana ve vatan hasretini dile getirir. Çünkü o, melek güzelliyi ile seçilen anasını ruhunun gıdası, Kırım’ı ise hayatının manası, ümitlerinin gerçekleşecek mekânı olarak görür. *Anneme Mektuplar* romanı ana ve vatanperverlik duygularının tezahürü ve manevi-psikolojik sarsıntıların takdimi bakımından dikkat çekicidir.

Cengiz Dağcı yaradıcılığında tarihî mevzulu eserler de yer almıştır. Yazıçının 1959 yılında yazdığı *Genç Temuçin*, tarihî romandır. Eser tahminen dokkuz asr bundan önceki tarihimizi aks etdirmek bahımından saciyevidir. Onun milli tarihe müracaat etmekte esas amacı tarihi şahsiyetlerin obrazlarını yaratmak ve milletinin şerefli geçmişinden bahs açmak olmuştur.

Cengiz Dağcının mansup olduğu millet son iki asırda öyle bir siyasî rejim asaratında yaşamıştır ki, bu rejim milletin milli kimliğini unutturmaya, milli tarihini sahtalaştırmaya çalışmıştır.Rusya’nın Kırım'ı işgalinden sonra turk menşeli ahaliye yapılan baskıların neticesinde Kırım'dan Türkler göç etmeye mecbur oldular. Bunun neticesinde Kırım'da Türk menşeli insanların sayısı keskin şekilde azalmaya başladı. 1920 yılının Kasımında Kırım’da Sovyet hâkimiyetinin kurulması ile Kırım Türkleri başka bir içtimaî-siyasî rejim ve onun baskısı ile karşılaştı.200 yıllık bir süreç içinde Kırım türkleriıin aleyhine aparılan kapalı ve açık siyaset neticesinde onların tarihi tahrif edildi, milli-manevi değerleri unutturuldu, arazileri zapt edildi, milli devletleri ellerinden alındı.

Tarih boyunca bu tür hallere bir çok türk aydınları itiraz etmiş, onlar yeni milli istikametler çizerek milli ideologiyalar düşünceler ortaya koymuşlardır. Mesela, Rus ordusunda zabit olmak arzusu ile askeri mektebe giden İsmayil Bey Gaspıralı, Ruslarda anti-Turk ruhu olduğunu ve Tıırk düşmanlılığı propogandası yaptıklarını gördükten sonra, önceki fikrinden uzaklaşarak

askeri tahsilini yarım bırakıp Türkçülüğü yaymış, "Dilde, fikirde, işte birlik" düşüncesini ortaya atmıştır. Tiflis'te Çarlık Rusyası siyasetinin Türk diline, Türk varlığına ögey münasibetini zararını gören Türkçülüğün babası Ali Bey Hüseyinzade Türkçülük düşüncesinin genişlemesinde mühim rol oynamış ve ömrünü Türk halklarının siyasî-kültürel terakkisine sarf etmiştir. Cengiz Dağcı'nın da ruhuna Türk-milli düşüncesinin hâkim olmasının kökünde millet sevgisi ve milletine karşı yapılan baskılar yatmaktadır.

Kırım Pedaqoji Enstitüsü'nün Tarih Fakültesi'nde okurken milletine karşı uygulanan haksız siyasete, milli tarihin tahrif edilmesine şahit olması, akrabası Zemine Dağcı'nın zengin kütüphanesindeki milli tarihle ilgili kitapları okuması, amcalarının Türkün tarihi, medeniyeti, Türkiye ve Avrupa hakkındaki düşünceleri gibi amiller Cengiz Dağcı'nın milli ruhla yetişmesinde mühim rol oynamıştır. O, bir tarihçi olarak öğrendiklerini yazar olarak milli değeri yüksek olan bedii eserlerinde aks ettirmeye çalışmıştır.

Cengiz Dağcı'nın tarihî gerçeklere dayanan "*Genç Temuçin"* romanı bu bakımdan dikkat çekicidir. Ciddi tarihî araştırmaların neticesi olarak kaleme alınmış romanda yazarın esas maksadı Türk tarihinin gerçekliklerini aksettirmek olmuştur.

Cengiz Dağcı bu eseri tamamlayınca basılması için Türkiyeye, Yaşar Nabi Nayır'a göndermiştir. Lâkin Yaşar Nabi eserin basılmaya uykun olmadiğini bildirmiştir. Müellif bu düşünceden hayli müteessir olsa da, Turkiyede eserin basılmasını başara bilmiştir. *Genç Temuçin,* Moğol-Tatar tarihini yansıttı için Türkiye'de ilgiyle karşılanmıştır.

Eserde asıl adı Temuçin olan Cengiz Han'ın (manası büyük Haqan) dünyaya gelişi, gençliyi , imperiya kurması ve s. meseleler badii aksini bulmuştur. Tarihten malum ki, Cengiz han parçalanmış , kendi-kendisi ilə kavqa eden monqol kabilelerini

birleştirerek Büyük Moğol İmparatorluğunu kurmuştur. Bu imperiya doğudan Koreya , cenuptan İran, şimalden Rusya, batıdan Polonya, Macaristan ve s. ölkelerin arazilerine kadar uzanıp gitmiştir.

SONUÇ

"Genç Timuçin" romanı 6 bölümden ibarettir. Eserin evvelinde 1155 yıl- hadiselerinden bahs edilir. Romanın bu kısmında Moğol, Ongut, Tatar ,Merkit , Nayman adlı kabilelerin hem şahsî münasebetler zemininde, hem de Çin imparatorluğu'nun tahriki ile birbirleriyle çekişmeleri tasvir olunmuştur. Yazar daha sonra hanlar hanı, hakan Cengiz Han'ın dünyaya gelişi **hakkında *malûmat*** verir:

-*Miladi* takvime göre 1155 yılından tam elli yıl sonra, bu kabilelerin önünde *büyük Çin imparatorluğu boyun eğmekle kalmaz, batı ve batıyla bütün* insanlık dünyası da hayata yüzlerce yıl için bakışını, hayat *tarzını ve medeniyetini, başka milletler ise hatta dillerini ve ahlâklarını deriştirmek* zorunda kalırlar. O yıl, yani Gah yılı, hanlar hanı,*hakan Cengiz Hanın doğduğu yıldır*" (Dağcı, 2000: 5)

Eserde Göy Moğollarının lideri Yesügey Bahadır'ın hayatı ve kahramanlığından da bahsedilir. Yesügey Bahadır, Yulun Eke ile evlendikten sonra onun Temuçin, Kasar, Bektar, Belgütay adlı oğulları dünyaya gelir.

Yesügey Han'ın Temuçin'e daha çok ilgi göstermesi diğer kardaşları üzer. Babası, Temuçin'e Ungır kabilesinin lideri Dai Seçen'in kızı Borta'yı nişanlar. Yesügey Bahadır'ı zehirleyip öldürürler. Babası öldüğü zaman Temuçin'in başka yerde olmasından istifade eden Targutay Kurulduk hâkimiyyeti ele geçirir; Temuçin'i zindana attırır. Temuçin babasının dostu Sorgan Şiran'ın yardımıyla kurtulur. Temuçin nişanlı olduğu Bortay ile 4 yıl sonra evlenir. Bu evlilikten sonra Bortay'ın mensup olduğu Ungır kabilesinin idaresi Temuçin'in eline geçer. O, hâkimiyetini

güçlendirir. Lâkin Merkit kabilesi hücum ederek Temuçin'in hayat yoldaşı Bortay'ı kaçırır. Temuçin çevre filelerle birleştikdikten sonra önce Tarcut ve Udut kabilelerini mağlup eder. Merkitler üzerine hücum eder, onları kılıçtan geçirdikten sonra altı ay asır kalan Bortay'ı kurtarır. Bortay'ın hamile olduğunu öğrenince rahatsızlık duysa da Bortay'a doğacak çocuğun adını Cuci koyacağını bildirir.

Cengiz Dağcı bu asarda birbirine düşman olan kabilelerin mücadelesini Temuçin'in karakterini, devrin ictimaî-siyasî durumunu da yanıtmıştır. Umumiyyetle, Cengiz Dağcı yaradıcılığı muayyen istisnalar olmak şartı ile meselelere milli kontekste yanaşmak , Kırım-Tatar facialarını aksettirmek, onlara milli- ictimai deyer vermek ve bu faciaları milli tarihin kara sayfaları gibi xarakterize etmek bakımından ehemmiyetlidir.

KAYNAKLAR

1. Dağcı C. Badem dalına asılı bebekler .İstanbul , Ötüken ,1991 .
2. Dağcı C. Biz beraber geçtik bu yolu .İstanbul , Ötüken ,1996 .
3. Dağcı C. Genç Temuçin . İstanbul , Ötüken , 2000.
4. Dağcı C. İhtiyar Savaşçı .İstanbul ,Ötüken ,2010.
5. Dağcı C. Korkunç yıllar .İstanbul ,Ötüken ,2012.
6. Dağcı C. Yurdunu kaybeden adem .İstanbul ,Ötüken ,2012.
7. Dağcı C. O topraklar bizimdi .İstanbul ,Ötüken , 2012.
8. Dağcı C. Onlarda insandı . İstanbul , Ötüken ,2012.
9. Dağcı C.Üşüyen sokak.İstanbul ,Ötüken ,2012.
10. Dağcı C. Anneme mektuplar .İstanbul , Ötüken ,2012.

FUTURE OF SUPPLEMENTARY EDUCATION: EXPLORING THE ROLE OF AI TOOLS IN REVOLUTIONIZING PRIVATE TUTORING

Dr. Samra AFZAL

Assistant Professor Department of Educational Sciences National University of Modern Languages, Islamabad

Abstract

Extra support in the form of supplementary education in addition to formal schooling is required to complement the regular program of study to boost students' learning and performance. In this context, AI tools have changed the scenario of education. The present research study investigated the role of AI tools as private tutor. Quantitative research design was opted to accomplish the research. 123 students who participated in the present research were availed of AI tools as private tutors. Results showed that students were using various AI tools to get support in their study. The most used tools were ChatGPT, Perplexity AI, Socratic by Google, Brainly, Cognii, etc. Students conveyed that AI tools positively impacted their understanding of the subjects. They also said that AI tools improved their academic performance. AI tools are easy to access and economical in comparison to private teachers. The benefits of AI tools as private tutor included personalized assistance, additional resources, and immediate feedback. AI tools also address the needs of various subjects. However, students also showed their apprehensions about the challenges of using AI tools. Research implications include awareness of AI tools among students for academic excellence, which may be promoted through training. Teachers may design course outlines keeping in view the AI tools.

Keywords*:* Supplementary Education, ChatGPT, Personalized Assistance, Immediate Feedback

THE UNFORGETTABLE ROLE OF KHANIMANA ALIBEYLI IN THE DEVELOPMENT OF MODERN AZERBAIJAN CHILDREN'S DRAMATURGY (1950-2000 YEARS)

MÜASİR AZƏRBAYCAN UŞAQ DRAMATURGİYASININ İNKİŞAFINDA XANIMANA ƏLİBƏYLİNİN UNUDULMAZ ROLU (1950-2000-ci illər)

MODERN AZERBAYCAN ÇOCUK DRAMATURJİSİNİN GELİŞİMİNDE HANİMANA ALIBEYLİ'NİN UNUTULMAZ ROLÜ

Aygun AHMADOVA

Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi (Ü. Hacıbeyov-68), 0000-0002-2464-2513

Özet

(1950-2000 yılları)Hhanimana Alibeyli, yaratıcılığına geçen yüzyılın 30'lu yıllarında başladı. "Anne" başlıklı ilk şiiri 1938 yılında "Azerbaycan Kadını" dergisinde yayımlandı. 1955 yılında "Küçük Doktor" adlı ilk şiir kitabını yayımladı. Daha sonra başka kitaplar yayımlanır. Bunlar arasında "Cochbilmish Chepish", "Tavşanın Doğum Günü", "Çekirdek Hikayesi", "Sanuber'in Gözleri", "Beni Güneşe At" vb. gösterilebilir. "Küçük Doktor" adlı ilk kitap "Ushaggennashr" tarafından 30.000 kopyayla yayımlandı. Hhanimana Alibaylini'nin "Tavşanın Doğum Günü" adlı oyunu 1965 yılında aynı isimli şiirden yola çıkılarak yazılmıştır. Azerbaycan sahnesinde en çok sahnelenen çocuk oyunlarından biriydi. "Aycan" oyunu çiçeklerle ilgili en mükemmel çocuk oyunudur. 1966'da yazdığı "Jungush" oyunu sekiz sahneden oluşuyor. Oyun, konusu ve içeriği itibarıyla hem çocukların hem de yetişkinlerin favorisi haline gelmiş ve ödüle layık görülmüştür. "Meyvelerin Kralı" ve "Güzellerin Güzeli" birer masal oyunudur. "Nişanlı Kuş" oyunu iki perdelik alegorik bir oyundur. 1990 yılında yazılan "Yusufçukların Dansı" oyunu eksiktir. "Çekirdek Hikayesi" oyunu "Mercan Efsanesi" şiirinden yola çıkılarak yazılmıştır. Oyun, şiirden farklı olarak Gulu'nun çocukluğunu anlatmıyor, Marjan'la tanıştıktan sonra yaşanan olayları anlatıyor. "Köy Doktoru" oyunu otobiyografik bir karaktere sahiptir.

Sanatsal yaratıcılık alanında yeni ve ciddi başarılara imza atan şair, 1953 yılında çocuk edebiyatımızın parlak isimleri Mirvarid Dilbazi ve Mikayil Rzaguluzade'nin önerisiyle SSCB Yazarlar Birliği'ne üye seçildi. . İlginç şiirleriyle genç okurların gözdesi olan Khanimana Alibayli, Azerbaycan çocuk edebiyatının gelişim tarihinde Abdulla Shaig ve Mirmehdi Seyidzadeh'den sonra kendi rolünü üstlendi.

"Hanımana Alibeyli tüm hayatını çocuk şiirine adadı, her zaman genç okurları için ilginç olaylar dizisi düşündü, eğitici ve ahlaki açıdan belli bir önemi olan kısa öyküler tarzında öyküler yarattı, yeni ve yaratıcı isimlerle karakterler yarattı. Bütün eserlerini, hatta dramlarını bile manzum olarak yaratmış, her monolog ve diyaloğu şiirsel bir seviyeye çıkarmayı başarmıştır.

Abbas Sahhat, Abdulla Shaig, Mirmehdi Seyidzade'nin yaratıcı yolu onun bir çocuk şairi olarak yetişmesine yetti. Çocuk edebiyatı alanında okurların gözdesi olmasının temel nedeni, çocuk edebiyatı tarihinde kalıcılığını yeniden kazandıran tema ve imgeler dünyasının doğru seçimidir. Dünya çocuk edebiyatının klasikleri arasında yer alan Korney Chukovsky, Samuel Marshak, Sergey Mikhalkov gibi şairlerin eserleri sanatsal becerilerin cilalanmasında yadsınamaz bir rol oynamaktadır. 1969 yılında Hanımana Alibeyli'nin şiirleri ve otobiyografisi "Детская литература" yayınevi tarafından SSCB'nin "Kadın Şairler Koleksiyonu"na dahil edildi.

Tanınmış Rus çocuk şairi Anna Vysotskaya, Khanimana Alibeyli'nin "Tavşanın Doğum Günü" adlı oyununu Rusça'ya, Khanimana Alibeyli de A.Vysotskaya'nın "Ay'a uçacağız" adlı şiir kitabını Azerice'ye çevirdi. Rusya'nın tanınmış çocuk şairlerinden Agni Barton'un şiir kitabını tercüme ederek 1964 yılında İlyas Tapdigy'nin editörlüğünde 17.000 tirajla "Oyuncaklar" adıyla yayımladılar. Bu kitapta Agni Barton'un okul çağındaki çocuklara yönelik yazdığı şiirler tercüme edilerek toplanmıştır. Şair, fırsat buldukça onların şiirlerinden örnekler ve Avrupa çocuk edebiyatının önde gelen isimlerinden bazılarını tercüme edip yayınlıyor ve bu şekilde okuyucularının sanatsal zevkinin cilalanmasına yardımcı oluyordu.

Sevdiğimiz yazar, eserinde 20. yüzyılın sonlarından beri devam eden Karabağ sorununu göz ardı etmemiştir. Çocuk edebiyatımızın sevilen temsilcisi Hanımana Alibeyli'nin "Sevgili Şehit Dedem" şiirinde Ermenilerin, uzun yıllar ekmek yiyip su içtikleri Azerbaycanlılara karşı "dost" demeleri ve onlara ihanet etmeleri anlatılır. arkalarından çok etkilidirler. Onun milletine, memleketine, milletine duyduğu samimi sevgi, maddi ve manevi potansiyeli sayesinde vatan Hanimana'yı bağrında özenle beslemiş, yeteneğini takdir etmiş, yaratıcı başarılarını daha da zenginleştirmiştir. "Evrasiya" yayınevinin çıkardığı bu iki ciltlik eser, şairin memleketine olan ilgisinin bir başka tezahürüdür. F. Koçerli'nin adını taşıyan Cumhuriyet Çocuk Kütüphanesi'nin "Çocuk Edebiyatı Hazinesi" serisinden ünlü şair-oyun yazarı Hanımana Alibeyli hakkında bir bibliyografyanın yayınlanması okuyucularını memnun eden materyaller içeriyor. Ulusal okuma salonunda şairin kişisel arşivi ile Devlet Edebiyat ve Sanat Arşivi'nde saklanan materyaller de yansıtılıyor.

Anahtar Kelimeler: öykü, şiir, eğitim, görseller, okuyucu, makale

Abstract

Hhanimana Alibeyli began his creativity in the 30s of the last century. His first poem, titled "Mother", was published in the magazine "Azerbaijani Woman" in 1938. In 1955, she published her first poetry book called "Little Doctor". Later other books are published. These include "Cochbilmish Chepish", "Hare's Birthday", "Core Story", "Eyes of Sanuber", "Throw Me into the Sun", etc. can be shown. The first book called "Little Doctor" was published by "Ushaggennashr" in 30,000 copies. Hhanimana Alibaylini's play "Rabbit's Birthday" was written in 1965, based on the poem of the same name. It was one of the most performed children's plays on the Azerbaijani stage. "Aycan" game is the most perfect children's game about flowers. The play "Jungush", written in 1966, consists of eight scenes. The game has become a favorite of both children and adults due to its subject and content and has been awarded an award. "The King of Fruits" and "The Beauty of the Beauties" are fairy tale plays. The play "Engaged Bird" is an allegorical play in two acts. The play "Dance of Dragonflies", written in 1990, is missing. The play "The Core Story" was written based on the poem "Coral Legend". Unlike the poem, the play does not tell about Gulu's childhood, but rather the events that took place after he met Marjan. The play "Village Doctor" has an autobiographical character.

The poet, who achieved new and serious successes in the field of artistic creativity, was elected a member of the USSR Writers' Union in 1953, upon the suggestion of Mirvarid Dilbazi and Mikayil Rzaguluzade, the brilliant names of our children's literature. . Khanimana Alibayli, a favorite of young readers with her interesting poems, took on her own role after Abdulla Shaig and Mirmehdi Seyidzadeh in the history of the development of Azerbaijani children's literature.

"Hanımana Alibeyli devoted her whole life to children's poetry, always thinking of interesting plots for her young readers, creating stories in the style of short stories that have a certain educational and moral importance, creating characters with new and creative names. She

created all her works, even her dramas, in verse, He managed to elevate every monologue and dialogue to a poetic level.

The creative path of Abbas Sahhat, Abdulla Shaig, Mirmehdi Seyidzade was enough for him to grow up as a children's poet. The main reason why it is a favorite of readers in the field of children's literature is the correct choice of the world of themes and images that regain its permanence in the history of children's literature. The works of poets such as Korney Chukovsky, Samuel Marshak, Sergey Mikhalkov, who are among the classics of world children's literature, play an undeniable role in polishing artistic skills. In 1969, Hanımana Alibeyli's poems and autobiography were included in the "Collection of Women Poets" of the USSR by the publishing house "Детская литература". The well-known Russian children's poet Anna Vysotskaya translated Khanimana Alibeyli's play "Rabbit's Birthday" into Russian, and Khanimana Alibeyli translated A. Vysotskaya's poetry book "We will fly to the moon" into Azerbaijani. They translated the poetry book of Agni Barton, one of Russia's well-known children's poets, and published it under the name "Toys" in 1964, under the editorship of İlyas Tapdigy, with a circulation of 17,000. In this book, Agni Barton's poems written for school-age children have been translated and collected. Whenever he had the opportunity, the poet translated and published examples of their poems and some of the leading figures of European children's literature, thus helping to polish the artistic taste of his readers.

Our favorite author did not ignore the Karabakh problem, which has been ongoing since the end of the 20th century, in his work. In the poem "My Dear Martyr Grandfather" by Hanımana Alibeyli, the popular representative of our children's literature, it is told that Armenians called the Azerbaijanis, with whom they had eaten bread and drank water for many years, "friends" and betrayed them. They are very effective from behind. Thanks to his sincere love for his nation, his country and his nation, and his material and spiritual potential, the homeland has carefully nurtured Hanimana in its bosom, appreciated his talent, and further enriched his creative achievements. This two-volume work published by the "Evrasiya" publishing house is another manifestation of the poet's interest in his hometown. The publication of a bibliography about the famous poet-playwright Hanımana Alibeyli from the "Children's Literature Treasure" series of the Cumhuriyet Children's Library named after F. Koçerli contains materials that please its readers. The poet's personal archive and materials stored in the State Literature and Art Archive are also reflected in the national reading hall.

Keywords: story, poetry, education, images, reader, article

GİRİŞ

“Xanımna Əlibəyli uşaq ədəbiyyatımızın “xanım anası” və Azərbaycan uşaq poeziyasının banisidir”.

Bəkir Nəbiyev, akademik

Xanımana Əlibəyli yüzlərlə uşaq şeirinin, onlarla poema və səhnə əsərinin, 30-dan artıq kitabın müəllifidir. Müəllifin “Cunquş”, “Dovşanın ad günü”, “Aycan”, “Gözəllər gözəli” pyesləri uzun müddət gənc tamaşaçılar teatrının səhnəsini bəzəyib. Əsərlərində vətənə məhəbbət, insan əməyinə və istedadına ehtiram, təbiət gözəlliklərinə vurğunluq, ata-anaya, müəllimə, qardaş-bacıya, ümumiyyətlə, böyüklərə hörmət və ehtiram, cəmiyyətdəki eybəcər hallara nifrət, gücün birlikdə olması kimi insani keyfiyyətləri tərənnüm edən Xanımana Əlibəylinin bəzi əsərləri keçmiş SSRİ xalqlarının, eləcə də çex və slovak dillərinə tərcümə edilmişdir.

Xanımana Əlibəyli yaradıcılığa ötən əsrin 30-cu illərində başlamışdır. Onun ilk şeiri "Ana" başlığı ilə 1938-ci ildə "Azərbaycan qadını" jurnalında dərc olunmuşdur. "Balaca həkim " adlı ilk şeir kitabını 1955-ci ildə çap etdirir. Sonra digər kitabları nəşr olunur. Bunlardan "Çoxbilmiş çəpişlər", " Dovşanın ad günü", "Ləpələrin nağılı", "Sənubərin gözləri", "Məni günəşə at" və s. göstərmək olar. "Balaca həkim" adlı ilk kitab "Uşaqgəncnəşr" tərəfindən 30.000 nüsxə ilə çap olunmuşdur.

Bədii yaradıcılıq sahəsində yeni, ciddi uğurlar qazanan xanım şairə 1953-cü ildə uşaq ədəbiyyatımızın parlaq simalarından olan Mirvarid Dilbazi və Mikayıl Rzaquluzadənin təklifi ilə SSRİ Yazıçılar İttifaqına üzv seçilir. Öz maraqlı şeirləri ilə balaca oxucularının sevimlisi olan Xanımana Əlibəyli Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının inkişafı tarixində, Abdulla Şaiqdən və Mirmehdi Seyidzadədən sonra uşaq dramaturgiyasının inkişafı tarixində özünə məxsus rolu olmuşdur.

"Xanımana Əlibəyli bütün ömrünü yalnız uşaq poeziyasına həsr etmiş, daima kiçikyaşlı oxucuları üçün maraqlı süjetlər düşünmüş, müəyyən tərbiyəvi, əxlaqi əhəmiyyəti olan kiçik hekayəyə bənzər nəzm formasında yazılmış əhvalatlar qurmuş, yeni-yeni obrazlı adlara malik personajlar yaratmışdır. O, bütün əsərlərini, hətta dramlarını belə nəzmlə yaratmış, hər bir monoloq və dialoqu poetik səviyyəyə qaldıra bilmişdir". Xanımana Əlibəylinin şeirlərini mövzusuna görə dörd qrupa ayırmaq olar:

1. Vətən mövzusunu əks etdirən şeirlər;

2. Təbiət gözəlliklərinə həsr olunmuş şeirlər;

3. Heyvan obrazları yaradılan, təmsil üslubunda qələmə alınmış poetik nümunələr;

4. Ümumi mövzulara həsr olunmuş, ətraf aləmi, gerçəkliyin təsvirini özündə cəmləşdirən nümunələr.

Onun bir uşaq şairi kimi yetişməsində, Abbas Səhhətin, Abdulla Şaiqin, Mirmehdi Seyidzadənin, yaradıcılıq yolu kifayət etmişdir. Uşaq ədəbiyyatı yolunda oxucularının sevimlisi olmasının əsas səbəbi isə mövzu və obrazlar aləmini düzgün seçimi, uşaq ədəbiyyatı tarixində qalıcı lığını bərpa etmişdir. Sənətkarlıq vərdişlərinin cilalanmasında dünya uşaq ədəbiyyatı klassiklərindən olan Korney Çukovski, Samuel Marşak, Sergey Mixalkov kimi şairlərinin yaradıcılığının danılmaz rolu vardır. 1969-cu ildə Xanimana Əlibəylinin şeirləri və avtobioqrafiyası "Детская литература" nəşriyyatı tərəfindən SSRİ-nin "Qadın şairlərinin məcmuəsi"nə salınmışdır. Tanınmış rus uşaq şairi Anna Vısotskaya Xanımana Əlibəylinin "Dovşanın ad günü" pyesini rus dilinə tərcümə etmiş, Xanımana Əlibəyli də A.Vısotskayanın "Aya uşacağıq" adlı şeirlər kitabını Azərbaycan dilinə tərcümə etmişdir. Rusiyanın tanınmış uşaq şairlərindən biri olan Aqni Bartonun şeirlər kitabını tərcümə edərək "Oyuncaqlar" adı altında İlyas Tapdığın redaktorluğu ilə 1964-cü ildə 17000 tirajla çap etdirirlər. Bu kitabda Aqni Bartonun məktəb yaşına çatmamış uşaqlar üçün yazdığı şeirləri tərcümə olunub, toplanmışdır. Xanım şairə həm onların, həm də bəzi Avropa uşaq ədəbiyyatı korifeylərinin şeirlərindən nümunələri, imkanı olduqca onların əsərlərini dilimizə tərcümə edib nəşr etdirərdi və bu yolla da oxucularının bədii zövqünün formalaşmasına kömək edərdi.

Xanımana Əlibəylinin uşaq yaradıcılığında biz qiymətli ənənələrə malik olan uşaq ədəbiyyatı görürük. Öz təsvir və ifadə üsuluilə obrazlar aləmində özünə məxsus seçim yolu qazanmışdır. Başlıcası isə, özünə aid şeir dili və oxucusuna müraciət tərzinin fərqliliyini görürük. Orijinal bir qələm sahibi olduğunu isə böyük poetik imkanlarından ustalıqla istifadə qaydasını dərk edərək həyata keçirirdi. Oxucusuna təqdim etmək istədiyi mətləbin açılması, bədii şərhi üçün adətən tez-tez müraciət etdiyi 8-10 beytlik, yaxud 2-3 bəndlik miniatür şerin çərçivələri darısqallıq edəndə Xanımana poema janrına müraciət edir, maraqlı süjet qurmaq, cazibədar

məqamlar təqdim etmək, fərqli bədii obrazlar yaratmaqla öz məqsədinə nail olurdu. O, "Aman ovçu", "Ağ çəmən", "Ulduzların qucağında", "Bir yay səhəri", "Çoxbilmiş çəpişlər", "Məni günəşə at!", "Meşə həkimi", "Sevimli şəhid babam" və digər qiymətli poemaların müəllifidir. Uzunçuluq, sözçülük, lüzumsuz təsvirçilik Xanımananın poemaları üçün də yaddır. Maraqlıdır ki, onun liro-epik janrda yazdığı əsərləri də əslində uşaq ədəbiyyatımızın ən yığcam poemaları kimi qəbul edilir.

Şairin yaradıcılığı ədəbiyyat aləmində həmişə diqqət mərkəzində olmuşdur. Akademik Bəkir Nəbiyev "Uşaq ədəbiyyatımızın xanım anası" adlı məqaləsində yazır: "Xanımananın əsərlərindəki axıcılıq, uşaq aləminə uyarlıq da qətiyyən asan başa gəlmirdi. Yaradıcı sənətkarlar, adətən sevib-seçdiyi mövzunu cana gətirmək, onu öz təbii yatağına salmaq, obrazların hər birinə sözdən uyarlı libaslar biçib geyindirmək, onları canlandırmaq üçün böyük axtarışlar aparır, axtardığını tapmayınca rahatlıq nə olduğunu bilmirlər. Bizim bir oxucu kimi bəyəndiyimiz, sevdiyimiz, bəzən hətta aludə olduğumuz cazibədarlıq, rəvanlıq, ahəngdarlıq da şeirdə məhz bu yolla yaranır, ona görə də oxuyanları və dinləyənləri təsirləndirir, razı salır-Xanımananın ən yaxşı əsərlərində olduğu kimi"

Xanım ana, uşaqlar üçün bədii əsər yazmağın mürəkkəbliyini yaradıcılığında hər zaman söyləyirdi. Onlar üçün səhnə əsəri yazmağın isə özünəməxsus daha böyük çətinliklərinin olduğunu hər zaman müsahibələrində dinləyicilərinə çatdırırdı. Bu qəbildən olan yaradıcılıq çətinliklərinin öhdəsindən öz təcrübəli qələmi ilə müvəffəqiyyətlə gələn Xanımananın pyesləri on illər boyu Azərbaycanın uşaq və gənclər teatrlarının repertuarında ən çox tamaşası göstərilən əsərlər sırasındadır. Onların ən uzun ömürlülərindən biri müəllifin özünün eyni adlı maraqlı poeması əsasında səhnələşdirdiyi "Dovşanın ad günü"dür. Xanımana Əlibəylinin "Dovşanın ad günü" pyesi eyni adlı poeması əsasında 1965-ci ildə yazılıb. "Dovşanın ad günü" poeması kiçik oxucular tərəfindən çox sevilir və yazıçı onu səhnə üçün yenidən işləyib yazır. Azərbaycan səhnəsində ən çox səhnələşdirilən uşaq pyesilərindən biri olmuşdur. Əsərdən oxuduqları dovşanı, keçini, tülkünü, canavarı, alabaşı səhnədə canlı şəkildə görən uşaqlar sanki, sirli bir aləmə düşmüş kimi olurdular.

Əyləndirici kompazisiyası, cazibədar obrazları, aydın və ahəngdar dili ilə balacaları ovsunlayan bu əsəri azyaşlı tamaşaçılar həmişə hərarətlə qarşılayırlar. Çünki əsərdə dostluq, sədaqət, düzlük, darda qalana kömək əli uzatmaq, zəhmətsevərlik və təmizkarlıq kimi insani keyfiyyətlər gərgin dramatik kolliziyalar, (qaramaqarshilik) canlı bədii obrazlar əsasında təbliğ və təlqin edildiyi halda, tamahkarlıq, tüfeylilik, xəyanət, oğurluq, yırtıcılıq da elə həmin bədii vasitələrlə, ustalıqla ifşa olunurdu.

Xanımananın yaradıcılığı həmişə ədəbi ictimaiyyətin və tənqidin diqqət mərkəzində olmuş, ona saysız-hesabsız məqalələr həsr edilmiş, pyeslərinin uğurlu tamaşalarına dair çoxlu qəzet-jurnal yazıları buraxılmış, nadir halları çıxmaqla bütün bu materiallarda şairin yaradıcılıq uğurları həmişə təqdir olunmuşdur. 1984-cü ildə professor Qara Namazov "Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı" dərsliyində Xanımana Əlibəylinin həyatı və yaradıcılığı haqqında oxucularına geniş məlumat vermişdir. Sonrakı illərdə, Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının müasir dövür yazıçılarından professor Zahid Xəllil və Füzuli Əsgərli "Uşaq ədəbiyyatı" (2007) dərsliyində Xanımana Əlibəylinin yaradıcılığına xüsusi diqqət yetirərək, oxucularının ixtiyarına vermişdilər.

Ümumiyyətlə, şairin şəxsiyyəti, yeni əsərləri və pyeslərinin səhnə təcəssümü haqqında qələm yoldaşı olan tanınmış sənətkar, şair və tənqidçilərdən M.Rzaquluzadə, M.Dilbazi, T.Mahmud, İ.Tapdıq, Z.Xəlil və başqaları, Cabir Səfərov, Ulduz Rəfili, AMEA-nın müxbir üzvü İnqilab Kərimov, digər teatrşünaslar, müəllimlər, kitabxana işçiləri qədirşünaslıq duyğularının ifadəsi olan gözəl məqalə və resenziyalar yazıb nəşr etdirmişlər.

Qocaman jurnalist, ədəbiyyat tənqidçisi və nasir Ağəddin Mansurzadə də Xanımananın şeirləri haqqında nəşr etdirdiyi bir məqaləni belə adlandıranda obyektiv bir həqiqəti ifadə etmişdi: "Noğul kimi, şipşirin?" ("Ədəbiyyat və incəsənət" qəzeti, 28 dekabr 1979-cu il). İstedadlı şair Hüseyn Nadir isə qələm dostuna həsr etdiyi yoldaşlıq şarjında Xanımana yaradıcılığının fikri-bədii məna və əhəmiyyətinə çox incəliklə işarə vurmuşdu:

Həkiməm, şairəm, dinləyin məni,

Körpəniz ağlasa xiffət etməyin.

Ya beş-altı damcı dərman içirdin,

Ya beş-altı misra şerimdən deyin.

Yetmiş il davam edən zəngin bir yaradıcılıq yolu keçmiş Xanımananın bütün əsərlərinin ən ali məqsədi onun bu misralarında özünün aydın-aşkar ifadəsini tapmışdır:

Heyranam hər çağına,

Bağçasına, bağına.

Yıxılım ayağına ?

Azərbaycanım mənim!

Xalqına, vətəninə, onun insanlarına, maddi və mənəvi potensialına beləcə səmimi məhəbbətinə görədir ki, vətən də Xanımananı öz qoynunda qayğı ilə bəsləmiş, onun istedadına qiymət vermiş, yaradıcılıq uğurlarını daha da zənginləşdirmişdir. "Avrasiya" nəşriyyatında hazırlanmış bu ikicildlik də şairin irsinə vətən qayğısının növbəti təzahürüdür.

F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasının "Uşaq ədəbiyyatı xəzinəsi" seriyasından tanınmış şair-dramaturq Xanımana Əlibəyli haqqında biblioqrafiya nəşri, oxucularını sevindirmişdir. Biblioqrafiya Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi, Əməkdar incəsənət xadimi Xanımana Əlibəylinin həyat və yaradıcılığını, ədib haqqında 1936-2020-ci illərdə dərc olunmuş materialları əhatə edir. Milli qiraətxanada həmçinin şairənin Dövlət Ədəbiyyat və İncəsənət Arxivində qorunan şəxsi arxiv və materiallar da öz əksini tapıb.

Xanımana Əlibəylinin uşaq pyesləri. X.Əlibəylinin uşaqlar üçün yazdığı bir-birindən maraqlı, əyləncəli pyesləri vardır. X.Əlibəyli pyeslərini şeirlə yazırdı. Xanımana Əlibəylinin pyeslərini bir neçə qrupa ayırmaq olar:

- nağıl pyeslər;

- alleqorik pyeslər;

-uşaqların və gənclərin həyatından bəhs edən pyeslər.

Xanımana Əlibəylini «Dovşanın ad günü» pyesi eyni adlı poeması əsasında 1965-ci ildə yazılıb. Azərbaycan səhnəsində ən çox səhnələşdirilən uşaq pyesilərindən biri olmuşdur. "Aycan" pyesi güllərdən bəhs edən ən mükəmməl uşaq pyesidir. 1966-cı ildə qələmə aldığı "Cunquş" pyesi səkkiz şəkildən ibarətdir. Pyes öz mövzu və məzmununa görə həm uşaqların, həm də böyüklərin sevimli əsərinə çevrilmiş, mükafata laiq görülmüşdür. "Meyvələrin şahı" və "Gözəllər gözəli" nağıl-pyeslərdir. "Nişanlı quş" pyesi iki pərdəli alleqorik pyesdir.. 1990-cı ildə qəlmə aldığı "Cırcıramaların rəqsi" adlı pyesi natamamdır. "Ləpələrin nağılı" pyesi "Mərcanqulu əfsanəsi" poemasının əsasında yazılıb. Poemadan fərqli olaraq pyesdə Qulu uşaqlıqdan təsvir edilmir,

onun Mərcanla tanış olmasından sonra baş verən hadisələrin təsviri verilir. “Kənd həkimi” pyesi avtobioqrafik səciyyə daşıyır. Pyesin əsas qəhrəmanı Yeganə obrazı Xanımana Əlibəylinin prototipidir.

Xanımananın düşüncəsi ilə desək, uşaqlarda şəxsiyyəti formalaşdırmaq olduqca əhəmiyyətli və vacib məsələdir. Estetik tərbiyə əqli tərbiyə ilə vəhdət təşkil edir. Estetik tərbiyə uşaqların əxlaqına güclü təsir göstərir, onların mənəviyyatını zənginləşdirir, humanizm, xeyirxahlıq, vətənpərvərlik və s. müsbət keyfiyyətlər formalaşdırır. Gözəllik hissi insan qəlbini təmizləyir, saflaşdırır, onu yaxşı əməllərə yönəldir. Gözəl fikrə və qəlbə malik insan pisliyə, bədxahlığa, qəddarlığa yol verməz. Bu mənada güllərin, çiçəklərin əhəmiyyətini vurğulamaq yerinə düşər. Güllər həm görünüşü, həm də xoş ətri ilə insanda xoş əhval-ruhiyyə və üzündə təbəssüm yaradır. Məhz bu cəhətləri nəzərə alan X.Əlibəyli öz yaradıcılığında güllərə xüsusi yer vermişdir. Onun güllərə aid saysız şeirləri poemalarında iştirak edən qəhrəmanlar güllərə qulluq edir, onları sulayır, nəğmə oxuyurlar. “Aycan” pyesi güllərdən bəhs edən ən mükəmməl uşaq pyesidir. Pyes dəfələrlə Azərbaycan səhnəsində tamaşaya qoyulmuşdur. İlk dəfə 1974-cü ildə Dövlət Gənc Tamaşaçılar Teatrında, Əməkdar incəsənət xadimi, rejissor Ulduz Rəfili tərəfindən tamaşaya hazırlayıb. Rejissor U.Rəfili başda olmaqla, tamaşanın bəstəkarı Şəfiqə Axundova və rəqslərin quruluşcudu Nailə Nəzirova mükafata layiq görülüblər. Böyük qanqal rolunu xalq artisti Firəngiz Şərifova başda olmaqla teatrın ən qabaqcıl aktyorları ifa ediblər. Bir müddətdən sonra ilk dəfə Azərbaycan Gənc Tamaşaçılar teatrında Əməkdar incəsənət xadimi Ağalar İdrisoğlunun yeni quruluşu ilə musiqili şəklində tamaşaçılara təqdim olunmuşdir. Tamaşanın quruluşçu rəssamı Olqa Şabanova olmuşdur. Pyesin 80-ci illərdə televiziya tamaşası variantı hazırlanmış, çox təəssüf olsun ki, bu gün videolent əldə deyil. “Aycan” pyesinin ilk variantını 1960-ci ildə yazan sənətkar pyesin müxtəlif variantlarını hazırlamışdır. Bu variantlar əlyazma şəklində arxivdə qorunub saxlanır. Ilk variantlarda hadisələr müxtəlif şəraitdə təsvir olunur. Əsər Aycanın həyətdə futbol oynaması ilə başlayır. Aycan çox dəcəl, başqalarına zərər verən bir uşaqdır. Onun bacısı Gülyaz isə xeyirxah, insanlara kömək etməyi sevən, təbiəti qoruyan, gülləri qoruyub, onlara qulluq edən ağıllı bir qızdır. Aycan bacısının bağçada gül əkdiyini görüb, əsəbiləşir. O, topla vurub bütün gülləri əzmək istəyir, o hətta bacısını da vurmaq istəyir. Bacısı Aycanı qanqala bənzədir. O, ziyanverici alaq kimi gülləri məhv etmək istəyir. Gülyaz qardaşına güllər haqqında oxumaq üçün bir kitab verir. Aycan kitabı könülsüz vərəqləyir, bu zaman o mürgüləyir və yatır. Hadisələr bundan sonra qərənfil, cobanyastığı, inciçiçəyi, qızılgül, sevincgülü kimi mübariz güllər və qanqal, pıtraq, çayır kimi ziyankar alaqlar arasında baş verir. Aycan balaca qanqala çevrilir, əlində toppuz ilə güllərin üzərinə hücum çəkir. Güllər çoxdur, balaca qanqal isə tək. O, əzəmətli qanqal ilə rastlaşır. O, bütün alaq otlarının şahıdır. Balaca qanqal ondan çəkinir. Pıtraq və çayır isə öz şahlarının əmri ilə gülləri tələyə salıb, məhv etmək istəyir. Çabanyastığı və incigülü zərif və qorxaqdır. Onların əksinə güllərin başçısı Qərənfil və Qızılgül isə mərd və mübarizdir. Qərənfil güllər üçün Sevincgülü toxumu gətirir, Çobanyastığı isə onu əkib sulayır. Ziyankar alaqlar gülləri məhv etmək istəsələr də sonda özləri məğlub olur. Bu mubarizədə balaca qanqal ağır yaralanır və məhv etmək istədiyi güllər onu sağaldır. Aycan yuxudan ayılır və o, tamamilə dəyişmişdir. Aycan öz səhvini anlayır. O, gülləri əkib-becərməkdə bacısına kömək edir. Aycan artıq nadinc əməllərindən əl çəkmişdir. Balaca oxucu və tamaşaçılar güllərin timsalında xeyirlə şərin mübarizəsinə şahid olurlar. Sonda xeyir qələbə qazanır və uşaqlar başa düşür ki, pis əməllər insana ziyandan başqa bir şey gətirmir. Əsər beləliklə öyrədici sonluqla yekunlaşır.

1966-cı ildə qələmə aldığı “Cunquş” pyesi səkkiz şəkillidir. Pyes öz mövzu və məzmununa görə həm uşaqların, həm də böyüklərin sevimli əsərinə çevrilmiş, mükafata layiq görülmüşdür, illərlə Azərbaycan uşaq teatrlarının səhnəsini bəzəmişdir. Xanımana Əlibəylinin “Azərbaycan müəllimi” qəzetində yer alan “Uşaqlar üçün yazıram” adlı müsahibəsində “Cunquş” peysi

haqqında qeyd edirdi: “Mən Azərbaycan Kukla teatrı üçün “Cunquş” adlı mənzum pyes yazmışam. Bu pyesdə uşaqların xeyirxahlığı, işgüzarlığı məsələsinə toxunmuşam. Əsərdə gördüyü işləri təmənnasız icra edən Cunquş, kəlməbaşı “nə verərsən, bunu edim”, “nə verərsən, onu edim” deyən Yeltay kimi obrazlar vardır. Mənim bu pyesim Qorki şəhərinin kukla teatrı tərəfindən də bəyənilib qəbul olunmuşdur”. Kukla Teatrı 1980-ci ildə Hindistanda qastrol səfərində olarkən Dehli və Bombey şəhərlərində X.Əlibəylinin “ Cunquş ” tamaşası böyük rəğbətlə qarşılanmışdı. Bu barədə Bakı qəzetlərindən birində verilmiş yazının başlığı belə idi: “ Xeyirxahlıq mücəssəməsi Cunquşu Hindistanda da sevdilər! ” “Cunquş” tamaşasının əsas qayəsi budur: insan lap uşaq yaşlarından xeyirxahlıq ruhunda tərbiyə olunmalıdır. Pyes 1980-ci ildə Azərbaycan Kukla Teatrında tamaşaya qoyulmuşdur. Xalq musiqilərindən seçilmiş ritmik parçalar “Cunquş” tamaşasının oynaqlığını, hadisələrin dinamikliyini artırmış, şuxluğu gücləndirmişdir. “Cunquş” şairənin yaradıcılığında ona xüsusi uğur gətirən əsərlərdəndir. Əsərdə sevimli yazıçımız əsərlərinin çoxunda olduğu kimi yaxşı insan, ideal bəşər övladı xarakterinin təcəssümünü yaratmışdır . Bütün hadisələr Cunquşla Yeltayın ziddiyətli münasibətləri ətrafında cərəyan edir. Cunquş müsbət bir insan obrazı olaraq heç bir muzd almadan, heç bir şəxsi mənafe güdmədən ehtiyacı olanlara kömək edən bir insandır. Məsələn Vəli babanın bağını hər səhər alaqdan təmizləyir, suvarır, pəncəsini əzmiş keçisinin ayağını sarıyır. Amma heç vaxt xeyirxah əməllərindən danışmır. Vəli baba heç bilmir ki, o yuxudan qalxmamış bu işləri gəlib görən kimdir. Cunquşun tam əksinə olaraq isə Yeltay isə bu əməllərdən uzaq biridir. Həmişə gözü onun bunun əlində, cibindədir. Kimsə ondan kömək istəsə birinci sözü bu olur ki, əvəzində nə verəcəksən? Əsəri oxuduqdan sonra belə nəticəyə gəlirik ki, Cunquş kimi xeyirxah insanları qorumaq, onlarla dost olmaq, onların əməllərindən dərs almaq lazımdır. Xanımananın Yeltay adı verdiyi mənfi qəhrəman isə adına uyğun olaraq yelbeyin olur. Belə insanlar həyatda istədikləri çox şeyə nail ola bilmirlər.

“Gözəllər gözəli” (1985) iki hissəli nağıl-pyesdir. pyes maraqlı bir səhnəciyi xatırladır. Əsər uşaqların sevəcəyi həcmcə kiçik bir məzmuna malikdir. Hadisələr bir meyvə bağında baş verir. Meyvələr öz aralarında mübahisə edib, özlərini öyürlər. Bu mübahisədən istifadə edən meyvəqurdu onların hamısını ayrılıqda məhv etmək istəyir. Bu pyes bizə “güc birlikdədir” məsəlini xatırladır. Sonda səhvlərini anlayan meyvələr birlik olurlar və meyvəqurdu öz qurduğu tələyə düşüb məhv olur. “Meyvələrin şahı” iki pərdəli nağıl pyesi uşaqların yaş səviyyələrinə uyğun maraqlı bir əsərdir. Pyesdə hadisələr meyvələrin məhsul bayramına hazırlaşması ilə başlayır. “Sabah məhsul bayramıdır. Bütün meyvələr və tərəvəzlər sabahkı bayrama hazırlıq görürlər. Meyvələrdən ən çox Nar, Heyva, Əncil və Alma həyəcan keçirir, onlar üstünlük qazanmağa çalışır.” Heyva, əncil, badımcan mənfi surət, nar, alma, armud isə müsbət surət kimi verilmişdir. Alma bayramda narla rəqs edəcəkdir. Heyva bunu bilir və almanın narla rəqs etməsinə mane olmaq üçün almanın güllü yaylığını əncillə birlikdə oğurlayıb dərəyə atırlar. Bu planları baş tutmur, çünki çayda balıq tutan narın tilovuna balıq əvəzinə yaylıq ilişir, o almanın yaylığını geri qaytarır. Alma ilə nar çox yaxşı dostdurlar. Heyva Almanın bayrama gəlməsinə mane olmaq üçün faytonçu badımcandan kömək istəyir. Badımcan onlara kömək edir. O, almanı bayrama apararkən faytonu yıxır, alma diyirlənib armudun bağına düşür. Heyva isə almanın məclisə gəlmədiyini görüb nara yaxınlaşır və onunla rəqs edir. Alma gec də olsa bayrama gələ bilir. Bayramda meyvələr rəqs edən zaman gurultu eşidilir. Nar bu səsin münsiflərin ən böyüyünün: Günəşin səsi olduğunu deyir. Günəş meydana daxil olur, o meyvələrə müraciət edir və bununla da əsər yekunlaşır. Günəş nara müraciətlə:

-Yaqut dənələrin, buz kimi sərin,

Sən şahısan bu gözəl meyvələrin.

Göydən fikir verdim mən, hamınıza,

Əncilə, heyvaya, sənə, qarpıza.

Mübahisə etməyin meyvələr, siz,

Hamınız həyatda cox dəyərlisiniz.

"Nişanlı quş" (Şəfalı quş, Ağıllı quş (1985) pyesi iki pərdəli alleqorik pyesdir. Pyes "Meşə həkimi" poemasının motivləri əsasında yazılmışdır. 1990-cı ildə qəlmə aldığı "Cırcıramaların rəqsi" adlı pyesini müəllif nə üçünsə yarımçıq saxlamışdır. (Pyesin əlyazma variantı Azərbaycan Dövlət Milli Arxiv idarəsinin S.Mümtaz adına Ədəbiyyat və Mədəniyyət arxiv idarəsində 408-ci fondda saxlanılır).

Sevimli yazıçımız öz yaradıcılığında XX əsrin sonlarından davam edən Qarabağ dərdindən də yan keçməmişdir. Uşaq ədəbiyyatımızın sevimli nümayəndəsi olan Xanımana Əlibəylinin "Sevimli şəhid babam" poemasında uzun illər boyu çörəyini yeyib suyunu içdikləri Azərbaycana "dost" deyib arxada xəyanət etdikləri azərbaycanlılara erməni nifrətindən bəhs edən epizodlar çox təsirlidir.

Xanımana Əlibəyli ömrünün ixtiyar çağında 7 may 2007-ci ildə Bakı şəhərində vəfat etmişdir. Hörmətli şairimiz professor Rafiq Yusifoğlu Xanımana Əlibəylinin vəfatından təssüflənərək, "Ədəbiyyat qəzeti", 11 may 2007-ci il tarixində yazdığı məqaləsində şairin "mələklərin qanadında Tanrı dərgahına uçmuşdur" deyərək sondəfə şairəyə vida etmişdir.

Ədəbiyyat

1. Əlibəyli X. (1920-2007). Aman ovçu; Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı antologiyası. 3 cilddə. C.2. - B.: Öndər, 2004. - S. 178-184.

2. Uşaqların sevimli şairi: Xanımana Əlibəyli haqqında. Göy qurşağı-2007, №3(8). Səh, 14-15.

3. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı-Bakı Dövlət Universiteti nəşriyyatı, 2007. səh, 272-284.

4. Nəbiyev B. Uşaq ədəbiyyatımızın xanım anası: Xanımana Əlibəyli, Ədəbiyyat qəzeti-2008. 11

yanvar-səh, 3-4.

5. Eyvazov S. Uşaq məhəbbətini qazanmağın çətin yolu: Xanımana Əlibəylinin dramaturgiyası haqqında. Mədəniyyət-2011, 20 aprel. № 27, səh.13.

6. Fərəcov S. Uşaqların şəfqətli ədibi: Xanımana Əlibəyli Mədəniyyət-2013-19 aprel-№ 28.

ARTISTIC EXAMPLES OF TOFIK MAHMUD IN THE CREATION OF POETRY AND PROSE OF AZERBAIJAN CHILDREN

AZƏRBAYCAN UŞAQ POEZİYASI VƏ NƏSR YARADICILIĞINDA TOFİQ MAHMUDUN BƏDİİ NÜMUNƏLƏRİ

AZERBAYCAN ÇOCUKLARIN ŞİİR VE NESİR YARATILIŞINDA TOFİK MAHMUD'UN SANATSAL ÖRNEKLERİ

Aygun AHMADOVA

Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi (Ü. Hacıbeyov-68), 0000-0002-2464-2513

Özet

Azerbaycan edebiyatımızda Tofig Mahmud çocuk şairi olarak tanınır ve sevilir. Çocuk edebiyatının gelişiminde yaratıcı çalışmalar yadsınamaz. Bu alandaki hizmetleri çoktur. Yayımlanmış üç ciltlik seçilmiş eserleri, çalışmalarını sadece çocuklara ve gençlere adadığını, aynı zamanda paralel olarak başka konularda da yazıp ürettiğini gösteriyor. Otobiyografik yazıları şiirinin yollarını yansıtır. Edebi faaliyetinin ana yönlerinin yanı sıra yaratıcı başarıları ve modern yönlerinin tam bir resmini oluşturan makalelerinde, okuyucularının kendisini tam olarak tanımasına olanak tanır. Onun bütün yaratım yoluna dikkat edersek, konusu ne olursa olsun, bütün eserlerinde gördüğümüz, hissettiğimiz bir şey vardır; yeni neslin eğitimi, yüksek ahlak ruhuyla yetiştirilmesi meselesi, manevi ve ahlaki değerlerin oluşması, doğa ve çocuk zevki, vatan ve vatan sevgisi şairin yaratıcılığının temel motifleridir. Tofig Mahmud'un sanatsal yaratıcılığı bugün bile güncelliğini koruyor. Şair adına kurulan "Tevfik Mahmud Ödülü" her yıl en iyi çocuk şiirlerinin yazarlarına verilmektedir. Çocukların hayattaki en yüksek amacın insanlık olduğunu anlamalarını sağlayacak öyküler yazan Tofig Mahmud'un yaratıcılığı günümüz çocukluk ve gençliğine örnek teşkil etmektedir. Azerbaycan edebiyatının önemli sayfalarından biri olarak korunmaktadır.

Çocuk edebiyatının genç neslin entelektüel gelişiminde ve vatansever bir ruhla yetiştirilmesinde yadsınamaz bir rolü vardır. Tofig Mahmud belki de bu yönde çalışan ilk yazardır. "Goyerçin" dergisine çocuk edebiyatının kalesi dersek çok da abartmış olmayız. Güvercin dergisi alfabeden sonra "ikinci ders kitabı" olarak adlandırıldı. Çünkü derginin materyalleri uzun yıllar ilkokul sınıflarına yönelik ders kitaplarının hazırlanmasında birincil kaynak olarak kullanılmış ve çocukların okuma alışkanlığını geliştirmede paha biçilmez bir kaynak olarak değerlendirilmiştir. Dergide genç okurlar için çocuk edebiyatının en güzel örneklerine yer verildi. Uzun yıllar dergide çeşitli görevlerde bulunan Tofig Mahmud'un ömrünün sonuna kadar yaptığı çalışmalar yadsınamaz. 1976 yılından ömrünün sonuna kadar Goyerçin adlı çocuk dergisinin genel yayın yönetmenliğini yaptı.

Uzun yıllar süren gazetecilik faaliyeti ona güncel yaşamla ve farklı karakterdeki insanlarla yakın iletişim kurmayı öğretti ve çocuk şairi ve yazarı olarak oluşumunda olumlu bir etki yarattı. Çocukların manevi zenginliğine önem veren şair, onları hassasiyetle, hassasiyetle eğitmek, ilim sevgisini aşılamak arzusuyla çeşitli konuları ele almıştır. Dibcek (1962), Utangaç Oğlan (1964), Ormandaki Ses (1969), Anne Kucağı (1971), Dalgalar (1976), Pencereye Dokunan Dal (1978), Kelebek Güzeli" (1980), "Düşen Boncuklar" ve diğer kurgu kitapları sanatçıyı okuyuculara daha yakından tanıttı. "Ormanın Sesi", "Kızımın Soruları" ve "Kelebek

Güzeli" kitaplarında toplanan şiirleri ve şiirleri genç okuyucular arasında daha yaygın olarak dağıtıldı. Çocuk şiirleri Moskova'da yayınlanan "Murzilka", "Pioner" ve "Vesyoliye kartinki" dergilerinde yayımlandı. Genç neslin dünyaya bakışına, anlayışına, karakterine ve psikolojisine daha aşina olan şair, eserinde şiirsel içeriğe, çocukların konuşmalarına ait belirli ifadelerin şiirsel düzenlenmesine ve imgelerin etkisine önem vermiş, bunun sonucunda çocuklar için başarılı şiirler yaratmayı başardı. "Al beni", "Hey turnalar", "Şiir seven kız", "Öfkeli oğlan", "Uzunburun" ve diğer şiirleri oldukça ilgi çekicidir.

Tofig Mahmud'un yaratıcılığı günümüz çocukluk ve gençliğine örnek teşkil etmektedir. Azerbaycan edebiyatının önemli sayfalarından biri olarak korunmaktadır. Çocuk basını ve edebiyatı alanındaki hizmetlerinden dolayı Azerbaycan SSR Yüksek Sovyeti Başkanlığı Onursal Kararnamesi ile ödüllendirildi. Unutulmaz şairimiz Tofig Mahmud 4 Nisan 1997'de Bakü'de vefat etti. Azerbaycan Yazarlar Birliği "Tevfik Mahmud" adına bir ödül düzenleyerek, şairin edebiyat dünyasındaki çalışmalarının inkar edilemez olduğunu kaydetti.

Anahtar kelimeler: otobiyografik, temiz, sanatsal, makale, kutsal, çeşitli, duygu

Abstract

In our Azerbaijani literature, Tofig Mahmud is known and loved as a children's poet. Creative work in the development of children's literature is undeniable. His services in this field are many. His published three-volume selected works show that he not only dedicated his work to children and teenagers, but also wrote and created on other topics in parallel. His autobiographical articles reflect the paths of his poetry. In his articles, which create a complete picture of the main directions of his literary activity, as well as his creative achievements and modern aspects, he allows his readers to be fully introduced to him. If we pay attention to his entire creative path, there is something we see and feel in all his works, regardless of the subject; the education of the new generation, the issue of their upbringing in a high moral spirit, the formation of spiritual and moral values, nature and children's taste, homeland and patriotism are the main motives of the poet's creativity. Tofig Mahmud's artistic creativity has remained relevant even today. The "Tofiq Mahmud Award" established in the poet's name is presented annually to the authors of the best children's poems. The creativity of Tofig Mahmud, who wrote stories that will influence children to understand that the highest intention of life is humanity, is an example for today's childhood and youth. It is preserved as one of the important pages of Azerbaijani literature.

Children's literature has an undeniable role in the intellectual development of the young generation and upbringing in a patriotic spirit. Tofig Mahmud is perhaps the first writer who works in this direction. If we call "Goyerçin" magazine the fortress of children's literature, we will not exaggerate too much. Pigeon magazine was called the "second textbook" after the alphabet. Because for many years, the materials of the magazine were used as a primary source when preparing textbooks for primary classes, and they were valued as an invaluable source for developing children's reading habits. The magazine devoted space to the best examples of children's literature for young readers. The work of Tofig Mahmud, who worked in various positions in the magazine for many years - until the end of his life, is undeniable. From 1976 until the end of his life, he worked as the editor-in-chief of the children's magazine "Goyerçin".

Many years of journalistic activity taught him to communicate closely with the current life and people of different characters, and had a positive effect on his formation as a children's poet and writer. Taking care of children's spiritual richness, the poet addressed various topics with the desire to educate them with tenderness, sensitivity, and to instill love for knowledge. Dibcek (1962), Shy Boy (1964), Voice in the Woods (1969), Mother's Hug (1971), Waves (1976),

Branch Touching the Window (1978), Butterfly Beauty ” (1980), “Beads falling to the ground” (1983) and other fiction books introduced the artist more closely among readers. His poems and poems collected in the books "Voice in the Forest", "My Daughter's Questions" and "Butterfly Beauty" were more widely distributed among young readers. His children's poetry was published in the magazines "Murzilka", "Pioner" and "Vesyoliye kartinki" published in Moscow. The poet, who is more familiar with the young generation's view of the world, understanding, character and psychology, paid special attention to the poetic content, the poetic arrangement of specific expressions belonging to children's speech, and the effect of imagery in his work, as a result, he was able to create successful poems for children. His poems "Take me", "Hey, cranes", "Poetry-loving girl", "Angry boy", "Uzunburun" and other poems are very interesting.

Tofig Mahmud's creativity is an example for today's childhood and youth. It is preserved as one of the important pages of Azerbaijani literature. He was awarded the Honorary Decree of the Presidium of the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR for his services in the field of children's press and literature. Our unforgettable poet Tofig Mahmud died on April 4, 1997 in Baku. The Azerbaijan Writers' Union established an award in the name of "Tofiq Mahmud" and noted that the work of the poet in the world of literature is undeniable.

Keywords: autobiograpnhical, clean, artistic, article, sacred, diverse, emotion

GİRİŞ

Tofiq Mahmud uşaq kimi təmiz, saf, günahsız, hər cür hiylə, böhtan və iftiradan uzaq idi. Mən Tofiqi 25-26 il tanısam da, onun hansı ali məktəb bitirdiyini, hansı ixtisas sahibi olduğunu bilmirdim. Bəlkə buna heç ehtiyac da yox idi. Ona görə ki, Tofiq Mahmud yüksək tərbiyəyə, mədəniyyətə malik şəxsiyyət, ədəbərkan sahibi idi. Mübaliğəsiz deyə bilərəm ki, o, dünyanın ən hörmətli, ən şöhrətli mədəniyyət universitetini bitirmişdi.

Hacı Ağəddin Mansurzadə, jurnalist

Azərbaycan ədəbiyyatımızda Tofiq Mahmud uşaq şairi kimi tanınmışdır və sevilmişdir. Uşaq ədəbiyyatının inkişafında yaradıcılıq əməyi danılmazdır. Bu sahədə onun xidmətləri çoxdur. Onun çapdan buraxılmış üç cildlik seçilmiş əsərləri göstərir ki, o yaradıcılığını təkcə uşaqlara və yeniyetmələrə həsr etməmiş, eyni zamanda bununla paralel olaraq başqa mövzularda yazıb yaratmışdır. Onun aftobioqrafik məqalələrində şeirinin keçib getdiyi yollar əks olunur. Ədəbi fəaliyyətinin əsas istiqamətlərinin xətti haqqında, eyni zamanda yaradıcılıq müvəffəqiyyətləri, müasir cəhətləri haqqında tam təsəvvür yaradan məqalələrində oxucusu ilə onu tam tanış etməyə imkan verir. Onun bütün yaradıcılıq yoluna diqqət etsək, mövzusundan asılı olmayaraq bütün əsərlərində, gördüyümüz və hiss etdiyimiz bir şey var; yeni nəslin tərbiyəsi, onların yüksək əxlaq ruhunda tərbiyə olunması məsələsi, mənəvi-əxlaqi dəyərlər, təbiət və uşaq zövqünün formalaşması, vətən və vətənpərvərlik şairin yaradıcılığının əsas motivləridir. Tofiq Mahmudun bədii yaradıcılığı bu gün də aktuallığını saxlamışdır. Şairin adına təsis edilmiş "Tofiq Mahmud mükafatı" hər il ən yaxşı uşaq şeirlərinin müəlliflərinə təqdim olunur. Həyatın ən ali niyyətinin insanlıq olduğunu dərk etmək üçün uşaqlara təsir edəcək əhvalatları qələmə alan Tofiq Mahmudun yaradıcılığı bugünümüzün uşaqlığı, gəncliyi üçün də örnək təşkil edir. Azərbaycan ədəbiyyatının önəmli səhifələrindən biri kimi qorunur.

Azərbaycan ədəbiyyatının tanınmış simaları - Səməd Vurğun, Rəsul Rza, Məmməd Rahim, Süleyman Rəhimov, Mehdi Hüseyn, Əli Vəliyev, Ənvər Əlibəyli, İslam Səfərli kimi sənətkarlarla görüşmək, onlardan məsləhət almaq qismətinə çıxmışdı. Xatirələrinin birində ömrünün o bəxtəvər günlərini xatırlayaraq yazırdı: "Yazıçılar İttifaqında keçirilən "Gənclər günü"ndə bir dəfə Səməd Vurğun iki şeirimdən birini bəyəndi. O vaxt uçmağa qanadım yox idi.

Lakin sonralar başa düşdüm ki, həmin şeir çox zəifdir. Bəs böyük sənətkar onu nə üçün bəyənmişdi? Demə, Səməd Vurğun alicənablıq, insanlıq göstərmiş, qəlbimə dəymək, ruhdan salmaq, qol-qanadımı qırmaq istəməmişdi..." Elə bu xeyirduanın da qədəmləri yüngül olub. Şairin ilk şeiri 1953-cü ildə "Azərbaycan" jurnalında işıq üzü görüb. Bununla da mətbuata yolu açılan Tofiq Mahmud ədəbi mühitin ən fəal qələm sahiblərindən birinə çevrilib.

Yaradıcılığa şeirlərlə başlayan ədib sonralar özünü nəsr sahəsində də sınamağa başlayıb. Tofiq Mahmudun zəngin yaradıcılıq yolunda son irihəcmli əsəri "Uzaqda ucalan dağlar" olub. Tanınmış Azərbaycan rəssamı Bəhruz Kəngərlinin həyatından bəhs edən, müəyyən mənada sənədli romandır. Yazıçı bu əsərin ərsəyə gəlməsi üçün 5 il araşdırma aparıb, Kəngərlinin getdiyi, yaşadığı yerləri qarış-qarış gəzib, müxtəlif adamlarla söhbət aparıb və dəyərli mənbələr əldə edib.

Ədibin, kifayət qədər nəsr əsərləri olsa da, sözünü, hislərini poeziya ilə rahat çatdıra bildiyini düşünür, onu möcüzə hesab edirdi: "Poeziya mənim üçün həmişə möcüzədir. Uşaqlıq illərində bu möcüzə elə qüvvəyə malikdi ki, məni ahənrüba kimi özünə çəkirdi".

Daha çox "Yerə dağılan muncuqlar", "Uzaqda ucalan dağlar" əsərlərilə oxuculara tanış olan Tofiq Mahmudun yaradıcılığının böyük hissəsi uşaqlarla bağlıdır. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının tanınmış simalarından olan ədib uşaqlar üçün müxtəlif, şeirlər, hekayələr qələmə alıb. Balaca oxucuların sevimlisinə çevrilib. Ədəbi fəaliyyətindən başqa iş fəaliyyəti kimi üstündə əsdiyi uşaqlar üçün nəzərdə tutulan "Göyərçin" ədəbi jurnal olub. 1961-ci ildən ölümünə qədər bu jurnalda yazıb, yaradıb. Mətbu nəşrin ayaqda qalması üçün əlindən gələni edib. Jurnalda əvvəlcə ədəbi işçi, daha sonra məsul katib və nəhayət, baş redaktor vəzifələrində işləyib.

Tofiq Mahmudun lirikası da səmimi və təbii hisslərin poetik tərcümanı kimi diqqət çəkir. Yerin də, göyün də dəyişdiyi bir zamanda məhəbbətin əvvəlki təravətlə ürəkdə yaşamasının səbəbini sevginin müqəddəsliyinə, əvəzsizliyinə bağlayan şairin "çox şeyi unutmaq olar, təkcə məhəbbəti yox". Bəzən də məhəbbət ünvanlı şeirlərində ömrünə payız ovqatı çökmüş şairin həsəd və xiffəti də boylanır:

Heç öyünmə, Tofiq Mahmud,

Ha özünü gənc kimi tut,

Yaz çağını örtür bulud,

Qızlar sənə baxmır daha!

Gənc nəslin intelektual inkişafı, vətənpərvər ruhda yetişməsində uşaq ədəbiyyatının danılmaz rolu var. Bu istiqamətdə iş görən qələm adamlarının bəlkə də birincisi elə Tofiq Mahmuddur. "Göyərçin" jurnalınısa uşaq ədəbiyyatının qalası adlandırsaq, çox mübaliğəyə yol vermiş olmarıq. Göyərçin jurnalını əlifbadan sonra "ikinci dərslik" adlandırırdılar. Çünki uzun illər ibtidai siniflər üçün dərsliklər tərtib edilərkən ilkin mənbə kimi jurnalın materiallarından istifadə olunur, uşaqların oxu vərdişlərinin inkişaf etdirilməsində əvəzsiz mənbə kimi kimi dəyərləndirilirdi. Jurnal balaca oxucular üçün uşaq ədəbiyyatının ən gözəl nümunələrinə yer ayırırdı. Bunda da jurnalda uzun illər - ömrünün sonuna qədər müxtəlif vəzifələrdə işləmiş Tofiq Mahmudun əməyi danılmazdır. 1976-cı ildən ömrünün sonuna qədər isə "Göyərçin" uşaq jurnalının baş redaktoru vəzifəsində fəaliyyət göstərmişdir.

Çoxillik jurnalistlik fəaliyyəti onu mövcud həyatla, müxtəlif xarakterli insanlarla yaxından ünsiyyət bağlamağa öyrətmiş, bir uşaq şair və yazıçısı kimi formalaşmasına da öz müsbət təsirini göstərmişdir. Uşaqların mənəvi zənginliyinin qayğısına qalan şair, onlarda incəlik, həssaslıq tərbiyə etmək, biliyə məhəbbət hissləri aşılamaq arzusu ilə rəngarəng mövzulara

müraciət etmişdir. “Dibçək” (1962), “Utancaq oğlan” (1964), “Meşədə səs” (1969), “Ana qucağı” (1971), “Dalğalar” (1976), “Pəncərəyə toxunan budaq” (1978), “Kəpənək gözəlliyi” (1980), “Yerə dağılan muncuqlar” (1983) və sair bədii kitablar sənətkarı oxucular arasında daha yaxından tanıtdı. “Meşədə səs”, “Qızımın sualları” və “Kəpənək gözəlliyi” adlı kitablarında toplanmış şeir və poemaları kiçikyaşlı oxucular arasında daha geniş yayılmışdı. Onun uşaq poeziyası Moskvada nəşr olunan “Murzilka”, “Pioner” və “Vesyolıye kartinki” adlı jurnallarda dərc olunurdu. Gənc nəslin dünyaya baxışına, dərketmə qabiliyyətinə, xarakter və psixologiyasına daha yaxından bələd olan şair, yaradıcılığında poetik məzmuna, uşaq nitqinə məxsus olan spesifik ifadələrin poetik düzümünə, obrazlılıq effektinə xüsusi diqqət yetirmiş, nəticədə, uşaqlar üçün uğurlu şeirlər yarada bilmişdir. Onun “Apar məni”, “Ehey, durnalar”, “Şeir sevən qız”, “Hirslənən oğlan”, “Uzunburun” və digər şeirləri olduqca maraqlıdır.

“Qızımla söhbət” silsiləsində qələmə aldığı şeirləri uşaqların bilik səviyyəsinə, dünyagörüşünə uyğundur. Bu şeirlərdə yer alan suallarda uşaq təbiətinin sadəliyi insanın üzünə təbəssüm qonduracaq qədər canlı təsvir olunub:

Necə olur ki, hər gün

Səhər-səhər çıxır gün.

O qədər işıq salır,

İşığı hardan alır?!

Bəs necə dolu-dolu

Yağır yağış, qar, dolu?!

Niyə duman ağ olur,

Ay bəzən oraq olur?!

Göylərdə nə partlayır,

Şimşək necə parlayır?!

Hardan axıb gəlir çay,

Harda necə bitir çay?!

Hamı yatanda gecə

Nəhəng fil yatır necə?!

Necə yatır şir, bəbir,

Mənə söylə birbəbir.

Tofiq Mahmudun sağlığında 20-dən çox kitabı işıq üzü görüb. Ədib hesab edirdi ki, həyat poeziyasız solğun və mənasız görünər. Buna görə də “poeziyanı sevmək mənim üçün həyatı və insanları sevmək deməkdir” fikrini önə sürürdü. “Şeir nədir?” sualınasa belə cavab verib: “Gözümdəki işıqdır, könlümdəki nəğmədir”. Bütün həyatını, ömrünü uşaq ədəbiyyatına, mətbuatın inkişafına, balalarımızın, gənclərimizin təlim-tərbiyəsinə, onların dünyagörüşünün formalaşmasına həsr edən, “Göyərçin” jurnalının baş redaktoru olmuş Tofiq Mahmudun “Yaşəmənim” kitabında onun uşaq şeirləri, mənzum nağılları və poemaları toplanıb. Tofiq Mahmudun şeirlərində insan sevgisi dil açıb danışır.

Zahid Xəlilin yaradıcılığına diqqət etdiyimizdə Tofiq Mahmudun poeziyasına qarşı bir vurğunluğu görürük. Tofiq Mahmudun yaradıcılığını qiymətləndirərək, şair bizə mərhəmətli dostluq bilgisi verir. Şairin uşaq dünyagörüşünü formalaşmasında, həyat təsəvvürlərini

genişləndirmək gücü ilə səciyyələndirdiyini oxucularına məlumat verir. Onun çeşidli poetik örnəkləri təkcə məzmun uğurluluğu ilə deyil, həm də fikrin çatdırılması formasının özünəməxsusluğu ilə diqqəti cəlb edir. Deyir Zahid Xəlil. "Bir şair dostum vardı" şeirində şair mərhum dostunu belə xatırlayır.

Bir şair dostum vardı,

Tofiq Mahmud adında.

Sevgisi oxunardı

Gözlərinin odunda

Sadəydi Tofiq Mahmud,

Şagird imlası kimi.

Təmizdi Tofiq Mahmud,

Bulaq damlası kimi.

T.Mahmudun təbiət mövzusunda qələmə aldığı şeirləri az deyildir. Epik əsərlərində müxtəlif xarakterli uşaq obrazlarının zahiri və mənəvi portretini məharətlə yaradan şair, düzümlü misraların poetik məzmununa da diqqət yetirmişdir. "Ehey, durnalar" əsərində şair məsum qəlbə malik uşağın qərib, köçəri quşa məhəbbətini poetik dillə təsvir edir, körpə anlamına xas olan söz və ifadələrdən məharətlə istifadə edərək qüvvətli təkrirlər ("Ehey... ehey... durnalar"), bədii xitablarla vəhdətdə poetik obrazlılıq yaradır.

T.Mahmudun şeirlərində təbiət gözəlliyi öz əsrarəngiz poetik ifadəsini tapır, uşaq anlamına uyğun konkret orijinal təsvirlərin incə çalarları ilə poetik hisslər yaradılır. "Meşəyə yağış yağır" şeirində şair poetikanın zəngin palitrasından bəhrələnərək təbiətin ecazkar mənzərəsini oxucuya təqdim edir:

Səs salıb, ağır-ağır

Meşəyə yağış yağır,

Yarpaqlardan süzülür,

Budaqlardan süzülür.

Meşənin hər yanında

İnci kimi düzülür.

Seyr et hər bir damlanı,

Heyran qoyur adamı.

Vətənpərvər ruh Tofiq Mahmud yaradıcılığında əsas xətlərindəndir. Yaradıcılığından söz açılanda vətənə saf məhəbbətlə bağlanan istiqanlı şəxs göz önündə canlanır. O, "Vətən" şeirində deyirdi:

Təkcə çəmən deyil, təkcə dağ deyil,

Solmayan əbədi çiçəkdir Vətən!

Təkcə dərə deyil, daş-torpaq deyil,

Cavanşir, Koroğlu, Babəkdir Vətən!

Bəlkə də elə bu vətənpərvər ruhun sayəsindədir ki, keçən əsrin 1970-1980-ci illərində Tofiq Mahmudun yaradıcılığından dərs alan uşaqlar böyüyüb qəhrəman oldular. 1990-cı ilin 20 yanvarında tankların qarşısında ətdən çəpər çəkdilər, ölkənin azadlıq, müstəqillik əldə etməsinə böyük təkan verdilər. Hələ bitməmiş Qarabağ müharibəsində neçə-neçə dillərə dastan igidlik göstərdilər.

Tofiq Mahmudun uşaqlar üçün yazdığı ilk irihəcmli əsəri "Alpinistlər" poemasıdır. Məktəblilərin həyatından bəhs edən əsərdə müəllif uşaqların vətənə məhəbbətini qələmə alıb, uca zirvələri, keçilməz sıldırımları fəth edən, təbiəti, tarixi abidələri öyrənən uşaqların əhval-ruhiyyəsini göstərməyə, psixologiyasını açmağa çalışıb.

Görkəmli sənətkarın tərcümə sahəsində də xidmətləri böyükdür. O, bir çox xalqların - rus, ukrayna, qazax, özbək və s. dillərindən əsərləri tərcümə edərək balaca oxucuları sevindirirdi. Xarici uşaq ədəbiyyatının ən yaxşı nümunələrini uşaqlara təqdim edirdi. Onun tərcüməsində Xuta Berulavanın "Quş südü", İsabəy İshaqovun "Hər şeyi öyrənmək istəyən" kitabları işıq üzü görmüşdür. Əsərləri xarici ölkə xalqlarının dilinə tərcümə olunmuşdur.

Tofiq Mahmudun yaradıcılığı bugünümüzün uşaqlığı, gəncliyi üçün örnək təşkil edir. Azərbaycan ədəbiyyatının önəmli səhifələrindən biri kimi qorunur. Uşaq mətbuatı və ədəbiyyatı sahəsində xidmətlərinə görə Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin Fəxri fərmanı ilə təltif edilmişdir. Unudulmaz şairimiz Tofiq Mahmud 1997-ci ilin aprelində 4-də Bakıda vəfat etmişdir. Azərbaycan Yazıçılar Birliyi "Tofiq Mahmud" adına mükafat təsis ederək, şairin ədəbiyyat aləmindəki əməyinin danılmaz olduğunu qeyd etmişlər.

ƏDƏBİYYAT

1. Xəlil Z., Əsgərli F. Tofiq Mahmud (1931-1997) Xəlil Z., Əsgərli F. Uşaq ədəbiyyatı: dərslik (Yenidən işlənmiş nəşri). - Bakı: Pedaqoji universitetin nəşri, 2011. - s.332-336.

2. Namazov Q., Tofiq Mahmud (1931), Namazov Q. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı (Ali məktəblər üçün dərslik). - Bakı: Maarif, 1984. - s.280-282.

3. Əhmədov T., Tofiq Mahmud (1931), Əhmədov T. Azərbaycan Sovet yazıçıları: ədəbi sorğu kitabı. - Bakı: Yazıçı, 1987. - s.551-552.

4. Tofiq Mahmud (1931-1997). Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı antologiyası (klassik və müasir uşaq poeziyası): 2 cilddə /tərt. ed. və red. Q.İsabəyli. - Bakı: "Renessans-A", 2016. - C.2. - s.227.

INVESTIGATING THE INFLUENCE AND OBSTACLES OF AI-DRIVEN CHATGPT IN EDUCATIONAL SETTINGS: INSIGHTS FOR 2023

Zohaib Hassan SAIN

Superior UniversityORCID: 0000-0001-6567-5963

Abstract

Artificial intelligence (AI) is a dynamic system with the ability to learn, solve problems, and understand human language nuances. In the field of education, AI serves as a valuable tool, providing virtual mentors, voice-activated assistance, innovative educational content, intelligent classrooms, automated assessments, and personalized learning experiences. The ChatGPT system, an AI chatbot, plays a central role in this transformation. While its capability to generate diverse styles presents both opportunities and challenges, its efficiency in processing textual inputs may pose a risk of diminishing content originality and leading to pedagogical staleness. Nevertheless, ChatGPT's proficiency in understanding human language allows it to create creative pieces similar to those authored by humans. This research, which explores the impact of ChatGPT on students' creative writing skills, employs a qualitative approach by analyzing scholarly journals. As AI systems like ChatGPT continue to evolve in education, they offer efficiency but necessitate careful monitoring to preserve the creative essence. Acknowledging their potential to foster creativity, this research sheds light on the changing landscape of education in the AI-driven era.

Keywords: Artificial Intelligence, Chat-GPT, Education.

EMPOWERING EDUCATORS: NAVIGATING THE LANDSCAPE OF TEACHER TRAINING IN PAKISTAN WITH INSIGHTFUL SOLUTIONS

Zohaib Hassan SAIN

Superior University, ORCID: 0000-0001-6567-5963

Abstract

In the contemporary global context, education stands out as a key driver of progress, with teachers playing a central role in driving transformative changes. The importance of teacher education, particularly in training programs, cannot be emphasized enough. Despite the implementation of various training initiatives throughout Pakistan, achieving the intended outcomes has proven to be a formidable challenge. This study seeks to investigate the obstacles associated with teacher training in Pakistan and put forward practical solutions to tackle these issues. Building its foundation on published works in the Pakistani educational sphere, national education policies, and pertinent literature, the research utilizes secondary data analysis to uncover a range of challenges in teacher training in Pakistan, covering administrative and faculty-related aspects. Prominent issues include deficiencies in policy and planning, insufficient teacher induction procedures, resource shortages in teacher training institutions, teacher demotivation, uneven distribution of skilled educators, a dual training system, and sporadic training sessions. The study advocates for overcoming these challenges by fostering a supportive environment, ensuring accountability and merit, allocating necessary resources, organizing well-structured professional training programs, and maintaining their continuity. The expected outcome of addressing these concerns is to initiate positive transformations that will guide policymakers in devising effective strategies to enhance the quality of teacher education in the nation.

Keywords: Empowering Educators, Insightful Solutions, Pakistan, Teacher Training.

A.S. PUŞKIN IN "YEVGENI ONEGIN" MƏNZUM ROMANINDA ONEGIN OBRAZININ SƏCIYYƏSI

Aynur BƏDƏLOVA

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin müəllimi

XÜLASƏ

Yevgeni Onegin gənc zadəgan və aristokrat, rus dahisi A.S.Puşkinin səkkiz il ərzində yaratdığı "Yevgeni Onegin" romanının baş qəhrəmanıdır. Müəllif baş qəhrəmanın obrazında roman boyu Puşkin kimi böyüyən, zirəkləşən, təcrübə toplayan, dost itirən və qazanan, səhv edən, əziyyət çəkən və yanıldığı dövrünün müasir insan tipini təcəssüm etdirib. Məqalədə A. S. Puşkinin " Yevgeni Onegin" mənzum romanının baş qəhrəmanı Yevgeninin xarakteri, daxili aləmi, xarakterinin bütün səciyyəsi öz əksini tapmış və müxtəlif vəziyyətlərdə təhlilə cəlb olunmuşdur. A.S. Puşkinin "Yevgeni Onegin" romanını haqlı olaraq XIX əsrin birinci yarısının ən möhtəşəm əsəri hesab etmək olar. Puşkinşünas alimlər, rus ədəbiyyatı sahəsindəki tədqiqatçılar hələ də Onegin obrazı ilə maraqlanır və onu yenidən kəşf etməyə, daha başqa tərəflərini aşkarlamağa çalışırlar. Bildiyimiz kimi heç bir canlı insan tam olmadığı kimi Onegin obrazı da tam deyil. Ancaq sevgi sınağından keçən qəhrəmanın işığı gördüyünü görməmək mümkün deyil. O, sevginin xoşbəxtliyin əsası olduğunu, onsuz həyatın boş və mənasız olduğunu başa düşür. Onegin çətin bir yolu qət edir və romanın sonunda demək olar ki, başlanğıcdadır. Onun məhkəməsinin necə bitəcəyi hər kəsin özü üçün qərar verə biləcəyi məsələdir.

Açar sözlər: obraz, xarakter, xüsusiyyət, əsər, qəhrəman, həyat, reallıq

ABSTRACT

Eugene Onegin is a young nobleman and aristocrat, the main character of the novel " Eugene Onegin" created by the Russian genius A.S. Pushkin over the course of eight years. In the character of the main character, the author personified the modern type of man of his era who grew up like Pushkin throughout the novel, became smarter, gained experience, lost and gained friends, made mistakes, suffered and was mistaken. In the article, the character of Eugene, the main character of A. S. Pushkin's verse novel " Eugene Onegin", his inner world, all the features of his character were reflected and analyzed in different situations. A.S. Pushkin's novel "Eugene Onegin" can rightfully be considered the most magnificent work of the first half of the 19th century. Pushkin scholars, researchers in the field of Russian literature are still interested in the character of Onegin and are trying to rediscover it and reveal its other sides. As we know, no living person is complete, so the character of Onegin is not complete. However, it is impossible not to see the hero, who has passed the test of love, see the light. He understands that love is the basis of happiness, without which life is empty and meaningless. Onegin takes a difficult path and at the end of the novel is almost at the beginning. How his trial ends is a matter for everyone to decide for themselves.

Key words*:* image, character, feature, work, hero, life, reality

GİRİŞ

Yevgeni Onegin gənc zadəgan və aristokrat, rus dahisi A.S.Puşkinin səkkiz il ərzində yaratdığı "Yevgeni Onegin" romanının baş qəhrəmanıdır. Müəllif baş qəhrəmanın obrazında roman boyu

Puşkin kimi böyüyən, zirəkləşən, təcrübə toplayan, dost itirən və qazanan, səhv edən, əziyyət çəkən və yanıldığı dövrünün müasir insan tipini təcəssüm etdirib. Yevgeni Onegin həyatını kökündən dəyişdirən qərarlar qəbul edir. Romanın özü də əsərdə qəhrəmanın mərkəzi yerini və Puşkinin ona xüsusi münasibətini göstərir və onun real həyatda prototipləri olmasa da, müəlliflə tanışdır, onunla ortaq dostları var və həqiqətən də onunla bağlıdır. Roman o dövrün real həyatını təcəssüm etdirir.

Yevgeninin şəxsiyyətini olduqca mürəkkəb, qeyri-müəyyən və ziddiyyətli adlandırmaq olar. Onun həm ətrafdakı reallığa, həm də özünə qarşı eqoizmi, yüksək tələbləri, bir tərəfdən incə və həssas bir ruhu, digər tərəfdən isə azadlığa can atan üsyankar bir ruhu vardır. Bu keyfiyyətlərin qarışığı onu qeyri-adi bir insan edir və oxucuların diqqətini dərhal öz şəxsiyyətinə cəlb edir. Baş qəhrəmanla 26 yaşında tanış oluruq, o, bizə Sankt-Peterburqun qızıl gəncliyinin nümayəndəsi, laqeyd, qəzəb və istehza ilə dolu, heç bir şeydə məna görməyən, dəbdəbədən, boş və dünyəvi əyləncələrdə gününü keçirən bir gənc kimi təqdim olunur. Həyatdakı məyusluğunun səbəbini göstərmək üçün Puşkin bizə onun taleyi, uşaqlıq və yeniyetməlik illərindən danışır. Onegin aristokrat, zəngin, lakin sonradan müflisləşmiş bir ailədə anadan olmuş, kifayət qədər yaxşı təhsil almış, rus həyatının reallıqlarından qopmuş, lakin o dövr üçün olduqca xarakterik xüsusiyyətlərdən olan dünyaya çıxmaq üçün xoş davranışlara sahib olan - asanlıqla fransızca danışmağı bacaran, mazurka rəqsi etməyi bacaran bir gəncdir.

Əyləncələri (teatrları, restoranları gəzmək), sevgi münasibətləri olan, tam məsuliyyətsiz və çörək pulu qazanmaq ehtiyacı duymayan, qayğısız bir sosial həyata qərq olan Onegin tez bir zamanda bu mühitdən bezir. O, depressiyaya düşür. Birincisi, bu, tam uğursuzluqla başa çatan bədii yazılar yazmaq cəhdi, sonra onu tez bezdirən kitab oxumaq onun kənd mühitinə üz tutması və könüllü olaraq özünü təkliyə məhkum etməsi ilə nəticələnir. Onda iş sevgisi və iradəlilik aşılamayan ərköyün ağalıq tərbiyəsi ona gətirib çıxarırdı ki, o, heç bir işi məntiqi nəticəyə çatdıra bilmir, həddən artıq çox vaxtını boş-boşuna, tənbəlliyə sərf edir və bu həyat onu tamamilə məhv edir.

Kəndə gələn Onegin qonşularla ünsiyyətdən qaçır, tək və ayrı yaşayır. Əvvəlcə o, hətta kəndlilərin həyatını hansısa formada asanlaşdırmağa çalışır, kəndlilərin həyatını yaxşılaşdırmaq üçün əlindən gələni edir, lakin köhnə vərdişlər öz təsirini göstərir və bircə islahat aparandan sonra artıq cansıxıcı və ümidsiz olur və hər şeydən əl çəkir.

Eqoizm, biganəlik, həyatdan narazılıq və laqeydlik ona taleyin bəxş etdiyi böyük məhəbbəti dəyərləndirməyə imkan vermədi və ömrünün sonuna qədər o, tənhalığa məhkum olur. Yetkinləşəndən sonra, həyatı daha yaxşı başa düşəndən sonra Onegin Sankt-Peterburqda yenidən Tatyana ilə rastlaşır və dəbdəbəli və parlaq cəmiyyət xanımına dəlicəsinə aşiq olur. Ancaq nəyisə dəyişmək üçün çox gecdir, Onegin heç bir şeysiz qalır.

Rus ədəbiyyatında Onegin obrazı ətrafdakı reallıqdan əziyyət çəkən və yeni əxlaqi-mənəvi dəyərlər axtarışında olan Peçorin, Oblomov, Rudin, Layevski adlı qəhrəmanların mənəvi aləmini açır. Ancaq həyatlarını yaxşılığa doğru dəyişə biləcək hər hansı bir hərəkətə keçmək üçün onlar çox zəif iradəli, təmbəl və ya eqoistdirlər. Əsərin sonu qeyri-müəyyəndir, Onegin yol ayrıcında qalır və hələ də özünü tapıb cəmiyyətə fayda verəcək hərəkətlər və əməllər sahibi deyildir.

A.S. Puşkinin "Yevgeni Onegin" romanını haqlı olaraq XIX əsrin birinci yarısının ən möhtəşəm əsəri hesab etmək olar. Puşkinşünas alimlər, rus ədəbiyyatı sahəsindəki tədqiqatçılar hələ də Onegin obrazı ilə maraqlanır və onu yenidən kəşf etməyə, daha başqa tərəflərini aşkarlamağa çalışırlar.

Puşkin qəhrəmanının bütün həyatını təsvir edir. Böyüdüyü mühitdən, onun təhsil və tərbiyəsindən ətraflı danışır. Müəllimi fransız idi, uşağı yormamaq üçün ona hər şeyi zarafatla başa salır və öyrədirdi. Buna görə də, Onegin heç bir şeydən əziyyət çəkmir, hər şey ona hazır şəkildə verilir və həyat onun üçün heç zaman çətin olmur. Beləliklə, Onegin o dövrün gəncləri üçün çox tipik bir həyat tərzi keçirir: özünü inkişaf etdirməyə və ya gələcəyinə xüsusi əhəmiyyət vermədən günlərini restoranlara, teatrlara getməklə keçirir. Bu da qəhrəmanı müəyyən zamandan sonra bezdirir, onun üçün yorucu olmağa başlayır. Cansıxıcılıqdan əziyyət çəkən Onegin yazmağa çalışır, amma qələmindən də heç nə çıxmır. Bu sətirlər, çox güman ki, özündən əvvəlki bir çoxlarında olduğu kimi, qəhrəmanın qələm cəhdində də uğursuzluğa düçar olduğunu tam aydın şəkildə göstərir. Bu isə istedadsızlıqdan deyil, sadə təmbəllikdən irəli gəlir. Onegin öz maraqlarını qoruya bilmir, lakin o, xarici görünüşünə hər zaman diqqət göstərir: saçlarını ən son dəbdə kəsdirir, London dəbi ilə geyinir. Onun üçün xarici parıltı daxili aləmdən daha vacib olur. Ancaq gəncin yaxşı bildiyi bir şey vardır. O, qadın cinsini necə aldatmağı çox gözəl bilir və bu mövzuda məşhurdur.

Kəndlilərlə münasibətdə Onegin oxucuların qarşısına anlayışlı və rəğbətli bir insan kimi çıxır. O, kəndliləri həddindən artıq olan vergidən azad edir, bu da onun şəxsiyyəti ətrafında çoxlu dedi-qoduların yaranmasına səbəb olur. Oneginin Vladimir Lenski ilə görüşü onu fəlsəfi fikirlərindən yayındırır. Oneginə Lenski ilə vaxt keçirməkdə maraqlı olur, lakin o, həmişə gənc şairin romantik düşüncələrini bölüşə bilmir. Yevgeni müşahidəçi mövqeyini tutmağa üstünlük verir, Vladimirin fəlsəfəsi ilə maraqlanır və onu diqqətlə dinləyir.

Onegin sevgi mövzusunda da qətiyyətsizdir. Tatyananın sevgi etirafından sonra qızla tanış olan Onegin, özünü heç nə ilə məhdudlaşdırmağa hazır olmadığını vurğulayır, ümumiyyətlə, evliliyin ona aid olmadığını bildirir. Qəhrəman onu da söyləyir ki, o, uzunmüddətli sevgi duyğularına qadir deyil və yalvarışlara, göz yaşlarına baxmayaraq asanlıqla tərk edə bilir. Ancaq Yevgeni Tatyanaya olan sevgisini ona etiraf etmir, hər şeyi ondan gizlədir. Tatyanaya bildirir ki, o hələ özünü saxlamağı öyrənməlidir. O, hələ özünü idarə edə biləcək gücə malik deyil. Burada oxucu dürüst və düzgün düşüncəli və xarakterli Onegini tanıyır. O, Tatyananı aldatmır. Bu hissədə müəllif qəhrəmanının nəcib və düz bir insan kimi özünün ən yaxşı tərəfini ortaya qoyur. Eyni zamanda, qəhrəmanın qıza olduqca kobud davrandığını da inkar etmək olmaz.

Qəhrəmanın ruhunun qaranlıq tərəfləri onun düşünülməmiş hərəkətində Lenskinin nişanlısı Olqaya qarşı əxlaqsız münasibətində təzahür edir. Rəqabət və üstünlük hissinə malik olması Lenskinin Onegin tərəfindən dueldə öldürülməsinə səbəb olur. Qəhrəman səhv etdiyini başa düşür və hətta dueli ləğv etmək üçün kiçik cəhdlər edir. Amma ikili təbiətə malik olması və dövrün düşüncəsindən asılılıq ona bunu etməyə imkan vermir. Dueldən sonra Onegin kəndi tərk edir.

Artıq evli olan Tatyana ilə yenidən görüşən Onegin o güclü və hərtərəfli sevgi hissini dərindən hiss edir. Tatyanaya yazdığı məktubda ona necə heyran olmasından, yaşadıqlarından ürəyinin necə sıxıldığını şövq və ehtirasla yazır. Lakin, Tatyana etiraf edir ki, qarşılıqlı sevgisinə baxmayaraq, ərinə sadiq qalacaq və onu aldatmayacaq.

Beləliklə, heç bir canlı insan tam olmadığı kimi Onegin obrazı da tam deyil. Ancaq sevgi sınağından keçən qəhrəmanın işığı gördüyünü görməmək mümkün deyil. O, sevginin xoşbəxtliyin əsası olduğunu, onsuz həyatın boş və mənasız olduğunu başa düşür. Onegin çətin bir yolu qət edir və romanın sonunda demək olar ki, başlanğıcdadır. Onun məhkəməsinin necə bitəcəyi hər kəsin özü üçün qərar verə biləcəyi məsələdir.

ƏDƏBIYYAT

1. Puşkin A.S. Seçilmiş əsərləri (şeirlər, poemalar, Yevgeni Onegin mənzum romanı) Bakı, Çağdaş As, 2012.336 səh
2. https://imwerden.de/pdf/lotman_roman_pushkina_evgeni_onegin_1983__ocr.pdf
3. https://kitabevim.az/m%C9%99hsul/yevgeni-onegin-aleksandr-puskin/

INFLUENCE OF DIET AND EXERCISE ADHERENCE IN DIABETIC CASES AND ITS IMPACT ON HBA1C

Muhamamd Sajjad Ali GİLL[1],* Minahil MAQSOOD[1]

[1] Department of Sports Sciences and Physical Education, University of the Punjab, Lahore 54590, Pakistan

ABSTRACT

In a current cross-sectional experimental study, it was observed that the impact of diet and exercise on healthy life adherence in mature diabetes cases and their influence on glycated hemoglobin (HbA1c, average glucose) The diabetic patients (male and female) were anatomized in relation to adherence and suggested a diet with exercise plans that control the adverse effect of producing less insulin. A sample of 30 subjects, 30–50 years old, were selected randomly from 3 major hospitals (Jinnah, Mayo, and Services) and some private laboratories. A group of normal control subjects (N = 10) was also selected for further comparison. The HbA1c test has been taken before and after the implementation of the 12-week diet and exercise plan. This study utilized a simple random sampling technique, and normality was checked through the Shapiro-Wilk test. The data was analyzed through SPSS-22, and a paired sample t-test was utilized for further comparison. The lower HbA1c values indicate a better diabetes operation. These results clearly depicted that it controlled the worse effects of sugar patients, which also emphasizes the significance of adherence in achieving optimal glycaemic control. The result also concluded that a balanced diet and a combination of exercises control the glycaemic patients efficiently and effectively.

Keywords: diabetes; adherence; glycaemic; HbA1c values

JACKFRUIT WASTE AND ITS PROMISING HEALTH BENEFITS: A CONCISE UPDATE

K. R. PADMA[1] , K. R. DON[2]

[1]Assistant Professor, Department of Biotechnology, Sri Padmavati Mahila Visvavidyalayam (Women's) University, Tirupati, AP. (Corresponding Author) Mobile no:8897146167. Orcid No:0000-0002-6783-3248.

[2]Reader, Department of Oral Pathology and Microbiology, Sree Balaji Dental College and Hospital, Bharath Institute of

Higher Education and Research (BIHER) Bharath University, Chennai, Tamil Nadu, India (Corresponding Author) email id

Orcid No: 0000-0003-3110-8076

Abstract

An edible tropical tree fruit that is a member of the Moraceae family which also termed as bread fruit is the jackfruit (Artocarpus heterophyllus). Native to the southwestern region of India, the jackfruit is huge, has a thick outer skin, yellow flesh, and edible seeds. But the juicy fruit is full of nutrients and has a unique flavor and sweetness. Carbs, vitamins, proteins, and minerals are abundant in the fruit. It is also eaten in curried or boiled form, along with the seeds. Consuming jackfruit has numerous health advantages. Food products like jams, ice creams, marmalades, and jellies have been created by a number of food enterprises using pureed jackfruit. With a high cellulose content, jackfruit waste skin can be utilized to make a soft hydrogel that can be cut into a variety of bandage forms and sizes. The hydrogel takes the form of silicon sheets. Organic compounds made from baker's yeast that are later added have antibacterial properties. Not harmful by nature, these hydrogels aid in the quicker healing of wounds. The antibacterial action of jackfruit waste is, therefore, the primary concern of our article. We further emphasized the health benefits of consuming this delicious, luscious fruit. The pros and cons of this fruit waste have also been discussed.

Keywords: Jackfruit, Hydrogel, Artocarpus heterophyllus, Moraceae, Bandage, Antibacterial activity

EFFECTS OF MAINTENANCE IMPLANT THERAPY WITH AND WITHOUT PERIODIC REMOVAL AND DECONTAMINATION OF PROSTHETIC COMPONENTS ON INFLAMMATORY PERI-IMPLANT PARAMETERS

Reda RODOLFO[1], Renzo GUARNIERI[2], Maurilio D'ANGELO[1], Alessio ZANZA[1], Marco SERACCHİANI[1], Luca TESTARELLI[1].

[1]Department of Oral and Maxillo-Facial Sciences, Sapienza University of Rome, Rome, Italy.

[2]Private Practice, Treviso, Italy.

Abstract

This retrospective clinical study compared two different professional maintenance therapy (MT) approaches (with and without periodic removal and decontamination of prosthetic components) on peri-implant inflammatory clinical and biochemical parameters after 5 years of implant function. A retrospective analysis based on patient records was used to assess inflammatory clinical and biochemical parameters around dental implants placed by the same clinician in a private practice. The Plaque Index (PI), peri-implant probing depth (PPD), mucosal recession (REC), bleeding on probing (BOP), and radiographic marginal bone level were determined at baseline and at each follow-up year. Moreover, at the last follow-up visit, the peri-implant intrasulcular levels of active metalloproteinasis 8 (aMMP-8) were also assessed. All participants were under MT with a 6-month recall interval. A total of 92 patients with 132 implants were selected. At the end of the study period, 12 patients with 12 implants were classified as dropouts. The remaining 80 patients and 120 implants were classified into two groups: Group 1 (42 patients, 62 implants) received MT with periodic removal and decontamination of prosthetic components; Group 2 (38 patients, 58 implants) received MT without periodic removal and decontamination of prosthetic components. No statistical differences were found between the groups regarding PI, PPD, and REC. Group 1 presented a statistically significant higher number of sites with BOP (12.4% vs 6.2%). Marginal bone loss was statistically higher in Group 2 than in Group 1 (0.23 ± 0.6 mm vs 0.78 ± 0.3 mm). Intrasulcular levels of aMMP-8 were statistically higher in Group 1 than in Group 2. The supplemental application of periodic removal and decontamination of prosthetic components during MT had a significantly positive effect on the inflammatory status of peri-implant tissues.

STIRRUP & BENDER MACHINE

Charlston Willy RAYMOND[1], Yusham YUSSAR[1]

[1]Keningau Vocational College, Construction Technology Department, Keningau, Sabah

Abstract

This project intends to create a more efficient tool to weld and bend stirrup for construction work. It has been challenging for construction workers to mold stirrups according to the proper size and shape. Hence, this tool was designed to assist this process.

Keywords: bender machine, stirrup, construction

İNDİYUM MONOTELÜRİD BAZLI İLERİ MALZEMELERİN HAZIRLANMASININ ÖZELLİKLERİ VE BAZI TERMOFİZİKSEL ÖZELLİKLERİ

Cengiz ABİLOV[1], Mehriban HASANOVA[2], Elmira GASİMOVA[3], Nigar HUSEYNOVA[4]

[1]Professor, Azerbaycan Teknik Üniversitesi (AzTU), eğitim, 0000-0001-7617-5737

[2]Professor, AzTU, eğitim, 0000-0002-2532-2597

[3]Doçent, AzTU, eğitim, 0000-0002-9497-9066

[4]Doçent, AzTU, eğitim, 0009-0009-0180-0214

Özet

İndiyum monotelürid'in yapısal analogları InS ve InSe'den farklı olduğu ve TlS'nin kristalleşme özelliğine sahip olduğu bilinmektedir. InTe'deki indiyum atomları, hem saf InTe'nin hem de temelinde elde edilen karmaşık katı çözeltilerin fizikokimyasal ve elektrofiziksel (manyetik dahil) özelliklerini önemli ölçüde etkileyen farklı koordinasyonlara sahiptir. Bu varsayımı doğrulamak için InTe'nin katmanlı tellür bileşikleri ile fizikokimyasal etkileşimi üzerine çalışmalar yaptık ve InTe'ye dayanarak keşfedilen katı çözeltilerin bazı elektrofiziksel özelliklerini inceledik.

InTe-Cr_2Te_3 sisteminin sekiz faz diyagramı ($CoTe_2$, $TlGaTe_2$, $TlInSe_2$, $CuGaTe_2$, $Bi_{1.3}Sb_{0.7}Te_3$, $CuCr_2Te_4$, Cu_2ZnSnS_4) oluşturuldu ve incelendi; burada, InTe'ye dayalı sınırlı katı çözeltilerin oluşumuyla birlikte, başlangıç bileşenleri arasındaki fizikokimyasal etkileşimin karmaşık doğası ortaya çıktı. Çalışılan sistemlerdeki etkileşimin doğasının karmaşıklığı, bir yandan yapının kusurluluğuyla, diğer yandan sentezlenen yarı iletken malzemelerde yer alan elemanların çok bileşenli bileşimi ve farklı konfigürasyonlarıyla ilişkilidir.

Fonon termal iletkenliğinin mikrosertliğe bağımlılığından, indiyum monotelürid temelinde elde edilen katı çözelti alaşımlarında kimyasal bağ mukavemetinde bir zayıflama tespit edilmiştir. İkinci etkileşimli bileşenlerde, krom içeren bileşenlerden kobalt içeren bileşenlere geçerken, InTe bazlı katı çözeltilerin bölgesinin genişliğinin arttığı, bunun da görünüşe göre diğer 3d öğelerle karşılaştırıldığında kromun elektronik konfigürasyonunun stabilitesinden kaynaklandığı tespit edilmiştir. Ana termodinamik parametrelerin hesaplamaları, InTe temelinde elde edilen alaşımların kararlı, düzenli katı çözeltiler olduğunu gösterdi.

$(InTe)_{1-x}(TlGaTe_2)_x$ çözeltilerinin termofiziksel ve galvanomanyetik parametrelerinin sıcaklık bağımlılıkları üzerine yapılan bir çalışma, nispeten düşük sıcaklıklarda ısı transferinin tek fonon mekanizmasına göre gerçekleştiğini gösterdi. Artan sıcaklıkla birlikte, dislokasyonların, elektronların ve eksitonların neden olduğu ısı transfer mekanizmalarının katkısının etkisiyle fonon saçılımının doğası daha karmaşık hale gelir.

$(InTe)_{1-x}(Cu_2ZnSnS_4)_x$ katı çözeltilerinin termofiziksel özellikleri incelenirken, fonon süreçlerinde yüksek sıcaklıklarda, Grüneisen katsayısının hesaplanan değerleriyle (γ=2.7) desteklenen yüksek derecede uyumsuzluğun olduğu bulundu. Ayrıca bu katı çözeltilerin ve ikame alaşımların $(InTe)_{1-x}(TlBiTe_2)_x$'in yüksek sıcaklıklarda yüksek termoelektrik verime

sahip olduğu ortaya çıktı $Z_{800\ K}=1.5\cdot10^{-3}\ K^{-1}$. Bu malzemeler termoelektrik enerji dönüştürücülerin üretimi için umut vericidir..

Anahtar kelimeler: katı çözelti, fonon mekanizması, termoelektrik verim

EFFECT OF CHEMICAL MODIFICATION OF *LUFFA CYLINDRICA* FIBERS ON THE MECHANICAL BEHAVIOUR OF POLYESTER/LUFFA COMPOSITES

Yasmina BISKRI[1], Ouided DEHAS[1], Laidi BABOURI[1], Nadjiba BOUGHERİRA[1], Cherifi ACHEREF[2,3],

[1]École Normale Supérieure d'Enseignement Technologique de Skikda, Algérie.

[2]université mohamed el bachir el ibrahimi., bordj bou arreridje

[3]Centre De Recherche En Technologie Industriel : Unite de développement Des Couches Mince Et Applications, Setif .

Abstract

This study focuses on the effect of chemical surface modifications of luffa fibers on the mechanical behavior of polyester/luffa composites. An unsaturated polyester resin was used as a matrix. Untreated and alkali-treated luffa fibers were used. The mechanical properties of the composites were characterized using the three-point flexural tensile test. Water absorption tests were carried out on both the fibers and the composite materials by immersion in distilled water at 25°C. The results obtained show that the chemical treatment gives an improvement in the mechanical properties and the hydrophilic character of the luffa fibers, thus improving their adhesion to the polyester matrix. Chemical modifications to the surface of luffa fibers also decreased the diffusion coefficient and the maximum amount of water absorbed by these fibers.

Keywords: Luffa fibers; Mechanical behavior; Flexural load

IMPROVED MECHANICAL PROPERTIES OF UNSATURATED POLYESTER RESIN COMPOSITES REINFORCED WITH RECYCLED PET FIBERS

Ouided DEHAS [1,2*], Yasmina BESKRI [1,2], Laidi BABOURI[1,2], Cherifi Acheref[3,4]

1.Higher Normal School of Technological Education, Skikda.Algeria

2.Laboratory of Anti-Corrosion, Materials-Environment and Structure (LAMES), University of 20 August, 1955 Skikda.

3.Université mohamed el bachir el ibrahimi., bordj bou arreridje

4.Centre De Recherche En Technologie Industriel : Unite de développement Des Couches Mince Et Applications, Setif .

Abstract

The present work deals with both the development and mechanical investigations of unsaturated polyester matrix (UPR) composites containing recycled Polyethylene Terephthalate (PET) fibers as new fillers. UPR/PET fibers composites have been developed as mats by incorporating 5, 8, 13 and 18 Parts per hundred of rubber (phr) of 6, 10 and 15 mm length PET fibers from the recycling of post-consumer bottles. The mechanical and physical properties of the composites were investigated as a function of fiber content and length. A significant increase in stress at break and in ultimate stress (σ_r) were observed for composites reinforced with 5 and 8 phr of15 mm length PET fibers. The Izod impact strength of UPR/Mat PET fiber composites as a function of fiber rate and length showed that the 5 and 8 phr composites for the 15 mm length PET fiber have the optimal mechanical properties, respectively 13.55 Kj/m^2 and 10.50 Kj/m^2.The morphological study showed that the strong adhesion resulting from the affinity of the PET fiber for the UPR matrix. The ductile fracture of materials reinforced with 5 and 8 phr is confirmed by the fiber deformation and fracture surface roughness. From the current study concluded that the PET fiber enhance the properties of composites, a good correlation was observed between the results of the mechanical tests and the structural analysis revealing that for the lower concentrations, the PET fibers are well dispersed into the resin, but entanglements are evidenced when the fiber content increases.

Keywords: composite, polyester resin, reinforcement, reclycled PET fiber, mat

INVESTIGATION OF STRUCTURAL AND CATALYTIC PROPERTIES OF BI2WO6/CHITOSAN FILM

Abdelmalik BRİK [a], Mustapha El KADİRİ [a], Taha El ASSİMİ [a], Hicham Ben YOUCEF [c], Said LAASSİRİ [c], Geraldine GOUHİER [b], Abdellatif El MEZİANE [a], Abdelkrim El KADİB [d], Mohammed LAHCİNİ [a,c] *

a. Cadi-Ayyad University, Marrakech, 40000 (Morocco)

b. Normandie University, Mont-Saint-Aignan, 76821 (France)

c. Mohammed VI Polytechnic University, 43150 Ben Guerir, (Morocco)

d. Euro-Mediterranean University, Fes, 30070 (Morocco)

Abstract

Water is one of the most precious natural resources. It is an essential need and an indispensable component for the survival of all forms of life on this planet. Without water there is no life on Earth. Sadly, however, water contamination by organic, inorganic and biological pollutants has become a serious problem throughout the globe. Much worse, the recent expansion of human activities mainly domestic and industrial activities (e.g. textile, paper, food, plastic, cosmetic, photographic, and pharmaceutical industries) has resulted in a significant increase of pollutants in different environmental compartments such as soil, water, and atmosphere. In this study, a new hybrid material denoted Bi2WO6/Chitosan Film has been successfully prepared through a multistep process and evaluated in the reduction of 4-nitrophenol in the presence of NaBH4 as reducing agent. The obtained materials were characterized by different techniques. Experimental studies revealed that the prepared materials exhibit a good photocatalytic activity for the reduction of 4-nitrophenol in the presence of NaBH4 as a reducing agent. Additionally, good reusability of the photocatalyst was also observed in many successive catalytic runs.

Keywords: Water pollution, catalytic, reduction, Bi2WO6, Chitosan, 4-nitrophenol, Adsorption, Reusability.

SOLAR ENERGY UTILIZATION OVER DEFECTIVE TIO2 BASED MATERIALS FOR CLEAN AND RENEWABLE ENERGY PRODUCTION AS WELL AS ENVIRONMENTAL PROTECTION

Abdelmalik BRİK [a], Mustapha El KADİRİ [a], Taha El ASSİMİ [a], Hicham Ben YOUCEF[c] , Said LAASSİRİ [c], Geraldine GOUHİER [b] , Abdellatif El MEZİANE[a] , Abdelkrim El KADİB [d] , Mohammed LAHCİNİ [a,c] *

a. Cadi-Ayyad University, Marrakech, 40000 (Morocco)

b. Normandie University, Mont-Saint-Aignan, 76821 (France)

c. Mohammed VI Polytechnic University, 43150 Ben Guerir, (Morocco)

d. Euro-Mediterranean University, Fes, 30070 (Morocco)

Abstract

More than ever before, it is universally acknowledged that global warming, climate change, environmental destruction, energy shortages, global water crisis, increasing world hunger, food insecurity, the spread of infectious diseases, loss of biodiversity, global peace and security as well as political stability are among the greatest challenges threaten the sustainable development of human society. In this context, researchers and policymakers from all over the world have been working on various approaches by doing their best to address environmental and energy related problems through solar energy utilization. Indeed, the sun is considered as a free, renewable, inexhaustible, readily available and eco-friendly energy source accessible on Earth. Among the numerous appealing and attractive technologies available today, heterogeneous photocatalysis has been recognized as one of the most promising strategies for solar energy utilization. This technology has recently attracted much attention for settling the energy crisis and global environmental issues we are currently facing, owing to its applicability in air and water purification, electricity generation, phototherapy, solar fuels generation, CO2 reduction, bacteria inactivation, green hydrogen production and N2 fixation. Among many semiconducting materials, TiO2 has been recognized as a promising choice for energy and environmental related applications due to its advantageous properties, such as non-toxicity, high stability, low cost, high abundance and excellent physicochemical properties. Unfortunately, pure TiO2 suffers from some limitations, such as poor light absorption ability because of its wide band gap and fast charge recombination rate. Various strategies have been used to enhance the performance of TiO2-based materials. Among them, the introduction of intrinsic defects in TiO2 crystal structure has shown to be an effective way to promote the photocatalytic activity of TiO2 based photocatalysts. In this contribution, I will give a short overview about the application and the effectiveness of defective TiO2 in the field of solar energy utilization for applications in the areas of clean and renewable energy production and environmental protection.

RHEOLOGY CHARACTERIZATION OF SELF-COMPACTING MORTAR WITH RECYCLED PAVEMENT ASPHALT

Abderrahim NEHARİ [1], Manel ABDOUN[2] Adem AIT MOHAMED AMER[3], ADJOUDJ M'hamed[4]

[1]University of Relizane 48000 Algeria, Innovative Materials Laboratory and Renewable Energies, Civil Engineering department
[4]University of Chlef 02000 Algeria, Geomaterials Laboratory, Civil Engineering department
[3]University of Relizane 48000 Algeria, Innovative Materials Laboratory and Renewable Energies, Civil Engineering department, ORCID number: 0000-0002-8474-5856
[4]University of Chlef 02000 Algeria, Geomaterials Laboratory, Civil Engineering department

Abstract

The use of recycled pavement asphalt waste sand as substitution of 25, 50, 75 and 100% of natural sand in self-compacting mortar is investigated in this study, in order to achieve sustainable and economical asphalt production. The differences in physical properties between natural sand (NS) and recycled pavement asphalt sand (RPAS) are analyzed and compared. The properties of the bituminous self-compacting mortar studied include spreading, flow time, V-funnel, viscous and elastic behaviors of the bituminous mortar. Compared to the control mortar, the RPAS based mortars had a rougher surface, additional pores, and more complex pore structures. The demand for superplasticizer increases with the increase in the substitution percentage as well as the rheological parameters.

Keywords: Recycled pavement asphalt, Superplasticizer, Rheological properties, spread

COMMON FREEDOMS INFRINGEMENT'S INFORMATIONAL COLLECTION MIGHT BE GOTTEN IN PAKISTAN

BY MUHAMMAD FAISAL DIRECTOR (HRIMS)

Prof. Dr. Muhammad FAISAL

Allama Iqbal Open University

Absrtact

Dr Faisal Director (HRIMS) at Ministry of Human Rights give approch to make a web portal which name is Human Rights Information Management System and it will be helpful for data digitization of Human Rights core treaties and SDG (Sustainable Development Goals) getting the data as per the UN requirement and Getting a Basic liberties infringement dataset in Pakistan, or some other nation, is critical to safeguard delicate data and guarantee the wellbeing and protection of people included. Use solid encryption calculations to safeguard the dataset during capacity and transmission. Execute start to finish encryption while moving information between frameworks or offering it to approved parties. Carry out severe access controls to restrict admittance to the dataset just to approved work force. Use job based admittance controls to guarantee that people just approach the particular information they need to play out their obligations. Eliminate or scramble by and by recognizable data to guarantee the obscurity of people in the dataset. Use procedures, for example, information concealing and tokenization to de-recognize delicate data. Store the dataset in secure and checked conditions, for example, secure servers or cloud stages with legitimate safety efforts set up. Consistently update and fix the frameworks to address any security weaknesses. Execute complete review trails to follow who gets to the dataset, when, and for what reason. Consistently survey review logs to distinguish and answer any dubious or unapproved exercises. Guarantee consistence with information assurance regulations and guidelines in Pakistan and any global principles that might apply. Lay out and comply with moral rules for taking care of delicate basic freedoms information. Lay out clear information maintenance approaches to decide how long the dataset will be held. Consistently audit and safely discard information that is not generally required for its planned reason. If sharing the dataset with different associations or substances, utilize secure channels and lay out clear conventions for information trade. Consider utilizing encryption and secure information move techniques. Train faculty dealing with the dataset on information security best practices and the significance of keeping up with secrecy. Cultivate a culture of mindfulness and obligation in regards to information security. Create and routinely update an episode reaction intend to address any security breaks or occurrences quickly. Guarantee that all staff individuals know about the strategies to continue in the event of a security occurrence. Keep in mind, getting a common liberties infringement dataset includes a mix of specialized, hierarchical, and lawful measures. It is fundamental to talk with legitimate specialists, information security officials, and online protection experts to fit these rules to the particular setting and lawful structure in Pakistan.

ANALYSING THE NEW DIRECTION OF PAPER MEDIA OPERATION FROM THE PERSPECTIVE OF MEDIA MANAGEMENT

Xiaoya ZHU

University of Leeds

Absrtact

In this paper, we examine the changes in the market environment and audience faced by paper media in the context of technological change, and briefly analyse the directions that media operations may take in response to these changes.It provides a comprehensive understanding of the current business situation of China's media industry, focusing on the background of media environment changes, the characteristics of the media business environment in the context of integrated media, and an analysis of existing cases of media industry transformation.By focusing on the changes in the media environment, we analyse the background that led to the media changes and the specific issues that arose as a result of the changes. As for the characteristics of the current media business environment, we chose to compare and analyse the online applications of traditional media and Internet media brands to compare and contrast the characteristics of the current media business environment.

From an academic point of view, this paper can provide reference for the transformation of traditional media, and strike a proper balance between the professionalism of media content and commerciality, so that the transformation and development of the media industry can be more comprehensive. For the current stage of the media market, the gradual increase of the business model of the paper media, the complexity of the market capital as well as the conversion of the consumer status are the main features of the media market at this stage.

From the perspective of the industry, the exploration of the media market is very necessary. The emergence of Internet technology makes some information aggregation platforms play the role of news media, these platforms do not have the qualification of professional news reporting, but do undertake the behaviour of news dissemination, in the process of dissemination breaks the traditional profit model of the media market, and continuously squeezes the market share of traditional media. As a professional news content producer, the paper media's exploration of business direction can input quality content into the media market and promote the standardised development of the media market.

Creative industries in general and the media sector in particular have traditionally been characterised by uncertainty concerning product and service demand. For instance, despite systematic customer research and advanced marketing systems, it has been exceptionally challenging to predict consumer behaviour and the success of media products and services(e.g. Jenkins et al., 2013; Küng, 2008; Picard, 2005; R. Picard, 2011)In the context of rapid development, the reading habits and consumption preferences of users change very quickly, at the same time, the rapid development of the Internet platform has also changed the market pattern, the exploration of the direction of business is an important support for the transformation and development of paper media.

Overall, this paper provides references to media management and operation modes, and analyses representative media brands, providing information and insights into the development

direction of paper media, which have an important impact on paper media that are exploring management modes.

For traditional media, the trend of technological change is irreversible, and sticking to traditional management and profit models is likely to be counterproductive, so how to explore new business directions in the ever-changing media environment is an issue that we need to keep focusing on.

Reference list

1.Jenkins, H., Ford, S., & Green, J. (2013). Spreadable media. Creating value and meaning in a networked culture. New York University Press.

2.Küng, L. (2008). Strategic management in the media. From theory to practice. Sage.

3.Picard, R. G. (2005). Unique characteristics and business dynamics of media products. Journal of Media Business Studies, 2(2), 61–69. https://doi.org/10.1080/16522354.2005.11073433

4.Picard, R. (2011). The economics and financing of media companies. Fordham University Press.

SMART AND GREEN TECHNOLOGIES IN TOURIZM COMPLEXES PLANNING

Aygul HASANLI

Azerbaijan University of Architecture and Construction, Faculty of Architecture

ORCİD: 0000-0001-9859-7543

Abstract

The technological development that is increasing in the world has its influence on all sectors. One of these areas is the tourism industry. Effective use of technological capabilities is important for providing the best urban planning in tourism. The paper aims to study the use potentials of smart and green technologies in the urban planning of tourist complexes.

Currently, the main goal of developing tourism in the region is to make tourism one of the leading areas of the economy. As it is known tourism is one of the most profitable areas in the world. Azerbaijan has enough favorable potentials and opportunities for the development of tourism. Within the conditions of effective and correct use of smart and green technologies, it is possible to turn tourism into the most developed industry. There are natural, geographical, technological, social, and other factors that encourage the development of tourism.

The paper shows the importance of the transition to smart and green technologies in the planning implemented in the sector of sustainable modern construction of tourist complexes and also defines important factors and problems of using smart and green technologies in urban planning. The criteria that make construction “smart” and “green” are discussed. Sustainable design principles are proposed.

Keywords: Tourizm, smart technologies, urban planning, tourist complex, development.

RESEARCH ON THE MARKET DEVELOPMENT TRENDS OF CHİNA'S MİCROELECTRONİCS İNDUSTRY

HAN JIACHEN[1]

[1] People's Friendship University of Russian, Regional and Industrial Economics, 0000-0002-4143-0643

Abstract

In recent years, the global microelectronics industry has shown a fiercely competitive development situation, and the strategic initiatives of the world's countries have driven the global microelectronics industry to show a new pattern, new changes, and new trends, providing thoughts and insights for China to grasp the future trends of the microelectronics industry. The U.S. maintains its global leading position by strengthening its own development and curbing the development of other countries, Europe and other countries vigorously develop local chip manufacturing to enhance its important position in the global microelectronics ecosystem, and China has increased its support for the microelectronics industry, and the industrial chain supply chain system continues to evolve towards regionalization and localization. The global value chain is geographically unbalanced, with much of the core intellectual property associated with designing microelectronic technologies concentrated in the US, South Korea, and some parts of Europe, and much of the production, assembly, and testing of products taking place in China. This paper summarizes the current development of China's microelectronics industry market, and looks for new features of the global industrial pattern evolution to provide inspiration and reference for grasping the opportunities of global industrial change and coping with the challenges of the industry chain and supply chain.

Keywords: Microelectronic industry，industrial chain，supply chain

ECOSYSTEM SERVICES OF INSECTS TO HUMAN AND OTHER LIVING

Deghiche Diab N.[2], Deghiche T.[1]

[1] Biological Department, Biskra University, Biskra Algeria; BP 145 R.P. 07000, Biskra-Algeria.

[2] Scientific and Technical Research Center On Arid Regions, CRSTRA, BP 1682 R.P. 07000, Biskra-Algeria.

Abstract

While the number of insect species is estimated at between 5 and 10 million, we only know about a million of them. They are found in all environments and ecosystems, from the depths of the oceans to the aridity of deserts. These champions of adaptation have a role to play everywhere on our planet. One of their most well-known main functions, pollination. Worldwide, nearly 90% of flowering plants are pollinated by insects. The decline of pollinators could have serious consequences for our health, including a reduction in dietary diversity, leading to nutrient deficits. They therefore play a major role in our diet. Pollination is not their only supporting role for our agriculture. Insects can also provide biological control services. This can then make it possible to do without pesticides or products. They have also a fundamental role, they contribute to the survival of a large number of different species, birds, amphibians, spiders. Another less highlighted, but equally useful function is their cleaning role. So-called detritivorous insects that contribute in particular to the recycling of organic matter from corpses or excrement. Their role is then sanitary by preventing the proliferation of bacteria. This function is also linked to another even more unknown role: that of soil regeneration following soil aeration, the burial of seeds thus allowing the regeneration of plants. Via their roles in the ecosystem, insects will also provide services directly to the human species, ecosystem services.

Key words: insects, detritivore, importance, roles, ecosystem services.

EXPRESSION OF THE CONCEPT "HONOUR" IN CHINESE AND RUSSIAN SONGS, POEMS AND WORKS OF FICTION

YANG YUNYA

Peoples' Friendship University of Russia (PFUR) https://orcid.org/0009-0001-1413-3125

Abstracts

This article examines the expression of the concept "honour" in Chinese and Russian poems and songs. The purpose of the study is to identify the expression of the concept "honour" in Chinese and Russian linguocultures. Honour as one of the most important topics for all peoples occupies an important place in modern life. The article analyses and compares the differences of lexical and semantic expression of the concept "honour" in Chinese and Russian poems and songs. In the process of research we use comparative and linguocultural analysis. The scientific novelty of the research consists in the fact that this article considers the meanings of the word "honour" in Chinese and Russian linguocultures on the material of Russian and Chinese songs, poems and works of fiction.

The thesis is of great practical significance, and this study will be of great practical significance for learners of Russian and Chinese, as well as for cross-cultural communication, and cultural exchange.

Keywords: concept, honour, linguoculture, linguistic picture of the world, song, poem, artwork, Chinese, Russian.

BRONZE AGE COPPER TECHNOLOGY IN JORDAN- SOUTH LEVANT

Mohammed WAHEEB

This research came into being as a result of a need to study the history of metallurgy in Wadi Araba in the Bronze Ages in view of the fact that the beginning of these ages had witnessed the development and prosperity of copper metallurgy in the Near East. This study deals with copper and its metallurgy in terms of industrialization sites and facilities during the Bronze Ages.This achievement led the craftsman to produce hard bronze metal. Apart from the very early stages when copper ores could have been collected from the surface all copper ores had to be mined, the craftsman used different methods for mining like, Open Cast, Tunnelling (Horizantal and Shaft) and Fire Setting. The research concludes to the fact that limited archaeological investigations have been carried out in the prospective region to enhance tourism , probably because of the difficult accessibility of the area, so the importance of the copper deposit in prehistoric and early historic times in Wadi Araba in Jordan and surrounding Areas such as Anatolia deserves more attention in terms of more scientific investigations and general public awareness for preserving the valuable cultural heritage resources and to be adopted as a touristic site destination .

Keywords: Metallurgy, Mining Tools, Archaeology, Copper, Bronze, Cultural Heritage, Excavations

NEW MEDIA ERA SPORTS HEALTH COMMUNICATION AND UNIVERSITY STUDENT HEALTH PROMOTION RESEARCH

Jian ZHENG

RUDN University, Moscow

In the comprehensive study, "New Media Era Sports Health Communication and University Student Health Promotion Research," researchers delved deeply into the relationship between new media platforms and the health behaviors of university students. The study, Based on CGSS database data and employed a mix of quantitative and qualitative methodologies, including surveys, interviews, and social media analytics.

The findings revealed that an overwhelming majority of students (85%) actively seek health and fitness information on new media platforms, with social media and fitness apps being the most popular sources. These platforms were found to be particularly effective in disseminating real-time sports news, exercise routines, and nutritional advice, often through engaging videos and interactive challenges.

Moreover, the study highlighted that new media has significantly influenced the health promotion efforts on campus. Over 60% of the participants reported that they had joined fitness challenges or groups on social media, which not only motivated them to be more physically active but also provided a sense of community and support. This peer-to-peer interaction was identified as a crucial factor in sustaining long-term healthy habits.

However, the proliferation of health-related content on new media also posed challenges. Approximately 20% of the students admitted to following unhealthy fad diets or exercise routines promoted on social media, highlighting the need for improved media literacy among the student population.

To address these challenges, the study recommended a multi-faceted approach. Firstly, universities should integrate new media tools into their health promotion strategies, leveraging the power of platforms to reach and engage students. Secondly, media literacy programs should be introduced to equip students with the skills to critically evaluate health information. Finally, collaborations between universities, health organizations, and social media influencers could be explored to promote evidence-based health practices.

In conclusion, the study emphasized that while new media presents both opportunities and challenges in promoting the health of university students, a strategic and informed approach can harness its potential to foster healthier lifestyles among the younger generation.

TRANSFORMATIVE PEDAGOGIES: NAVIGATING THE EDUCATIONAL FRONTIER IN PAKISTAN THROUGH OUTCOME-BASED EDUCATION

Zohaib Hassan SAIN

Superior University, ORCID: 0000-0001-6567-5963

Abstract

This study investigates innovative teaching methods within Pakistan's educational system, with a specific emphasis on the adoption of Outcome-Based Education (OBE) as a framework. The country is currently grappling with the need to modernize its education system to meet the demands of the 21st century, prompting a search for creative approaches. Transformative pedagogies, which prioritize contemporary viewpoints and learner-centered methods, aim to address the limitations associated with traditional rote-learning. The research focuses on OBE as a key element in this exploration, given its emphasis on clearly defined learning outcomes to adequately prepare graduates. The study delves into the implementation of OBE, examining its impact on learner engagement, critical thinking, and adaptability within the Pakistani context. Recognizing challenges such as resource constraints and cultural expectations, the research also identifies opportunities, particularly in the integration of technology. Using a multi-method approach, including interviews, observations, and document analysis conducted over an academic year, the research reveals variations in OBE implementation, a positive relationship between transformative pedagogies and learner engagement, and diverse effects on students at different educational levels. Recommendations stemming from the findings include the establishment of a standardized OBE framework, faculty development, and increased integration of technology. Future research directions are proposed to explore the long-term impacts of these pedagogical approaches and the role of technology and community engagement. This study provides crucial insights for shaping an adaptive educational system in Pakistan amid the evolving global landscape.

Keywords: Critical thinking; Educational reform; Outcome-Based Education; Transformative pedagogies.

CONGRESS PHOTOS

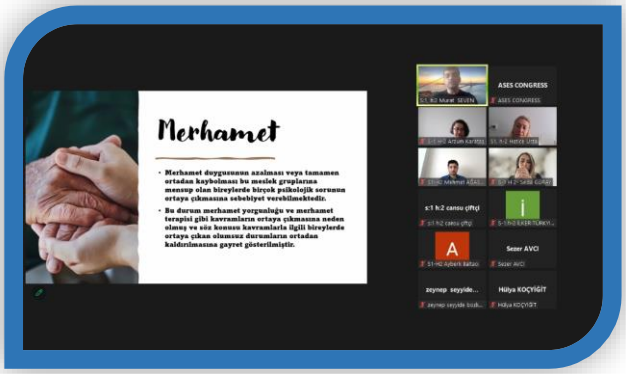

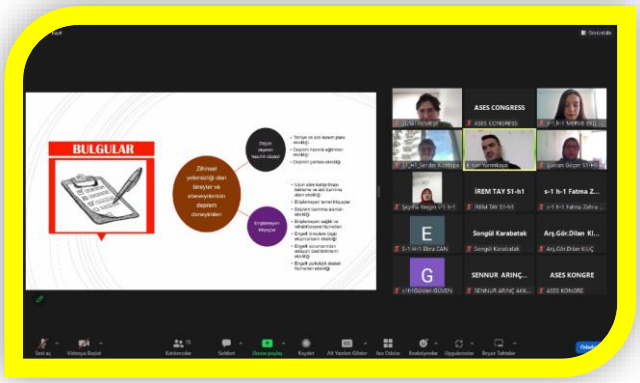

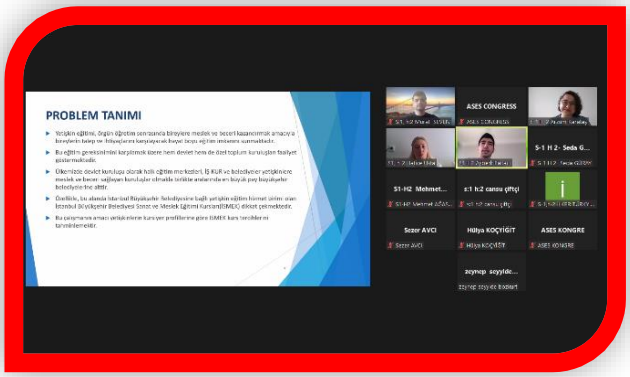

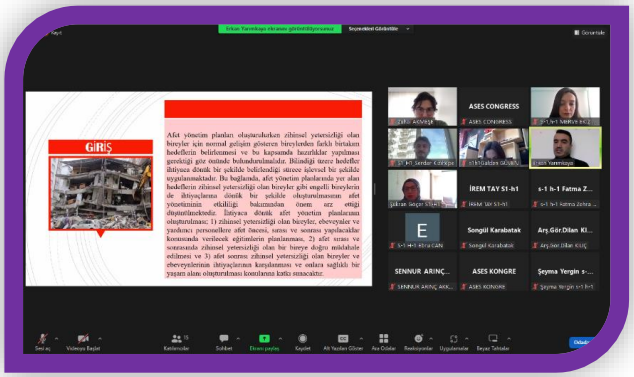

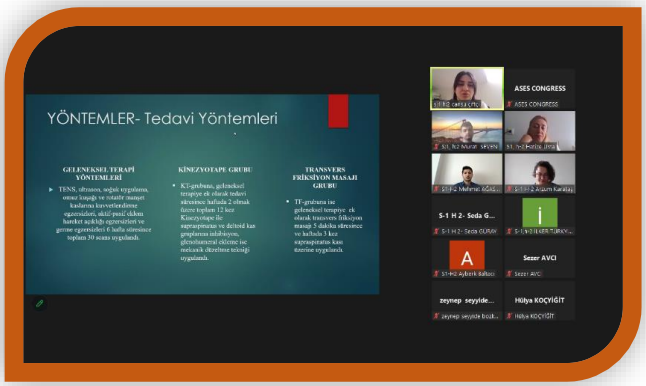

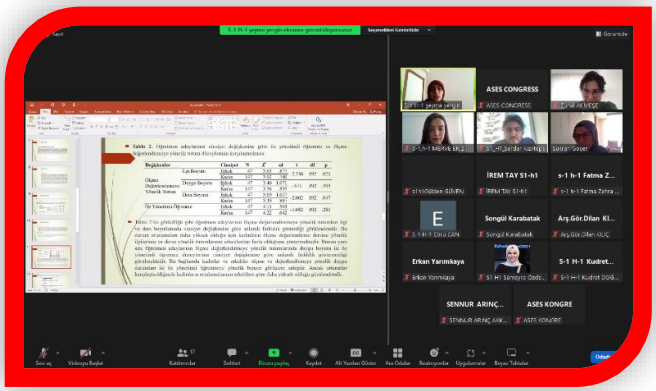

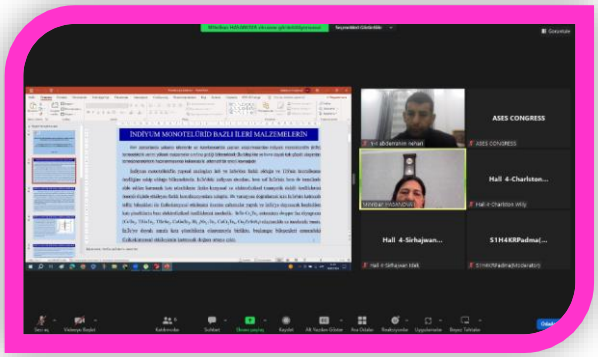
İNSİDYUM MONOTELÜRİD BAZLI İLERİ MALZEMELERİN
ASES CONGRESS

Etik sorunun hemşirelik uygulamalarının önemli bir boyutu olduğu göz önüne alındığında, fiziksel kısıtlamaların kullanımı etik bir ikileme neden olmuştur.
Bu nedenle etik bir sonuca varmadan önce özerklik, adalet, yararlılık ve zarar vermeme gibi etik ilkeler ciddi biçimde düşünülmelidir (Ye, Xiao, Yu ve ark., 2018).
ASES CONGRESS

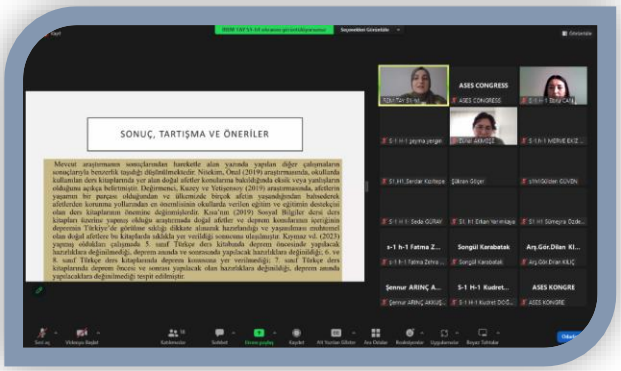
SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER
ASES CONGRESS

HEMŞİRELİK:FİZİKSEL KISITLAMA VE ETİK
Hemşirelerbakım ortamlarında kısıtlamaları uygulayan birincil karar vericilerdir (Lee, Välimäki, Lantta, 2021). Hastanın zarar görmesini önlemek ve korumak, geçici olarak iş göremez durumda olan bireylerin temel hemşirelik sorumluluklarıdır (Pradhan,ve ark., 2019).
Son iki yüz yılda bakım alanlarında fiziksel kısıtlamaların uygulanması, fiziksel kısıtlamaların gerekliliklerı ve kötüye kullanılması konusunda klinik ve etik tartışmalara yol açmıştır (Ye, Xiao, Yu ve ark., 2018).
ASES CONGRESS

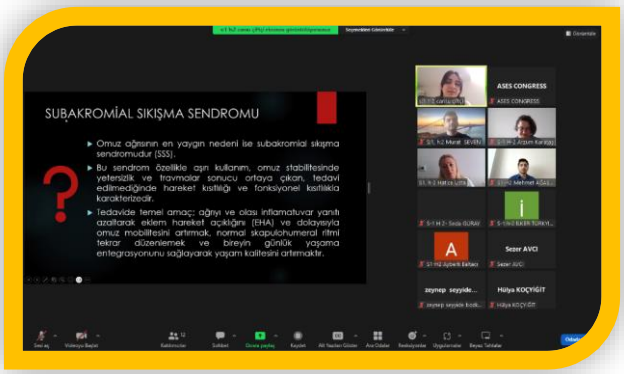
SUBAKROMİAL SIKIŞMA SENDROMU
Omuz ağrısının en yaygın nedeni ise subakromial sıkışma sendromudur (SSS).
Bu sendrom özellikle aşırı kullanım, omuz stabilitesinde yetersizlik ve travmalar sonucu ortaya çıkan, tedavi edilmediğinde hareket kısıtlığı ve fonksiyonel kısıtlıkla karakterizedir.
Tedavide temel amaç; ağrıyı ve olası inflamatuvar yanıtı azaltarak eklem hareket açıklığını (EHA) ve dolayısıyla omuz mobilitesini artırmak, normal skapulohumeral ritmi tekrar düzenlemek ve bireyin günlük yaşama entegrasyonunu sağlayarak yaşam kalitesini artırmaktır.
ASES CONGRESS

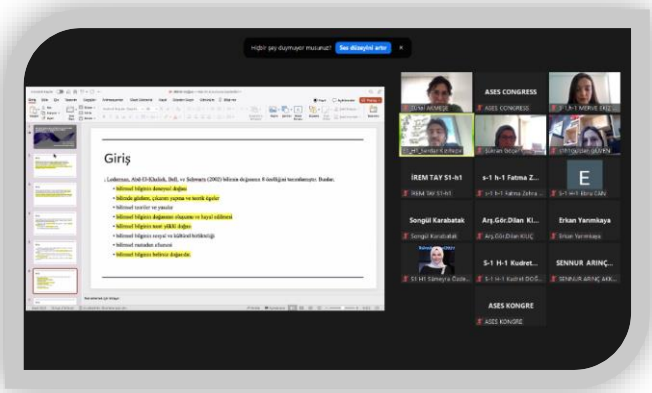
Giriş
ASES CONGRESS

CONGRESS POSTER

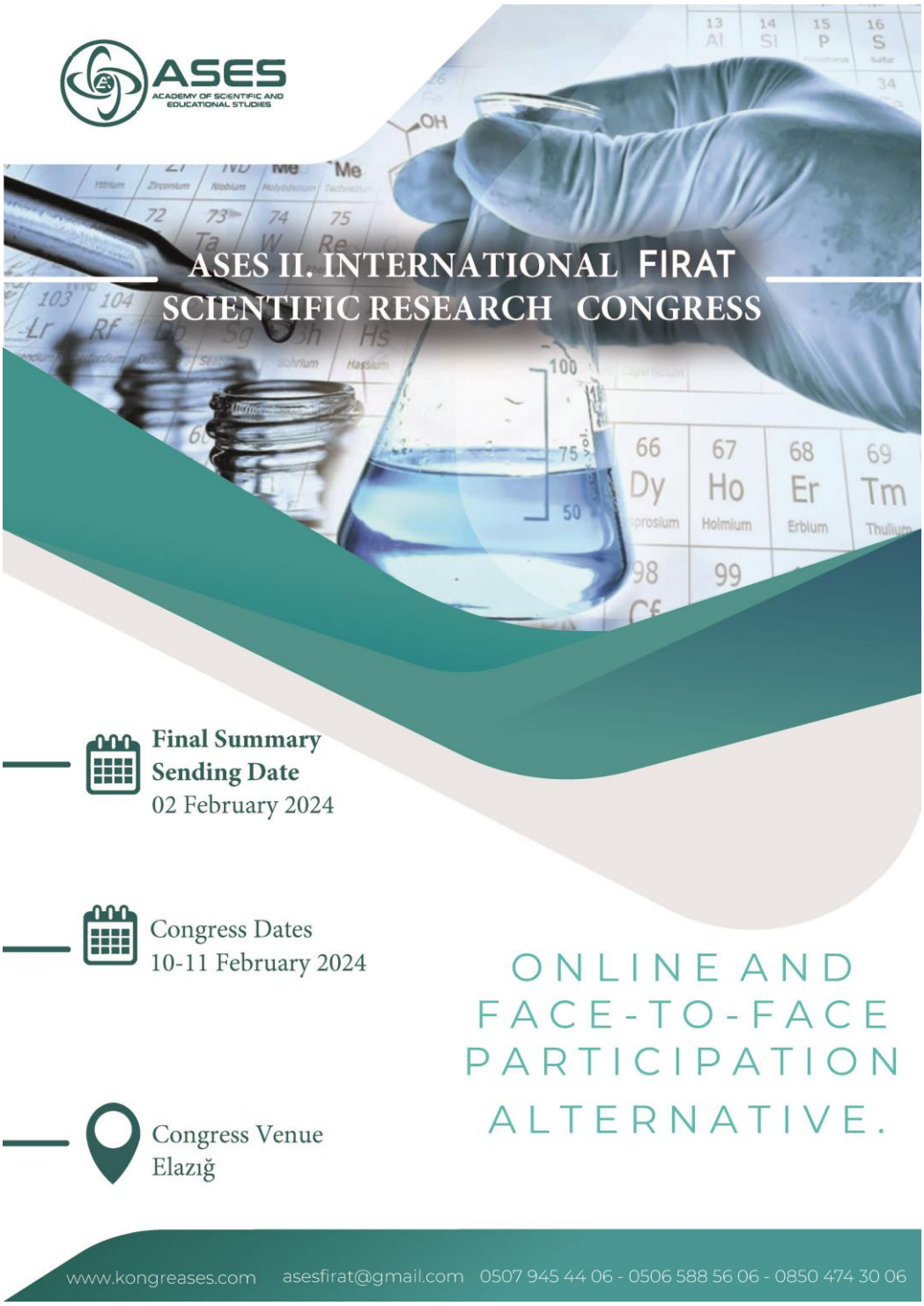

T.C.
DİCLE ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
İletişim Fakültesi

Sayı : E--020-646443 30/01/2024
Konu : Kongre Düzenleme Kurulu Daveti

RADYO TELEVİZYON VE SİNEMA BÖLÜMÜNE

İlgi : 22/01/2024 tarihli ve E- 19629542-020-641510 sayılı yazısı.

Bölümünüz Öğretim Üyesi Doç. Dr. Zuhal AKMEŞE DEMİR'in 10-11 Şubat 2024 tarihleri arasında Elazığ'da düzenlemesi planlanan Ases II. Uluslararası Fırat Bilimsel Araştırmalar Kongresine Düzenleme Kurulu'na akademisyen temsilcisi olarak katılması Dekanlığımızca uygun görülmüştür.

Bilgilerini ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Ahmet TARCAN
Dekan

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
Belge Doğrulama Kodu :*BSL0UL2A33* Pin Kodu :69432 Belge Takip Adresi : https://turkiye.gov.tr/ebd?eK=5539&eD=BSL0UL2A33&eS=646443
Adres:Dicle Üniversitesi Rektörlüğü, 21280-Diyarbakır
Telefon:+90 412 241 10 00 Faks:+90 412 248 82 16
e-Posta:iletisim@dicle.edu.tr Elektronik Ağ:http://www.dicle.edu.tr/iletisim-fakultesi
Kep Adresi: dicleuniversitesi@hs01.kep.tr
Bilgi için: Hatip Yurgiden
Unvanı: Bilgisayar İşletmeni

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

ASES PUBLICATIONS-2024©

29.02.2024

ISBN: 978-625-98750-8-8